

ZBORNİK RADOVA 1. SENJSKOG
INTERDISCIPLINARNOGA SIMPOZIJA

ZDRAVO STE NAM, BRAĆO,
U KAMENU SENJU!
(nova čitanja)

SENJ, 2018.
GRAD SENJ

1. SENJSKI INTERDISCIPLINARNI SIMPOZIJ

Vrijeme i mjesto održavanja simpozija:

27. i 28. travnja 2018., Senj.

Urednica

Ana Vukelić, prof.

Tehnički urednici

Ana Vukelić, prof.

Mislav Bilović, dipl. iur.

Organizacijski odbor Simpozija

izv. prof. dr. sc. Daniel Miščin

Ana Vukelić, prof.

Mislav Bilović, dipl. iur.

Blaženka Ljubović, prof.

Krešimir Stanišić, prof.

Lektor

Ana Vukelić, prof.

Za nakladnika odgovara

Ana Vukelić, prof.

Tisak

MANKO graf d. o. o. Zaprešić

Fotografije

Dinko Brozičević Photography

Naklada

300 primjeraka

Godina 1.

2018.

Nakladnik: Grad Senj. Adresa redakcije i administracije: Obala dr. Franje Tuđmana 2, 53270 Senj (naznaka: Za Senjski interdisciplinarni simpozij), e-mail: ana.vukelic@senj.hr.

Zbornik izlazi jednom godišnje. Redakcija zaključena 24. rujna 2018.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice Rijeka pod brojem 140426014 .

ISBN 978-953-48285-0-2

ZBORNİK RADOVA 1. SENJSKOG
INTERDISCIPLINARNOGA SIMPOZIJA

ZDRAVO STE NAM, BRAĆO,
U KAMENU SENJU!
(nova čitanja)

Silvije Strahimir Kranjčević, fotografija Matice hrvatske

**Senjski interdisciplinarni simpozij – Senj
GRAD SENJ, godina 1, 2018.**

Senjski interdisciplinarni simpozij – Senj
GRAD SENJ, godina 1, 2018.

SADRŽAJ

Predgovor	7
“Pegaz u jarmu“ na križnome putu svojih paradoksā sve do posljednje uloge konačnoga gubitnika i na životnoj i na pjesničkoj sceni - Antun Česko	8
Versologija Kranjčevićeva pjesništva u svjetlu metodološke kritike nekih interpretacija - Miljenko Buljac	18
Tekst i kontekst Kranjčevićevih prigodnica biskupu Josipu Jurju Strossmayeru - Mirko Ćurić	35
Visine u Kranjčevićevoj lirici - Antun Lučić	53
Kranjčevićevi socijalni topoi – od Krležine interpretacije do suvremenoga aktivizma/artivizma - Suzana Marjanić	80
Silvije Strahimir Kranjčević i Ivan Meštrović: jedno bečko prijateljstvo. - Daniel Miščin	94
Senjani u Benešićevu rječniku iliti o lijevoj strani Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića - Bojana Schubert	111
Staigerov subjekt u Kranjčevićevu pjesništvu - Dean Slavić	134
Kranjčevićev lirski subjekt – zanesenjak i vjernik, nemirnik i skeptik, kritik i ironik - Jasna Šego	151
‘Rječnik Kranjčevićevih pjesama. Razasuto stihovlje’ – leksikografski postupci u izradi korpusno utemeljenoga rječnika - Marina Marinković	158
Idejno-tematski koncept književnog sadržaja Kuće senjskih književnika: prostor i vrijeme u književnom univerzumu Senjskog književnog kruga - Ana Vukelić	174
Poezija Silvija Strahimira Kranjčevića u suvremenoj školi - Ante Bežen	187

Odraz Kranjčevićevog bogoslovskeg studija u Rimu u njegovim pjesmama - Mile Bogović	201
Pjesnikova ostavština - Nedim Mušović	209
Opreke u Kranjčevićevoj poeziji nesvodive na „zajednički nazivnik“ - Zdravko Gavran	228
Povijesni okvir književnog stvaralaštva Silvija Strahimira Kranjčevića - Blaženka Ljubović	237
Kranjčevićevi Trzaji – jučer i danas - Božidar Petrač	245
Kranjčevićeva životna raspuća (Uz 110. obljetnicu smrti pjesnika S.S. Kranjčevića i 60. obljetnicu imena Osnovne škole S. S. Kranjčevića u Senju) - Mirko Raguž	253
Senjske književne šetnje - Ana Lukin	258
Deskripcija i analiza knjige Ljuboja Dlustuša Silvije Strahimir Kranjčević - Život i probrane pjesme - Borben Vladović	268

PREDGOVOR

Senj je mjesto rođenja i stvaranja nekih od najznačajnijih hrvatskih književnika, među kojima se ističu Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak, Milutin Cihlar Nehajev, Milan Ogrizović i Julije Rorauer. Ti su književnici povezani na trima razinama – tematskim, motivskim i vremenskim. Navedeni književnici tema su brojnih i plodonosnih istraživanja te popratnih manifestacija, no nijedna veća manifestacija nikada nije bila upriličena u samom Senju. Stoga je želja organizatora bila učiniti korak više – organizirati simpozij posvećen književnicima i truditi se učiniti manifestaciju tradicionalnom. Ideja je simpozija da se spomenutim književnicima oda zaslužena počast u vidu gostovanja stručnjaka iz različitih područja, koji bi svojim radovima i izlaganjima dali novi značaj i novo viđenje senjskom fenomenu, na tragu spoznaje kako senjski književnici svakako zaslužuju takvu vrstu aktualiziranja i suvremenih pristupa.

Ideja je uskoro dobila i svoju realizaciju te je u Pučkom otvorenom učilištu Milutina Cihlara Nehajeva u Senju 27. i 28. travnja 2018. godine održan prvi Senjski interdisciplinarni simpozij posvećen Silviju Strahimiru Kranjčeviću u povodu 110. obljetnice smrti i 120. obljetnice izdanja zbirke *Izabrane pjesme* pod nazivom “Fenomen Kranjčević: Zdravo ste nam, braćo, u kamenu Senju! (nova čitanja)”. Svečani je program Simpozija započeo pjesmom ženske klape Senjkinje, koja je ovom prigodom izvela obrade Kranjčevićevih pjesama “Na obali uskočkoga grada” i “Radniku”, za koje glazbu potpisuje senjski skladatelj Fran Šojat, a uz klavirsku pratnju prof. Ivone Šojat. Gradonačelnik grada Senja Sanjin Rukavina službeno je otvorio prvi Senjski interdisciplinarni simpozij uz riječi zahvale Organizacijskom i Programskom odboru. U nastavku programa okupljenima se obratio izv. prof. dr. sc. Daniel Miščin, predsjednik Organizacijskog odbora Simpozija, mr. sc. Božidar Petrač, dopredsjednik Društva hrvatskih književnika i glavni urednik nakladničke kuće Alfa te gospodin Stjepan Sučić, potpredsjednik Matice hrvatske. Svi su govornici bili složni u jednome – Senj mora ponovno biti uz Silvija i za Silvija, a ova manifestacija početak je ponovnog valoriziranja njegova lika i djela. U Pučkom otvorenom učilištu organizirana je i prigodna izložba djela Silvija Strahimira Kranjčevića ljubaznošću Gradske knjižnice Senj i Matice hrvatske. Svečanost su uveličali gradski dužnosnici, direktori i ravnatelji gradskih ustanova i trgovačkih društava, profesori i učenici Osnovne škole Silvija Strahimira Kranjčevića i Srednje škole Pavla Rittera Vitezovića, savjetnica gradonačelnika grada Zagreba Vesna Kusin te crkveni velikodostojnici: mons. dr. Mile Bogović, dekan senjskog dekanata Silvio Milin i župnik Richard Pavlić. Simpozij su obilježile i promocije knjiga u izdanju nakladničke kuće Alfa: *Srpsko pravoslavlje i svetosavlje u Hrvatskoj u prošlosti i sadašnjosti* mons. dr. Mile Bogovića te odabrana djela Milutina Cihlara Nehajeva *Političke siluete, Veliki grad. Novele i Eseji o stranim književnostima*.

Na iskustvima, saznanjima i emocijama prvog Senjskog interdisciplinarnog simpozija izrasta i ovaj Zbornik radova, u kojem je predstavljeno 20 znanstveno-stručnih priloga kojima je u središtu problematiziranje života i djela Silvija Strahimira Kranjčevića. Radovi su poredani po znanstvenoj kategoriji te abecednom poretku autora u okviru svake kategorije. Posebna nam je čast među radovima imati i odlomak najnovije knjige dr. sc. Antuna Česka *Fenomenologija kategorije subjekta u arhitektonici Kranjčevićeva opusa*. Prema riječima prof. dr. sc. Vinka Brešića, jednog od recenzenata Zbornika, radovi u osnovi ispunjavaju glavni cilj Simpozija – pokazuju da je i nakon stotinu i više godine Kranjčevićovo djelo živo i poticajno te da i dalje stoji u samim temeljima moderne nacionalne književnosti i kulture.

UREDNIKA

**„Pegaz u jarmu“ na križnome putu svojih paradoksā
sve do posljednje uloge
konačnoga gubitnika i na životnoj i na pjesničkoj sceni
(poglavlje knjige *Fenomenologija kategorije subjekta u arhitektonici*
Kranjčevićeva opusa)**

Kranjčevića, ovim navedenim poetski efektним kvalifikativom, obilježenim oksimoronski, titulirao je – a tko drugi do sam Matoš. I bio bi to najistinitiji amblem kojim se može opečatiti s pravom nazvan »slučaj Kranjčević« u relacijama povijesti hrvatske književnosti. I to fenomenološki uistinu doslovno shvaćen oksimoronski ako se prvi dio metonimijske, opravdano rečeno, pjesnikove »legitimacije« uzme kao aluzija na uzlete do poetski iznimne genijalnosti njegova METAFIZIČKOGA, a drugi kalvarijski životom zlostavljanoga i, na kraju izdajničkoga AUTORSKOG SUBJEKTA.

Tako, kao prvom postajom pokazat će se Kranjčevićev iskorak na književnu scenu upravo znakovite 1883., kad ona – upregnuta u taljigava kola dnevnopolitičkih parodijskih razračunavanja stihovljem pravaša i narodnjaka – pokazuje svu nemoć hrvatske političke stvarnosti da preuzme odgovornost u tom povijesno presudnom trenutku. Jer, istodobno će te iste godine, fatalne za hrvatsku nacionalnu povijest, na bansku stolicu zasjesti Khuen Héderváry. A prije spomenuta znakovitost i za pjesnika i za njegovu Hrvatsku je paradoksovska koincidencija: vrijeme od 1883. do 1903. istodobno su razdoblje i khuenovske strahovlade i Kranjčevićeva pjesnikovanja. Dakle, međusobno sučeljeni NARODNI PJESNIK PROROK i NARODNI TIRANIN – punih dvadeset godina (*»Pegaz u jarmu« 1. put*).

Uzročno povezanom s tom prvom, istodobno se očituje i druga postaja s posljedicama Kranjčevićeva preuzeća takve misije. Jer, koliko god će se svojom *ulogom bespoštednog reformatora* on pokazati spasonosnim izlaskom za hrvatsko pjesništvo iz polustoljetnoga diletantskoga provincijalizma, jednako će se toliko očitovati nemoćnim pred silovitošću svjetovne i crkvene vlasti – u silom navedenom kleričkom habitusu padom na koljena pod *teretom križa* na putu životne kalvarije (*»Pegaz u jarmu« 2. put*). Štoviše, i sam svjestan svojih mogućnosti, pjesnik to i potvrđuje:

»Ah, zlato moje, križ naroda moga
I ja još moram primit na ramena;
Al – kud ćeš trhom lanca vlastitoga,«

(*Sonetni vijenac*; grafički razvrstao A. Č.)

Jer, otkud snaga za takvu žrtvu, pita sam sebe u magistralu Kranjčevićev metasubjekt (kurzivno i samo boldirano) – svjestan sve tragike nemogućnosti da riješi ni identitet vlastitoga jastva, zbog sudbinski otegotnoga mu rasapa bića (boldirano podcrtano i kurzivno podcrtano).

I upravo u ta tri stiha iskazana je *sva svjesnost pjesnikova* o onome što je *začeto* u *Zavjetu* – krajnja dispartnost onoga povijesnim trenutkom i preuzetom tradicijom zadanoga mu poslanja (stjecajem okolnosti potaknuta, ali zapravo sangvinična *sekundarna osobnost*) i onoga urođenog (hipersenzibilna, intimno suzna, melankolična *primarna osobnost*). Štoviše, ta disidentnost u vlastitomu sebstvu Kranjčevićeva AUTORSKOG SUBJEKTA bit će i trajno će ostati tijekom cjelokupnoga opusa ona »lomača« osobne drame iz koje će iradirati visoki naponski potencijal emocionalnoga naboja – malne pri susretu sa svakim stihom, strofom pa i pjesmom u cijelosti, prepoznatljivima po kôdnom timbru Kranjčevićeva poetskoga iskaza.

I u takvu beizlazu uviđanja neizbježnoga trajnog zlopaćenja životom kao jedine opcije AUTORSKOGA SUBJEKTA, dakle Kranjčevića ČOVJEKA, posegnut će on za pjesničkim mu, već pokazanim, talentom kao jedino preostalom spasonosnom slamkom izglednosti za smisao opstanaka vlastitoga bitka, pa time i, unatoč zbog toga uzaludne potrage za identitetom, svojega zlosretno rascijepljenoga bića. Taj uistinu nesvjesno spontan i instinktivan »bijeg« u sfere umjetnosti sebe PJESNIKA – bit će nađeno utočište u kojemu će njegov METAFIZIČKI SUBJEKT toj poraznoj slici stvarnosti uzvraćati istom mjerom, gradeći ustrajno iluzionistički novi, pravedniji svečovječki svijet, koji će utemeljiti na novomu Stvoritelju i novoj, njegovoj vjeri jednakih po radu, te za sve ostvarenom »zemljom-domovinom« (v. *Misao svijeta* → *Radniku*). Jer, »Krist«, kao i »Hrvatska«, njegov je ne samo makromitem nego i središnji *alter ego* – i on je opterećen *sindromom gubitka domovine* (» – 'Za Francusku!' neko viknu – njemu oko suzom sinu, / Vidi mu se, i on negdje imao je domovinu!« – *Resurrectio*) i, što je još znakovitije, *ima dva* krajnje kontradiktorna i zato *neostvariva, a zadana poslanja*: Krist mora biti ujedno i čovjek i Bog, Kranjčević mora biti, jednako tako, i čovjek i pjesnik; dakle, oba su i stvarnosna i metafizička bića. Pritom, i razrješnja te »egzistencijske jednadžbe s dvije nepoznanice« im se podudaraju – Krist se rješava sebe čovjeka svojom mukom i smrću iskupljenja na križu, Kranjčević čovjek, u sarajevskim godinama krajnji oportunist, samoizdajom gubi sebe pjesnika (agonija *Trzaja*).

I upravo ondje u Rimu, u *prvomu u nizu za njega sluganjski ponižavajućih habitusa* – onomu pokorničkom, ispašta Kranjčević i drugi udarac poraženoga životom, utoliko bolniji što, nakon u prvomu neprežaljenoga gubitka u obitelji majčina mu oslonca, gubi jedinu mu još preostalu blisku osobu, svojega vlastitog oca. Naime, Spiridion Kranjčević, kao državni službenik u maloj senjskoj sredini, morao se osjećati duboko frustriranim, čak osramoćenim, Silvijevim prkosom toj istoj vlasti. Posljedica će biti u podvojenom biću *autorskoga subjekta* smjenjivanje obiju pjesnikovih osobnosti, nadasve jače izraženih, isforsiranih vjernošću tradiciji, u pjesništvu njegova metasubjekta. Prva će jauknuti za majkom i zavičajem ona urođena, sklona suzama (v. navode uz bilj. 137. i 139.), ali će joj se već u sljedećoj objavljenj pjesmi suprotstaviti ona druga, nepokorivo prkosna.

I, nakon još dvije takve antitetički polarizirane pjesme, neizostavno će uslijediti treća postaja – Kranjčevićev će se METASUBJEKT očitovati i prvim dramatično paradoksnim ekscesom napustivši, kao prvi put vlastiti samodisident, dotadanje svoje pjesništvo, dakle i s početnim *Zavjetom* svih pet objelodanjenih pjesama, pa time – što treba posebno istaknuti – i cjelokupnu tradiciju 50-godišnje hrvatske romantike, koju je naslijedio i reformirao. Dosljedno rečeno, okreće leđa svim dotadanjim dilemama i patnjama, antitetički nemilomu raskolu vlastitoga bića i gorkim iskustvima *autorskoga subjekta* – i u obitelji, i u rodnomu Senju, u svojoj Hrvatskoj – svojega tada tek 19-godišnjega iskustva s nesmiljenim životom. Umjesto *metasubjektova* dotadanjega *domoljubnoga* i *zavičajnog poëtae vatesa* na sceni rimske etape pojavljuje se nenadano do krajnosti novi, antidotadanji Kranjčević u ulozi *općeljudskoga poëtae vatesa* – ujedno utemeljitelj svoje *satirične lirike*. Štoviše, taj triptih,

od kojega su objelodanjene samo dvije tek po povratku u Hrvatsku, bez ikakve je dvojbe – izdignut levitacijom na višu razinu sagledavši monstruoznom nepravdom sazdanu povijesnicu čovječanstva, a dislociran daleko od hrvatskih lokalnih utjecaja – Kranjčević je i finalizirao u Collegiumu (»Pegaz u jarmu« 3. put).

Ali, istodobno je tu začće i pjesnikove četvrte postaje pada pod težinom iskustvenoga križa svoje ništavnosti pred svemoćnim autoritetom stvarnosti: cijena je opet previsoka – krajnjom ponižnošću stečena naklonost i potpora za doškolovanje crkvenoga dobrotvora Strossmayera dobiva samo uz uvjet da klerički zamijeni jednako tako drugim pokorničkim – učiteljskim habitusom. Dodatna gorčina u tomu drugom posrnuću pod preteškim križem života očituje se u posvemašnjoj svjesnosti o ne više očevom, tuđom voljom, nego svojom vlastitom donesenom odlukom – dakle presudom samomu sebi za dugo vremena nikad više vlastitomu budućem ni AUTORSKOM ni METAFIZIČKOM SUBJEKTU. Ponajbolji i najautentičniji popratni dokaz sve tragičnosti toga mučno trnovitog proživljenoga u samoispaštanju Kranjčevićeva je zatajivanje, daleko od uvida javnosti, jedne i vjerojatno prve ispjevane od rimskog triptiha, pjesme *In tyrannos* (v. potpogl. 5.3.; navod uz bilj. 147.), duboko odložene u rukopisnu ostavštinu, pronađenu i objelodanjenu tek 1948. (»Pegaz u jarmu« 4. put). Jer, već dva puta poučen uzaludnošću svakoga otpora vladajućima, disciplinirani i upokoreni Kranjčević ne će izazivati samoponiženjima konačno stečenu njihovu milost. A ta pjesma bio je jedinstveni beskompromisni obračun i prijatnja svim tiranima i silnicima što su tlačili ili tlače samo neke ili cjelokupni narod (a nipošto tek jednomu Khuenu, pogubnomu suverénu njegove pokorene Hrvatske, kako to misli Milan Gruber). Pritom, u cjelokupnom opusu *In tyrannos* je svima tuđima, ali i svojim vlastitim brojnim zlostavljačima odrješita globalna presuda Kranjčevićeva *lirskoga/dramskog/kritičkodiskurzivnog/epskog subjekta u djelu s makroontologemom* »Ja-svijet/čovjek«.

Sudbinskim napuštanjem zauvijek svega što je beskrajno volio, ali će trajno nositi pohranjeno u dubinama sebstva, i odlaskom u Bosnu i Hercegovinu s učiteljskom misijom – Kranjčević će zakoračiti u novu, ništa manje tegobniju križnu svoju redom petu postaju. Jer, denunciran već u Mostaru od palanački isključive netrpeljivosti prema nepoželjnomu hrvatskom došljaku zbog na prvom satu izgovorenoga nacionalnog imena (v. Svetozar Ćorović; bilj. 313.) bit će samo početni impuls za Kranjčevićeva nesmiljena i uzastopna birokratska premješanja »iz službenih obzira« s kraja na kraj kalajevske okupirane susjedne države. Nakon tri mjeseca u Mostaru, slijedi kraći boravak u Livnu, pa zatim nešto dulji u Bijeljini, te natrag u Livno. Dogodit će se već tu, ali još intenzivnije nakon premješataja u Sarajevo, pjesnikovu AUTORSKOM SUBJEKTU i njemu samomu, vjerojatno, nikad očekivan, katastrofalan eksces kojim će biti iz temelja poljuljan dotad neokaljan obraz i nenarušen etički integritet dostojanstva Kranjčevića ČOVJEKA. Izravno se to povezuje s avanturom za njega neetičkih veza s Marakovićima (»Pegaz u jarmu« 5. put). Tako u pismu najvećem prijatelju Milakoviću, koji ga i tom prilikom zamjenjuje u redakciji *Nade*, izjavljuje: »Ja sam ti se, moj brajane, u ovom veselom i bezbrižnom bižičevanju sasvijem otesao one želje za rabotom, te igrajući se s djecom baš sam srećan i hoću da se do mile volje naužijem ove dokonice.«

Neusporedivo s iznesenim događa se Kranjčeviću još eklatantniji postupak, koji znači za dotadanji njegov iluzionistički idealizam do nevjerice pogubno iznenadnu šestu postaju, kad čak i *svojevolutno službuje* u Kállayevoj režimskoj Zemaljskoj vladi kao zamjenik Koste Hermana, osnivača i glavnog urednika polumjesečnika *Nada*.

Kállay je bio naumio pokrenuti takvo nacionalno i politički neutralno glasilo koje bi bilo posve u funkciji njegove zadaće denacionalizacije okupiranih Bosne i Hercegovine. U tu svrhu Herman je bio po vlastitom izboru okupio više kandidata za zamjenika i suradnike – iz različitih književnosti, raznovrsnih po vjerskom, nacionalnom i ideološkom određenju. No, bez obzira na to je li uopće bio u tom popisu – Kranjčević je nenadano imenovan, i bio je uistinu i urednikom *Nade*, koja će biti od iznimnoga značenja, kulturnoga i književnog, za ovo cjelokupno područje, a nadasve za hrvatsku

modernu (uloga slična negdašnjemu Šenoinu *Vijencu* za afirmaciju i romantizma, a još presudnije realizma u Hrvata).

Takva Kranjčevićeva preobrazba ne može se drukčije ocijeniti nego samim vrhuncem njegova potpunoga moralnog sloma i definitivnoga poraza svih dotad s mukom dosljedno tvrdokorno zastupanih nazora. Jer, od posvemašnje podudarnosti i životnoga i pjesničkog smjerokaza, počevši od pravaškoga senjskog radikalizma i *Zavjeta*, preko trajnih progona nesklonih mu okupatorskih svjetovnih pa crkvenih vlasti, hrvatskih te onih u Bosni i Hercegovini, i triju njegovih buntovnih *poëta vatesa* – odjednom Kranjčević lojalni oportunist u beamterskom habitusu, najsluganskijemu od svih dotadanjih jer su ona oba, neslonim mu životom, bila silom navučena (»Pegaz u jarmu« 6. put).

Rezultat je drugi zaredom do paradoksa *kulminativno ekstreman* prijekid i s dotadanjim sobom i napuštanje svega dotad ostvarenoga, ali uz ipak nezanemarivu razliku: u rimskom ekscesu riječ je bila o preobrazbi na književnoj doktrini, a u ovomu, sarajevskom o moralnoj i idejnoj samoizdaji, posve samovoljnoj. Prvi je to beskompromisan, nepovratno kobno tragičan, totalni razlaz Kranjčevića ČOVJEKA i Kranjčevića PJESNIKA (time i njihovih mikroontologema – »*Ne-Ja-Anti-Ja-Ja*« ↔ *Nad-Ja-Ja*).

Kao uzvratni udarac pjesnikova METAFIZIČKOGA SUBJEKTA prepoznaje se pojava za kritiku do besmisla neodgonetljivih pjesama – cinično karikaturalni autoportret *Gospodskomu Kastoru* (zbirka *Izabrane pjesme*) i trivijalno inscenirana groteskna autobiografija sebe pjesnika *Propali genij* (zbirka *Trzaji*). Uz to valja napomenuti da je prva od tih dviju pjesama bila objavljena 21. XI. 1891. – u vrijeme Kranjčevićeva učiteljevanja u Bijeljini, a druga 1. VII. 1898. u doba »sarajevskih poraza«. Ali, teške i tragične posljedice toga za pjesnika kobnoga razlaza u već rascijeljenomu biću tek će uslijediti, i to vremenski vrlo uskoro.

Jer, za Kranjčevića ČOVJEKA zaredat će se sve sami dotad nedostižni i priznanja i osobni uspjesi: uz uredništvo *Nade* postaje nastavnik učiteljske škole pa ravnatelj sarajevske trgovačke škole, 1898. ženi se Gabrijelom (Elom) Anom Kašaj i Matica hrvatska u Zagrebu mu tiska *Izabrane pjesme* (sa zakašnjenjem izlaze početkom 1899.), 1901. u kolovozu putuje sa suprugom iz Senja parobrodom u Veneciju, te u Padovu i Veronu, i usto ga u Zagrebu, dočekanoga kao najvećega domoljubnog pjesnika, Hrvatski pedagoško-književni zbor imenuje svojim dopisnim članom. Posve suprotno tomu, u istomu tom razdoblju Kranjčevićev METAFIZIČKI SUBJEKT piše i objelodanjuje poneke od u ukupnomu svojem opusu najmračnijih, najciničnijih, pa umnogomu i krajnje (nikad dotada) stoicističkih pjesama, uz sklonost i trivijalnosti, primjerice: *Uzdah*, *Promašena kob*, *Propali genij*, *Dosjetka smrti* (1898.); *Prosinačko sunce*, *Na kolodvoru*, *Ponoć* (1899.); *Hrist djetetu u crkvi*, *Život* (Polazak, Povratak), *Mjesečina*, *Duša* (1900.); *Sveljudski Hram* (1901.). (Grafika: jedinstvene groteskno cinične – bold, kurziv; posve pesimistične – podcrtano; A. Č.)

Ali bit će to tek uvertira u »osvetnički« završni čin sedme postaje jer svega četiri godine nakon slavljenih *Izabranih pjesama* – krišom od javnosti, u Donjoj Tuzli, s nepoznatim lokalnim tiskarom, Kranjčević objavljuje *Trzaje*, svoju istinski *antizbirku*, zapravo treći paradoksnu ekscesu stopostotnoga zaokreta i obračuna sa sobom dotadanjim (slično onomu rimskom), i to sad pred javnošću pokazanim otvorenim negodovanjem, koja mu je upravo kao slavljeniku navukla još jedan, sada habitus velikoga Kranjčevića (»Pegaz u jarmu« 7. put). I kulturna javnost i kritika u obje države bile su ne samo konsternirane nego i do krajnosti razočarane zbog Kranjčevićeve tako uzvraćene nezahvalnosti, ne shvaćajući ni njegov postupak ni takvo, dotad ničim naslućivano skroz drukčije izdanje njima dotad godinama znanoga pjesnika Kranjčevića. I to mu Zagreb ne će oprostiti, zapostavljajući uglavnom to iznimno djelo svojega pjesničkoga genija.

Doista, *Trzajima* pjesnik je krajnjom spontanošću iznio na svjetlo dana onoga za druge uistinu dotad nepoznatog sebe pjesnika, s teškoćom u sebi potiskivanog i zatajivanoga. Onā je to »druga stra-

na mjeseca« njegove poezije, što provaljuje nezaustavljivim emocionalnim potencijalom nagomilane mase stihovlja rušeći sve one brane u dvije prethodne zbirke disciplinirane još od *Zavjeta* biloparnom shemom spregnutoga *strukturnoga globusa* s dvije uravnotežene *strukturne hemisfere*, redosljedom prve eksterne pa redovito zatim interne osobnosti. *Trzaji* su, suprotno tomu, konstantnim sudaranjem *reliquiae reliquiarum* tih pjesnikovih antitetičkih osobnosti – razlomljeni u *strukturne gromade* sa *strukturnim krhotinama* i nizanjem pjesmovnih diptiha i triptiha. Oni su i potpuna dominacija onoga novog, trećega Kranjčevića, zapravo već i prije nazočnoga u pojedinim pjesmama kao njegove nado-sobnosti. Sad, u *Trzajima*, to završno razračunavanje dviju iskonski suprotstavljenih, tijekom dotada-njeg pjesnikovanja, antitetičkih osobnosti – odigrava se u stiješnjenomu najdubljem dnu pjesnikova bića, uz presudu, beskompromisnu i konačnu, samoga nadkranjčevićevskoga jastva (mikroonologem »Nad-Ja-Ja«).

Riječju, ta treća zbirka poetske mitske monodrame doista je završni, posljednji čin oprostaja na koncu dugoga i tegobnog puta Kranjčevićeva METAFIZIČKOGA SUBJEKTA, fikcionalnom poetskom dramatikom insceniranoga u *Monotoniji*, ujedno i zadnjoj pjesmi *Trzaja*. No kao svojevrsnu aluziju da nije riječ i o okončanju njegova životnoga puta – zbirka još ima, ničim naglašen ni izdvojen diptih pjesama *Excelsior* i *Mi vam!*. Otkriva to ovaj autor, koji se i jedini bio pobliže pozabavio potanjom interpretativnom raščlambom ne samo prve i druge pjesnikovom rukom složene »knjige pjesama« (v. Pasternak), za kritiku »zaboravljenih« nego i za nju nezapažene ove intrigantno bitne treće. Taj diptih znači Kranjčevićevo odbacivanje *Monotonijom* već navučene mrtvačke maske i feniksno reinkarniranom energijom podignuće visoko dvaju bijelih obelisaka sebe pobjednika. (»Ponos moj borbe su moje!« – *Pabirci*.)

Jer, nakon u rastrojstvu gubitnika vlastitim poobaranjem svih svojih čelnih *alter ega* – »radnika« u pjesmi *Sveljudski Hram*, »Mojsija« u *Mom domu*, »Adama« u *Zadnjem Adamu*, »Krista« u *Eli! Eli! lamâ azâvtni?!* – i time uporno zidanoga novoga, metafizičkoga općečovječnijeg »svijeta«, Kranjčević ovim diptihom razrješava obje svoje neuspjele misije. *Excelsior* je rješenje za pitanje o smislu postojanja i čovječanstva i njega ČOVJEKA (»O, ponosna ljudska glavo! Okrštena u slobodi, / Niti moli niti prosi.« [...]). *Mir vam!* drugim Kristovim dolaskom oslobađa ga u samom početku zadanoga mu poslanja PJESNIKA (»U krilo će past ti onda – on i harfa past će mrtvo – / Čemu pjesnik nakon tvoje velepjesni: Aleluja?!«).

Tako, ove dvije pjesme, za kranjčevićologiju jednoga od kapitalnih otkrića (a ne tek puke pretpostavke), prema svim njihovim semantičkim, ontološkim, idejnim, poetičkim, ... dokazanim obilježjima, zapravo su jedina, iako u zbirci nišim neizdvojen – ipak istinska, završna Kranjčevićeva poenta za ovaj njegov u cijelosti metafizički ustrojen cjelokupni svojevrsni monodramski mitski stihovani autobiografski »roman«.

* * *

Ipak, time ne završava Kranjčevićev martirij, i to interakcijski, obostranim međusobnim utjecajima pjesnikovih AUTORSKOGA i METAFIZIČKOG SUBJEKTA. Tako se za ovaj drugi od njih u potpunosti opravdano može reći da je nakon objave *Trzaja* riječ o postupnom, ali konstantnom *umiranju pjesnika u pjesnika*. Najbolji su dokaz bibliografski podatci za preostalo stvaralačko razdoblje od 1902. do posljednje, 1908., kad je ukupno bilo tiskano samo četrnaest pjesama (najviše u zagrebačkom *Savremeniku* – pet), i to: dvije 1902., po izdanju *Trzaja*; četiri 1903.; ni jedna 1904.; jedna 1905.; četiri 1906.; jedna i *Prvi grijeh*, alegorijska opera u tri čina, koju je uglazbio Ivan Zajc, 1907.; dvije 1908. Pritom, za nijansu bi se mogle izdvojiti *Slom Campanila* i *Na golu sjeđah kamenu...* – ni približno antologijske.

Tijekom svih tih godina traje tegobna i sve neizvjesnija borba onoga drugog, AUTORSKOG SUBJEKTA s tad neizlječivom bolešću uz sve manje izgleda za oporavak. Vrijeme beznađa i patnje, koje se smjenjivalo s trenutnim poboljšanjima, može se dobrano vjerno pratiti u pjesnikovoj kreativnoj aktivnosti. O prvim znakovima bolesti dade se zaključiti iz Kranjčevićeva javljanja iz Zagreba pismom u srpnju 1895. Milakoviću, gdje je boravio povezano s djelatnošću u uredništvu *Nade*. Pripominje da je bio u Lipiku, gdje nisu našli ništa sumnjivo, ali on pritom tvrdi za sebe »a ja nikad zdrav«. Iz toga se zaključuje da su se problemi oboljeloga mjehura bili pojavili znatno prije, punih sedam godina od liječenja i operacije u sarajevskoj bolnici.

Negdje u isto vrijeme počinje i Kranjčevićovo ne samo razmišljanje nego i pojedini pokušaji povratka u Hrvatsku. Ne začuđuje to jer, čak i s promijenjenim društvenim i materijalnim prilikama, on se, izuzevši epizode s Marakovićima, osjećao krajnje osamljenim, bez ikakva izgleda da se i nakon deset godina srodi sa sredinom koja mu je ostala stranom – u doslovnom smislu tuđinōm. Usto savjesno radi za *Nadu*, pa razmišlja o tome da bi se Sarajevo kao treće kulturno središte uz Zagreb i Beograd na ovim prostorima – upravo preko toga časopisa tješnje povezalo s njima prije svega književnom suradnjom, i tako afirmiralo i samo Sarajevo. O tome se i savjetuje s prijateljem Jurom Turićem. Na temelju sličnih stavova, Kranjčević je poznavao još neke ljude koji su radili na tome i »prezirao je rad na glasu patriota koji su kopali još dublje jazove među Beogradom i Zagrebom«. Ili nešto dalje u tekstu Kecmanović ističe Turićevo gledište da je Kranjčević zato, kao pjesnik, ostao ograničen na »metafizičke probleme« jer nije moga raskinuti okove koji su ga sputavali. I da se zato »čutio umoran i sapetih krila kao i svi mi drugi«.

Za svoju nakanu da se vrati u Hrvatsku, uzdajući se u zasigurno jaču vezu, obratio se bio izravno pismom 12. listopada 1896. Josipu Eugenu Tomiću, tad višem činovniku u Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Kao nekad Strossmayeru u Rimu, i njemu upućuje svoju molbu s krajnjom poniznošću: »Stoga Vas molim, velemožni gospodine, da biste dobrostivo poradili, ne bih li prilikom dobio koje mjesto – ako ne za prvi mah na preparandiji u Zagrebu, Petrinji, u Osijeku – a ono bar kao ravnajući učitelj na kojoj od viših pučkih škola u Hrvatskoj. [...] Meni je najglavnije da mi se zaračuna ovo deset godina službovanja i zbog toga baš u prvom redu molim za dobrostivu informaciju s odlučnog mjesta, a – neka mi je slobodno – i za cijenjeni zagovor.«

Posebno je potrebno istaknuti Kranjčevićev, između ostaloga, u obrazloženju naznačen bitan razlog za takav postupak jer da bi time spasio svoju »književnu savjest«. Očekivano, uz općeniti odnos hrvatske tadanje i svjetovne i crkvene vlasti prema njemu, niti je bilo ičega od željenoga premještaja, niti ikakva Tomićeva odgovora.

Još jednim svojim činom Kranjčević će se zamjeriti i samim bečkim vlastima, koje će zatražiti od Zemaljske vlade u Sarajevu izvješće o Kranjčeviću i o njegovu govoru na svečanosti uz proslavu 30. obljetnice Preradovićeve smrti. Zbilo se to tom prigodom boravka u Zagrebu, kad za njega nenađano pododbor Društva hrvatskih književnika jednoglasno odlučuje 29. kolovoza, dakle tri dana prije same proslave, da upravo on održi govor u toj prigodi. Može se zamisliti kakav je snažan i poticajan dojam ostavio Kranjčevićev, iako unaprijed neprimljen, nastup u Matici hrvatskoj sročten vrhunskom snagom emocionalnoga potencijala njegove poetskim domoljubljem ponese rječitosti. U zagrebačkom tisku to se i posebno ističe; tako *Obzor* u cijelosti donosi Kranjčevićev spomen-govor. Izdvojit će se tek fragmenti: »[...] s koliko čuvstva da ne polete u ovaj dan naše misli u godinu 1844, kad će ovaj veliki umjetnik naše lire bolno osjetiti da tuđa majka za tuđinca ništa nema, i na krilu svoje skorme graničarske roditeljice prosuti gorke suze, da onda ustane na noge, kao putnik koji se vraća s lutanja. [...] neka nas sada povede iz ove časne dvorane naše Matice; pod njenim geslom poljubimo podnožje, na kojem stoji lik onoga, iz čije duše vinu se ovaj krik apostola.«

I nasrtaji crkvene vlasti baš u tom vremenu ne štede Kranjčevića. Prvi ga je »sudu kršćanske istine« podvrnuo krčki biskup Anton Mahnić uz više kritičkih članaka u listu *Kršćanskoj straži*, koji je i bio pokrenuo. U tom bjesomučnom napadu, bez pravih argumenata, slijedi ga nadbiskup Stadler apelom da se pjesniku zabrani pristup školama pod njegovom ingerencijom. Zemaljska vlada zatečena takvim objedama, znajući da Kranjčević održava prijateljske veze s nekim uglednicima nadbiskupske konzistorije, povjerava Ljubuju Dlustušu, inače pjesnikovu prijatelju, na ocjenu obje proskribirane zbirke, što on i službeno opovrgava. Svu tu obilnu ismijenu dopisa između Beča i Sarajeva okončava skoro Kállayeva smrt 1903. godine.

Sve izloženo bila je za Kranjčevićev AUTORSKI SUBJEKT još ona iznimno otegotna pozadina njegovoj uznapredaloj bolesti, kad je i operiran polovinom 1902. u Sarajevu. Uz velike novčane teškoće za njega i suprugu Elu ipak traži lijeka početkom studenoga 1906. u bečkoj klinici. Operacijom i potom dugotrajnim, punih osam mjeseci, zapravo jednako neuspješnim, liječenjem umnožavaju se troškovi koje oni skromnim primanjima ne mogu pokrivati. Kranjčević je zato prisiljen doslovno prosjačiti, tražeći i predujam listova kojima šalje pjesme i upućujući molećive apele za pomoć pojedinim institucijama. Iz brojne korespondencije sa suprugom koju podastire Kecmanović, prenoseći potanje njihov sadržaj, očita je duševna i tjelesna patnja koju pjesnik otvoreno ispovijeda samo svojoj Eli, primjerice: »Ja dosta plačem, a ako hoćeš da ridam nekoliko dana, da se sav tresem dođi ... zbog toga ja se ne usuđujem Višnjinu sliku uzeti po par dana u ruke.« (Pismo 69.) Ili također: »Neka dođe sav svijet, samo ne ti i Višnja ...« (Pismo 72.) Ubijaju ih i stalni zahtjevi bečke bolnice o podmirivanju dugova: »... pa već su mi apoteke s doktorima požderale lijep ljetnikovac.« (Pismo 164.) Za sve to vrijeme hrvatska javnost i institucije Matica hrvatska i Društvo hrvatskih književnika kao i njegovi sarajevski prijatelji, neki i imućni – nisu ništa poduzeli da bi pomogli velikom pjesniku. Prema Tadijanoviću uslijedio je i povratak 1907.: »U bečkoj bolnici ostao ... po prilici do 20 lipnja, kad ga je žena otpremila, preko Zagreba, u Sarajevo.« Po Jelčićevim izvorima dogodilo se to tek u kolovozu. Nažalost, bilo je to zakratko jer će 1908. uslijediti još jedna operacija u Sarajevu.

Jednako je kao za korespondenciju, gotovo u cijelosti, pa čak i više od toga iznimno vrijedna za kranjčevićologiju Kecmanovićeva monografija s obiljem podataka, većinom manje poznatih, o okolnostima koje su se splele ne toliko oko smrti, koliko oko samoga pjesnikova pokopa. Kranjčević je preminuo u svojem stanu s adresom Nova testa 34 (danas Kočićeva 3), 29. listopada 1908. u 12 sati i 15 minuta. Neposredno nakon pjesnikove smrti glavno je bilo pitanje je li primio posljednji sakrament, što su zlurado pokrenuli klerički i kaptolski krugovi. Sve spekulacije o tom činu prekinuo je sam nadbiskup Stadler 30. listopada u svojem listu *Hrvatski dnevnik*: »Prekjučer podijelio mu je njegov osobni prijatelj, presvijetli gospodin biskup dr. Ivan Šarić sv. sakramente za umiruće i posljednju utjehu.« Unatoč tomu, primjerice i Milan Marjanović i hrvatski pedagoški pisac Davorin Trstenjak isticali su posve suprotno, u čemu ih je, začudo, dosljedno pobijala klerikalna *Hrvatska straža*, potvrđujući prethodno nadbiskupovo odrješito izvješće.

Ipak, sarajevski kaptol naplatio se zauzvrat na samomu pokopu. U tisku je takva nepravda prema velikom pjesniku i potanje kritički i s ironijom komentirana: »Naši vođi hrvatski u Bosni, naša glava crkvena ne dade da se na groblju mrtvačko slovo drži. Spustili smo lijes ko grešnici pred vrata od groblja i ondje se oprostili ... župnik sarajevski se bio, ne ko kerub, nego kao neko drugi ... izbočio braneći i bojeći se da ne uđemo u groblje posvećeno i da ga ne oskvrnemo grešnim laičkim ustima opraštajući se od velikog pesnika ...« Pred vratima koševskoga groblja od pokojnika su se oprostili Dvorniković u ime učiteljstva te Milaković i Milićević kao predstavnici književnika BiH-a. U golemoj, masovnoj pogrebnoj povorci bili su predstavnici gotovo svih bosanskih vladinih institucija, svjetovnih i crkvenih ustanova, pjevačkih i drugih društava uz brojna predstavništva iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine. A iz Hrvatske – jedan jedini, samo Matoš. Među drugim Kranjčevićevim

prijateljima bosanskim književnicima, i on je na svojem ramenu nosio pokojnikov lijes do posljednjega počivališta. Na povratku nije ostao dužan sramotnoj hrvatskoj ravnodušnosti: »Bosanska vlada pokaza mu više brige i simpatije od hrvatskoga naroda. Na grobu ne bijaše zastupljena ni Matica hrvatska: jamačno, jer joj pokojnik bijaše nekad saradnikom.« Posebno je teško shvatljiva i jedaka suzdržanost hrvatskih akademskih institucija kad je bila pokrenuta inicijativa za podizanje spomenika na pjesnikovu grobu, koji će izraditi Rudolf Valdec.

* * *

Morao je Kranjčevićev AUTORSKI SUBJEKT »ispiti i još jednu, posljednju gorku čašu« u za njega najtežim agonijskim trenucima, ali je »iskapiti« do zadnje kapi i nakon smrti i pokopa. Sudbonosna namijenjena mu stvarnost još će se jedanput osvetiti njegovu iluzornom idealizmu. Riječ je o konačnom pokretanju i u Hrvatskoj pomoći za liječenje svojega velikog pjesnika. Društvo hrvatskih književnika u tu svrhu prikuplja pretplatnike kojih bi se sredstvima tiskalo za tu namjenu i posebno divot-izdanje *Pjesme*. O samoj pozadini pokretanja i odabira pjesama bilo je malo podataka, što nadoknađuje obilnom dokumentacijom Dragutin Tadijanović, u svojem kritičkom izdanju *Sabranih djela*. Pritom se poslužio kompletnom dokumentacijom koju mu je ustupio ondašnji tajnik DHK-a, preuzevši skrb oko tog izdanja. Tadijanović je donosi u cijelosti od 648. do 655. stranice prvoga toma, »Pjesme«. Ono što je uistinu najintragantnije do nevjerice sadržava dopisivanje Kranjčevića i supruge Ele s Plavšićem – šok je nenadanoga otkrića upravo neobjašnjive prijekare te toliko rodbinski pjesniku bliske osobe, i to u tijeku njegove agonije. Tadijanović niže po nadnevcima pisma, objektivno podastirući pred istraživače iznenađujuću istinu o tome, posve objektivno, bez ikakva osobnoga komentara.

I bila je to posljednja, osma postaja, umnogomu i najveće od svih dotadanih posrtanja Kranjčevićeva AUTORSKOGA SUBJEKTA pod preteškim križem nesklonoga mu života, do dolaskom na golgotu i, doista, što drugo nego judinska izdaja svojega bližnjega za njegove smrtne agonije – u vlastitu korist.

Proces ove trojne suradnje na pripremi divot-izdanja potiče Plavšić svojim pismom:

»Zagreb, dne 19. veljače 1908.

Dragi moj Silvije!

Nisam ti do sada pisao, jer smo u književnom društvu nešto kuhali. [...]

Taj predlog glasi ovako: Književničko Te društvo moli, da mu prepustiš u neograničeno vlasništvo sve one Tvoje pjesme i radove, koji su u raznim časopisima izašli od onoga doba, kad si izdao 'Trzaje' pa do danas, i da tim pjesmama dodaš Društvu na izbor nešto Tvoga rukopisnog materijala. [...]

Čim dobijem od Tebe odgovor, razaslat će se supskripcioni arci, a čim se isti vrate, likvidirat ćemo Ti za Tebe određen honorar.

Glede one analize, koju je Ela poslala, i glede Tvog liječenja pisat ću Ti ovih dana iscrpivo, dok budem sam sve znao.

Odgovori odmah. Srdačno Te grlim, i Elu i Višnjicu.

Tvoj Dušan«

Zatim slijede četiri Kranjčevićeva pisma. Prvo, vrlo kratko, upućuje nakon mjesec dana Plavšiću opet iz sarajevske bolnice, gdje je i drugi put bio operiran:

»Dragi Dušane,

Evo Ti Ela šalje nešto za početak. Ovijeh dana pisat ću Ti opširnije – sad sam u krevetu, ne što mi je gore, neg što se moram čuvati. Poslat ću Ti i novu fotografiju.

Pozdravi mi Milu, dječicu i prijatelje, a ja sam Tvoj

18. III. 1908

S i l v i j e«

Sljedećim pismom, od 26. III. 1908., izražava mogući spas odlaskom u lječilište Wildungen i svoju nježnu skrb za obitelj; poslat će ih rado k Dušanovima u Zagreb, na Tuškanac. U Plavšićeve planove da će *Pjesme* DHK tiskati u bibliofilskom, dotad rijetko viđenom izdanju – »u jednoj jedinoj nakladi od 200 komada i prodati odličnim osobama putem supskripcije komad po K 20« – on sumnja u podaju toliko komada, posebno po toj cijeni (možda tek »sa 5 for., a gdje je onda 400 abonenata!«).

U trećemu pismu, 13. travnja šalje mu tri nove pjesme i, ako Plavšić želi, *Slom Campanila*. *Napominje da bi se mogla uvrstiti koja i već objavljena ako time ne remete zamišljeno jedinstvo zbirke.*

Zadnje pismo koje je uputio Plavšiću 17. lipnja puno je brige zbog velikih izdataka za Wildungen: »Molim Tebe i prijatelje da učinite sve, što možete. [...] Valja da budem posve osiguran – učini to, kako najbolje umiješ, ta radi se o posljednjem pokušaju.«

Potkraj lipnja 1908. sastavio je Plavšić tri preklopljena lista, s na prvoj strani pjesnikovim portretom Bele Csikosa, a na zadnjoj tekstem pjesme *Ja mišljah...*, kao poziv na pretplatu za divot-izdanje *Pjesama*, uz 25. obljetnicu Kranjčevićeva pjesništva, od prvoobjavljene pjesme u *Hrvatskoj vili*. Pothvat DHK-a namijenjen je za potporu pjesnikovu liječenju.

Ela četiri dana prije pjesnikove smrti piše Plavšiću posljednje pismo:

»Sarajevo, 25. X. 908.

Dragi Dušane!

Skupila sam osam pjesama, što prerađenih, što neštampanih ali davno u kakovu Vijencu. [...]

Silvijeva je želja da se u knjigu uvrste najznačajnije pjesme iz Trzaja. Poslat ću ti sutra naslove i, ako nemaš, jedan primjerak Trzaja. [...]

Ali najbolje će biti, da izvadimo što više iz 'Trzaja', jer ta zbirka nije poznata, a u njoj su najljepše Silvijeve pjesme. [...]

Silvije sad nije u stanju, da išta misli i čita, a kasnije bit će mu žao, ako bude štogod slaboga u takovoj knjizi.

Još imam jednu lijepu pjesmu: «Motiv iz franjevačke crkve u Jajcu». Pa onda prigodnica kao «Njegovom veličanstvu» i drugih. Ali tih ne trebaš, je li?

Silvije veoma slab, nikad nije bio takav. Cijeli dan drijema, a kad se probudi, plače od bola

tog ekzema. Divlja Višnja ga uzrujava. A kud ću s njom.? [...] Teško mi je. Vrlo teško. Poljubi Milu i dečke. Vaša *Ela*».

U trećemu Kranjčeviću i u Elinu pismu kurzivno je istaknuto ono najbitnije, danasve ono još i podcrtano (A. Č.). Naime, posve je jasno da je »jedinstvo zbirke« otpočetka temeljeno na posve pogrešnoj koncepciji (umjesto izbora samih antologijskih pjesama – one nastale tijekom bolesti i vidljivoga pada kvalitete), što je pjesnik nepogrešivo prosudio. Zato i sam aluzivno, a Ela izravno zahtijeva da se odaberu većinom one iz *Trzaja*, pa i neke druge.

Suprotno tomu, od 22 pjesme nije bilo niti jedne ni iz *Trzaja* ni iz *Izabranih pjesama* – sve su u ovoj zbirci u cijelosti znatno ispod svake razine Kranjčevićeva poetskoga dosega.

Ali, o pravim razmjerima svojevrsnoga ogrješenja o umirućega pjesnika time što ni u čemu nije bila ispoštovana njegova oporučna želja, tek se u svojim razmjerima spoznaje nekoliko mjeseci nakon smrti i tiska divot-izdanja. Tad je na Redovitoj godišnjoj skupštini Društva hrvatskih književnika izvijestio tajnik Društva o izlasku *Pjesama* početkom 1909. s nažalost neispunjenom svrhom svoje namjene, pridobivši čak 450 supskribenata. Na kraju skupštine Plavšić je izvijestio: »Tako se je odbor poslije smrti pjesnikove odlučio izdati to divot-izdanje kao posljednju zbirku njegovih pjesama, posve onako, kako ju je pjesnik bio do smrti svoje uredio, iako je ovako možda ostala nepotpuna...« (Bold i podcrtano A. Č.) Dakle, autor je uglavnom bio Dušan Plavšić i koncepsijom i izborom, a ni pošto Kranjčević. I zato nije *za života pjesnik objavio četiri, nego samo tri svoj rukom uređene zbirke*.

Najtragičnija u takvu nipošto neznatnom propustu jest činjenica da će – unatoč prebrojnoj bibliografiji raznovrsnih radova, uz tri monografije, tijekom devetnaestoga stoljeća o djelu ovoga hrvatskog iznimno genijalnog pjesnika – mnogim kranjčevićolozima, pa i onima najvršnjim poznavateljima pjesnikova stvaralaštva, promaknuti spoznaja o autorstvu divot-izdanja *Pjesama*. Tako je, svi su izgledi, umnogomu ostalo nepoznato dokraja obilje svih dostupnih podataka do kojih je mogao doći naš najvrsniji urednik mnogih kritičkih izdanja hrvatskih klasika – Dragutin Tadijanović. Riječ je pritom o cjelokupnoj dokumentaciji o pripravi i tisku koju mu je bio ustupio sam Plavšić, a on ju je doslovno uvrstio u svoje izdanje Kranjčevićevih *Sabranih djela*.

Tako, Kranjčeviću će prerano, u četrdeset četvrtoj godini, krajnje tragično gotovo istodobno umrijeti obje njegove osobnosti – vremenski prvo, već krajem 1902., onaj vrhunski, genijalni pjesnikov METAFIZIČKI, a šest godina nakon toga, u graduirajući nepodnošljivim bolovima i duhovnim patnjama – i sam AUTORSKI SUBJEKT, lišen života, što ga proživlje manje-više osamljenički i trajno mučen rastrojstvom vlastitoga bića, ne uspijevajući u posve uzaludnoj potrazi za identitetom. Završni udarac, zasigurno i najteži s obzirom na okolnosti, zada mu postupak onoga svog bližnjeg, kad se nađe i u posljednjemu, osmom habitusu umirućega /mrtvog nemoćan da obrani čak autonomnost i vlastitoga stvaralačkog djela, koje je bio za života finalizirano u jedinstvenu genijalnu tvorevinu – tročinsku poetsku mitsku monodramu o sebi čovjeku (»Pegaz u jarmu« 8. put).

Miljenko Buljac, izv. prof.
Sveučilište Hercegovina u Mostaru
Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića
Kraljice Mira 3A, Bijakovići
88266 Međugorje
miljenkobuljac@gmail.com

UDK: 821.163.42.09Kranjčević, S. S.
Izvorni znanstveni članak

Versologija Kranjčevićeva pjesništva u svjetlu metodološke kritike nekih interpretacija

I nitko ne ulijeva novo vino u stare mješine (Lk, 5, 37)

Sažetak

Autor članka upućuje na važne sastavnice Kranjčevićeva pjesništva kojima se poetske vrijednosti proširuju i na retoričke, čime priskrbuju dodatne stilističke mogućnosti: slobodnije izbore u jeziku, nove ritmove i melodioznost, intonacijske raznolikosti, visinu i jačinu tona, zvučnost riječi te ostale vrijednosti izgovorene pjesničke riječi. Autor upozorava na recepciju Kranjčevićeva pjesništva koju već više od jednoga stoljeća prati pogriješan i posve suvišan metodološki smjer koji značajke njegove formalne strukture pokušava protumačiti parametrima kvantitativne versifikacije, pri čemu analizira oveće poglavlje studije Čitajući Kranjčevića (1950) Vladimira Nazora, koji je ponudio stručnu analizu strukture Kranjčevićevih stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti stihova. Autor bitno mijenja pristup zato što su Kranjčevićevi stihovi silabično-akcenatski i tonsko-melodijski, također i govorni, utemeljeni na raznolikim oblicima od vezanoga do stiha 'raspuštene' (oslabljene) silabičnosti, koji neki teoretičari nazivaju 'slobodnim' stihom, uključuje nove ritmičke determinante tj. nove odrednice silabične versifikacije, a ne kvantitativne.

Ključne riječi: retoričke i poetske sastavnice, kvantitativna i silabična versifikacija, nevezani stih, govorno pjesništvo, metonimija

Uvod

Na početku ne smijemo prešutjeti tri važne odluke na pjesnikov usud: poslije zabranjena ispita zrelosti, odlazi protiv svoje volje a po očevoj želji u Collegium Germanico-hungaricum u Rimu, nakon šestomjesečnoga boravka svojevoljno napušta taj kolegij te nakon uspješno položena učiteljskoga tečaja i stečene diplome odlazi vlastitom odlukom u Bosnu godine 1886. Bio je Kranjčević tamo gdje je i trebao biti – časno je bilo učiteljevati u toj posnoj i ponosnoj zemlji, pridonositi domoljublju, obrazovanju i kulturi svojeg i ostalih naroda u okruženju, svakako izazovnije od današnjih odlazaka naše mladeži u Irsku, Švedsku ili Njemačku. Ipak, svoju je istinu izrekao Vladimiru Nazoru, odvratio ga od Bosne i usmjerio u Istru. I mladi Nazor stigao je tamo gdje je bio najpotrebniji. U životu, od Šenoina tek nekoliko mjeseci dužim, a puno kraćim od Baudelaireova, pratile su Kranjčevića nostalgije za rodnim krajem, ugroze koje su se nadvijale nad njegovom domovinom i susjednom Bosnom, nepravde, nedaće, nevolje i nesreće, a trajni pečat prouzročile su bolest i tiho umiranje u nesigurnu obiteljskom i činovničkom okruženju. Nakon takvih uvida lakše je shvatiti i prihvatiti ono

što ga je obilježilo – pjesnikovov rani pesimizam i trajno pobunjeništvo.

Pjesme Silvija Strahimira Kranjčevića po vokaciji su lirsko-epske. U njima prevladava živa izgovorena riječ, uzvišen govor, obogaćen patetičnim gestama, govor s krovova ili pak govor 's jarbola neke simbolične nacionalne lađe' (S. P. Novak: 2004-II: 125). Kranjčević je *poeta vates*, nacionalni pjesnik, produhovljeni, koji govori stoljećima, a stoljeća mu uzvraćaju. *Pred knjigom povijesti roda svoga* pjesma je s prisegom, zavjetom: „/ Iščupat će onda tebe, / Kad mi srce iščupaju! /“. U njegovu duhovnom ozračju, u stalnom su dosluhu zbilja i transa, pjesnik tako naziva stanje *iza spuštenijeh trepavica*, transcendenciju. Pogledi, pojave i zbivanja novijega doba 'provaljuju' u pjesnikove starozavjetne i novozavjetne svjetove, oživljene u pjesmama s raznolikim podlogama izvanjezične stvarnosti. Kranjčevićeva poetika u zagrljaju je s retorikom. Tradicionalnim epsko-lirskim pjevom, ali i raznolikim pjesničkim oblicima, Kranjčević je priskrbio naslov pjesnika za sva doba, za sva vremena. Upravo zbog sklonosti prema retorici nije mogao izbjeći usudu '*neshvaćenog velikana*' (Čorkalo, 2017: 170). Neka tumačenja i interpretacije nisu mogle naškoditi moćnoj recepciji Kranjčevićevoj. Brojne nejasnoće traju do naših dana. U ovom članku želimo osporiti stručne analize strukture Kranjčevićevih stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti stihova u kojima su kritičari primijenili mjerila antičke kvantitativne versifikacije. Osobito ju je Vladimir Nazor u nizu svojih članaka, eseja i polemika autoritativno provodio, a u tome su ga podupirali i slijedili mahom svi filolozi s najuglednijih sveučilišnih katedra. Budući da navedeni nauk želimo osporiti, članak otvaramo teorijskom potporom razumijevanju hrvatske silabične versifikacije, potom analiziramo i tumačimo Nazorove prinose versologiji, i na kraju utvrđujemo bliskosti Kranjčevićeve poetike i retorike.

KNJIŽEVNOTEORIJSKA POTPORA ILI O HRVATSKOJ VERSOLOGIJII

Za razliku od niza drugih naroda, Hrvati imaju čvrste, rekli bismo prisne povijesne dodire s antičkom rimskom, a preko nje i sa starogrčkom umjetnosti i kulturom. Odjeci antičke kulture neprijeporni su u svim područjima ljudskoga djelovanja hrvatskoga čovjeka kroz stoljeća. Stopljeni s kršćanskom kulturom ti su odjeci stvarali zajednički, *univerzalni temelj zapadnoeuropskoga kulturnoga kruga*, kojemu je hrvatski narod baštinik i prinositelj, sutvorac svekolikih dobara. Izravni dodiri s latinskom pisanom tradicijom, latinski gramatički nauk, veze s kulturnim sredinama, izravno sudjelovanje naših ljudi u procesima europskoga humanizma, auktorsko prevodilaštvo koje je već započeo Marko Marulić, rane potvrde književnih vrijednosti trima pismima i na trima jezicima, sve to svjedoči o bogatstvu književne baštine i o širini kulture u kojoj je hrvatski čovjek stjecao svoj identitet i prepoznatljivost. Humanističko obrazovanje, latinička tradicija, latinski jezik u školama i službeni jezik Hrvatskoga sabora do godine 1847., književna djela hrvatskih latinista sve do naših dana; sve je to zalag zbog kojeg prema latinskoj kulturi osjećamo bliske dodire, ponosimo se tim bogatim naslijeđem te bismo stoga bolnom osjećali činjenicu da sve te vrijednosti nismo učinili svojim ili da na hrvatskom jeziku ne možemo izreći ono što se moglo na latinskome. Htjeli bismo na ovom mjestu upozoriti na davnu zabludu koja traje do naših dana. Ivan Mažuranić, pjesnik, polihistor,

poliglot i političar, svojim je suvremenicima Mađarima iznosio tezu o prikladnosti hrvatskoga jezika antičkoj metrici (usp. Barac, 1964: 111). Htjeli bismo razgraničiti dodire i utjecaje antičkoga rimskog na hrvatsko pjesništvo, koje su obilježili *scriptores classici*, kako ih naziva Vratović (2008: 24), pisci zlatnoga doba s dominantnom kvantitativnom versifikacijom. U pregledu *Latinske poezije srednjega vijeka* Vinka Grubišića možemo postupno prepoznavati nove pjesničke oblike u izvorniku i u njegovu prepjevu na hrvatski jezik. Auktor upozorava kako ritmičke cjeline i kadence bolje odgovaraju svakodnevnim govornim molitvenim oblicima umjesto himana, lorika i psalama. Silabična načela postupno jačaju u latinskome pjesništvu na prijelazu iz 4. u 5. stoljeće. Tek tada javlja se rima, ali je dugo trebalo do njezina punoga procvata i prijelaza na 'akcenatsku metriku' (usp. Vinko Grubišić, 2010: 22), a s njom i na silabično pjesništvo. Na taj način htjelo se pokazati kako se hrvatskim jezikom moglo izraziti ono što se u drugim jezicima nije uspijevalo. Htjeli bismo upozoriti na goleme razlike između klasičnih jezika i ostalih jezika, uključujući i romanske. Horacijeva doba još nije poznavalo srok tj. rima, niti postoje potvrde za nju u antičkim književnostima. Taj važni strukturni element koji poetičnost usmjerava i veže uz stihovnu silabičnost, Jamesu Michieu (usp. 1967: 9-14), prevoditelju Horacijevih *Oda* na engleski jezik, postao je važnom zamjenom u odnosu na postupke u stihovima klasičara. Nametnuo se zaključak: engleski prijevod ne može se oslanjati na pjesničke stope, niti izraziti poetske vrijednosti izvornika. Istina je zapravo još neugodnija. Nakon iskustva Jamesa Michiea možemo li uopće prihvatiti prosudbu, bez obzira tko ju je izgovorio i gdje, o tome da je istaknuti prevoditelj Mate Maras *jampskim pentametrima* preveo Shakespearea na hrvatski jezik? Naš je odgovor: Mate Maras je Shakespeareove engleske silabično-tonske stihove prepjevao silabično-tonskim stihovima hrvatskim. Prinesimo još jednu činjenicu: Homerove heksametre Vincenzo Monti i Hipolit Pindemonte preveli su na talijanski jezik silabičnim jedanaestercima zato što bi se heksametri, time i kalupi klasične versifikacije u novom jezičnom ruhu, u talijanskome jeziku potpuno raspali. Odmake od staroklasične metrike možemo objasniti raspadom starih metričkih vrijednosti: dimetra, trimetra, tetrametra, pentametra i heksametra, svojstvenih klasičnim jezicima grčkom i latinskom. Čak i Kvint Horacije Flak, u pjesmi *Podigoh spomenik (Exegi monumentum)* ističe kako je samo „/... u italske ritmove sveo / eolsku pjesmu... /“. Ako teoretičari stihova to ni danas ne mogu prisposobiti, krivci su samima sebi, a nipošto Vladimir Nazor koji je čak u jednom trenutku i posumnjao u svoje jampske strukture i u svoj nauk. Da bi postala održivom teorija o pravilnosti stihova spašavala se većim otklonima i stupnjevima improvizacije u nepravilnim stopama, tj. dopuštanjem tzv. heteromeidskoga stiha (usp. Škiljan, 1995: 5-25).

Hrvatska versologija stoljećima je ostala zalučena u rukavcima staroklasičnih, antičkih kalupa. Raspravljački tonovi o pjesničkoj sintaksi stvaranoj prema antičkim obrocima nisu hrvatskoj filologiji donijeli nikakav pomak. Samo rijetki znanstvenici opirali su se učenju Matije Petra Katančića, Franje Markovića, Ivana Trnskog, Ante Tresića Pavičića, dijelom i Vladimira Nazora, koji su s oduševljenjem isticali vještine stvaranja kvantitativnoga stiha. Nazor se domalo javio i kao tumač, teoretičar i dobar poznavatelj antičke prozodije. Tresić Pavičić je pak godine 1891. teorijske poglede o stihu izložio u raspravi *Glasovi s mora jadranskoga*, polemički braneći preživjela klasicistička načela koja je ovjeravao i svojim pjesništvom. Najraniju pjesmu *San* napisao je jedanaesteračkim tercetima, stro-

fom *Božanstvene komedije*, a ne tercinama, kako to tvrde Kravar i Frangeš, a time je upravo *Suton-skim sonetima* otplatio dug talijanskom kardučijevskom neoklasicizmu (usp. Kravar, 1999, 12-13; Frangeš, 1987, 245). U recenziji Nazorove zbirke *Lirika* iz 1910., otisnute početkom godine 1911. u *Savremeniku*, Milutin Nehajev upozorio je na slabosti jampskih stihova, ali i posebno naglasio „... i sam narodni deseterac svoju zvučnost ne dobiva po pravilnosti nego baš po izmjeni ritma“ (navod prema: Nazor, 1950b, 63-64 [61-95]). Na takve spoznaje onodobna teorija književnosti nije imala odgovora. U Nazorove stihove, u pogriješnu i nezgrapnu metriku, posumnjao je i Milan Marjanović utvrdivši pjesnikovo slabo poznavanje novoštokavske akcentuacije. Nehajevljeva recenzija potaknula je Nazora da se prometne u književnoga teoretičara, apologeta klasične versifikacije, koji je komparativnim pristupom ponudio stručne analize strukture stihova, stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti. U književnokritičkim krugovima zametnulo se uvjerenje o *nazorizmu* (usp. Marjanović, 1962: 58-67), književnoj pojavi, njegovim ditirambima i panteizmu, slavlju svega božanskoga, o božanskim ushitima, što apsolutno prihvaćamo i nitko to ne bi smio osporavati. Međutim, nitko se obazirao nije na nedostatke formalnih elemenata u strukturi Nazorovih pjesama proglašenih ditirambima na koje je Milutin Cihlar upozorio. I Stjepan Ivšić uočio je slabosti Nazorovih heksametara u *Slavenskim legendama*. Kasnije je sam pjesnik potvrdio da stihove gradi prema nekim svojim pravilima te da nije imao namjeru slagati heksametre. Ne možemo pouzdano utvrditi je li Antun Barac mislio da Nazor piše uzornom metričkom strukturom stihova jer se o tome nije izjašnjavao; barem ne dok se Stjepan Ivšić nije oglasio o slabostima Nazorovih heksametara (usp. Nazor, 1950b: 83). Barac nije bio opterećen ni sličnim tumačenjima Kranjčevićevih stihova (usp. Buljac, 2015: 197). Intuicijom je prepoznao njihovu razigranost, nije promišljao a ni osmišljavao jesu li to daktili, klasični jambi ili su to galijambi; niti ga je zanimalo što se u hrvatskoj književnosti događalo s oponašanjem klasičnoga heksametra. Ipak, i ne hoteći našao se u svojstvu posrednika, medijatora Nazoru i Tresiću Pavičiću. Vođen intuicijom formalno je podupirao Nazora; ali se o tome nije izjasnio. Mnogi se recipijent godine 1934. zanosio i oduševljavao učenim Nazorovim predgovorom prvom izdanju *Antologije nove čakavske lirike* Ive Jelenovića i Hijacinta Petrisa, također i istovjetnu tekstu u pogovoru proširenu izdanju iz godine 1947. No to nije bilo sve. Nazor se svojedobno proslavio esejima: *Equus quagga ili nešto o mojoj metrici*; potom *Ave, o rima! Marulova Judita* te *Marulićeva kvadruga*. I bez poznavanja kvantitativne versifikacije možemo zaključiti da je klasični, a tako i hrvatski heksametar jednoličan, teška koraka, spor, da je stih pješački, magareći tj. *equus quagga*, kako ga je nazivao Nazor, neznatno brži, da su trimetri i tetrametri stihovi laganoga koraka, brži, konjskoga su kasa, a oni kraći, dimetri, stihovi konjskoga galopa. Nazor pozdravlja, štoviše slavi Marulićeve rime, silabične i razigrane, a ne onako kako tvrdi...

„...po teškom trohejskom (— ◡ / — ◡ / — ◡ // — ◡ / — ◡ / — ◡), no po dipavom amfibraškom (◡ — ◡ / — ◡ / — ◡ / — ◡) ritmu dvanaesteraca. Isto sam zapinjao i osjećao, kako taj (Marulićev ili moj?) amfibraški stih nailazi na kamenje, pa i jarke nasred puta; ali je zamah bio već dat, te se moralo koješta preskočiti jureći uvijek naprijed“ (Nazor, 1950b: 282).

Nazor nije mogao shvatiti, a ni prihvatiti Marulićeve 'trohejske dvanaesterce četverostruko

sricane', ili kako je naveo „takvo sapinjanje stihova rimama“ (isto). I tako, osim Kranjčevića, i veliki Marulić pao je nice Nazorovom ocjenom: „Reklo se jošte za *Juditu*, da joj 'pjesnička vrijednost ne stoji baš visoko iznad ništice“ (isto, 289). Iznenaduje ipak što je rasprava Čitajući Kranjčevića nastala na kraju životnoga puta i vjerojatno je njegov zadnji uradak otisnut posthumno u uglednu nizu Radova JAZU.

Nazorov stih nije 'daktilska stopa', niti smijemo trosložnu ili srednju rimu nazivati 'daktilskim slikom' kako je to isticao Marjanović (usp. 1962: 185), a to ponavljali gotovo svi oni koji su o poeziji pisali. Navedeno književnoteorijsko nazivlje neprihvatljivo je stoga što je umjesto kvantitativne versifikacije riječ o silabično-akcenatskom, tonskom, melodijskom pjesništvu u kojem je moguće samo oponašati daktilske stope, a srok ili slik novijeg je datuma i ne pripada stopama nego silabičnim slogovima. Klasična versifikacija nije poznavala rimu. Razliku između kvantitativne i silabične versifikacije, slikovito rečeno, mogli bismo prisposodobiti razlikama istosmjerne i izmjenične struje. Stoga predlažemo promjenu pristupa proučavanju osobito novijega pjesništva, govornih/govorenih stihova koji povezuju raznolike oblike od vezanoga do stihova oslabljene silabičnosti, koje mnogi nazivaju slobodnim stihovima. Takvo pjesništvo uključuje nove ritmičke odrednice u odnosu na kvantitativnu versifikaciju, slobodniji raspored naglasaka te naglašenih i nenaglašenih slogova, a ne stopa po uzoru na antičke. Ne smijemo zanemariti ni stanke između riječi, uporabu rime i klauzule tj. smirenje ritma rimom te novih učinaka opkoračenja i prebacivanja (usp. Timofejev, 1950: 276-298). Vođeni navedenim mislima zaključujemo kako Kranjčević u svojoj pjesmi naslovljenoj 'Ditiramb' nije imao namjeru udovoljiti vrijednostima klasične versifikacije koju takva pjesnička vrsta uspostavlja, osim formalnim vrijednostima, kojima kao da je pokušao slaviti životne radosti, užitke i ljepotu prirode. Uvjereni smo također kako je u *Gospodskom Kastoru* s blagom ironijom, tražeći oprost od sjena tj. duša umrlih na Letinu žalu, uskliknuo „/ Što ću pozajmit klasičnu strofu! /“, stoga što se od svega tek naslučuje izmjena dugih i kraćih stihova u katrenima, koji nemaju ništa zajedničko s izmjenama heksametra i pentametra u elegijskim distisima.

Želimo upozorili na oprječna mišljenja i tumačenja formalne strukture Kranjčevićevih pjesama u koja je neophodno unijeti nova versifikacijska uporišta i nova tumačenja, nove interpretacije, započeti novi život – *incipit vita nova!*

NAZOROV ZASTARJELI NAUK

Rasprava Čitajući *Kranjčevića* Vladimira Nazora, posthumno tiskana godine 1950. donosi niz vrijednih zapažanja, štoviše znanstvenih spoznaja koje su postupno dobile status općih mjesta o pjesničkom djelu Silvija Strahimira Kranjčevića. Prvo je poglavlje Nazor naslovio *Kranjčevićev genij*, u drugom razmatra odnose Prvoga čovjeka i Jehove, u trećem piše o pjesniku proroku, u četvrtom o pjesnikovoj mramornoj Venus, nebeski čistoj Afroditi Uranii, o prolaznosti u petom, a o *Gospodskom Kastoru* u šestom. U sedmom pak o trans(cendencij)i, o pogledu na svijet *iza spuštenijeh trepavica*, u osmom poglavlju o domovini. Neke od rasprava zaslužuju novu aktualizaciju, ali ovom

našem razmatranju predmetom je deseti osvrt – *Nešto o Kranjčevićевой lirici*, prinos analizi strukture Kranjčevićevih stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti stihova zasnovanih na kvantitativnoj versifikaciji. Uzrok je to metodološkim slabostima u tumačenju i kasnijim interpretacijama Kranjčevićeva pjesništva.

Nešto o Kranjčevićевой lirici, osvrt je s analizama većeg broja pjesama u kojima je Nazor primijenio parametre kvantitativne versifikacije. Prvo iznosi primjer iz pjesme od dvanaest strofa *Hrist djetetu u crkvi, čije je šesnaesterce* raščlanio na osmerce, a metričku strukturu obilježio dvama daktilima i jednim trohejom. S aluzijom primjećuje kako ga ritam podsjeća na primorske klesare koji jednolično udaraju čekićem po mramoru:

//Kud si za / lutalo d'jete? // Što će na / mramornoj / ploči /
 / pamučno / tvoje ko / ljence? // Čemu da / anđeli / sll'jeću /
 / klecat po hasuram / amo, // žive da / uzdižu / oči /
 / Mrtvom po / oltarskom / cv'jeću?

Metrička shema za prva tri stiha prema Nazoru izgleda ovako:

/— — / — — / — // — — / — — / — //
 ... a za četvrti stih: /— — / — — / — //

Nazor se nepotrebno obrušio primjedbom: „Heksametarski stihovi to nikako nisu“ (1950a: 43). Kranjčević nije ni pomišljao ovu pjesmu slagati po pravilima antičkoga, a niti hrvatskoga heksametra, niti su mu stvaralačka načela postavljala pravila savršene forme. Slično je u pjesmama *Prosinačko sunce* i *U noći mrtvih*, u kojima je također unosio ritmičku promjenu u četvrtom, kraćem stihu s izmjenom ovoga puta, kako tvrdi, jednoga daktila i jednoga troheja. Nazor naprosto ne može prihvatiti ritmičku strukturu koja ne počinje kratkim slogom, i u tom smislu navodi primjer iz pjesme *Drugu* Vojislava Ilića u kojoj prvi stih počinje doduše trohejom, a drugi, treći i četvrti nenaglašenim, kratkim slogom, amfibraham, *čime* je pjesnik, tvrdi književni kritičar, ostvario fluidnost, pokretljivost (usp. isto, 44). Nazor je u golemoj zabludi: metrička stopa ne može se sastojati od samo jednog kratkoga ili pak od dugoga sloga. Njegov zaključak vrlo je štetan u prosudbi Kranjčevićeva pjesništva: „Htio sam samo upozoriti, kako se Kranjčević nije ugledao u svog starijeg srpskog druga, kako nije bio – metrički – ni djelomice pod njegovim utjecajem (Nazor, 1950a: 45)“. *Žao mu* je što Kranjčević ne oponaša Vojislava Ilića, srpskog pjesnika, tvrdi da mu je metrika opora, periode neponovljive i neočekivane, neobjašnjiv mu je pjesnikov unutarnji ritam, a sve to objašnjava psihološkim zadanostima, tipološkim razlikama oporoga sangvinika i sentimentalnoga melankolika (usp. Nazor: 1950a: 45), što u odabiru

pjesničkih postupaka nije, niti smije biti obrazloženje.

U *četrnaestercu* s cezurom u sredini Kranjčevićeve pjesme *Heronejski lav*, Vladimir Nazor umjesto 'i' upisuje apostrof, unosi svoja pravila ispisa riječi s refleksima staroga glasa jata. Hrvatski književni jezik nikad nije imao dvosložni izgovor dugoga jata jer je 'ije' u ritmičkom pogledu jednosložno, što je suvremena kroatistika jasno prihvatila (usp. Brozović, 1991: 381-452; Škarić, 2006: 46). Nazor je ovako priložio metričku shemu prvoga i trećeg stiha prve strofe.

/ U mjese / čevu / sv'jetlu, // u tajnoj / dr'jema / noći /
/ — — / — — / — — // — — / — — / — — /
/ To bajni / joj je / ležaj // u magi / čnoj blje / doći, /
/ — — / — — / — — // — — / — — / — — /

Pritom upisuje znakove za dužinu i kratkoću, ali im pripisuje vrijednosti naglašenoga i nenaglašenoga sloga, što je novost jer se na taj način prividno približio ukupnosti svojstava hrvatskih stihova, ali je i nadalje branio uporišta klasične kvantitativne versifikacije temeljene na stopama. Problematičan mu je osjećaj rastavljanja riječi na slogove prema pravilima otvorenog ili zatvorenoga sloga. Budući da naglasna struktura riječi upućuje da je drugi slog u riječi zatvoren, pravilna je raspodjela slogova: *mà-gič-noj*, a ne *mà-gi-čnoj*, kako on predlaže. Kratkouzlazni naglasak na prvome slogu upućuje na posebnu zakonitost kojom su u izgovoru svi ostali slogovi nenaglašeni. Prvi je slog, tvrdi književni teoretičar, arza, naglašeni slog s iktusom / — /, drugi i treći su teza, nenaglašeni, a ne kako on tvrdi kratki slogovi / — — /. Svako drugo rješenje bilo bi neprirodno i izvještačeno. Navodimo također da otpore kvantitativnoj versifikaciji u hrvatskome jeziku stvaraju i riječi s dugouzlaznim naglaskom zato što su im osim naglašenoga sloga svi ostali slogovi visokog intonacijskoga registra, te bi stoga njihov izgovor bio neprirodan i neprihvatljiv, čak ako bismo ih i skandirali.

Četvrti i peti prigovor odnosi se na Nazorovo ustrajavanje na stopama, a ne na slogovima te na pojavi u kojoj se pridjev 'magičnoj' našao u dvjema stopama, a takvi su primjeri česti u njegovim priloženim metričkim shemama, iako se to prema antičkim metričkim uzusima ne bi smjelo dogoditi.

7. KRANJČEVIĆ

Kranjčević — iako je morao, bar donekle, znati talijanski, jer je, rođen u Senju, živio u Rimu — nije, rekao bih, kao ni Preradović, osjetio svu moć talijanskoga endekasilaba. Malo je upotrebljavao jedanaesterac, i držao se u tome već utrta puta i naslijedenih tradicija, dok ima u njega drugih stihova uznemirenih metrikom na takav način, da bismo mogli uskliknuti: »La métrique c'est l'homme!«

Kako je znao gramatičke naglase, pa na njih i pazio, njegovi su jedanaesterci u formi uvijek korektni, ali zato i metrički vazda jednaki, gotovo šablonski građeni. U »Zadnjem Adamu« kao da se ipak boji monotonije; prekida nizanje jedvanaesteraca kraćim stihovima istog, pa i drugog, roda, a gradi i ovakove stihove razna ritma:

Mru bó|zi — ko što má|gla vrh puči|ne,
Mrú — ko što | sánja u | prózorje | mré,
Mrú — ko što | svijest na | sámrti | gíne
I s njó|me ljúd|ske tlá|pnje své.

— | — — — | — — — | —
— — | — — | — — | —
— — | — — | — — | —
— | — | — | —

223

Prilog 1: Vladimir Nazor (1950a) *Čitajući Kranjčevića*. JAZU, Rad 281, *O metrici*, str. 46.

U pjesmi *Mojsije* Nazor zamjećuje omiljene Kranjčevićeve stope: amfibrah, koji, kako tvrdi, daje ritmički zalet stihovima, i trohej, odijeljene dvama daktilima, ali i promjenu daktila u amfibrah u stihu: „*O Gospode, o silni Jehova*“

/ Iz ve di / na rod / moj, o / Gos po de, /
/ — — / — — / — — / — — /
Iz ve di / ga iz / rop stva / zlo pat na! /
/ — — / — — / — — / — — /

Pomak u spašavanju Nazorove teorije izveo je Ivo Frangeš: „Odista, onaj početni jamb ulijeva Mojsijevu vapaju upravo neodoljivu snagu: drugi slog invokacije, *'izvedi'*, kao da se ruši s nekih udesnih visina! *'Izvedi narod moj; o Gospode...'*: taj jamski deseterac, s neočekivanom cezurom nakon šestog sloga (u Nazorovoj shemi je iza petoga! – op. M. B.) i daktilskim završetkom, neusporedivo je ekspresivniji i silovitiji od trohejskog odnosno daktilskoga“ (Frangeš, 1996: 22).

Nazor tvrdi da Kranjčević u stihovima koji slijede odustaje često od tih shematskih rješenja ili kako ih naziva *'kalupa'*, a da to ne čini bez razloga. Pritom analizira stih:

/ A lu da / želja! da, // al' ljudska jest!

/— — / — — // — — / — /

Nakon daktila, anapesta i amfibraha iz Nazorova metričkoga obrasca, umjesto još jedne stope nalazimo kratki slog sastavljen od jedne more. Metrička teorija Vladimira Nazora time se potpuno raspala. Ritmu stiha pridonosi umetnuta čestica *'da'* u svojstvu potvrđnice. I sam navodi:

„Svojom metrikom Kranjčević daje kretnje hodu *Kraljici sna*. I njegov daktil stavlja u njihanje sve oko nje. (...) Citirao sam – možda – i previše. Al' sam htio, da se što bolje osjeti ritam pjesme u cjelini s njezinim inponderabilijama, što ih metrika ne može vagati. Pređa je njezina tako tanka, da bi analizirati metrički svaku njenu riječ, svaku njenu rečenicu, značilo komadati je, kidajući niti, što vežu pojedine stope i stvaraju fluidnost pjesmotvoru“ (Nazor, 1950a: 48-49).

Neočekivani učinak kojim je Kranjčević uzdrmao cijeli stih i stvorio disonanciju, stvoren je retoričkom vještinom, a ne mimetičkim učinkom *'anapesta tuđinca'*, koji se, kako tvrdi, ušuljao u stih (usp. Nazor, isto, 46). Sam ritam navedenoga stiha upućuje kako je zadnji slog naglašen, a u Nazora je obilježen kratkoćom, što potvrđuje da ne pripada nikakvom metričkom obrascu nego silabično-tonskoj versifikaciji. Zaključimo, Kranjčević u svojem sluhu i u jezičnom osjećaju nosi ritmove prema kojima stvara stihove neovisno o metričkim modelima kvantitativne versifikacije. Nazor je razmišljao, bio na tragu rješenju, ali od *'učene teorije'* nije htio odustati.

U čuvenoj pjesmi »Mojsije« dvije omiljele stope Silvijeve versifikacije, amfibrah i daktil, teku uporedo, odijeljeni dvama trohejima:

Izvedi | narod | moj, o | Gospode,
 — — — | — — — | — — — | — — —
 Izvedi | ga iz | ropstva | zlopatna!
 — — — | — — — | — — — | — — —

Rijetko kada pjesnik odustaje od toga kalupa, a kada to čini, ne uradi bez razloga. Kad u stihovima »O Gospode, o silni; Jehova« i »Pa, Gospode, o, reci vječiti«, daktil »Gospode« (imenica u vokativu!) dolazi na mjesto amfibraha, razlog je tome direktni, snažni apel Svemogućnome, s kojim se Genij pre; razlog je, rekao bih, »oratorski«. — Teže je kod metričkog ogledanja 14. stiha te pjesme:

A luda želja! da, al' ljudska jest!
 — — — | — — — || — — — | — — —

Prilog 2: Vladimir Nazor (1950b) *Eseji, članci, polemike*. Zagreb: Zora, 223.

Kranjčevićevoj metrici Nazor se navratio pišući o hrvatskom jedanaesteru (usp. 1950b: 223-224), a u zasebnom odjeljku analizirao je pjesmu „Zadnji Adam“ i utvrdio za pjesnika: „... kao da se ipak boji monotonije; prekida nizanje jedanaesteraca kraćim stihovima istog, pa i drugog, roda, a gradi i ovakve stihove razna ritma:

Mru bó/zi – ko što má/gla vrh puči/ne,

Mrú – ko što / sánja u / prózorje / mré,

Mrú – ko što / svíjest na / sámrti / gíne

I s njó/me ljúd/ske tlá/pnje své.

/ — / — — — / — — — / — /
 / — — — / — — — / — — — / — /
 / — — — / — — — / — — — / — — /
 / — / — — / — — / — — /.

Nemamo potrebu dokazivati promašenost Nazorove teorije o metrici koja bi htjela svezati ne samo riječi, nego i misli pjesniku koji se poigrava ritmom upravo na način da ritmičku razdjelnicu stihu unese već nakon trećega, potom u drugom i trećem stihu već nakon prvoga sloga, a da je u četvrtome potpuno izbjegne.

Unatoč nesigurnosti u vlastiti nauk, poznati i vješti pjesnik Vladimir Nazor prometnuo se ne

samo u poznavatelja, teoretičara i tumača antičke prozodije, nego, to naglašavamo, i u proučavatelja odjeka romanskih oblika, stihova i strofa u našoj književnosti. Nazor je u brojnim esejima, člancima i polemikama prikazao i uspješno protumačio romanske pjesničke oblike, nastale kasnije, analizirao je talijanski *endecasillabo*, opisao talijanske strambotte, stornelle, Danteove tercine, Petrarcine sonete, Polizianove stance, jedanaesteračke *ottava rime* kojima su se proslavili Boiardo, Ariosto, Tasso (usp. Nazor, 1950b: 191), pisao je o anatomiji soneta (usp. isto, 263), također i o Carduccijevim sonetima s repom (isto, 99). Neupitni su njegovi prinosi i zasluge koje mu pripadaju u proučavanju navedenih pjesničkih oblika. Nazor je slikovito prosudio pjesništvo Antuna Kanižlića, isusovca i 'praefectus scholarum', koji: „...četveropreg prometne opet u dvopreg i staru strofu tako udesi, da bi mogla izraziti čak i pjevanje slavujevo...“ (Nazor, 1950b, 296), iako bismo sve to pripisali poetskim mogućnostima silabičnoga dvanaesterca, odnosno osmerca. Nazor je odbacio Tresić Pavičićev zastarjeli koncept, ali je i sam svojedobno posustao i u jednom trenutku zapao u dvojbu. Tražio je potporu auktoriteta, mišljenje znalca. Pisao je o tome u eseju *Equus quaga ili Nešto o mojoj metrici* (usp. isto, 61). Vjerovao je da bi mu Natko Nodilo mogao odagnati dvojbe, spomenuo je jedan splitski susret s njim, potom još jedan zagrebački, ali tada se njemu nije usudio izložiti svoje shvaćanje kvantitativne versifikacije. Navodimo usput, Nazor je pohađao splitsku *Realku*, u kojoj su se školovali slabiji đaci, a na studij u Grazu upisao se i bez položene mature, o čemu doznajemo iz njegovih i Begovićevih svjedočenja.

BLISKOSTI KRANJČEVIĆEVE RETORIKE I POETIKE

Prostor Kranjčevićeve poetike proširio se prema retorici, pokrenuo nove stvaralačke, izričajne mogućnosti, a u skladu s tim pjesnik je posegnuo za novim jezičnim izborima, unosio zvučne riječi, stvarao nove ritmove, melodioznost i jačinu tona, tempo, govor i odsutnost govora te ostale vrijednosti govorenoga jezika. Promijenila se pjesnikova pozicija u organizaciji same govorne poruke, odnos prema neposrednom, autentičnom, izvornom, promijenio se način kojim je pjesnik ovladao govorom. Isticanjem poruke poezija se obogatila afektivnim gestama, raznolikim impostacijama, razigranim intonacijama, visinama i jačinom glasa, psihološkim i logičkim stankama. Umjesto pjevnosti do izražaja dolaze vrijednosti izgovorene žive riječi te brojni retorički izričaji: eksklamacije, naglašene sintagme, umetnute čestice, nabranjanja, retorička pitanja, parabole, prolepse, antiteze, oksimoroni, hiperbole, sinegdohe, a na osobit način metonimije, stalna figura Kranjčevićeva pjesništva. Metonimija je, želimo istaknuti, sasvim potisnula metaforu.

U poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića važno je vrijeme govora jednako kao i vrijeme šutnje, razmaci između riječi, što navodimo veličinama vremenskih razmaka u izgovoru riječi označenih vrijednostima (0, 1, 2, 3, #4, #5) u nekoliko strofa pjesme *Moj dom*:

Ja ² domovinu ¹ imam; #4 tek ¹ u ⁰ srcu ⁰ je ² nosim, ³

I ¹ brda ⁰ joj ³ i ¹ dol; #4

Gdje ¹ raj ² da ¹ ovaj ² prostrem, ³ uzalud ² svijet ¹ prosim, #4

I...³ gutam² svoju¹ bol! #5

I⁰ sve¹ što¹ po⁰ njoj² gazi, po² mojem¹ srcu² pleše,³

Njen¹ rug⁰ je² i⁰ moj¹ rug; #4

Mom² otkinuše¹ biću³ sve¹ njojzi² što¹ uzeše,³

I¹ ne⁰ vraćaju¹ dug. #5

Ja⁰ nosim² boštvo¹ ovo –³ ko⁰ zapis¹ čudotvorni,³

Ko⁰ žića² zadnji¹ dah; #4

I⁰ da⁰ mi¹ ono¹ pane² pod¹ nokat² sverazorni,³

Ja¹ past⁰ ću² ūtomā. #5

Navedeni model mogao bi biti pouzdan samo pod uvjetom odabira pravilne intonacije. Kranjčevićeva pjesma sazdana je na dinamičnom, ritmičkom poetskom govoru koji se odlikuje afektivnom unutarnjom snagom. U ovoj pjesmi važna je sastavnica subjektivnost (ja, imam, nosim, prostrem, prosim, gutam, m(en)i, past ću), zatim učinkovito pojačanje sinegdohom („pod nokat sverazorni“ tj. ne ruka, ne prst nego njihov djelić – nokat). Ovakvim odabirom neznatni motiv poprima zastrašujuće isticanje. Motiv poistovjećenosti s domovinom postaje urastanje, stapanje s njom (lirski subjekt je u srcu nosi; motivi poruge i gaženja, otkidanja od vlastitoga bića; domovina je dom, svetost, najviša vrijednost, boštvo tj. božanstvo, čudotvorni zapis, dah morske vile, vijenac sanja, cvijet, krunidba, kopno, more, zvijezda udivljena, njegov zadnji dah). Navodimo i ublaženu antitezu (ja domovinu imam, tek u srcu je nosim) u značenju: imam je, zapravo nemam, ali se otimam okrutnoj zbilji, čuvam je u svom srcu. Ističemo afirmativnu stranu poetske informacije, svečanu impostaciju, eleganciju i glatkoću, snagu i sugestivnost živoga poetskoga govora. Upečatljiv je svojevrsni antigramatizam, namjerni izostanak prijedložne rekcije koji postaje snažnim retoričkim argumentom („/ i bježat moram svijet,/“). Glagol *bježati* ne iskazuje običan odlazak. Lirski subjekt aludira na progon, ugrozu i bijeg od opasnosti. U svojoj domovini pjesnik je odbačen, suvišan, nepoželjan. Moćno sredstvo Kranjčevićeva pjesništva jest upravo metonimija. Metafora i metonimija uključuju dva tipa asocijativnoga povezivanja uspostavljena na principima sličnosti i bliskosti, a prometnule su se u dvije ključne jezične osi: metafora koja je moćna predodžba, izravni, istovjetni prijenos bez posrednika, strogo je selektirana u stilističkom smislu; metonimija pak u jezičnom smislu razigrana i razmahana, skupina riječi u kojoj je govornost dominantna. Metafora je lirsko izražajno sredstvo, metonimija je bliska epskom i lirsko-epskom govoru upravo stoga što je redovito retorička, oglagoljena figura, figura bez unutarnje stege, rekli bismo sintaktička a ne figura riječi. Navodimo ih nekoliko: „/ Vilovat dovijek, il mrtvovat živ! /“ (Uspomeni Augusta Šenoje), „/ Pio slatku pjesmu noći, /“ (Astrea), „/ I ja jedem srce svoje! /“ (Ženi), „/ Oči moje vatrom griju. /“ (Pred knjigom povijesti roda moga), „/ planu

zemlja, svemir planu u krvavom, žarkom krijesu, / a sa slika, ko da sumpor, vrele suze kapale su /“ (Misao svijeta).

Kranjčevićeva poetika zavlači se u prostor retorike, živoga govora u kojemu prevladavaju slobodniji jezični izbori, govornost, afektivna unutarnja snaga, dijelom i glatkoća govora, elegancija izričnih rečenica. Kranjčević – primjer je klasika koji se opire preuzimanju stranih poetskih paradigma. Djelomičnom analizom strukture utvrdili smo njihovu izvornost, ali i svu raznolikost pjesničkih oblika od rasutih stihova do stihičnih pjesama. Zbog takvih dominantnih vrijednosti nametnula se potreba novom pristupu Kranjčevićevoj poeziji, što ostavljamo drugim zgodama.

Zaključak

U ovom članku osporili smo i odbacili tumačenja i interpretacije Vladimira Nazora koje su se zasnivale na stručnim analizama i proučavanjima strukture Kranjčevićevih stopa, prozodije, segmentnih i suprasegmentnih vrijednosti stihova primjenom mjerila i veličina klasične antičke kvantitativne versifikacije. Stoga se i pozivamo na mudrost iz Evanđelja: „Nego, novo vino neka se ulijeva u nove mješine!“ (Lk, 5, 38). Nazor, koji je gotovo u svemu isticao Kranjčevićevu genijalnost, pisao je o lošim stranama njegova metričkoga sustava. Slabosti pak Nazorova nauka su u zanemarivanju razlika antičkoga pjesništva, temeljena na stopama i novijeg silabičnoga, slogovnoga pjesništva kakvo je na hrvatskome, talijanskom ili pak na drugim živim jezicima. U Kranjčevićevim pjesmama prepoznali smo bliskosti poetike i retorike. Stalo nam je upozoriti na pristup: Kranjčevićevi stihovi su silabično-akcenatski, odnosno tonski, melodijsko-silabični, utemeljeni na raznolikim oblicima od vezanih do stihova koji su razvrgnuli sve stege, uključivši nove ritmičke determinante tj. odrednice silabične, a ne kvantitativne versifikacije. Navedeno pjesništvo pretpostavlja drukčije zakonitosti i načela tvorbe upravo stoga što je postalo govorno, kazivačko, razgovorno, dijaloško. Za njega važe drukčija pravila. U svom pjesništvu Kranjčević je obnovio zanimanje za retorikom, za izričajnim sredstvima živoga govora u kojemu prevladavaju slobodniji jezični izbori i afektivna unutarnja snaga, paralelizam misli i antiteze, inverzije, polisindetoni, sinegdohe, personifikacije, a osobito metonimije, oglagoljeni izrazi, a s njima i novi ritmovi, nova melodioznost, neočekivani, inverzivni red riječi, intonacijske raznolikosti, visina i jačina tona, zvučnost te ostale vrijednosti izgovorene pjesničke riječi, a kadšto i glatkoća govora, elegancija izričnih rečenica u stihovima. Tumačenja i interpretacije zasnovane na Nazorovu nauku, koje su podupirali i slijedili mahom svi filolozi, nisu mogle naškoditi moćnoj recepciji koja je Kranjčevića uzvisila i prikazala simbolom za pjesnika. Ipak, ostale su brojne nejasnoće. Neprimjerena je bila Nazorova ocjena Kranjčevićeve poezije u odnosu na pjesništvo Vojislava Ilića. Naš je stav da se moć pjesničke riječi ne temelji samo na šaputanju stihova na uho, kojim je srpski pjesnik sebi priskrbio Nazorove simpatije, poput njegova sunarodnjaka Jovana Dučića, kojem je u znak sjećanja na ljubav očarana grofica iz Transilvanije darovala vilu u Pešti (usp. Veković, 2004). Tvrdimo, kako se i o prolaznim vrijednostima može s lakoćom isplesti mith, a neprolazne veličine moraju čekati na svoje promicatelje.

Pjesme Silvija Strahimira Kranjčevića po vokaciji su lirsko-epske čak i onda kad u njima prevladava jaka subjektivnost. Kao da su napisane za harfinu pratnju, a ne za leut, lijericu. Za razliku od poetike dojma, slutnje, prelijeta misli, trenutnoga doživljaja, Kranjčevićevo pjesništvo postaje govorom zasvagda, govorom u kojem niču novi svjetovi, veliki pokreti i zbivanja. Pjesništvo je to refleksivno, jake referencijalnosti, koje donosi slobodnije izbore u jeziku. Riječ je o dijaloškoj i dramatičnoj poeziji. Dijalozi su uzdignuti do sučeljenja misli, stavova, dokaza, argumenata. Monozima i dijalozima Kranjčević govori iz raznolikih impostacija, prostornih i vremenskih točaka, viđenja i svjetonazora. Poetika se približila retorici i njome postupno otimala izričajna sredstva. Nižu se raznolike ritmičke cjeline, stihovi s rasjedima, umetnuti izrazi, inverzijski red riječi ili zamjene riječi, retorička pitanja, intonacijski pomaci i skokovi stvoreni govornim vrijednostima. Isticanjem jakih izraza i zvučnih fraza promijenila se ritmotvornost. Tempo izgovorenih stihova prilagođen je novoj sintaksi, rečenicama u stihu ili stihovima koji su progutali rečenice. Stvaraju se dodatni učinci uz govor i odsutnost govora, psihološke i logičke stanke s neobičnim učincima. Time se bitno promijenila pjesnikova pozicija u organizaciji same govorne poruke, promijenila se moć i funkcionalnost, način poetskoga govora. Kranjčevićevo pjesništvo bitno je ojačalo poetski govor unosom novih retoričkih svojstava, a napuštanjem ustaljenih govornih obrazaca, pokadšto i rime, za razliku od većine njegovih suvremenika. Moćnu refleksiju prate patetične geste. Patetičnost obično znači nešto negativno, nedoživljeno, nešto što je bez pokrića. U Kranjčevića je to zvučni eho kojim odzvanjaju sfere. Pjesnik se silovito opirao stranim pjesničkim oblicima i zadanim paradigmama. Kranjčevićevo pjesništvo zalog je vizionarskim pogledima i nadahnuću, izvornosti, ranoj europskoj ekspresivnosti, novim izričajima, neponovljivu poetskom govoru u kojem je baš sve moguće i izrecivo.

LITERATURA

- Antun Barac (1964) *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Zagreb: Izdavački zavod JAZU, Književnost ilirizma, knj. I.
- Dalibor Brozović (1991) „Fonologija hrvatskoga književnog jezika“ u knjizi: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Globus, 381-452.
- Miljenko Buljac (2015) „Doprinosi Antuna Barca versološkoj problematici hrvatskoga pjesništva“. u: *Zbornik o Antunu Barcu sa Znanstvenoga skupa Zagreb / Crikvenica*, 24. – 26. travnja 2014., Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, sv. 14, 185-201.
- Katica Čorkalo (2017) „Odgovor književne kritike na pojavu Šurminove 'Povjesti književnosti hrvatske i srpske'“. u: *Zbornik o Đuri Šurminu sa Znanstvenoga skupa Zagreb – Varaždin - Čazma*, 21. – 22. travnja 2016., Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatski književni povjesničari, sv. 15, 167-186.
- Ivo Frangeš (1987) *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod MH – Cankarjeva založba.
- Ivo Frangeš (1996) „Silvije Strahimir Kranjčević. Predgovor“ u knjizi: *S. S. Kranjčević. Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska, Stoljeća hrvatske književnosti, 13-59.
- Vinko Grubišić (2010) *Latinska poezija srednjega vijeka*. Zagreb: Alfa, 1. izdanje.
- Dubravko Jelčić (2004) *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do post-moderne*, Zagreb: Naklada Pavičić, Biblioteka hrvatske povijesti.
- Katul (1996) *Pjesme*, Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, sv. 1, priredio i preveo Dubravko Škiljan.
- Zoran Kravar (1999) *Stih i kontekst. Teme iz povijesti hrvatskoga stiha*. Split: Književni krug, Biblioteka znanstvenih djela.
- Zoran Kravar (1999) „Predgovor“, u: *Ante Tresić Pavičić, Odabrana djela, Pjesme, prijevod, eseji, putopisi*. Split: Književni krug, 5-38.
- Ivan Lupić (2012) „Tekstološka načela, kritička izdanja i kroatistička znanstvena zajednica“, *Forum*, Zagreb: god. LI, knj. LXXXIV, br. 7-9.
- Milan Marjanović (1962) „Vladimira Nazora *Intima*“, u: *Hrvatska književna kritika*. Zagreb: Matica hrvatska, sv. III.
- Vladimir Nazor (1947) „Pogovor“. u: *Antologija nove čakavske lirike*. Zagreb: ur. Ive Jelenović i Hijacint Petris, 143-147. (Također u: „Predgovor I. izdanju Zagreb, 1934.)
- Vladimir Nazor, akademik, (1950a) „Čitajući Kranjčevića“ u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*. Zagreb: knj. 4, 5-55.
- Vladimir Nazor (1950b) *Eseji, članci, polemike*. Zagreb Državno izdavačko poduzeće Hrvatske, Djela Vladimira Nazora, knj. XV.
- Vladimir Nazor (1999) *Izbor proze II*, odl. „Eseji i članci II. (1942)“, Zagreb: MH, Stoljeća hrvatske književnosti, priredio Nedjeljko Mihanović, 299-339.
- Slobodan Prosperov Novak (2004) *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*. Split: Marjan tisak.

- Svetozar Petrović (1986) „*Stih. Stihovi i strofe romanskog porijekla*“. u: Uvod u književnost. Teorija, metodologija. Zagreb: Globus, ur. Zdenko Škreb-Ante Stamać, 283-334.
- Josip Silić (1982) *Hrvatski jezik*, Zagreb: Školska knjiga, udžbenik za 1. razred gimnazije.
- Milivoj Solar (2005) *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 20. izdanje (i Zagreb: Školska knjiga, 4. neizmijenjeno izdanje, 1979)
- Dubravko Škiljan (1996) „Gaj Valerije Katul“, *Katul, Pjesme*, Zagreb: Biblioteka Latina et Graeca, sv. 1, str. 5-25.
- Leonid I. Timofejev (Timofeev) (1950) *Teorija književnosti*. Beograd: Prosveta.
- Ante Tresić Pavičić (1999) *Odabrana djela I., Pjesme, prijevod, eseji, putopisi*. Split: Književni krug.
- Vladimir Vratović (2008) *Rimska književnost*, Zagreb: Biakova.
- The Odes of Horace*, translated with an introduction (Translator's Preface; Horace: The Man, 9-14) by James Michie, Penguin books Ltd, Harmondsworth, 1967.
- Jelena Veković (2004) „Kad velika ljubav ostavi trag“, https://www.b92.net/info/vesti/pregled_stampe.php?yyyy=2004&mm=03&dd=17&nav_id=135446 (preuzeto 30. lipnja 2018).

Versology of Kranjčević's poems in the light of methodological critics in some famous interpretations

ABSTRACT

The author of the article refers to the important elements of Kranjčević's poetry, whose poetic values also extend to rhetorical, thus providing additional stylistic possibilities: more free choices in language, new rhythms and melodies, intonational diversity, height and strength of the tones, the sound of words and other values of the spoken poem. The author warns at the reception of Kranjčević's poetry, which for over a century has been followed by a misguided and completely redundant methodological course that tries to interpret the formal structure of its formal structures with the parameters of quantitative versification.

The author analyzes this chapter of the study 'Read Kranjčević' (1950) by Vladimir Nator, who offered an expert analysis of the Kranjčević's verse structure, prose, segment and suprasegment values of the verse. The author essentially changes the approach because Kranjčević's verses are silabic-accentual and tone-melodic, also spoken, based on the various forms of the related to the verse of dissipated silabicity, which some theoreticians call 'free' verse, and this includes new rhythmic determinants, ie newer determinants of silabic versus rather than quantitative versification.

Keywords: rhetorical and poetic constituents, quantitative and silabic versification, unrelated verse, spoken poetry, metonymy

Mirko Ćurić
Jakova Gotovca 70
31400 Đakovo
mirko.curic@skole.hr

UDK:821.163.42.09Kranjčević, S. S.
2-722.52Strossmayer, J. J.
Izvorni znanstveni članak

Tekst i kontekst Kranjčevićevih prigodnica biskupu Josipu Jurju Strossmayeru

Sažetak

Među brojnim autorima (do sada je popisano 296 prigodnica koje je napisalo 112 autora) koji su biskupu Josipu Jurju Strossmayeru posvetili prigodne pjesme, neka su od najvećih imena hrvatske književnosti, kao što su Dimirije Demetar, Petar Preradović, August Šenoa, Dragutin Domjanić, Silvije Strahimir Kranjčević... Tema ovog rada tri su prigodnice koje je Kranjčević posvetio biskupu Strossmayeru (napisane 1884., 1896. i 1900).

Odnos Kranjčevića i Strossmayera ilustrira posveta koju je Kranjčević napisao poklonivši biskupu 1885. svoje Bugarkinje: „U naravi je velikih muževa, poimence to da umiju biti i nizki. Počut će svačiji glas, pružit će i desnicu i da to je ono po čem se prijestol velikana luči od tirana. Svom velikom dobrotvoru Josipu Jurju Strossmayeru biskupu sriemsko-bosanskom itd. itd. u znak sinovske zahvalnosti. Silvije Strahimir Kranjčević...” (Srakić 1982.;154)

Rad promatra kontekst u kojem se susreću i surađuju Kranjčević i Strossmayer, ali i mjesto Kranjčevića među autorima koje mecena podupire, te analizira tekst njegovih prigodnica Strossmayeru uz komparativno sučeljavanja s prigodnicama koje Kranjčević piše Strossmayerovim prijateljima i bliskim suradnicima Račkom i Martiću.

Ključne riječi: Strossmayer, Kranjčević, pisma, prigodnice, Bugarkinje, Mojsije, Martić

1. Kranjčević kao pripadnik Strossmayerova kulturnog kruga

U vrijeme biskupa Strossmayera, Đakovo je bilo važno hrvatsko kulturno središte, ali ne samo hrvatsko jer su Strossmayerove ideje bile šire od nacionalnih okvira. U radu o odnosu Josipa Lovretića i biskupa Strossmayera (Ćurić, 2015.) iznio sam tezu kako se Strossmayerovo kulturno djelovanje odvija u tri velika, svojevrsna kulturna kruga:

- 1) međunarodni – univerzalno crkveni;
- 2) sveslavenski – ekumenski;
- 3) nacionalni – svehrvatski;

koji se znakovito daju iščitati iz posvetnog natpisa na ulazu u Strossmayerovu katedralu (1866—1882): *Slavi Božjoj; Jedinstvu crkava; Slogi i ljubavi naroda svoga*. Da bi se opravdalo ove teze, trebalo je pronaći ono što možemo promatrati u zajedničkom kontekstu pojedinog kulturnog kruga, ono što povezuje i drži na okupu različite ljude unutar tih krugova, koji se zapravo vrlo često prožimaju ili presijecaju, jer neki od suradnika djeluju i unutar svakoga od ta tri kruga, primjerice Franjo Rački. U slučaju nacionalnog – svehrvatskog kulturnog kruga – ustanovili smo najvažnije karakteristike po kojima se može ustvrditi je li netko pripadnik tog Strossmayerovog kruga. U prvom redu su to: osobna i idejna lojalnost Strossmayeru, kršćanski svjetonazor u promišljanju kulturnih pitanja; vjerski i kulturni ekumenizam; vidljiva veza između kulture i prosvjete u djelu i djelovanju: imperativ da kultura mora, uz estetsku, imati i prosvjetnu (prosvjetiteljsku) funkciju. Također, jedna od glavnih odrednica pripadnosti Strossmayerovu kulturnome krugu bilo je javno iskazivanje lojalnosti i podrške Strossmayeru.¹ Sve se to, najčešće, iskazivalo u knjigama i javnim nastupima, u prigodnim pjesmama, posvetama, novinskim člancima, u privatnim pismima...

Kranjčević ispunjava nekoliko važnih elemenata pripadnosti kulturnom krugu velikog biskupa, što ćemo pokušati dokazati u ovom tekstu, s naglaskom na njegova privatna pisma i pjesme prigodnice. Ružica Pšihistal i Tihonija Zovko pobrojale su 296 prigodnih pjesma koje je biskupu posvetilo 112 pjesnika (Pšihistal/Zovko, 2009.). Od toga broja čak 23 prigodnice posvetio mu je fra Grgo Martić (Martić, 2006). U Strossmayerovoj biblioteci nalazi se 300 knjiga s posvetom,² od kojih je 270 pisanih rukom, a 30 tiskano³ (Farkaš, 2001: 24). U obilnoj korespondenciji cijeli je niz izjava lojalnosti, potpore ili divljenja Strossmayeru, a tu zapaženo mjesto ima i Kranjčević. Na taj način se Kranjčević, unatoč svom pravaštvu, jasno određuje kao poštovatelj biskupa Strossmayera i njegovog djela. U dva pisma koja se čuvaju u Nadbiskupijskom arhivu Đakovačko-osječke nalazimo potvrde ovih teza⁴, kako se u Hrvatskoj ipak moglo, unatoč trajnom nepovjerenju i netrpeljivosti između Strossmayera i Starčevića, koje nije nestalo ni nakon onog famoznog sastanka u Krapinskom Toplicama (Ljubičić 2008; 99-100) biti poštovateljem jednog i drugoga hrvatskog velikana. Posebice, kada neki autori, poglavito akademik Jelčić, tvrde kako su Strossmayer i Starčević u svom političkom djelovanju težili istom. (Jelčić, 2005.)

1 Pripadnost Strossmayerovu kulturnome krugu nije nužno bila trajna pozicija. Dosta je suradnika koji su Strossmayeru okretali leđa ili mu postajali protivnicima. Indikativan je primjer Isidora Kršnjavoga, koji je sa Strossmayerom dijelio zajedničke vrijednosti, kojega je Strossmayer pomagao, pa i protežirao, da bi ovaj kasnije pristao uz Khuena i postao Strossmayeru ogorčeni protivnik.

2 „Navodimo samo neka imena donatora: Božidar Kukuljević-Sakcinski, Ivan Trnski, Fra Grgo Martić, Rudolf Horvat, Mihovilo Pavlinović, Izidor Kršnjavi, Đuro Pilar, Nikola Voršak, Bogoslav Šulek, Metel Ožegović, Silvije Strahimir Kranjčević, Franjo Kuhač, Burati, Tonddini de Quarenghii, M. Mingheti, P.V. Vannutelli, Emile de Laveleye, Lucine Vingeron, F. Lagrange... (Farkaš, Tihonija, Osobna knjižnica Josipa Jurja Strossmayera, Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, 129 (2001)1, str. 27.)

3 *U naravi je velikih muževa, poimence to da umiju biti i nizki. Počut će svačiji glas, pružit će i desnicu i da to je ono po čem se prijestol velikana luči od tirana. Svom velikom dobrotvoru Josipu Jurju Strossmayeru biskupu sriemsko-bosanskom itd. itd. u znak sinovske zahvalnosti. Silvije Strahimir Kranjčević.*(Tiskana posveta knjige Kranjčević Silvije Strahimir, *Bugarkinje*, Senj 1885.)

4 Prvi puta objavljena u radu: Marin Srakić: Kranjčevićeva i Matoševa pisma Strossmayeru, u Đakovo i njegova okolica, Zbornik radova Muzeja Đakovštine 2, Đakovo, 1982., str. 153.-156.

2. Dva Kranjčevićeva pisma Strossmayeru

Silvije Strahimir Kranjčević se upoznao s biskupom Strossmayerom u Rimu 1884., kamo ga je na studij teologije poslala Senjska biskupija. „Kranjčević se tom zgodom požalio biskupu da je ovaj studij prihvatio zato što je to željela njegova obitelj, a ne on. Strossmayer mu je pomogao da napusti bogosloviju i Rim i da u Zagrebu položi učiteljski ispit za građanske škole. U prvom listu Kranjčević ponovno zahvaljuje biskupu i obavještava ga da je prionuo uz knjigu. Drugi list je popratnica prvog pjesnikova dara Strossmayeru, njegovih tek objavljenih pjesama Bugarkinje (1885.). Ovo pismo je po svom stilu i ljepoti jezika pravi biser!“ (Srakić, 1982; 153). Strossmayer u Kranjčeviću vidi osobu nesklonu svećeničkom pozivu, ali prepoznaje iznimnu književnu nadarenost te mu odlučuje pomoći. Biskup je prema Kranjčeviću bio darežljiv, što svjedoči vlastoručna opaska na poledini drugoga Kranjčevićeva pisma: „Ovomu g. nek se zahvali a ono što sam mu ja obećao, mislim da sam stranom već učinio, a stranom ću učiniti 27. 8b.885.J.J.B.“ (Srakić, 1982; 154)⁵.

Kao zoran prikaz međusobne naklonosti Strossmayera i Kranjčevića, objavljujemo oba pisma, u prijepisu dr. Marina Srakića (Srakić, 1982; 153-156)

Preuzvišeni Gospodine!

Blagodarni dobrotvore moj!

Hvala Vam! to je jedina rječ, koju Vam iza svoje oskudice izreći mogu. Sada tek uviđam, kolika li je dobrota Vaša, moja bieda naučila me je poznavati Vas.

Ponovljenimi silami mogu sada prionuti uza knjigu, ne možda toliko radi želje budućnosti svoje, koliko da zavriedim onu ljubav, koja me želi vidjeti sretna.

Vaš otčinski savjet neka me u tom kriepi, a neka me i nadalje bodri i jači. Trnovit je put, koji mi je koracat – al značaj vriedi nada sve i ako postradam neću biti sramota, biti ću – primjer:

Čista vjera, jaka volja, to su oni čudotvorni zapisi, koji nemoguće mogućim čine.

Ja sam sretan, te mogu poslušati Vaše mile rieči.

Moja je želja, da bude uvijek tako!

Uz sinovsko počitanje jesam

U Zagrebu 11/svibnja 1885.

---

⁵ Strossmayer je pisao opaske na poledini svakoga pisma, kao uputu svojim suradnicima na koji način treba odgovoriti. Na poledini Matoševog pisma piše rezolutno: Ne može ništa biti!, što je značilo da ne želi poslati pomoć. Više u radu: Mirko Čurić: Matoš i Đakovo; POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE, Poznan 2014, str.79-90.

Vaša Preuzvišenosti najpokorniji:

Silvije Strahimir Kranjčević kandidat građ. učiteljstva.

Drugo pismo:

Preuzvišeni gospodine!

Sretan sam, veoma sretan, što me zapade čast, te Vam prvi svoj trud, kao svome dobrotvoru predati mogu.

Nije to knjiga, što vrvi bogatstvom novih ideja, što navještava preporod društva, što prši napried slutnje kasnije veličane, već je list koji je bura čuvstva otrgla sa cvjeta.

Priznaše mi dar, a što da jošte traži početnik?!

Mirne duše mogu i opet primati pero u ruke, jer znam, da sam prošlo strogu kritiku, koja je tuj i tamo oklaštrila po koju svrž, ali ne dirnula srca.

A ako je glavom mojom pogreškom preveliki zanos, to se oholim na tu pogrešku, ona će minut, ne naškodiv nikomu, kad nastupi doba prosudbe.

I tako Vam, veliki moj dobrotvore, mogu bez straha predati prve vrline i prve pogreške svoje, koji je jedini znak, kojim Vam se za sada zahvaliti mogu.

Preuzvišeni gospodine!

Žalim, što ujedno ovom zgodom ne može pred Vas stupiti čovjek, odgojen Vašim darom i marom. Bilo je to u srpnju, baš mjesec dana pred izpite, kad sam dobio brzojav, da mi je otac na smrtnom krevetu. I onim istim Vašim milodarom, kojim sam mislio kući putovat ko proskrbljeni čovjek, putovao sam satrven, uništen. Nađoh mrtva otca i oćutih, da ostadoh sam uz pomajku i dvoje malodobne braće.

Ipak ne zdvajam. U veljači – božjom pomoći – sigurno svršiti, a onda će se izpuniti živa moja želja, da vidite Vašom desnicom usrećena onoga, na koga ste se otčinski obazrieli.

U Senju dne 26./kolovoza 1885.

Silvij Strahimir Kranjčević kandidat građ. učiteljstva.

3. Tri Kranjčevićeve prigodnice Strossmayeru

Vinko Brešić piše o prigodnicama kao o “pojavi koja se u francuskoj tradiciji uobičajila pod nazivom *poésie de circonstance*, a u talijanskoj i engleskoj *poesia d’occasione*, odnosno *occasional verse*. Prema njemačkom obliku *Gelegenheitsgedicht* u hrvatskoj se tradiciji ustalio termin *prigodna pjesma* ili *prigodnica* i prema njemu izvedeni glagol *prigodničariti*, koji je danas uglavnom pejorativno obojen, pa su i pjesničke prigodnice svrstane u oblike niže umjetničke vrijednosti, a njihovi autori najčešće u diletante i epigone (Brešić 2005:40). Među hrvatskim prigodničarima najviše ih se pjesmama „obratiilo“ đakovačkom ili bosanskom i srijemskom biskupu Strossmayeru. Zašto je iznimno veliki broj autora posvetio prigodne pjesme baš biskupu Strossmayeru? Osim društvenih konvencija toga doba, po kojima su prigodne pjesme bile poželjan način čestitanja i odavanja priznanja slavljenuku prigodom imendana, rođendana, obljetnice ili kakvog uspjeha, najvažniji razlog je izniman Strossmayerov položaj u drugoj polovici 19. stoljeća, postignuća, kojima je mnoštvo Strossmayerovih suvremenika, tako i pjesnika, bilo iskreno zadivljeno⁶. Važan je i biološki podatak da je Strossmayer dugo poživio i punih 55 godina bio biskupom, pa se broj prigodnih pjesama namnožio, što je itekako vidljivo u biskupijskom *Glasniku*⁷ (od biskupova imendana 1874., svaki idući imendan, poneki jubilarni rođendan, velika obljetnica svećeništva ili biskupovanja, veliko djelo kakvo je

6 Kao ilustracija neka posluži odlomak iz životopisa Josipa Kosora koji je kraće vrijeme živio i radio u Đakovu: «...U izražaju njegova lica vidila se silna volja, božanska neustrašivost i snaga da sugerira i hipnotizira me kud njegovi visoki ideali ciljaju... Gledajući ga tako ćutio sam neki viši ponos zbog njega i ugodno sjećanje kako me je on u Otoku u skromnoj, prećutoj, nadahnutoj nutrini crkve sa svetim slikama, drvenim kipovima i oltarima kao dijete, sa ostalom seoskom djecom krizmao... Ovaj momenat pripisivao sam sreći i sretnom ulazu i prolazu kroz džunglu, pustoš i Saharu života pomišljajući, e da, događaj je to biti krizman od velikog biskupa; nehote sjećajući se stihova Petra Preradovića: «Usprotivi se Rimu jakom,/ sveslavenstva posta junakom,/ o j narodni ugodniće/ ugodnio tebi Bog.../», Josip KOSOR: *Velika autobiografija* (Privlačica, Vinkovci 1990.)

7 *Glasnik Biskupija Đakovačke ili Bosanske i Srijemske*, jest časopis što ga je u Đakovu 1873. pokrenuo upravo biskup Strossmayer. Prvi broj je tiskan 15. siječnja 1873., a koliko je Strossmayerova ideja pokretanja *Glasnika* bila opravdana, pokazuje i činjenica da časopis i danas izlazi, ali pod izmjenjenim imenom *Vjesnik biskupije đakovačke i srijemske* jer je nakon 1945. morao promijeniti prvotno ime. To je i najdugovječniji hrvatski časopis, s najdužim neprekinutim izdavanjem u našoj zemlji. Isprva je izlazio svekih petnaest dana, a prvi urednik bio mu je dr. Julij Liebbald Ljubojević (1839. Dombovar – 1904. Vinkovci), profesor u sjemeništu i kasniji župnik u Bošnjacima. Danas ga uređuje dr. Vladimir Dugalić, koji je na uredničkom mjestu zamijenio sadašnjeg pomoćnog biskupa đakovačkog i srijemskog dr. Đuru Hranića. Danas je urednik dr. Boris Vulić. Treba spomenuti i ostale glavne urednike što su tu dužnost obnašali 1874. do 1905., koji su zaslužni za uvrštavanje velikog broja prigodnica u *Glasnik*. Dragocjen izvor podataka o rednicima i suradnicima *Glasnika* je rad dr. Marina Srakića u Diacovensiji posvećenoj 125- godišnjici *Glasnika*.: dr. Ivan Koharić (1845. Viljevo - 1880. Zagreb) «obrednik preuzvišenog biskupa» uređivao je *Glasnik* od broja 22. 1873. do broja 18. 1874. Dr. Mijat Kućera, (1840. Duboka kraj Velike. - 1895. Nijemci) uredio je samo dva broja *Glasnika*, 19. i . 20., god.1874. Naslijedio ga je dr. Josip Paus (1842. Osijek- 1904. Marienbad, Češka) “profesor bibličkog studija u Đakovu”, koji je uređivao *Glasnik* do kraja 1875. Urednička se služba ustalila kada ju je preuzeo dr. Josip Kuchner (1847. Jarmina – 1902. Jarmina). Dužnost urednika obnašao je od 1876. do 1890. Prvi Đakovčanin urednik *Glasnika* bio je Matija Pavić (1859. Đakovo – 1929. Đakovo) od 1890. do 1895., kako ga dr. Srakić naziva, “najveći povjesničar Đakovačke i Srijemske biskupije”. Nakon Pavića urednikom postaje dr. Alojzije Vincetić (1862. Zrečje – 1930. Zemun), profesor biblijskih znanosti u Bogoslovnom sjemeništu. Dužnost glavnog urednika obnašao je od 1896. do 1911.

U *Glasniku Biskupija Đakovačke ili Bosanske i Srijemske* od prvog godišta, uz službene informacije, teološke tekstove, okružnice i dr., objavljuvani su i književni tekstovi, budući da su u ono vrijeme mnogi svećenici bili ujedno i književnici. Osim svećenika, svoje su književne tekstove objavljivali u *Glasniku* i drugi autori, među kojima i afirmirani književnici. Uz dominantne lirske pjesme najčešće su objavljivani tekstovi koji spadaju u različite diskurzivne književne vrste, znanost o književnosti ili književnu kritiku (putopisi, dnevnički zapisi, biografije, prikazi knjiga, književno-povijesni prikazi...). Prva pjesma u *Glasniku* objavljena je u «prvom tečaju» 1873., a riječ je o pjesmi Adama Filipovića Heldentalskog *Križ i ljubav*, koju je za tisak priredio Ferdo Filipović. Najviše lirskih pjesama objavljenih u *Glasniku* spada u žanr prigodnih pjesama, posvećenih biskupu Strossmayeru.

posvećenje katedrale, bit će popraćeno prigodnicama, čak i s po njih pet ili šest u jednom broju), ali i da se „zlatno doba“ prigodničarenja u hrvatskoj književnosti nekako i poklapa sa Strossmayerovim dobom. Najveći broj prigodnica u *Glasniku* napisali su svećenici i redovnici, oni koji su sa Strossmayerom najtješnje surađivali i najbolje ga poznavali. Strossmayer je unatoč svojoj svestranosti, ipak prvenstveno biskup, duhovni pastir i to omiljeni biskup i omiljeni duhovni pastir. Kako je Josip Horvat zapisao u knjizi *Ante Starčević*⁸, „oko Strossmayera se sve kreće“, i puno je onih koji mu se iskreno dive, iako ne treba zažmiriti pred činjenicom da je bilo onih koji su mu se prigodnicama dodvoravali ili pokušavali dobiti financijsku potporu ili pomoć pri namještenju.

Irena Lakus piše kako je hrvatska povijest književnosti (još uvijek) slaba u istraživanju ovoga fenomena prigodnica te ističe kao pozitivne primjere: “(...)vrlo opsežnu bibliografiju pjesničkih prigodnica biskupu Josipu Jurju Strossmayeru (Pšihistal/Zovko 2009: 157–196), koja sadrži popis već postojećih bibliografskih pregleda prigodničarskih tekstova posvećenih biskupu Strossmayeru, kao i nekoliko radova na tu temu, od kojih izdvaja dvije bibliografije – Ćurić 2006, Ćurić 2005. Predmetom su interesa istraživača bile i prigodnice posvećene banu Josipu Jelačiću (Laljak 2002: 485–509, Laljak 2001, Jembrih 1995: 51–60), kao i prigodno pjesništvo na latinskom jeziku (Bratičević 2005: 15–29, Galić 2006 (doktorska dizertacija u izradi)... Posebno treba izdvojiti bibliografiju hrvatskoga latinizeta koju je sastavio Šime Jurić (Jurić 1968–1982), a čiji značajan dio čine upravo prigodnice na latinskom jeziku.”(Lakus, 2010; 136).

Najuspjelije prigodnice Strossmayeru su one najiskrenije, s najmanje fraza, koje najviše izlaze iz okvira žanra, s najviše iskrenih emocija i pjesničkog nadahnuća, kakve biskupu upućuje Petar Preradović, dugogodišnji mu suradnik Juraj Tordinac, ili pak piše uz njegov odar Svetozar Rittig. Treba, naravno, uvažiti činjenicu da većina pjesma oponaša oratorski govor, uglavnom se najprije izvodi javno za svečarskim, biskupovim stolom (a neke se i pjevaju uz glazbu) pa se tek poslije pretiskavaju u *Glasniku* ili u kakvom drugom, biskupu naklonjenom hrvatskom listu. Ton pjesma je uzvišen, svečan, naglašeno retoričan, često se teži zanimljivoj i duhovitoj igri riječima, gotovo u pravilu efektnom završetku. Većina pjesma završava s uskličnom rečenicom, a iza nekih (završnih stihova) je i po tri uskličnika. Veliki broj prigodnica je, treba to naglasiti, zanimljiv je ponajviše s književno-povijesnog, a manje s estetskog motrišta. Uglavnom su to pjesnički tekstovi koji ne prate pjesničke trendove ili izmjene vladajućih stilskih formacija, tekstovi koji su stvorili specifičan prigodničarsko(o)štrosmajerski metajezik s nizom ustaljenih frazema, metafora, perifraza i epiteta koji opisuju velikog biskupa.

Tri prigodnice⁹ koje je Kranjčević posvetio Strossmayeru spadaju ne samo u red najuspjelijih prigodnica ispjevanih velikom biskupu, već i među najuspjelije prigodnice u hrvatskoj književnosti uopće. Dok su se ovakve pjesme vrlo često pisale bez pravog nadahnuća, pa i često iz pukog

8 Josip HORVAT: *Ante Starčević*; Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

9 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, Josipu Jurju Strossmayeru prigodom posjeta u Bosnu-ponosnu dne 7. septembra 1896., *Franjevački glasnik*, 10(1896)18, 280.; Objavljeno također u: *Obzor* 37(1896), 213., pod naslovom: »Josipu Jurju Strossmayeru prigodom posjeta u Bosnu-ponosnu dne 7. augusta 1896.«

KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, Hrvatskom meceni prigodom 50-godišnjice Njegova biskupovanja, *Obzor* 41(1900)229. - Deli-Kosmaj Durmitorov. Objavljeno također u: *Naša sloga* 3(1940)103, 8., pod naslovom: »Strossmayeru«.

koristoljublja, kod Kranjčevića je vidljiv pjesnički zanos i uvjerenost u ono što piše, ali i svojevrsna gradacija misli i osjećaja koje iskazuje u ovom pjesmama: u prve dvije prigodnice obraća se Strossmayeru polubogu, titanu, proroku, da bi ga na kraju innovao ocem hrvatskog naroda i zvijezdom koja će vječno sjati na njegovom nebu. U ovom radu analizirat ćemo prvu i treću prigodnicu Silvija Strahimira Kranjčevića, nastale u rasponu od 16 godina, zbog svoje sadržajne i stilske zanimljivosti i raznolikosti.

U *Gordoganu* se Branko Matan¹⁰ pozabavio hrvatskim prigodnim pjesmama sa snažnim političkim nabojem, ali iz XX. stoljeća, a za prigodnice Strossmayeru je ustvrdio da mu nisu zanimljive, iako je riječ o korpusu koji najbolje pokazuje što su prigodnice kao pjesnička vrsta, koje u sebi sadrže niz slojeva koji zaslužuju temeljito istraživanje, onako kakvo je uradila Ružica Pšihistal (Pšihistal, 2006.) s prigodnicama koje je Strossmayeru pisao fra Grgo Martić (ukupno 23 pjesme). U zaključku pogovora knjizi sa sabranim Martićevim prigodnicama Strossmayeru ističe kako je „raščlamba izričajno-stilskoga plana Martićevih prigodnica, (pre)napučenoga tropima i figurama nametljivo usmenoknjiževne fakture, kao i uporabljena topika pohvalnoga govora, pokazala kako je pragmatički kontekst definiran konkretnom prigodom i zadanim komunikacijskim ulogama, ona nevidljiva komunikacijska gramatika koja propisuje selekcijska i kombinacijska pravila u proizvodnji govora/čina kako na razini njegova tematsko-motivskoga odabira, tako i na razini dispozicije građe i površinskoj stilskoj razini. (Pšihistal, 2006;)

Fra Grgo Martić, koji pjesničkim iskazima vjernosti Strossmayeru nadilazi sve druge hrvatske, ali i brojne strane pjesnike¹¹, poslužio je i samom Kranjčeviću kao tema iznimno uspjele prigodnice/soneta *U slavu pedesetogodišnjice misnikovanja oca-pjesnika fra Grga Matića*. U odnosu na prvu Kranjčevićevu prigodnicu Strossmayeru iz 1884., vidljiv je ovdje odmak prema narodnom pjesništvu i narodnom jeziku, koji će pokazati i u trećoj prigodnici Strossmayeru, iako koristi sonetni oblik pjesme. Stilski odmak možemo tumačiti kao posvetu Martićevom pjesničkom stilu, ali kao plod dugogodišnjeg Kranjčevićeva života u Bosni i Hercegovini, napose u Sarajevu, kojem je i nastala ova pjesma, odnosno, nesumnjivim kulturnim utjecajima sredine u kojoj je pučka i usmena književnost bila (a vjerojatno je i danas) življa nego u Hrvatskoj. Fra Grgo Martić je zajednički prijatelj Kranjčevića i Strossmayera, i jedna od najvažnijih ličnosti hrvatske književnosti, ali i politike i kulture u BiH u 19. stoljeću, kojeg Kranjčević upoznaje u poznim godinama, kao mudrog i neprikosnovenog pjesničkog barda. Kranjčevićeva pjesma posvećena Martiću jedna je od najuspjelijih prigodnih pjesama hrvatske književnosti, iako po mnogočemu odudara od zakonitosti žanra, pogotovo svojim mračnim tonom i neuobičajenim pjesničkim slikama, kojima se zorno predočuje krvavi „Kainov“ rat u Bosni i Hercegovini.

Prigodnica započinje, umjesto pohvalom adresatu i nabrojanjem njegovih vrlina, slikom

10 Branko Matan, *Povijest u stihovima – pjesme o drugu Titu i još nekim drugovima*, *Gordogan*, br. 11–14

11 Najveći broj autora prigodnica su svećenici i redovnici, poglavito iz Đakovačke i Srijemske biskupije, a potom svećenici i redovnici iz drugih hrvatskih biskupija, ili iz Bosne. Iz inozemstva su se u *Glasniku* javili Slovenac Gregorčić, Crnogorac Sundečić, Poljak Grabowski, Čeh Vresnicy (Jan Nalevka) i pisac prigodnice na latinskom jeziku Franciscus a Paula Albertus.

bojnog polja, u kojemu je krvi do koljena „konju i konjiku“. Martić se usred tog „boja Kainova pusta“ pokazuje, „izdiže“ „sa guslama među leševe“. Iako se „rasplelo krvavo pletivo“ i „zardala puška pradjedova“, nema puno nade i svjetla jer tek „nešto sunca dršće vrh bregova“, odnosno nad napaćenom zemljom nema toplog i jasnog sunca, budućnost je i dalje neizvjesna. Unatoč strašnih iskustava krvavoga stoljeća koje polako odlazi (iako se po Hobsbawnu 19. stoljeće produžilo sve do kraja Velikog rata 1918.), nema puno nade: tek pjesnik koji s guslama stoji među leševima, ali ne pjeva pjesmu trijumfa, već pun zgrožene tuge, promatra zemlju u kojoj živi i u kojoj je prvi pjesnik.

Tek zadnja tercina ovog prigodnog soneta, priziva duh, jezik i strukturu prigodnice. U njoj pjesnik izriče pohvale Martiću: „cjeluje živo“ desnicu koja je „vilin prevjes prebacila preko straha,/ što čine junaci!“

Pjesmom, knjigom, prosvjetom činio je junačka djela u krvavom stoljeću. Nema velikih riječi – tek ako su „vilin prevjes“ preko krvave klaonice – velike riječi za Martića. On je tek junak s guslama u rukama, koji kao njegov narod pokušava opstati u neskonom vremenu, dok su veliki epiteti sačuvani za Strossmayera ili za cara Franju Josipa, kojem također Kranjčević posvećuje prigodnu pjesmu, kao i Franji Račkom, u kojoj se pjesnik kreće svemirskim prostorima, a ne krvavim bojnim poljem: među zvijezdama i besmrtnima gdje nalazi ovog velikana, a ne na Zemlji i u zemlji gdje se krvavo pletivo plete, i plete, iznova i iznova. Rački je besmrtnik, genije, sivi soko, pretvorio se u zvijezdu koja sije i Hrvatima pokazuje putove kroz maglu. Strossmayer je „titan“, car Franjo Josip je „genij sjajni“, a Marić je s guslama usred bojnog polja punoga krvi.

4. Prva Kranjčevićeva prigodnica Strossmayeru

Silvije Strahimir Kranjčević

U SLAVU JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
biskupa bosanskoga i srijemskoga prvaka na polju
hrvatske prosvjete prigodom otvoraja galerije slika
Mironos hladak znat ćeš lovor-lista,
Umijenja genij kad maslinom škropi!
I kud mu sunca sine zraka čista,
Maglovit oblak presuda se topi.
I — svako srce tajnu moć mu ćuti,

I on je bogom, klanja mu se sve,
Zadahnut strahom sud smrtnika šuti,
Toliko jak je genij prosvjete!

A to si ti! koj' jasnim kaza činom,
Da poluboštva smrtna rađa žena,
i sam da čovjek sa tvojom vrlinom
Jednači sili ljudstva sjedinjena.
A to si ti, koj' krepkom rukom skinu
Sa usna naših i pečat i muk
Pa jakom dušom onamo nas vinu,
Kud davno drugi dospio je puk!

Božanskim sjajem svetog onog žara,
Po kojem prorok svoga bivaš stada,
Ti spozna, zašto narod taj tumara,
Ti spozna uzrok stoljetnih nam jada.
Nek grmi razlom potresnoga topa,
Nek zveči sablje pobjednice zvek,
Al sve to mine — sve netragom propa,
Tek svijetla vila besmrtna je vijek!

Ti skrši krila mračnoj onoj mori,
A snagom srca snagu zbrati duha,
Vilinskim djevam rajske dvore stvori,
Ginućim poda životnoga kruha.
U zlatu knjigu svijesnog
Čovječanstva Hrvata ime pisao si ti,

Oj, duh je rđa okovlju tiranstva,
Sloboda niče tek po prosvjeti!

Jer što da kažeš puku zapuštenom,
Koliko srce bez slobode zebe,
Kad on će tebi usnom ustrašenom
Tek vraćat vijekom — ne razumijem tebe!
Al Bog bje velik — i on nama poda
Svemoguć dar u časak odsudni,
Uz jednog oca grud trpećeg roda
Jednakim žarom i ti ogrli!

Slobodi ja ću vijek robovat cijeli,
Al znam, da ona prosvjetom se snuje,
I tko svom puku bolju sreću želi,
Zanosit mar tvoj mora on da štuje.
I dok god budu harne prsi bile,
Plamenit dok se pjevo bude poj,
Veličat će te umjetnice vile,
U zvijezde zanos kovati će tvoj!¹²

O prvoj Kranjčevićевой prigodnici najopsežnije je pisao dr. Vinko Brešić u radu *Tri prigodnice biskupu Strossmayeru* ((Preradovićeve, Šenoine i Kranjčevićeve), objavljenom u *Zborniku 1. i 2. Strossmayerovih dana*. U prilogu interpretira tri pjesme prigodnice koje su napisali Petar Preradović (1818 – 1872.), August Šenoa (1838 – 1881) i Silvije S. Kranjčević (1865 – 1908). „s ciljem da se iz indikacija u tekstu i znanja o lirskom protagonistima i okolnostima predoči, s jedne strane, priroda Preradovićeve, Šenoine i Kranjčevićeve statusa, odnosno identiteta njihova lirskog kazivača, s druge, da se predoči i priroda samoga objekta opjevavanja, tj. lirska projekcija uglednoga biskupa, te ukaže

---

12 S. S. Kranjčević, *Sabrana djela*, II, Zagreb 1958. (Ur. Dragutin Tadijanović), cit prema *Izabranim djelima*, SHK, Zagreb 1996. (ur. Ivo Frangeš)

na suodnos tako konstruiranih identiteta kao i na posljedice na žanr kojemu pjesme pripadaju.“ (Brešić, 2005)

Brešić ističe „upadljivu sličnost triju pjesama“ ponajprije „u samome predmetu, odnosno temi koja je već u naslovu istaknuta, odnosno u povodu, koji se u drugim dvjema također već naslovom, tj. podnaslovom, daje na znanje. U sva tri slučaja radi se o javnim činovima biskupa Strossmayera, koji zaslužuju, također, javnu pohvalu. „(..) s obzirom na prirodu samoga povoda, tj. javnoga čina jedne javne ličnosti, može se s visokim stupnjem sigurnosti očekivati da će kazivač u pjesmi upravo prema tome (javno poželjnome) činu uspostavi neku relaciju i da ona po svemu sudeći neće biti kritična, već upravo suprotna, tj. da je kazivač već unaprijed na strani laudatora te da će i sam zauzeti poziciju jednoga od njih. (Brešić, 2005,).

Kao još jednu važnu zajedničku stranu promatranih pjesama ističe njihov zajednički leksik u kojem su ključne riječi: domovina i sloboda, odnosno njihove inačice. „Međutim, čini se da je još važnije primijetiti kako njihova raspodjela unutar pjesme, bez obzira o kojim se tipovima riječi radilo, počiva na istome načelu crno-bijeloga suodnošenja (kontrastiranja, razlaganja u parovima).(Brešić, 2005.;)

Pjesma *U slavu Josipa Jurja Strossmayera, biskupa bosanskoga i srijemskoga, prvaka na polju hrvatske prosvjete, prigodom otvaraja galerije slika*, sačuvana u ostavštini Silvija Strahimira Kranjčevića (1865 – 1908), nastala najvjerojatnije 1884. s neposrednim povodom, otvaranja Galerije suvremene umjetnosti u Zagrebu 1884., jednim od najvećih Strossmayerovih kulturnih pothvata uopće. Pjesma se sastoji od šest oktava, ukupno 48 jedanaesteraca s križnom rimom. Tematizira snažan biskupov javni čin kada poklanja hrvatskom veliku i vrlo vrijednu zbirku starih majstora, koju je pomno skupljao od šezdesetih godina XIX. stoljeća te tako i hrvatski narod dobiva prvu ozbiljnu galerijsko-muzejsku instituciju. Po nekim autorima kao što su Ljerka Dulibić i Iva Pasini Tržec¹³ otvaranje

Galerije slika najveće je Strossmayerovo kulturno postignuće, što u pjesničkom tekstu sugerira i Kranjčević. „Tvrdnja kako bi u Hrvatskoj u to doba logikom povijesne nužnosti i bez Strossmayera došlo do osnivanja temeljnih znanstvenih i kulturnih ustanova, odnosno do konstituiranja institucijskih društvenih okvira, možda se i može primijeniti u slučaju utemeljenja Akademije i Sveučilišta. Međutim, Galerija starih majstora institucija je koje bez njezina tvorca sasvim sigurno ne bi bilo. Strossmayerova osobnost i vizija ugrađeni su u temelje te galerije i opredmećeni kroz njezino trajanje. Fenomen sakupljanja umjetnina u doba razvoja nacionalnog identiteta u 19. stoljeću povezan je sa zbivanjima u širem kulturnom krugu gdje dolazi do utemeljenja znanstvenih i kulturnih institucija, a sve u svjetlu jačanja ideje nacionalnog određenja i osamostaljivanja pojedinih nacija. Kultura i stvaralaštvo tada su prepoznati kao najizrazitije sastavnice identiteta nacije, a individualni napor

---

13 Ljerka Dulibić i Iva Pasini Tržec: *Zbirka biskupa Strossmayera i osnutak današnje Strossmayerove galerije starih majstora*, Hrvatska revija 1/2014, <http://www.matica.hr/hr/410/zbirka-biskupa-strossmayera-i-osnutak-danasnje-strossmayerove-galerije-starih-majstora-23286/>, pregledano 13. lipnja 2018.

usmjerava se ka organiziranju društvenih inicijativa. Biskup Strossmayer čitavih je pet desetljeća kontinuirano pomagao i poticao razvoj znanosti i umjetnost (Dulibić/Pasini-Tržec; 2014.)

U ovoj prigodnici Kranjčević se obraća biskupu-geniju, koji svojim djelom natkriljuje sredi-
nu u kojoj živi. Proglašava ga božanstvom, polubogom, prorokom, mirosnoscem, genijem, čovjekom
koji je spoznao zašto zapušteni hrvatski narod tumara stoljećima i ponudio mu je rješenja, slobodu
i prosvjetu, upisao ga u zlatnu knjigu čovječanstva, kao ponosan, uman narod, ravnopravan svakom
drugom narodu. Za razliku od Šenoe i Preradovića, koji se kroz cijelu svoju pjesmu kreću u, ipak, ste-
reotipnim prigodničarskim motivima, kod Kranjčevića na više mjesta probija njegov pjesnički genij,
a ovu je pjesmu moguće shvatiti i kao jednu od studija za njegovo remek djelo - Mojsija. Vidljivo je
to već u odnosu prema adresatu, biskupu, jer kod Kranjčevića “nema one majestetične pravopisne
geste, čime kao da se smanjio razmak od adresata kojega, uostalom, smrtna majka rodi, no zato su
mu vrline i zasluge za puk iste koje su se mogle naći i u ranijim dvjema pjesmama.” (Brešić, 2005;)

Kranjčević drugačije vidi i slika narod koji u njegovoj interpretaciji stoljećima tumara,
dakle, slika je starozavjetna s najpotpunijim svojim odjekom u Kranjčevićevu *Mojsiju*. Biskup je
suvremeni Mojsije, „čiji je duh jači od svake materijalne sile, on povezuje (uravnotežuje) srce i
razum, a podigavši hram umjetnosti i nahranivši tako one koji su bili gladni duševne hrane, Hrvate
nije samo personalizirao, individualizirao, dao im identitet, već ih je uveo u prosvijećene, tj. slobodne
narode.“ (Brešić, 2005;). A taj narod, Kranjčević tu iskazuje otvorenu sumnju u mudrost naroda koji
će biskupa odbaciti ili ga neće razumjeti, baš kako se dogodilo početkom 90-tih godina XX. stoljeća
kada je biskup Strossmayer bio gurnut u stranu i o njemu se izrazito negativno pisalo, baš kako je
predvidio Kranjčević, da će mu narod „usnom ustrašenom/Tek vraćat vijekom — ne razumijem
tebe!“ Možemo bez sumnje shvatiti ovu prigodnicu kao svojevrsnu pripravu za pjesničko remek-
djelo *Mojsija*, a Strossmayera kao novog Mojsija hrvatskoga naroda, koji kao i starozavjetni prorok
neće ući u obećanu zemlju.

U zadnjoj strofi orator, koji slavi svog mecenu, i mecenu svoga naroda, ali je svjestan da će
mu taj narod kad-tad okrenuti leđa, čim zamiriše kakva „kobasa“ kao u *Gospodskom Kastoru*, postaje
– „lirski subjekt“ i ispisuje stih koji se može promatrati kao najava trajnih i velikih tema njegova
pjesništva: „Slobodi ja ću vijek robovat cijeli,/ Al znam, da ona prosvjetom se snuje...“ Brešić ove
stihove tumači kao čin privrženosti Strossmayerovim idejama i tvrdi: „kazivač ništa drugo ne radi već
– poput svojih prethodnika – priklanja kolektivnoj privrženosti Strossmayeru i njegovome kulturnome
i političkome programu sažetima u geslu *Sve za vjeru i domovinu* i *Prosvjetom k slobodi*. (Brešić,
2005;), ali mislim da se ti stihovi trebaju i mogu tumačiti i na drugi način. Kranjčević je svjestan
Strossmayerove iznimnosti i svoje ograničenosti: Strossmayer je zbog svog biskupskog položaja,
ugleda, imućnosti, pa i osobne sreće koja ga prati doslovce cijeloga života kao neka vrste providnosti
koaj bdije nad njim - bio jedan od rijetkih slobodnih hrvatskih ljudi u cjelokupnoj narodnoj povijesti,
koji je živio i djelovao u najvećoj mjeri slobodno i neovisno, samosvojno i mogao napraviti što nitko
prije njega, i nitko poslije njega, nije napravio za svoj narod, dok je Kranjčević svjestan da će za njega
sloboda biti – iskazana efektnim oksimoronom – ropstvo! – On će „slobodi robovat“, skupo će platiti

pokušaj da bude iznad surove stvarnosti, izvan ograničenja koja mu njegov status, imovinsko stanje, okruženje u kojem živi, nameću i toga je - svjestan.

5. Treća Kranjčevićeva prigodnica Strossmayeru

Hrvatskom meceni prigodom 50-obljetnice njegovog biskupovanja¹⁴

Što to grmi, što to ječi?

Kakva bura vale goni?

Što taj biser-potok teče?

Tko od jada suze roni?

Glas Slavenstva grmi, ječi;

Slavena se ziblju vali,

A potok su mile suze -

Rod taj silni Boga hvali:

Boga hvali, dični Oče!,

Čelik-zdravlje što Ti dade,

Um velebni, žarko srce,

Da svom rodu blažiš jade!

Dobri Oče, sjajna zvijezdo,

Hrvatskoga roda nado,

Kom odavno svom ljubavlju

Život svoj si dao rado.

Sa svih strana vasiona

Divna hvala k Tebi hrli,

A hrvatski rod, kličući,

Ovako Te ljubi, grli:

- Svemogući! Čuvaj Oca

Hrvatskome milom domu!

¹⁴ KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, Hrvatskom meceni prigodom 50-godišnjice Njegova biskupovanja, *Obzor* 41(1900)229.; Objavljeno također u: *Naša sloga* 3(1940)103, 8., pod naslovom: »Strossmayeru«.

Da u plamu sjajne zvijezde
Dovine se cilju svomu!
Mnogo ljeta, višnji Bože,
Hrvatsku nam čuvaj diku;

Mnogo ljeta, višnji Bože,
Čuvaj zvijezdu na vidiku!

Treća prigodnica Silvija Strahimira Kranjčevića Strossmayeru objavljena je 1900., kada biskup slavi 50 uspješnih godina na đakovačkoj i srijemskoj biskupskoj stolici, i to je bilo posljednje veliko slavlje za njegova života i svojevrsan kraj biskupovog javnog djelovanja.

Brojni pjesnici se javljaju u toj prigodi, uz Kranjčevića još njih deset, čime je ta godina jedna od najplodnijih, uz nenadmašenu 1888., kada je biskupovu pedesetu obljetnicu misništva obilježilo čak 17 pjesnika. Kranjčevićeva pjesma se sastoji od 28 osmeraca, sadrži brojne stilske i jezične elemente narodne pjesme (napisana je simetričnim osmercem, čestim stihom narodne pjesme, započinje slavenskom antitezom, koristi stalne epitete i apozicije..). U odnosu na prvu prigodnicu vidljiv je stilski odmak prema narodnom pjesništvu, uzrokovan dugogodišnjim Kranjčevićevim životom u Bosni i Hercegovini, ali ipak je konvencionalnija (manje izlazi iz zadanih okvira žanra) nego prva prigodnica.

Pjesma započinje antitezom. Iznosi se iznosi poredbena slika grmljavine i bure i biser potoka, pa se pjesnik pita “tko od jada suze roni?” Zatim se poredbena slika porekne da bi se iznio predmet poredbe: grmljavina je glas slavenstva, bura su “Slavena vali”, potok su mile suze, suze radosnice kojima “rod boga hvala” što je Strossmayeru dao čelik zdravlje i um velebni.

U odnosu na prvu prigodnicu vidljiv je posve drugačiji leksik u imenovanju Strossmayerovih vrlina, on više nije „polubog, genije, titan, prorok, mironosac...“ već je razina puno niža, ali intimnija. On je: otac, hrvatska nada, dika. On je onaj kojeg volimo i kojim se ponosimo, kojeg pjesnik voli i cijeni. Ton je pjesme intimniji, ocjena adresata u zrelog Kranjčevića je trezvenija i jasnija: vidi Strossmayera kao „Oca Hrvatskome milom domu”, bliskoga svakom čovjeku, lišena božanskih atributa, ali čovjeka kojemu valja iskazati duboku zahvalnost za njegova djela, bez pretjerivanja i proglašavanja božanstvom i prorokom, kakvim obiluje prva prigodnica. Vidi čovjeka koji je pri kraju svoga puta pa ga više puta naziva zvijezdom, sugerirajući kako mu narod mora iskazati zahvalnost, a on mora ostati njegova vodilja u budućnosti.

Sve prigodnice redovito završavaju eksklamacijama u kojima se izriču dobre želje ili zaziva Božji blagoslov, tako i ovdje Kranjčević pjeva, u prvom redu iskazujući želje za biskupovim dobrim zdravljem i dugom životom(iako on tada već ima 85 godina). Kao da je svjestan da sa Strossmayerom završava jedna velika i važna era napretka hrvatskoga naroda i da je Strossmayer čovjek, koji

neće imati premca u hrvatskoj povijesti, čovjek koga u trenu njegove smrti Matoš proglašava „posljednjim hrvatskim kraljem“, a njegovu smrt elementarnom nesrećom, pomračenjem sunca, potresom, katastrofom za hrvatski narod... Osjećaj sigurnosti dok je „otac“ živ prevladava i u ovoj pjesmi, u kojoj Kranjčević božanskog Strossmayera prevodi u Strossmayera oca, dragog i važnog, ali samo čovjeka, čija dugovječnost zavisi od Boga.

Zaključak

Silvije Strahimir Kranjčević spada u red umjetnika-poštovatelja biskupa Strossmayera, koji svoju lojalnost i privrženost ističe privatnim pismima i prigodnim pjesmama koje smo analizirali u ovom radu. Tri prigodnice koje je Kranjčević posvetio Strossmayeru spadaju ne samo u red najuspjelijih prigodnica ispjevanih velikom biskupu, već i među najuspjelije prigodnice u hrvatskoj književnosti uopće. Dok su se ovakve pjesme vrlo često pisale bez pravog nadahnuća, pa često i iz pukog koristoljublja, kod Kranjčevića je vidljiv pjesnički zanos i uvjerenost u ono što piše, ali i svojevrsna gradacija misli i osjećaja koje iskazuje u ovom pjesmama koje nastaju u rasponu od 16 godina: u prve dvije prigodnice obraća se Strossmayeru polubogu, titanu, proroku, da bi ga na kraju imenovao ocem hrvatskog naroda i zvijezdom koja će vječno sjati na njegovom nebu. Također vidljiv je i stilski odmak, približavanje jeziku i stihu narodne pjesme koje Kranjčević pokazuje u trećoj prigodnici Strossmayeru te prigodnici zajedničkom, svom i Strossmayerovom prijatelju, fra Grgi Martiću, jednom od najplodnijih prigodničara u hrvatskoj književnosti.

S obzirom da su ove tri prigodnice tek dio slabo istraženog i vrjednovanog korpusa Kranjčevićeve prigodne poezije, one mogu poslužiti kao poticaj za daljnje istraživanje pjesnikova udjela u ovom uvelike podcijenjenom žanru hrvatske književnosti.

Izvori i literatura

Brešić, Vinko. 2005. Tri prigodnice biskupu Strossmayeru (Preradovićeve, Šenoina i Kranjčevićeva). *Zbornik 1. i 2. Strossmayerovih dana*. Mirko Ćurić, ur. Đakovo: Ćosić, Stjepan. 2003. Luko Stulli i dubrovačka književna baština. *Anali Dubrovnik* 41: 259–286.

Ćurić, Mirko. O tri soneta Jurja Tordinca posvećena biskupu Strossmayeru. *Zbornik Strossmayerovih dana*, ur. Mirko Ćurić, Đakovo, 2005., str. 41-50.

Ćurić, Mirko. 2006. *Prigodnice biskupu Strossmayeru objavljene u Glasniku od 1875. do 1903., Zagrebačkom katoličkom listu 1858. i Spomen knjizi iz Bosne 1901.* Đakovo: Društvo hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski.

Ćurić, Mirko. 2005. *Prigodnice biskupu Strossmayeru objavljene u Glasniku od 1874. do 1905.* Đakovo: Matica hrvatska.

Ćurić, Mirko: Matoš i Đakovo; POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE, Poznan 2014, str.79-90.

Ćurić, Mirko: Josip Lovretić kao pripadnik Strossmayerovog kulturnog kruga, rad sa znanstvenog skupa o Josipu Lovretiću “Josip Lovretić (1965.-1948.), jedno stoljeće poslije”, Otok, 28. studenoga 2015., Zavod za znanstveni rad HAZU Vinkovci, ur. Anica Bilić, Otok 2017.,str. 151-170.

Dulibić, Ljerka/Tržec Iva Pasini: Zbirka biskupa Strossmayera i osnutak današnje Strossmayerove galerije starih majstora, *Hrvatska revija* 1/2014, <http://www.matica.hr/hr/410/zbirka-biskupa-strossmayera-i-osnutak-danasnje-strossmayerove-galerije-starih-majstora-23286/>, pregledano 13. lipnja 2018.

Farkaš, Tihonija. *Osobna knjižnica Josipa Jurja Strossmayera.* //Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, 129,1(2001), str. 21-27.

Gavrin, Mira. 1970. Pjesništvo narodnog preporoda u odnosu na njemačko i austrijsko pjesništvo. *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*. Zagreb: Liber.

Horvat, Josip: Ante Starčević; Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990.

Jembrih, Alojz. 1995. Stoosove pjesme prigodnice banu Jelačiću. *Zaprešićki godišnjak*, 98: 51 60.

Kosor, Josip: *Velika autobiografija* (Privlačica, Vinkovci 1990.)

Kranjčević Silvije Strahimir; U SLAVU JOSIPA JURJA STROSSMAYERA, *biskupa bosanskoga i srijemskoga prvaka na polju hrvatske prosvjete prigodom otvoraja galerije slika, u Sabrana djela*, II, Zagreb 1958. (Ur. Dragutin Tadijanović), cit. prema *Izabranim djelima*, SHK, Zagreb 1996. (ur. Ivo Frangeš)

Kranjčević, Silvije Strahimir, Josipu Jurju Strossmayeru prigodom posjeta u Bosnu-ponosnu dne 7. septembra 1896., *Franjevački glasnik*, 10(1896)18, 280.; Objavljeno također u: *Obzor* 37(1896),

213., pod naslovom: »Josipu Jurju Strossmayeru prigodom posjeta u Bosnu-ponosnu dne 7. augusta 1896.«

Kranjčević, Silvije Strahimir, Hrvatskom meceni prigodom 50-godišnjice Njegova biskupovanja, *Obzor* 41 (1900) 229.; Objavljeno također u: *Naša sloga* 3(1940)103, 8., pod naslovom: »Strossmayeru«.

Kranjčević, Silvije Strahimir: Izabrane pjesme, Zabavna knjižnica Matice hrvatske, Zagreb 2018.

Laljak, Stjepan. 2001. Ustani bane: prigodnice o banu Josipu Jelačiću: bibliografija i tekstovi odabranih prigodnica. Zapresić – Zagreb: Matica hrvatska Zapresić – Knjižnice grada Zagreba.

Lakus, Jelena: Hrvatska pisana baština kao povijesni izvor: prigodna poezija i Austrijsko Carstvo u 1. polovici 19. stoljeća u Dalmaciji, *Kroatologija* 1(2010)2, Osijek 2010: 135–153

Ljubičić, Mile, Znanstveni skup VI: Strossmayerovih dana, rasprava o Starčeviću I Strossmayeru, Zbornik 6. Strossmayerovih dana, Đakovo 2008., str. 89-103

Matan, Branko: *Povijest u stihovima – pjesme o drugu Titu i još nekim drugovima, Gordogan*, br. 11–14

Pšihistal, Ružica. Pjesničke prigodnice Josipu Jurju Strossmayeru. Književni Osijek, urednik Stanislav Marijanović. Osijek: Pedagoški fakultet, 1996. Str. 207-222.

Pšihistal, Ružica, Tihonija Zovko; 2009. Bibliografija pjesničkih prigodnica biskupu

Josipu Jurju Strossmayeru. *Diacovensia* XVII(1): 157–196.

Strossmayer, Josip Juraj. Izabrani književni i politički spisi I.: govori: memorandum ruskoj vladi / priredio Dubravko Jelčić. Zagreb: Matica hrvatska, 2005.

Strossmayer, Josip Juraj. Izabrani književni i politički spisi II.: govori: memorandum ruskoj vladi / priredio Dubravko Jelčić. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Srakić, Marin. Kranjčevićeva i Matoševa pisma Strossmayeru. Đakovo i njegova okolica: zbornik Muzeja Đakovštine. Đakovo: Muzej Đakovštine, 1982., str. 153-156.

Srakić, Marin. Osobna biblioteka Josipa Jurja Strossmayera. Referat i sudjelovanje na Međunarodnom znanstvenom skupu o Josipu Jurju Strossmayeru. Osijek-Đakovo, 15. - 17. svibnja 1990.

Srakić, Marin. Opjevajmo slavne muževe: povijesni prilozi i arhivska građa o životu i radu biskupa, svećenika i ustanova Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije, Đakovačko-osječka nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat, Đakovo 2013., 755 str.; Sabrana djela mons. dr. sc. Marina Srakića, nadbiskupa i metropolita đakovačko-osječkog I.

**Text and context of Kranjčević's occasional songs to
bishop Josip Juraj Strossmayer**

ABSTRACT

Amongst numerous authors (until now it has been listed 296 occasional poems written by 112 authors) that have dedicated occasional poems to the bishop Josip Juraj Strossmayer are some of the greatest names of Croatian literature like Dimitrija Demeter, Petar Preradović, August Šenoa, Dragutin Domjanić, Silvije Strahimir Kranjčević... Topic of this work are two occasional poems that Kranjčević dedicated to bishop Strossmayer (published in 1896. and 1900.). Relationship between Kranjčević and Strossmayer is illustrated by the inscription that Kranjčević has written when he gifted him in 1885. with his *Bugarkinje*: It is in nature of great men, by name that they know how to be humble. They will hear everyones voice, offer help and that is what differentiates the throne of the great men from the throne of tyrant. To my great benefactor Josip Juraj Strossmayer bishop of the Diocese of Bosnia and Srijem etc. etc. in the sign of son-like gratitude. Silvije Strahimir Kranjčević...
,,

Work observes context in which Kranjčević and Strossmayer meet and cooperate but also the place of Kranjčević amongst authors that maecenas support and it analyzes text of his occasional poems to Strossmayer with comparative face off with occasional poems that Kranjčević writes to Strossmayer's friends and close associates Rački and Martić.

Keywords: Strossmayer, Kranjčević, letters, occasions, *Bugarkinje*, Moses, Martić

Visine u Kranjčevićevoj lirici

Sažetak

Rad istražuje i opisuje visine u Kranjčevićevu pjesničkom svijetu. Lirski subjekt po visini traži, gradi i uvelike nalazi pokriće za ikarovski uspon od verbalizma do transcendentalnih doticaja, ali i jobovsko poniranje u posebnost duhovnoga bića. Dominacijom visine iskazuju se dramatska svojstva pjesme i prostiru kozmogonijski uvidi. Pritom se kompozitno uspostavljaju stvarnosne razine, obilježavaju životni mehanizmi te izvode metafizičke protege. Pri propitivanju značajki, uloga i ritam tog motiva donose se fenomenološki, poetološki i povijesni pogledi.

Provedenim kritičkokomparativnom tumačenjem pretraženih primjera ukazuje se na refleksivnu i osjetilno pregnantnu nosivost okomice u okupljanju lirskoga gradiva.

Ključne riječi: visine, usponi, fenomenološki subjekt, Kranjčević, paradigmatičke pjesme, okomice, prostor

Uvod

Kroz raznolike prosudbe lirske izražajnosti osjetno je snimana i razjašnjavana horizontala pjesništva, dok je manje zastupljena ili ponekad znatno zanemarivana okomitost u izgradnji pjesničkoga svijeta i rasvjeti poetoloških presjeka. Prema razvedenu opusu Silvija Strahimira Kranjčevića valja se odnositi tako što ga se i nadalje, dublje i šire pa i više iščitava. U takvu poslu je i pročitavanje visine u njegovoj lirskoj kazi koja je dijelom i sabirno, fokusno bliženje stiha. Ona je svojevrsna *vis vitalis*, životna snaga koja se ne libi ili ne povlači u motrenju životnih fenomena odozdo prema manje ili više postojećemu vrhu. Po statusu visine gleda se i stas Kranjčevićevih pjesama, izvijenih, dovedenih u inačice i dimenzije oblika koje na sebe uzimaju okomitost.

Polazna riječ visina može se etimološki potražiti iz praslavenske i staroslavenske riječi *vysoko*, a kompozitnim vremenskim slijedom i od starogrčke *hýpsos*, također u primarnom značenju visina. Pri ovom pojmu pojavljuju se i izvedenice ili srodni izrazi. U geodeziji i graditeljstvu visak ili olovnica je vrsta stožasta utega koji se vješa na uzici, a služi za određivanje, provjeru te mjerenje okomitog položaja. S tim u vezi također se primjenjuje i mjerni instrument za centriranje ili optički visak.

Motivsko propitivanje visine dohvatno je na više razina, a ono se dopušta provesti kroz Kranjčevićovo djelo, dijelom i nacionalnu književnost kojoj je to djelo sukladno, ali i u ključnim izvadcima iz pjesnikova životopisa. Pristup je promišljen pretežito unutar Kranjčevićeva lirskog hraništa te rubno iz motivski srodnih djela. Otuda se u njegovu i pridruženim djelima mogu uočiti inačice pretraga o ulogama visina: 1) teorijske postavke i izjašnjenja, 2) fenomenološki uvidi u ambijent visine, 3) povijesni slijed prisutnosti visinskih atributa, 4) izravan spomen riječi „visina“ u lirici, 5) zamjenski izrazi za njezino sadržajno značenje u „pobočnim“ ostvarajima, 6) bliži motivi iz ostvaraja drugih pjesnika i 7) zasvođenja o dosezima lirike po okomici.

Iz fundusa Kranjčevićevih lirskih ispostava suvremena čitatelja mami neka izmaknuta, metafizička visina s oniričkim svojstvima, različita od raspoložive i mjerljive određenosti. U snopu kranjčevićevskih motiva taj prostor anomen je uočljiv i valja ga pomnije zreti kroz više funkcionalnih veza. Neke nosive, paradigmatke pjesme koje su zahvaćene nadzemnom poetičkom a time i tematskom sferom su *Slap, Orlu, Slavenska lipa, Misao svijeta, Angelus, Noć na Foru, Zapad sunca...*

Dohvat iskaziva svijeta Kranjčeviću nije tek bacanje mreže „na drugu stranu“, kao što činiše apostoli u postuskrsnu vremenu. Radi se o nešto drukčijem naporu, njime nabacuje mrežu u visinu s kojom i podnosi lirski račun. Ta čudesna i poticajna visina je *vis maior*, viša sila koja uzima u obzir uvjete, nastale okolnosti, društvene i povijesne, a kranjčevićevsko iskustvo nije se moglo odvajati od njih. Takvom spletu uvjeta ovaj liričar odgovara svojevrsnim trenjem, žarom i varničenjem, pa i vatrom kojom može vladati (moguće vješt kao što je i njegov otac Špiridion, ili sveti Spiridion, zaštitnik od neslućena požara). Nikako na kraju odgovor na te nelagodnosti je i njegova pjesnička *vis inertiae*, sila ustrajnosti.

Za mogućnosti stihovanja Kranjčevićevo je pero visokopropusno, kao što naprave za puštanje zvuka ili zraka produciraju visoke tonove. Svakako, prešutno je držao stvari postavljene i određene i visonomjerom. A najvažnija okomica je osobna zamjenica „ja“ i ona u Kranjčevića nije skrivena. Njegova *Lucida intervalla* donosi zrelu lirsku autosvjesnost: „Moj prostor nije širi od mene / I ja ga potpuno punim!“ (Kranjčević, 1996: 121). Čitanje njegova lirskog iskaza nudi propitivanje motivski uvrštenih prizora, a ujedno je i dijalog s ljudskom poviješću pa i božanskim planom, dohvatnim vremenom i biranim prostorom, transcendencijom i demonskom mutnoćom. Pritom se nikako ne može zaobići ontološka punoća njegovih pjesničkih oblika, izloženost tog opusa kritičkoj misli, ali i smještanje na utjecajne pozicije u pripadnoj hrvatskoj i europskoj književnosti.

Zamjetan je Kranjčevićev odnos prema arhetipskim i izazovnim vrijednostima ljudskoga roda, od kolijevke duha pa sve dok opstoji zadnji Adam, shvaćeno u teofanijskom pogledu. Njegov lirski subjekt nastoji dohvaćati transcendentne slojeve pa ga neizbježno zahvate i iskre s visine; ne oklijevajući provarniči njihovom tajnom i magnetnim, mističnim zanosom. Taj postupak daje dramatski učinak, lirski „rasprštanu iskru“, kako upisuje *Angelus*, te biva anđeoski raspoložen čiji se glas „uzvije pod nebo“. Poput vjernih serafa pjevom procesuirala angelusnu visinu, virne još pod više skute; usto negdje zrakne po okomici, iznenada nađe točku, bitnu postaju, usredištenje. Bez imalo bojazni ne susteže se od vratolomija i provalija svijeta, a biranim stihovima jamči da se zrelo odvojio od akrofobičnih stanja; jednostavno, postaje suveren visine, njezin stihovima odvažni karizmatik.

Radom se obuhvaćaju i raščlanjuju iskazi o visinama u biranim Kranjčevićevim stihovima. Okomice njegova pjeva su refleksivne naravi, u zavjetnome zazivu za slobodom, pojedinačnom i narodnom. Usto su bitno u poetičkim nakanama te transcendentnim uvidima. Dramatika lirske vlastitosti postaje otuda ostvareni ikarovski napor u kozmogonijske doticaje, istorbitno i kao jobovsko uvrćanje, poniranje u čovjekovo biće.

1. Fenomenološki uvidi u život-visine

Položaj i izgled, povijesni i kulturološki značaj rodnoga Senja, osobito more i kamenita zdanja, snažna bura, uskočka predaja i iz pozadine rano glagoljaško tiskarstvo ostavili su traga na Kranjčevićevu ozbiljnost poetske gradnje. U pjesmi *Senju-gradu* ističe uznositost svoga polaznoga mjesta, „Dižeš nam se, div Hrvata“ (Kranjčević, 1996: 70). Osobne intuitivne uspomene živo su prisutne u njegovoj imaginaciji, podižu mu osjetilnost pa se spremnije isporučuje patriotskim nakanama. „Nijedan hrvatski grad ne će biti u hrvatskoj književnosti toliko poetski uzdignut kao Kranjčevićev“ (Lasta, 1948: 645).

Mladi Kranjčević nošen je osobitim senjskom ugođajem, prepoznatljivim valovima s mora, ali i oštrim zagledom, propnjem pjesničkoga oka, u zemljopisne pojaseve, tamo iza „obala uskočkoga grada“. Neposredno i iz pozadinske baštine taj se lirski „bačenik“, kazano heideggerovskom rasudbom, usuđuje zboriti o ne-prilikama u svijetu. Pri eksternu motrenju, visina je dijelom njegova senjska posebičnost s koje je potegao u život. Stoga se i preko nje, redcima ovoga rada, uglavnom kroz Kranjčevićev stupnjevit opus, zahvaća snimka i odvaga njegove „visinologije“. Kao što to u mornarstvu čini čvorologija, i njegov stih razvezuje čvorove poruka proizišlih iz odmjeravanja visinskih postaja duha, izručujući vrulju obilatih poticaja. Otuda je i bitna okomica o životu, pasternakovski mišljeno o „doktoru živagu“ od kojeg nema spasa. Sfinga visine biva i priobalna i unutrašnja, s uzvišicama i prizemljenjima do razine i ruba mora, preko barem sedamdeset gora, figurira za moralni opstanak svijeta.

Za Kranjčevića se mogu vezati barem deset ključnih glagola iz biografije: pohađao (pušku školu u Senju), stupio (u senjsku bogosloviju), odlazi (na studij teologije na Collegium Germanico-Hungaricum u Rim), napušta (nakon šest mjeseci Rim), vraća se (u Hrvatsku), polaže (preparandijski ispit u Zagrebu), ne dobiva (kao pravaš posao u Hrvatskoj), dolazi (u Kallayevu Bosnu), službuje (u trgovačkim školama u Mostaru i Livnu, Bijeljini i Sarajevu) te suuređuje časopis *Nada*.

U kratkim *Pabircima iz života*, napisani su u Zagrebu 1886., Kranjčević se prisjeća pogleda upućenog prema nebu. Čini se ti zagledi iz škole normalke u Senju svojevrstni su violinijski ključ i povisilica njegove znatiželje za visinu. Učitelj ga u razredu, priznaje zbog nemira, smjestio uz prozor pa je, i okom i intuicijom, mogao prešutno „katkada pogledat na vrapce, koji su obletavali po brzobavni žicah obližnjega ureda“ (Kranjčević, 1996: 416).

Jarboli na senjskim jedrenjacima su okomice koje su se zarana uselile u Kranjčevićev imaginarij. Njegova je lirika, motri li se slikovito, poput jedrenjaka koji izdalje plovi i uplovljava u zavičajnu luku, a jarboli su visine na koje polaže pozornost i poetološki ih upleće u svoj književni svijet. Sastavnica u dubljem suodnosu unutar jezika je prenošenje iz dijelom čakavskog doživljaja stvari u štokavski stratum. Kroz stvaralački rad kraće u Hercegovini i dosta dulje u Bosni njegovo stvaralačko uho nije bilo „nimalo gluho za štokavsku jezičnu melodiju i akcentuaciju“ (Jelčić, 1984: 200). Svekolike pjesnikove vodoravnice i visine su ne samo primjena književnosti iz jezgrovita jezika nego i njegovo pozorno zanimanje za kozmopolitske prostore.

Prešutno je Kranjčević zastajao pred zidovima građevina i stupova u Forumu, ispred kupola i zvonika u Rimu, jednako kako je zastajao pri upitima o znanjima i teologiji. Ako je pretpostaviti i sljedeću osjetilnost za visinu onda se zbila u svjetlosnom Mostaru, gdje se lakše raspoznaju njezine mjere i podioci, visinske protege i stremljenja, pod jarkim hercegovačkim svodom kojemu se okretao Antun Branko Šimić i Ilija Jakovljević. Kao da je Kranjčević preteča u gledanju planinskih masiva, neko ivankrstiteljsko obraćanje pred svojim i književnim naraštajem koji dolazi.¹⁵ Vođen je posebnom zvijezdom, svijetlom koje odašilje Večernjica, odnosno Danica, Zornica, najsvjetlija zvijezda na nebu, koja snažnije svijetli na zenitu neba i čarobno gubi svoje svjetlilo; i ta jesenska scena, pregledna i razgovijetna, pod rečenom Danicom, „najsnažnija u svomu neobičnom koloritu, i nosio je u sebi kao sliku koja poprima u njega sve češće simboličku snagu njegove poetske vizije“ (usp. Dvoržak, 1967: 11-12). Grad u kojemu došljak biva probuđen prvo svjetlošću pa tek onda kakvim zvukom ili glasom, grad u kojemu učiteljuje Kranjčević od 13. rujna do 16. prosinca 1886. godine, tom gradu se zahvalio te njegovu čovjeku o kojemu napisao pjesmu-letak *U spomen Nike Spuževića Martinovog*.

15 Interes za prilike u mostarskoj književnoj sredini Kranjčević je pokazao i napisima o objelodanjenim uradcima njegova učenika Svetozara Čorovića. Prvi je njegov osvrt na Čorovićeve zapise, crtice *Iz Mostara*, izdanje knjižare D. M. Čorića, u Biogradu, a Kranjčevićev je prikaz u *Nadi* 2/1896, 7, str. 139. Drugi put se osvrće na Čorovićeve pripovijetke *Iz Hercegovine*, tiskane u kraljevsko-srpskoj državnoj štampariji, 1896. godine, a njegov napis o njima je u *Nadi*, 2/1896, 23, str. 458. Približno je upratio gdje taj grad i odanost jugu idu protiv struje svijeta ili upadaju olako u tu struju. U izoštranim momentima samodostatna logičnost tog mjesta i kraja privlačila je njegovu pozornost.

Kranjčevićevo shvaćanje visine blisko je alegoriji vizije, odnosno metafori za misao, ili pokraćeni za „miso“, kao što i imenicu čovjek u povijesno-mentalitetском smislu pokraćuje u „čovo“. No misao nije tek stav ili proces već i podignuta refleksija, po prilici (nad)nebeski topos u kojemu su, po starogrčkom idealizmu, sabrane same ideje. Još i Platon u razglabanju strukture države iznosi da je takvo misaono područje posebno mjesto gdje se nalaze ideje. Pritom je dometnuti da i autentični komentari uz Platonovu *Fedru* pojašnjavaju kako je rečeni prostor „bez boje, bez prilike, nije oku vidljiv, on je ono što zbilja jest“ (Buntić, 2017: 56). U pismu Janku Leskovaru navodi Kranjčević da misao nosi elementarnu moć i nikakva je daljina ili kakva navučena službena odora ne može uskratiti u njezinu dinamizmu:

„Misô se penje i prodire naprijed vlastitom elementarnom snagom umjetnikove duše i ne pazi na to, u čijem je slučajno kraju, da spram toga navuče uniformu, neka bi joj dizali ruku na pozdrav, kuda prođe.“ (Kranjčević, 1996: 436)

Koliko god polazio od života-visine, po njegovim zategnutim tetivama, toliko uviđa i da mu je na jednakom raspolaganju i visina-život, a usto je nesporno da su oboje u međusobnoj uzajamnosti. Iznad stvarnosti Kranjčević nalazi neke skrivene medaljone, određenu suptilnu nad-visinu, mišljeni plamičak iznad plamena života, otprilike kako to i samo „mišljenje plamena nalazi neku vrstu nad-vitalnog elana, koji bi trebao da uzvisi život, da nastavi život što se nalazi iznad samog života, da ga nastavi usprkos svim slabostima njegova općeg sadržaja“ (Bachelard, 1990: 96).

Uz svoje suvremenike Kranjčević se usamljeno uzdizao nad plitkostima utabanih romantičarskih nastojanja u hrvatskoj i znatno europskoj književnosti. Na tom promišljanju je i ovdje provedena kritičko-komparativna interpretacija. Intimističke naznake izlaže ekspresionističkom manirom, osobito eliptičnim zahvatima ali i protimbenim pridjevima o svijetu, kako o njegovu veličju tako i neznatnosti. Životno-književne meandre duhovnih i kulturoloških podignuća treba vidjeti i u parovima iz rodnoga Senja i Zagreba, ali i u promicanju univerzalnih odredbi izvan ovodobnih granica Hrvatske, iz Rima i Beča, na hercegovačkom i bosanskom području, kao i privremenim mjestima boravka ili putovanja. Njegovo uzdignuće povezano je s brigom, odnosno sama je mislena i osjetilna briga o rješavanju općeljudskih i vječnih dvojbi. Spomenuti meandri su prigode za nalaženje drugosti obilježene apstrakcijom čovjekova trajanja i mitologizacijom stoljetno usidrenih predaja, svedenih na čovjekove zasluge.

Uzimajući u obzir da visina nije ustaljeni presjek nego gibljivi proces i modelativna provodnica prema višemu, kroz „posvećene“ sfere, Kranjčević održava i okuplja dominantne odnose u zbilji i uvodi ih u pjesništvo. Svojim lirskim diskursom ne pogoduje mimetičnosti već nastoji na kristalizaciji izabranih motiva. Kao svojevrsna uzdignuta svijet ili obećanje, visina nije prevlast ili dominacija nad drugim motivima, ali znatno osvjetljava identitet njegova pjeva, otvara neka opća pitanja i probleme. Preko potrebne visine ili pri naglu padu, u umišljenu raju ili blatnoj zatočenosti, kroz bistru umnost ili rasuti pepeo – u svim tim relacijama otkriva se procesualnost nastajanja i dokidanja bilo utopijske savršenosti bilo „prenasitosti“ međuljudskim ograničenjem i društvenom bijedom. To je i jedan od ključeva u autentičnom, filozofski oblikovanom životu i osobnom stvaralačkom previranju.

Kranjčević je nošen visinama, snatnilačkim, ali ne manje i dubinama, emocionalnim, i njegovo „projektivno prikazivanje prostora“ (Arnheim, 2008: 176 i dalje) prikazuje od-do, ili bolje iz-na, stvara dominirajuću okomicu, prostornu naslagu gdje umjetnički čin isijava, iz sebe emanira snažnost, za navijek. Njegov svijet računa na „ljestvice od mjere“ koje nude relativnu udaljenost ali s njom i napetost, uglavnom kontradiktornu, između vizualnog predstavljanja i semantičke važnosti onoga o čemu zbori. Kranjčevićev napor se očituje u promišljenosti, ne tek spontanom ili usputnom dohvatu visina. Makar bio zahvaćen i paradoksnim točkama, ili divergentnim krajnostima, on visinske postaje ili ukupnu razvedenost njihovu „polakice“ izvodi ne većim Ikarovim krilima nego pokojim titrajem perja krila. Raspone unutar topografskoga plana visina, pjesnički uvodi u kompozicijski ustroj. To je i vidna potraga za duhovnim rješenjima s visinskih i unutar dubinskih naličja svijeta. Tomu je do-

metnuti piramidalni oblik: iz svih neuređenosti zbilje žudi za očitavanjem u višim sferama. Slikovito, proces izgleda kao pješčani sat: osipa se visina u dubinu, a onda se dubina prazni u visini.

2. Povijesni presjek očitovanja visinskih atributa

O visinama se progovaralo od iskona, radoznalo, iz mitske kolijevke. Pri stvaranju predmetnoga okrilja pjesnika snaži „prometejska vatra“, sintagma upletena u Kranjčevićev stih ali i uvrštena u *Rječnik i tumač imena i pojmova* na kraju njegovih *Izabranih djela*, iz kojih se ovdje i daje ponajviše primjera (pojmove je složio i protumačio Bratoljub Klaić, a dopunio ih Ivo Frangeš). Po rečenu tumaču mitološka pohrana pamti da je „titan Prometej ukrao sa Olimpa vatru i darovao je ljudima koji su prije toga živjeli u tmini i neznanju“, dok se za ovdje tretiranu dionicu ukazuje koliko je takva vatra „neugasiva unutarinja težnja za postignućem visokih ciljeva“ (usp. Kranjčević, 1996: 462).

Obzirom na temu valja podsjetiti na mitski prizor. Pronalazačkim duhom otac Dedal pravio je krila od perja i nizao ih po vosku kako bi se zajedno sa svojim sinom Ikarom vinuli u nebo. Savjetovao je sina da vazda leti „srednjim putem“, nikako odviše visoko jer bi sunčeve zrake užegle krila, ali ni prenisko da ga vlažnost morske vode ne povuče unutar valova.

„Pošto je potpuno dovršio djelo, Dedal namjesti sebi na tijelo krila, stavi se s njima u ravnotežu i digne se lagano poput ptice u zračne visine. (...) kad dječak Ikar, postavši smion zbog sretnoga leta, napusti očevo vodstvo i u smionoj nestašnosti usmjeri sa svojim krilima u viši pojas. Ali predviđena kazna nije izostala. Blizina sunca smekša svojim prejakim zrakama vosak koji je vezao perje, i prije nego je to Ikar primijetio, krila su se raspala i spuznula mu s obje strane ramena. Još je nesretni mladić veslao i mahao golim rukama, ali nije više mogao da uhvati zraka te se nenadano srušio u dubinu.“ (Schwab, 1985: 63)

Na kranjčevićevski način, u potrazi za visinom koja donosi proporcionalnost i sklad, Krleža će visinski uzviknuti, manifestno i opetovano, u svojoj *Večernjoj pjesmi*: „Visoko dižem stijeg pobjedonosnoga sklada!“ (Krleža, 1989: 224) Na upriličenoj imendanskoj proslavi starčevićanaca u Mostaru moguće da se oglasio Kranjčević o zvijezdi večernjači, preko koje zaziva i svoj zavičajni Senj. Po zamišljaju te prigode, solilokvij dramskog teksta kazuje kako se iza „oblačina krije jedna zvijezda, naša ljudska zvijezda, koju treba doseći. Ali treba imati snage da se strgnu te teške oblačine“ (Dvoržak, 1967: 54). Ikarovski napor u suradnji oca i sina može se povezati i s Kranjčevićevim prigodnim stihovima:

Složnim letom krila diže jaka.

Budi samo svojem ocu slika,
Kršni junak u kamenu ovom,
Ocu dika, svojem rodu dika!

U spomen Nike Spuževića Martinovog (usp. Dvoržak, 1967: 33)

Ovdje izgleda pogodno uvezati grad uz Neretvu s gradom na Plivi, mostarski svečarski događaj s Kranjčevićevim opisom motiva iz franjevačke crkve u Jajcu, iskazan u pjesmi *Privid*, a oboje povezuju uzdignuti stjegovi: „Odjašismo k onoj strani, / Gdje trobojni, gordi stijezi / Mahaše nam sa visina“ (Kranjčević, 1996: 386).

I u biblijskim redcima zastupljeno je dosta prostora za visine. Donijet je samo jedan prizor. Potajni Isusov učenik Nikodem, član velikoga Židovskog vijeća, glasoviti izraelski učitelj, dolazi Učitelju ne bilo kada nego noću. Primijetio je da čudesa ne može nitko činiti ukoliko Bog nije s njim.

Isus mu otvoreno, između ostaloga, pojašnjava da „tko se odozgo ne rodi, taj ne može vidjeti kraljevstva Božjega“ te objašnjava prilike glede Duha koji se ne vidi a čuje mu se šum. Domeće kontrast da ukoliko ne vjeruje zemaljskim stvarima kako će povjerovati u nebeske. Otuda uvjerljivo Učitelj zasvođuje razgovor: „Nitko nije užišao na nebo, osim Sina Čovječjega koji je sišao s neba“ (usp. *Ivan* 3,13).

Još u srednjovjekovnom zapisu donosi se slika kako slavić, „malahna ptica“, s velikom strahću pjeva uviše, u krošnji „po srede dreva“. Poveznica je moguća s Kranjčevićevom pjesmom *Iza spuštenijeh trepavica*, a upućuje na čin kako slavić postupa, „žmeći očima svojim/ i čudeći se glasu svomu“. Vrpca visine u rečenju Kranjčevićevoj pjesmi prispijeva otamo, iz snatrenja, a to znači „s neba“:

Glatko se duga oteгла traka
I mekano plazi niz trepavke tanke
Draškajuć blago zavjesu svilnu
Između mene i između svijeta.

Iza spuštenijeh trepavica (Kranjčević, 1996: 117)

Motiv visine u renesansnom razdoblju znatno je osjetilne naravi. Dubrovački literat Dinko Ranjina u pjesmi *O višnji pozoru* razmiče prostor između svjetla i tame. Pozorni pogled prema visini, ali i spuštanje do dna, gdje vlada „ledena tmas“, poziva pjesnika da se više obraća onomu odozgo, gdje prebiva „zgar svitlosti“, a sve u svrhu da se život nasiti učinkovitom svrhom. Stihovi su svojevrsna molba, traženje da se svjetlošću ispune oči. U svoj svijet Ranjina uvodi naglašena konfrontiranja neba i zemlje. Tako u pjesmi *O sričo, o smrti* iznosi čuđenje „o zvizde nemile, o svite himbeni“ (usp. Pavešković, 2010: 230). I pjesnik Nikola Dimitrović čini takav kontrast, stavljajući svoje zatečeno stanje spram nebesa, kako iskazuje u *Psalmu 6*, dijelom parafrazirajući psalamski leksik: „Iz dubine vapijem ja k tebi gospodine, / usliš ma moljenja s nebeske visine“ (Pavešković, 2010: 211).

Koreografija okomice nije za sebe nego je i u službi određenja mjesta uz-niz njezinu oscilaciju. Sukladno toj misli je i romantičarski kontrast Antuna Nemčića u rodoljubnoj pjesmi *Domovini*. Kroz gotovo aforističan odnos nabacuje iskaz kako je gore nebo visoko, a njemu protivno je more duboko, dok je ono „ja“ u sredini, baštinjeno i aktivističko. Kroz kontraste i lirsku razvedenost Ivan Mažuranić je u pjesmi *Javor* istaknuo odnose prostornih razina i uloge pojedinca, poglavito kad uspoređuje čovjekove vrijednosti s uzrastanjem javorova stabla; pet biranih Mažuranićevih stihova je poput upozoravajućeg prikaza podignute ruke na epigrafskom tragu: „Nije visok tko na visu stoji, / Nit je velik tko se velik rodi, / Već je visok tko u nizu stoji / I visinom nadmaša visine.“

Uputno problematiziranje visine kao prostorne znakovitosti u pjesništvu zahvaća, dakako, i propitivanje njezinih zamjetnih svojstava u Kranjčevićevu književnom opusu. Premda se njegova životna i stvaralačka putanja, u smislu gradnje etičkih ishoda, može smatrati postojanom i uznositom, kadšto s neskrivenim patosom kakav je kroz *Razgovor ugodni* pokazivao Andrija Kačić Miošić, pouzdano se raspoznaju i prekretnički naponi za spoznaju općosti svijeta. Ustrajnim držanjem i nepopustljivim stvaranjem uspio se „uzdignuti do općeljudske filozofske brige i svijesti o prolaznosti života, nikad ne padajući u banalnosti“ (Grahovac, 1998: 7). Unutar društvene pomračenosti napipavao je moguće izboje koji bi otvarali prohode slobodnim ljudima, a stvaralačkom vokacijom kušao je i nalazio protege između dubina smisla i podignuća u estetski beskraj.

3. Izravna upletanja *visina* u lirski svijet

Izravan spomen i divinizacija visine nalazi se već na početku Kranjčevićeve pjesme *Slap*. Raspoloživa mjera je neodređena ili se relativizira njezina pozicija. Naslovna riječ „slap“ bit će iz ove pjesme utjecajno prisutna u *Slapu* Dobriše Cesarića (s naglašenom parnom rimom). Pritom se može povezati i s onomatopejskom, fonetskom oplatom *Cvrčka* Vladimira Nazora. Polazni Kranjčevićevi stihovi upućuju na dijabolično postojanje visine, poglavito kad se s neke njezine točke događa padanje, a ono poprima personificirana svojstva i morfološki uvezane rime. Uz izraz „vis“ izvest će smisleno rimovanje s riječju „v’jekopis“, i to se pripisuje kinetici vode:

S visine grdne – a ko bi je znô,

Slap se šumom ruši u bezdano dno.

Nad propast se strmi ko podivljo at,

Zapjenjenom grivom bije lomivrat.

Prskuće i šušti i ciči ko brus

I ori i grmi i tutnji ko trus

(...)

Potkapa i opet obuhvata vis,

Ko života da je ludi v’jekopis.

Slap (Kranjčević, 1902: 59)

U zbirci *Trzaji* nalazi se i pjesma *Orlu* s naznakama o visini i ustrajnosti leta na nebu. Bliskost s pjesnikovom sudbinom izreknuta je četiri puta vokativom „orle moj“, dajući do znanja da je orao simbolično pjesnikovo lice. Uputno je prepoznati srodnosti pjesme *Orlu* s amblemskim stihotvorom *Albatros* Charlesa Baudelairea. Pariški se pjesnik poistovjećuje s pticom snježne bjeline, nalikuje „tom knezu vidīkā“ (Baudelaire, 1996: 8), osobito ranjenim pa mlohavim suputnikom neba i mora. Nekoć bijaše prekrasan krilati putnik, „gospodar prostranstva“, a domalo ga mornari izruguju na brodskoj palubi, kao što pjesnika ne razumije njegovo okruženje. I u srodnoj Baudelaireovoj pjesmi *Uznesenost* daje se pozornost na misao koja je iznad svega, iznad „jezera i iznad dolina“, nadmašuje najviše planinske vrhunce, ponad je svemirskih dubina te „dalje od zvijezda i dalje od sunca“. Kao što je utjecajna zraka simboličkoga *Albatrosa* iz polaznoga francuskoga jezika okrnula Kranjčevićevog *Orla*, tako je i alegorijsko-refleksivna *Uznesenost* dotaknula hrvatsku pjesan *Misao svijeta*. Po ovdje zastupljenoj Kranjčevićевой alegoriji *Orlu* vidljiva je kristolika sudbina, uranjanje u misterij dubina i plovidbe. Najposlije, martirijski motreći, orlova smjela krila „prikovali su na propela“, znajući za odveć velik raspon između slobode i ropstva:

O kako voljko, lako brodi

Visinom tvoga krila mah;

Gorčinom kako duši godi

Ah gledati te u slobodi,

Nad zemni prah i ropski dah!

Orlu (Kranjčević, 1902: 113-114)

Opis prostranstva u kojemu orao nalazi slobodu pjesnik naznačuje, zaveslava svojim stihovima „u beskrajni se pope sv’jet“. Pritom ukazuje na krugove unutar svemirskih razmjera, propinjanje za onim „još“ širim i višim, tragajući za zvijezdom pa i drukčijim rodom:

Da još se širim kruzim’ brati

I još se višeg neba hvati.

(...)

Da zv’jezdu traži nedohvatnu

I drugi svemir, drugi rod.

Orlu (Kranjčević, 1902: 113-114)

Izrazi sa signalom visine po okomici upleteni su mjestimice po sredini Kranjčevićeva stiha te značajnije po njegovoj desnoj okomici. Tako se egzemplarno i reprezentantno podastiru signali kroz putopisne slike o Forumu Romanumu. Rijetko se iskazuju visinski epiteti po lijevoj okomici stihova. Funkcionalnije su sintagme po njihovoj sredini, primjerice usredišteno „dižeš stupe“, a po desnoj okomitoj strani stihova izrazi se gradiraju i dinamiziraju situacije, kao „Kapitol se penje“, „šiljak bljesnu“, „Rimljanin se diže“ te „srne iz dubina“. Pritom podignuća u visine pjesnik imenuje i pokraćenim morfološkim oblicima „srne“, „seže“ i „šir“:

Preda mnom dižeš stupe rasklimane

(...)

Nad blijede sjene Kapitol se penje

(...)

... I cijelog Fora stupovlje se stresnu,

Iz praška svakog jedan šiljak bljesnu.

I u duž, u šir, kuda pogled seže,

Iz groba jedan Rimljanin se diže,

Uz sablast sablast srne iz dubina.

Noć na Foru (Kranjčević, 1996: 202 i 204)

U zagrebačkom *Viencu* 1896. godine objavljena je *Misao svijeta*, deset godina poslije Kranjčevićeve mostarske epizode. Kroz strukturu te refleksivne, kao i u biranim primjerima njegovih stišnih uradaka, poetološki se upućuje na usredištenu uspravnost. Zapravo, uključuje se u parafraziranje visine, ili pak u eufemističan odnos prema njoj, miješanje visinskih fenomena s vremenskim tijekom i prostornim razdaljinama. Nastaju tako opisna čvorišta u kojima je visina vrlo eksplicitna, povratno i implicitna, opisana ili upisana u razvijanje pjesničke pomišljivosti. Anaforičkim uvodima pokazuje se umreženost navedenih sastavnica, svojevrсно „turističko“ stavljanje u vremensko-geografske doticaje, ali i mistično smještanje fenomena nadomak scila i haribdi, vjekova i zvijezda, pri građenim uspravnostima od nužna praha do egzotičnih planinskih vrhova, preko pustara i pogleda na piramide, sveukupno između niska polja i višeg visa:

I od onda kroz eone: vjekovi su zvijezdu snili,

I od onda kroz eone: oblaci su zvijezdu krili.
U daleko, mutno doba, pod povorjem Himalaje.
Tražile su zvijezdu onu plačne oči drevne raje.
Na pustaram zvali smo ju i po prahu i po kalu.
(...)
I veliki kad su kralji igrali se piramida,
Što i danas gordo stoje – ko kad nešto krvca zida!

Misao svijeta (Kranjčević, 1996: 130)

Zamjetna je Kranjčevićeva sklonost transcendenciji u osobnom shvaćanju života i stvaralačkom zamahu. Duhovne visine, ili geografski gledajući visočine, u Kranjčevićevu su svijetu poprimale katarzične učinke, primjetne uzvisine u prisutno-odsutnom svijetu. Na stanovit način visina održava pjesmu, biva njezinom okomitom serklažom i utječe na nosivost pjesničkoga gradiva. Zato je statički element, kao pri zidanju zidova u građevinarstvu, a kroz pjesmu postaje strukturalna i kompozicijska sastavnica. I visočje figurira na statici, ali je i duhovna dinamika, nutarnja oscilacija, „divlji vulkan sred njedara“, kako iskazuje Kranjčević pjesmom *U zanosu*. Potvrdit je i da visina biva jedna od okosnica njegova zagleda u nebo, što je razlogom kršćanskih i mitoloških postavki. Ona nosi i funkciju akceleracije ili ubrzanja u pjevanju, kao što je nekoć u klasičnom pjevanju bila invokacija. Sažeto kazano, njezini su pojavi zapravo „iznova visine“. Nerijetko Kranjčevićev stih po visini traži, nalazi i gradi, ona mu daje ispunjeniji identitet, biva osovina oko koje se vrti, kruži dio pjesničke supstance.

S prometejskim usponom i naponom Kranjčevićev subjekt se oslanja na pojedinca, do jučer siromaška, odbačenoga, ali i onoga koji će promijeniti svijet. Najveća od svih mijena je uočavanje nevidljive zvijezde, što jamči u pjesničkom dijelu *Epilog*, unutar strukture stihova. To je dio koji se uvraća u pjesmu, nastavljaajući dalje svoje kazivanje. Radi se o osobitoj sinegdohi koja opisuje čedo i spoznaje kozmos, dopire u njegove potankosti i beskrajne zahvaljujući kristolikoj slici svijeta i čovjekovu radu, ali svakako i misli koja prethodi oblikovanju stvarnosti:

I sve raste... raste...raste glava već mu pod nebesi?!
Pa sa visa, što je viši, neg bi ikad onaj bio,
I sve kad bi Faraune naglavice postavio
I najvišem piramidu po svećenju metno kosi –
Prtili su drugi kamen, nk ga i on malo nosi –
– Haj, s visoka toga visa, kud se samo sunce penje.

Misao svijeta (Kranjčević, 1996: 131)

Početak ove pjesme pod anaforičnim je „ima“, kao da tri mudraca s Istoka znaju o toj vlastitosti. Memorija na nebo i njegovu intuitivnu snagu čuva se desetljećima. Navesti je završetak pjesme koji je u znaku potvrdna odgovora na nebo molitvom „Amen“, poslije toga i ne treba riječ: „Ima vječna zvijezda zlatna – za oblacim negdje trepti, / Ne vidje je smrtno oko, samo srce za njom hlepti. (...) 'Naprijed!' reče, a nebesa namignuše na to: Amen!“ (Kranjčević, 1996: 130 i 132).

Na paletu lirskoga Kranjčević nanosi horizontalne razine, simbolizira ih voda i bašta, zemlja i more. Njegov pjesnički glas u *Misli svijeta* ih proziva: „Sveta bašto Getsemanska, sveta vodo od Kedrona“ (Kranjčević, 1996: 130). Po iznesenoj postavci donja razina je siromaštvo duha, uviđanje čovjekove malenosti, obilježenost bijedom, iskrenošću podnošenja boli. Valja to primiti kao čistoću suze i svetost cedronske vode uz koju se mogu sprati brojni propusti. Ali u isti čas subjekt, osobito radi otkrivanja tajni spasenja i spoznaje da čovjekova kristolika patnja, obilježena krvavim znojem, gradira neizbježne upite sa zatečena tla i površi vode prema zvijezdi neba, domećući upit: „Recite mi gdje je ona tajna zvijezda vasiona?“. Za upotpunu križišta svijeta percipira okomicu, padanje s neba do oka, u čovjekovu konkretnost, zapravo u status suze; ona je pokaz na bijedu koja se prosula na ljudski rod. Ponekad je dvojbeno je razvijati priču o usponu i padu kad se događaji odvijaju bez priznanja istine, pravde i slobode, a ukrštaju se s ništavilom; kad tragičnost poklapa iskrenost pa su stoga i zamjetne puste pričiće. Ostaje tek mogući pomak – čovjekovo preispitivanje vlastite savjesti ili pak poduzimanje vidljiva čina za dobrobit svijeta:

Po vama su suze pale na iskrene dvije oči

I sva bijeda čovječanstva u njima se posvjedoči.

Popila ih crna zemlja, popilo ih žedno more,

Ostala je pusta priča za dječinjke razgovore!

Misao svijeta (Kranjčević, 1996: 130)

Visina se namiče uspostavom pjesničkih angelusa po vertikali. Ona je ostvarena književnost iznad prizora a nikako ispred pozornice. Za ispitivanje opstojnosti visine suvremeni francuski teoretik poetike prostora za misao vodilju izabire stih Octavia Paza kad se u visini svjetlost „oslobađa svoje halje“. I kad plamen uznemiri kakav dašak, ipak taj plamen voštanice drži neka „usponska snaga“ i primjećuje da je baš takav plamen neprekidiva, očuvana i stalno „nastanjena vertikalnost“ (Bachelard, 1990: 87). Kranjčević potkuplja percipirani svijet, kaptira ga i provodi do lirske suptilnosti, iza sklopljenih trepavica, ali ga i sonorno izdiže, uzvine prema nebu:

I onda drhtne zvonice večernje

I uzvije se glas mu pod nebo

(...)

Na ozorje mi tamno, ponoćno,

Uzvinut će se zvijezda velika

(...)

Ah, ja ću onda ko i ptičica

Uzletjet lako nebu pod oblak.

Angelus (Kranjčević, 1996: 198-201)

Psalamski pomišljajući načine života Kranjčević u raskriljenu *Mojsiju* naznačuje visinski odnos gore-dolje, ali tomu domeće i njemu usporedne smjerove, časovita prožimanja perspektiva, nad kojima neizbježno visi krilo usuda:

A šta je život – ko i pustara,
A šta su ljudi – ko i prašina,
A nad svim visi krilo udesa
I mota gore, dolje, upored:
I čas se prašak ljeska o suncu
I prelijeva se bojom šarenom.

Mojsije (Kranjčević, 1996: 212)

Gradiranje visine Kranjčević iznosi sintagmom „vrh visina“ u pjesmi *Slavenska lipa*, objavljenoj u Nadi 1897. godine. Premda se u njoj ucjepljuju mimetička svojstva o rodu i slavenstvu, po uzoru na promisli Juraja Križanića, spomenuta riječ „visina“ figurira više puta, kao ni u jednoj Kranjčevićevoj pjesmi:

Svud isto gnijezdo, ptica ista,

I rod i riječ materina!

(...)

Nad savskim šapćeš biser-virom

I lovcenskijeh vrh visina,

Nad Labom štono činiš hlada,

I vrhu kama Wawelova.

(...)

Nad gordih ptica jata cjela

Gdje plavom nebu sa visine

Luč sjajna bljeska dana bijela.

Slavenska lipa (Kranjčević, 1996: 223-224)

Pjesma u katrenima *Mir vam!* otiskana je na kraju stihozbirke *Trzaji*. Njezina invokacija otpočinje stihovima o lažima koje namamljeno dolaze odozgo, s visine koju obilježavaju oslabljenja sunca:

Čađeći se kroz vjekove u varavoj pomrčini,

Kojom lažno svjetlo svijeta zavodnički svjetlomrca,

Ne grijući kao sunce i ne sjajeć na visini,

Već iz kala dižući se – divlji oganj s trula mrca.

Mir vam! (Kranjčević, 1996: 353)

Kranjčević je pjesnik-visaš čija rečenica skoči uvis, kao u pjesmi *Moj dom*, u kojoj počinje izjavom da domovinu nosi u srcu, a poskokno ili doskokno učas, u grudima nosi „i brda joj i dol“. Nošen vi-

šom frekvencijom govorenja, odnosno dok ga prožima viši napon kazivanja, njegovi su stihovi često i stihosonde, provjere duhovnih okomica ili okomice po kojima podastire svoj svijet. Pjevanje na visinskim postajama poprima operativne svrhe kojima sagledava i životne običnosti i patose općih istina.

Pjesnikovo se biće svojom dušom poistovjećuje sa zvijezdom, ali se i obraća drugim zvijezdama da im, gledajući odozgo, ukaže na vlastiti i rodoljubni dom:

Ko zvijezda sam na kojoj tek njeni dusi zbore,

I... lutam kojekûd.

Te kad mi jednom s dušom po svemiru se krene,

Zaorit ću ko grom:

O, gledajte ju divnu, vi zvijezde udivljene,

To moj je, moj je dom.

Moj dom (Kranjčević, 1996: 226)

Motivske ljestve visine uočavaju se iz čovjekove poduzetnosti, primjerice u *Iseljeniku*: „Veliki svrdlovi dima sukljaju tiho u več“ (Kranjčević, 1996: 245), a u pjesmi *Naš čovo...* izravno se navodi taj motiv: „U visini stojeć ’nako, niz pučinu samo trenuh, / Ni ne vidjeh više mora u oblaču zadivljenu“ (Kranjčević, 1996: 241).

Po usporednu čitanju Kranjčevićev doživljajno-spoznajni martirij podsjeća na Jobove bolove, ali i potrebu da se ispravi, usprkos vlastitim i žrtvama naroda. „Job je kušnju izdržao. Jako šokiran raznim vijestima, sve jedna udarnija od druge, nije izustio ništa ludo ili grješno protiv Boga. Uspravan i ispravan“ (Perić, 2012: 47). Po uvraćenom smjeru prema sebi, na sličnoj liniji, i Tin Ujević osobno je obilježen propačenošću povijesnih okolnosti. U astralnoj pjesmi *Zvijezde u visini* određuje svoje htijenje „za zvijezde u visini / za srca u daljini“ (Ujević, 1970: 141). Potkrijepit je i mišljenje u njegovoj *Svakidašnjoj jadikovci* kojim iskazuje „svoju osobnu patnju i nemoć s uvijenim aluzijama na biblijskoga Joba“ (Perić, 2012: 83-84). Prethodno se Kranjčević zauzima za ono što će Ujević naknadno reći za „obećanja blistava“, a tragičnost je nastala negdje između, u procijepu zadanih obećanja i njihova neispunjenja. Nanošenje fokusa na visine pokušaj je nalaženja ravnoteže u proživljavanju martirija. Ali bol u kranjčevićevskom svijetu „nije samo patnički, nego i stvaralački, gradilački fenomen zbog kojeg je nužan stvaralački aktivizam“ (Kazaz, 2007: 15). Pjesničko *vjeruju* se žrtvuje za više svrhe, više estetsko poslanje, za utopističke težnje kojima se nadoknađuju egzistencijalne tegobe, kao da svaka misao treba biti sastavljena od tri misli, ili misli na kub. One se zadaju i u patetičnu tonu iz kojega je razvidno da pjesnik, jedući svoje srce, izvršava volju demijurga.

Uočljiva Kranjčevićeva pjesma ili svojevrsni oratorij *Zapad sunca* objavljen u zagrebačkom *Pobratimu* 1892. godine, a uvrštena je u šest godina kasnije tiskanim *Izabranim pjesmama* 1898. godine. Ona je uvodnica ili pripremanje Kranjčevićeva oratorija u tri dijela *Prvi grijeh*, objelodanjen u *Viencu* godinu nakon *Zapada sunca*, dakle 1893. godine. Rečeni uradak o zapadanju sunca izražava svijet kroz dijalog između pjesnika (po sinegdohi: srce) i svemira (obećavajuća sinegdoha: zvijezda). Posrednik između pjesnika i neba je trak, grafički vidljiv i prozivan „zadnji trače umirući“. Napisana je u eufemističnu tonu i njime se ublažava razlika između neba i zemlje. Neki načini jednačenja su nužni, rube se oštri kutovi između njih, žaljenje da postoji i razvija se kontrastivni odnos.

U pojedinim lirskim rekreiranjima valja razlikovati vidljive i nevidljive visine. Ove prve donose stihovi, faktografski, dok se druge naslućuju. A više od visina je Iskon, rendgen koji zahvaća

intimu ali i općečovječansku arhitekturu. Ispovjedno se Kranjčević povjerava visokim dosezima lirike, kao što Milan Kundera drži da svaki romanopisac treba polagati račun Cervantesu. Razumljivo da Kranjčević polaže račun i povijesti hrvatske književnosti, a u njoj i duhovnoj okomici, prostornoj visini i vremenskoj protezi. Između raspona tih općih odrednica je i svijet jezične umjetnine, njezino iskonsko njihalo koje dodiruje zbilju i izmišlja je. Prema tome svaki književni fenomen, ovdje napose okomica, „podjednako podrazumijeva labilnost i stabilnost... uporište u međuprostoru zacrtanom tim dvama polovima“ (Katušić, 2017: 299).

Zov za visinama nekako se javlja iz usmenih i molitvenih postavki, neke silnice i po Apostolskom vjerovanju u kojemu se veli „uzašao na nebo, sjedi s desne Oca“... Moguće je da su u Kranjčeviću strujale pokoje visinske riječi iz molitvenika i katekizama. Zazivi upućeni padovanskom svecu čeznu da na visove vodi vjerni puk gdje vlada vječnost, a u pjesmi *Ako tražiš čudesa*, uvrštena u *Molitvenik fra Anđela Nuića* iznosi: *Njem su od nebesa / čuda dari dati* (Nuić, 2011: 349). Slično će ubilježiti nebo i pjesma o *Svetom Josipu: Pjesme romon k nebu gori, / svud se diže molbe glas* (Nuić, 2011: 431). Takvu i srodnu izražajnost ponekoć kooptira Kranjčević i u svoj lirski diskurs.

Po razvidnu markiranju motiva, Kranjčeviću je visina uglavnom njom samom i ono što ona sadržajno i problemski donosi, intelektualno i doživljajno, metafizički i egzistencijalno. Jednostavno i učisto: njegov stih ne lažira visinu, pred njezinom sfinjom se ne snebiva već stvara visinske krugove stihovne umjetnosti.

Sklonost prema aktivizmu, tjelesnom, ali i duhovno prožimanje kroz vrtloge upita i dvojbi, često izrečene aoristima, primjerice u pjesmi *U katakombah*, „i skočih, planuh“, ali i poletih, srnuh – izrazi koji su česti u uskočkom temperamentu. S obilježjima prometejske odvažnosti, Kranjčević će izricati karakterizacije prema svodovlju, i to neće biti tek deklamiranje snažnosti nego zbijeno, raspeto ljudsko odnošenje prema stvarnome i spiritualnome.

Pišući o romanu Vjenceslava Novaka *Posljednji Stipančići*, Kranjčević je zahvatio i *Suton Iva Vojnovića*, drugi dio njegove trilogije. U motivirajućem izjašnjenju za svoj kritički osvrt, pristupnu nužnu temu i iskorake u hrvatskoj riječi, pozvao se ne slučajno na uzvišice, planine¹⁶ ispod kojih su „potegli“ ti pisci, spomene do vratke kuća i usporedi ih s kulama.

„Tako je dakle prostrujio hrvatskom najnovijom knjigom dvostruki mrtvački psalam, jedan ispod Srđa, a drugi ispod Vratnika. Dva dobra sina svojih zavičajnih strana odužiše se prošlosti onoga kamenja koje im je nosilo kolijevku i položiše svaki svoj vijenac na puste i tužne do vratke onih starih patricijskih kuća od tvrda klesanca kao da bi bile kule, kao da bi bile kule gdje se nekada odigraše prvi činovi katastrofe, koju unuci oplakuju.“ (Kranjčević, 1996: 420)

Osvrćući se na Kranjčevićevu pjesmu *Lucida intervalla*, kojoj ne daje visoku ocjenu zbog neprozirnosti jezika, osjetno poznate slikovitosti i banalnosti teme, Krleža naglašava da se kroz nju zbiva suluda sugestivnost „u onoj nelogičnoj, vrhunaravnoj koordinaciji stvari, pojava i predmeta, u onom nadstvarnom promatranju nečeg višeg, u simultanitету svega nad svim“ (Krleža, 1973: 221-222), čime i ishitrenom mutnoćom pjesma djeluje otvoreno, prokazuje oslobađajući otvor prema svijetu. Usto domeće da Kranjčević svojim najboljim pjesmama odškrine zvjezdana prostranstva i to neće biti tek „rupice na romantičnom kaleidoskopu pjesničkih alegorija, nego doista vonjaju po vulkanskoj lavi meteora“ (Krleža, 1973: 222). Oko je više od oka, ono snatri, čelo je moćnije od čela, ono je sanjarsko. Osobito to vrijedi kad se suza jednači s nebom, odnosno „kako suza sjajnom zvijezdom biva... / sveto nebo, i vi, iskre male“ (*Ideali*, Kranjčević, 1996: 100).

16 U časopisu *Nada*, kojeg zdušno (su)uređuje, Kranjčević je objavio dvije proze o planinama. Prvu pod naslovom *Pamet s Urvine planine*, 1/1895, 19, str. 367-369. Spomenuta riječ urvina znači strminu, klanac pa ta reljefna odlika privlači Kranjčevića. I u drugoj kraćoj prozi navodi se planinski kraj, uzvisina *U Romanji – planini* (uz kolo slika), i objavljena je dvije godine kasnije, 3/1897, 5, str. 89.

Poredak visina, od niže prema najvišoj, Kranjčević donosi po razinama koje odaju: kula, krunište, nebo, ne najposlije Bog. Prinosi to u pjesmi *Trsatska sjena* zamjećujući već spočetka da „uvis strši kula derna“, nad njom je krunište lasta: „Nad njim tek je nebo više, / A još nad tim – Bog je samo“ (Kranjčević, 1996: 251). Visina donosi pridjevke realne vizualnosti i apstraktnih ugođaja – Kranjčević ju epistemološki promišlja kao stvarni, mentalni i metafizički rez prostora, ali je i uvidom u reljefni svijet stvaralačkoga duha, prigoda za orijentacije u životu i postignuće duhovnih usporedbi. Na izvjestan način je reprezentativna točka na kojoj se prelamaju životne datosti i pozicioniraju se povijesne prilike. Kako je pjesnički akter svjesniji teške realnosti, tako se više podiže u visinske ambijente, odnosno upušta se u intimitet. Ukazivanje na visinu postaje metafora ljudskoga mišljenja i izlaska iz besmisla, uključivanje u razmatranje njegova stihovna bića. Znakovito je svakako odustaje od „tradicionalnog“ shvaćanja visine kao i njezina geometrijskog određenja. Dok dohvaća ili se prožima podignutim stanjima svijeta i svemira ona pjesniku biva egzistencijalno prisutna i alegorijski uspostavljena, njome stječe vlastiti identitet i održava ju kao jednu od pjesničkih potreba za opise životnih fenomena i povijesti. Jasno iskazana arhitektonika visine stoga prima na sebe pjesničku organiku. Dovršen ostvaraj iznutra se referira na visine kao opravdane reminiscencije, čime se stvaraju dublji motivski krugovi i širi kompleksi, opravdavaju se neka od bitnih polazišta u opisu kontinuiteta Kranjčevićeva pjevanja.

Svrha uređenijeg odnosa prema visini je uvraćanje sebi, uvođenje u „interni univerzum *poete intimusa*“ (Česko, 2004: 240). Taj motiv dopustivo je dovesti u vezu s isticanjem iznimna pojedinca, predstavnika kolektiva u Kranjčevićevoj lirici, primjerice Adama, Mojsija, Krista. Silnice visine se pojavljuju kao prostorna pečaćenja nadahnuća i ontoloških promisli. Otuda i biva egzemplarna „prostorna visina“, od prekoocenakih daljina preko kraljevske ploče u Baški i faraonskih piramida do budističkih stožera Himelaja. Koliko god se doimalo da se prostor pojavljuje kao ambijent njegova pjesničkoga svijeta, simultano se i podjednakom vrijednošću priključuje i vremenski presjek od stvaranja svijeta i Adamova pokoljenja pa sve do vizija iz *Otkrivanja*. Tako će uzorak „vremenske visine“ biti jedna od ključnih protega u Kranjčevićevoj gradnji pjesništva na razmeđu iz hrvatskoga realizma u neočekivane modernističke postave. I upravo na toj vremenskoj visini, vremenitoj ali i vječnosnoj, otvaraju se pitanja povijesti i vlastitosti, monističkog gledanja na svijet i rasvjetu ljudskoga roda. Unutar prostornoga sagledavanja prilika referirat se na okomicu od svemirskih odrednica do zbilje kojom je čovjek socijalno zatečen. Matrica visine bit će tako bipolarna, prostorna i vremenska, ali time je i dramatska ispostava o čovjeku, njegovim zapitanostima i djelovanju u antitetičkim okolnostima. Smjene stihovnih solilokvija u meditativne traktate ukazuju na razboj povijesnog pjevanja između lirskih tonova i epskih opsežnosti.

4. Zamjenski izrazi visine kroz „pobočne“ ostvaraje

Kranjčevićeva vizija je mahom pravolinijski uspravna i stožerna, ali nije ogoljena jer iskri, šalje simptome svijetu. Nerijetko je ona fundamentalna, u sebe doziva i objedinjuje cijelu pjesmu; doima se kao *overall*, radno odijelo od jednog komada koje se navlači preko odjeće – tako se i preko tijela pjesme izvana navlači visinska zaštitna odjeća, a iznutra je stup pjesme, srčika kroz koju cirkulira „siže“ od slika i pojmova.

Svojom organikom *Kolo sreće* nije ograničeno, nad njom je izmaknuti „eon“ ili ozračeni zastor čudesnosti, svemir mu je postojbina: „Zavrtilo se kolo sreće, / Nad njime lak se veo vije...“ (Kranjčević, 1996: 150). Razigrano, a time i vješto kondicioniranje visine praćeno je kranjčevićevskim načinima dizanja i padanja svijeta, ali i uspostavom više smjerova koji se uvezuju u gundulićevski krug opisan na početku prvog pjevanja *Osmana*, objedinjen od gore prema dolje, i obrnuto – „tko bi gori, eto je doli, / a tko doli, gori ostaje“ (Gundulić, 1991: 17). Uskočko, ono što je poskočivo, može se u razigrati, kao kolo lindo, kao kolo na stečku. Da bi rastegao to kolo, nanizao ga prikazom poput kolajne, smješta pridjev u genitiv, produžava i produljuje njegovo trajanje, dakle „uskočkoga“, kao

da je to sama obala, zavijena unekoliko, poput srpa. Srodno i na ludistički način donosi Kranjčević sljedeći stihovni izrijek:

Nebeskijem nad otvorom
Gledajući, kako duše
S neba slaze neprestano
I kako se svijet vrti
Kao kolo namazano.

Lude želje (Kranjčević, 1902: 18-19)

Razumljivo, lirika traži prilaz ne samo izdaleka, osvješćenjima iz konteksta, nego i izbliza, njom samom, a njezin srednji put vrijedi što pokreće usponsku snagu, postaje lirika uspona. Pokaži za usredištenja su impulsi uzajamnosti pjesničkoga prostora s umjetničkim zahvatima. Visinske nakane iz logičkih ili iracionalnih pobuda postaju vizije i, uza sve nelagode koje povlače za sobom, one se nastoje ustoličiti pa gotovo svaka „slika koja postaje vizija razdire logiku predmetnog svijeta i objektivni raspored životnih podataka, stvari, pojava. Ona i sama, ta vizija, ostaje ponekad da vijori razdrta“ (Begić, 1987: 222). Liričarevo obuzimanje vizijom, iz obilja motivskih krugova, svakako je poticaj k izvjesnim poetološkim načelima, ali je i posljedicom rasprštanosti duhovnih i tvarnih iskri. Na svoj razboj Kranjčević uvodi u pjesmu *Noć na Foru* sinegdohu krune, što će biti podsjećanje na čast, oslobađajući vapaj protiv ugnjetavanja, upravo kad jenjava domovinska snaga:

Sve crnja slika domovinskih jada:
Najljepša gledeć kako kruna trune
I na što narod bez slobode pada.
(...)
Pod silnom njenom kapom od nebesa
Ko dalek oluj šum šumòri zrakom.

Noć na Foru (Kranjčević, 1996: 204-205)

Prema oštru zagledu, koliko u hipu toliko i kroz pronicavost, ugođaj za visinu se poistovjećuje s prenutim stanjem:

I prenuh se; sa Nehajeva visa
Na tamno more pogled mi je pao,
I zirnuh okom preko ljuta klisa,
Slobodu gdje je Uskok branit znao.

Na Nehaju (Kranjčević, 1996: 74)

U skladu s lirskim ali i stvarnim propnjem stožer postaje visina, kao što i nebesa opstaju na visini. S izloženim se može iskazati Kranjčevićev paralelizam, onakav kako se prožimaju prostor i vrijeme. Prostor je istina odredljiv stvarima i prizorima, prednjači spram drugih fenomena jer se percipira i prije njegova postavljanja za kakvu funkciju. Usto vrijeme biva uhvaćeno, snimljeno kao rast iz od-

vijanja radnji ili postupaka. Dakako, u Kranjčevićevu motrenju to se provodi u slijedu, linearno, ali mu se posrećuje i istovremenost, simultano uređenje pjesničke predmetnosti. Dijagonala je između praha, preko čovjekova uzdaha i magle do neba. Ali kadšto utjeha čini se ne dolazi prema gore i u oglušenu nebu, nego biblijskom pomišlju, prema dolje, u prahu:

Al im kletva punom šakom

Tvrda bije na nebesa,

U Stožeru da se jakom

Pako drma i potresa.

(...)

I ja vidjeh – da u prahu

Utjehe se nađe prije,

Neg u magli, i uzdahu

Gluhim nebom što se vije!

Spustih oči (Kranjčević, 1951: 60)

Kranjčevićev stih nerijetko posegne za hiberboličnom retorikom, titanskim nabojem, odnosno visinsku ljestvicu govora zasvođuje golemim riječima, kao da koristi povisilicu tonova, nalazeći usto protestnu izraznost u zvučnosti kazivanja. Visovi ili pokraćeno „visi“ bivaju neizmjerni, kao što su zvijezde nedohvatne, usporedive jedino s čovjekovim željama, a raspoređene po svemiru kao ukrasni alemi:

Ah, nikako i nikada

Stignut, kud ti duh se vije.

Pa u vise neizmjerne leta,

A iz tijela u ponor sapeta!

(...)

Čiste želje – ko vi, zvijezde sjajne,

Nedohvatne – ko i vaše tajne!

Vi, alemi vasionne.

Ideali (Kranjčević, 1996: 100 i 101)

Premda su Kranjčevićeve pjesme okomite u grafičkom pogledu, ne malo njih bi se dalo čitati odozdo prema gore. Kao da se na njihov izraz nastavlja modernistička estetska zasnivanja kakva su promicali stihovi Giuseppea Ungarettija ili atomistička poetika Lucijana Kordića, osobito u zbirci *Pod arkadama neba*. Uostalom trzaji mogu biti od gore prema dolje, nadtrzaji ili podtrzaji, a rastrzaji su po vodoravnici; neka bude slobodno kazano kao „visinska fuga kranjčevićiana“. Visina se doima u izgledu vitosti, uspravanosti, kakav je u biti cvijet, a ta slika donosi u pjesmi *Al je lijepa...*, posebno kad se odnosi na onaj pogled koji „o cvijetak zapne viti“ (Kranjčević, 1996: 325). Internim tekstom, i u konceptualnom pogledu, njegova je visina tijelo pjesme, uzdignuto peto evanđelje za nacionalni

modernistički pjev. Sve lirske činjenice ulaze i postavljaju se u visinski ugođaj, on se određuje kao plamen i žrtvenik, temelj, kamen i prijestolje, daleko a opet izbliza, otvoren za slobodu:

Srce kano sveti plamen
Pred žrtvenik ljudskom rodu,
Čvrsti osnov, stojni kamen
I prijestolje za slobodu.

Ideali (Kranjčević, 1996: 100)

Pjesma nastala u livanjskom krajobrazu, s naglašenijim suncem, upućuje na ono „nad“, tako nježno a tantalovskom mukom i daleko i blizu, uljuljano kao bajka, upriličuje se ne kako se nešto uobičajeno leluja nego odmilja kazano, „lelija“. Uprizorena pjesma je poput briselskog spomenika *Atomium*: čine ga devet atoma, koji prikazuju devet nebesa, a broj deset upućuje na savršen broj:

Lebdim nad strujom što se lelija
Od rajske harfe i tamjana svježā,
Što se kroz devet vije nebesa
I desetom ovom majčicom zemljom.

Iza spuštenijeh trepavica (Kranjčević, 1996: 118)

Protega okomice je između groba i zvijezda, donosi pjesma *Pred knjigom povijesti roda moga*, gotovo u vidu prisege: „I tako mi moga groba / I zvijezde što me vodi“ (Kranjčević, 1996: 222). U visinama su anđeli, bilo na očekivanu tronu ili pri zalijetanju u novo, u temeljenje moderne i na pijedestalu dolazećih vizija. Preko životnoga obzora su između Ikara i Joba, udivljenja i bola, namicanih zvijezda i zatečena doma. Pri ovakvim kontrastima autonomno nebo se pojavljuje kao arbitar:

Ja mišljah: evo pod nebesa lijećem
U pjesmi srca – u okrepi uma!
Ja mišljah: evo, otvori se nebo...

Ja mišljah (Kranjčević, 1998: 198)

U izvjesnom pogledu Kranjčević pripada „visinskim pjesnicima“, puno toga u njegovu poetskom rekvizitariju ozračeno je topikom visine. Pod više lirskih primjera je ne podvučena već kroz njih povučena crta, okomitim potezom. Ono što se odnosi na visinu pogled je na geometrijsku određenost njegova pjeva. Varijacije visine pripadne su otprve tvarnim prostorima, ali nisu pritom nimalo umanjene ili sklonjene s duhovnih obzora, zapravo, ostvaruju se u međuprostornim i međuvremenskim domenama. Po ocrtima visine stvaralačko klatno dodiruje i bilježi – sad realnost sad idejnost. Ipak važnija i nesumnjiva pripadnost ide na ruku prostornoj odredbi, skupu bitnih „suodnosa, suznačenja svih njenih dijelova: kao jedinstven, simultan, prostoran znak“ (Vuletić, 2005: 167). Izgleda on pjesmu zasniva prema visinskim kartama, onako kako čine meteorolozi, prateći ciklonalno kruženje zraka u stratosferi ili troposferi. S pjesmom *Mojsije* korespondiraju naknadno stihovi Anđelka Vuletića *Kad budem velik kao mrav*. U prvotnom uratku ponovno je na djelu dramatski stožer, samotna uspravnost, kralježnica i pravilnost, ali je i obraćenička spoznaja od neznatnosti do presunčana svoda:

A da bi crv tvoj mali, sićušni
Sa stožerima tvojim drmao.
(...)
O, Gospode, o silni Jehova,
Ponòsit diže čelo prevedro
I teži tamo gore nad zemlju,
Gdje meki, svilni plove oblaci
U zlatnom moru zraka sunčanih.

Mojsije (Kranjčević, 1996: 210)

Prema višim stvarima se, kranjčevićevskim usponom, polazi od suze, kao što je sizifovski gurati kamen od podnožja planine. Sigurno suzi nije svrha da bude u oku ili da kapne na zemlju. Poslanje njezino jednači se s nebom pa je otuda nebeskoga sjaja, podiže se kao balon napunjen helijem. Istina, suza je polazna, ali je imanentna čovjeku. Ipak procesniji su trzaji, oni vuku naviše a manje razvlače u širinu. S lirsko-književne pozicije suza je motivotvorna, a trzaji su pak, gledano iz mislenoga kuta, strukturotvorni. Zato je i sa suzom i kroz trzaje Kranjčevićev subjekt itekako oprezan, kao da prešutno crpi opomene iz epiloškog evanđeoskog retka: „Tko se uzvisi, bit će ponižen; a tko se ponizi, bit će uzvišen“ (Matej 23, 12). Može se to razotkriti i u Kranjčevićevom zamjenskom postavljanju stvari od uobičajene visine do lirsko-misaone vertikale. Prostori izvlačeni naviše, bez svrhovitosti, uvode se u patetizaciju, a padanje se olako predaje u depatetizaciju. Otuda je visina potvorni raj, naspram opore stvarnosti je i laž i sanja pa i grob, koliko god vabila svojom privlačenjem:

Ti, milosrdna laži,
Što lanuo te raj!
(...)

I sve je tvoje cvalo
Za pogrebnički cvijet!

Ah, sve je sanja pusta... (Kranjčević, 1996: 344)

Kontrastivnim upletanjem iz viših u nižerazinske fenomene otkriva Kranjčevićev puni presjek zbilje po okomici. Vertikala se proteže od lažna raja do cvijeta na grobu. Alegorijski prijenos razina dopušta uvesti pogled na obećavajuće, a zapravo izranjene povijesne prilike. U esejističkim, podjednako i književnopovijesnim i kritičkim redcima o Kranjčevićevom lirskom izvorištu, Krleža uvezuje domaće socijalne i povijesne prilike izjavljujući da „u zaturenosti bosansko-hercegovačkoj, u zaostalosti vremena i sredine, u mučnom poniranju i utapanju u glibu blatne i kišovite provincijalne stvarnosti, on je znao uvijek da otvori nad svojim stihom ogromnu vertikalnu kranjčevićevskog izgleda“ (Krleža, 1973: 222). Ako se i ne ističe propanj u Kranjčevića je vidljivo propinjanje, poglavito izlazak iz zaostalosti, bijede, u pjesmi *Eli! Eli! lamâ azâvtani?!* iznosi kontrastivno: „I što smo nebu bliži, sve od neba smo – dalji!“ (Kranjčević, 1996: 179). Pri elegičnu tonu Kranjčević se u *Uskočkim elegijama – Sijelu* pita gdje su junaci, mrtvi uskoci. Ti divovi hrabri mrgodno šute, čekaju da kucne čas kako bi se konačno priznalo:

Na Drini je gdjekoji pao,

A drugi na Neretvi.

(...)

E, umah bi uskršli opet,

Ko nijesu ni umrli!

(...)

A divovi junačkoga roda

svi u grob se vraćaju!

Uskočke elegije – Sijelo (Kranjčević, 1996: 239)

Predodčenju prostornoga znaka u *Orlu* pjesnik bi da „pusti zemlje grudu blatnu, / Gdje puзанje je ljudski hod“ (Kranjčević, 1902: 114). Njegov pogled prolazi opalizaciju, pretapa se u različite deskripcije visinskih polja. Osujećuje i u pjesmi *Pogled na zvijezde* da su iz „života zbilja kruta“ nužna uzdignuća pa se grsti koliko je mučenički „prikovan o grudu“, prepoznajući da se samo na orlovskim visinama krili srce. Usto uviđa u *Uskočkim elegijama – Pristupu* kako „ružno sanja – zaturen, iz kuta“ – (Kranjčević, 1996: 237). A unutar pjesme *Moj dom* prepoznaje koliko je osobno, domovinski i povijesno „u osamničkom kutu“, a u sličnoj stišnoj provjeri uvjerava se u zemaljske uskoće:

Sitna mi bila rođena gruda

I usko leglo majčina gnijezda,

Pa htjedoh sjesti na stotinu zvijezda!

Šta obzor tijesni i zemske međe,

Šta vedrog neba krugovi plavi?

Mramorna Venus (Kranjčević, 1996: 111)

U kaleidoskopu fenomena čini se zvijezda je srodna ustima, i ona su prema Kranjčeviću *Zadnjem Adamu* starozavjetna potvrda *Nek bude svjetlò!* Kao što je zvijezda neviđena, takva su i usta onoga koji proziva stvaranje svijeta. Izgleda, izmorio se taj Svjetlonoša, pustio je čovjeka njemu samome, no ipak potonji neće mrijeti zbog toga – pokreće ga bunovni napor, „svjetlac prometejske vatre“, i uspravio bi se kao što izgledaju „do neba visoko“ uznosite tropske palme. Tako se čovjek graditelj može primicati nebu, dohvatiti sverazorni prst Sveduha koji, ustrajno s „gordoga visa“ održava postojeći svijet i drži ga u ruci: „Da čovjek bude do nebesa prvi, / Da Bogu ruku poda?!“ (Kranjčević, 1996: 185); sagledava se u tomu posljednji adamovski dodir s Prethodnikom svih prvina.

5. Bliski motivi iz biranih pjesmotvora

Kranjčevićev pjesnički subjekt pokušavao se naći ili pak „stopiti“ s nadnaravnim, uzorito kao po renesansnu stihovlju Svetog Ivana od Križa, na razmeđu ili proplanku onoga što je „misticizam pūti, ili putenost misticizma“ (Ricov, 1989: 16). Meditacije nad mističnim, kao nad fenomenom zaljubljenosti u *Pjesmi nad pjesmama*, i rečeni španjolski renesansni pjesnik uvodi o međusobna obraćanja Vjerenika i Vjerenicu. Zato se pita spomenuti San Juan de la Cruz u pjesmi naslovljenoj *Duhovni pjev duše i Krista njena vjerenika*:

Ali kako izdržiš,
Živote, ne živeći gdje živiš,
Praveći, da bi umro,
Strijele koje primaš,
Iz onog što od Ljubljenoga u sebi začinješ?

(usp. Ricov, 1989: 18)

Po prepoznavanju zbivanja u i s visine dopušteno je povezati zamalo vrsnike, Kranjčevića i Tugomira Alaupovića. Pjesmu *Prvi snijeg* načinio je Alaupović u četiri strofe sastavljene od osam do 16 stihova. Uočljivi su anaforički početci strofa: u prvoj stoji za snijeg „nehajno mi padaš“, u drugoj i trećoj „obaraš se tromo“, a u posljednjoj, imperativno i oštro, približavajući taj fenomen vlastitomu biću, izriče „obaraš se samo munjom, strelimice“; ovdje je uveden prijedlog načina, strelimice, što je znakom hitrosti, pa i okomice.

Nije slučajno Alaupović uporabio prvu riječ pjesme, prilog načina „nehajno“, kao da je na Nehaju pokraj Senja, u tihom prijateljevanju s Kranjčevićim Senjem, odakle poput Mojsija na Sinaju, izlaže svoj odnos prema nebu. Padanje snijega povezano je s visom, a vis je pak opremljen vedrinom. Usto Alaupović visinu, kao prostor iznad površine, iz ženskoga roda preinačuje u vis, imenicu muškoga roda, u značenju vrha gore:

Nehajno mi padaš; zar ti nije žao
da okaljaš halju o zemaljski kao?
U vedrome visu negdašnjeg ti stana,
Odakle si padô kano rosa rana.

(usp. Koroman, 1990: 624)

Nije isključena Kranjčevićeva visinska emanacija na tvorca jedinstvene zbirke *Preobraženja*. Kroz pjesmu *Mjesečar* Antun Branko Šimić iznosi, kao lirski alter-ego, nosive promisli i doživlja o visini (imenica), ali i o onomu što je visoko (pridjev):

Ja ustajem... i moje lice bijelo... smiješi se

Koracam sanen rubovima krova
i šetam kroz noć u visini
– Mene drže meke ruke mjeseца –

O tako lak sam... nezemaljski... lebdim
i mogu stati na list stabla

Ne zovite me: glas sa zemlje

smrt je moga nebeskog bića

Visoko iznad zemlje lebdim lagan kroza sfere.

(Šimić, 2009: 119)

Lirski akter Tina Ujevića personificira jablane koji imaju „visoka čela, vijorne kose, široke grudi“, i oni u pobuni „prodiru u vis, u etere“. Kao po kranjčevićevskoj obradi visina je nerijetko povezana s iskazom patnje pa će i Ujevićev stih zamijetiti da su za dobivenu snagu jablani „zahvalni patnji, bijedi, sužanjstvu, gladi i njenoj crnoj pratnji“; ljudi stupaju i prolaze kroz dolinu, a jablani,

oni sami, gordi, dršću u visinu,

Muče žednu zjenu ili revnu opnu;

Što ne mogu, što ne mogu da nas u vis popnu.

(Ujević, 1970: 222)

Ponad krošnji jablana, u bestjelesnu i čudesnu čuperku između grana i listova, gnijezde se pjesme, dolijeću i odlijeću vile, ali i jezde bure, zajedničke i Kranjčeviću i Ujevićevu okružju. Sve to upire se praticama sunca koje su „samo zvijezde, zvijezde“. Sa srodnim doticajem viših sfera zasnovana je i Ujevićeva pjesma *Vasionac* u kojoj lirski subjekt prohodi, odnosno ponire kroz visoke i daleke nebeske svodove: „Kroz ocean neba ja sam ronac / i u mrežu lovim mliječne staze“ (Ujević, 1970: 268).

I pjesnik Nikola Šop svjestan je da se na zemlji fenomeni i stvari međusobno sudaraju, i takvo zbivanje uznemiruje čovjeka. Stoga priželjkuje poput Kranjčevića otvoriti kapke viđenja, pronaći stvari koje su drukčije građe, nezemaljske, makar su i zastarjele, svojevrsne astralije ili svemirski pohodi. Tako pjevaju i njegove visinske *Kućice u svemiru*, šopovski glas pojedinca u svijetu, kao grčki kontemplativni redovi na meteorima:

Traže se stvari s drugom točkom ravnoteže.

Stvari bestežinske, nesvojinske.

I skladne, koje ne bježe.

(Šop, 2006: 196)

Proizlazi da je visina nesumnjivo Riječ i riječ, punina vrijednosti kakva je i svjetlost. Ona je sanjarjenje i prokletstvo, kadenca same istine, u prikazu nosi biblijsku slikovitost. Kroz varijacije metaforičkog preslikavanja taj motiv je pokadšto dominantan i predaje se traženju nečega, nekoga iznad Doline neuređene zbilje. Kranjčevićev lirski diskurs održava se znatno i kroz visinske pragove kao svojevrsni komunikacijski plan. Višeznačnost uspona se pokazuje opravdanim opisom njegova tematskog načina pjevanja. Stoga i vizije u njegovom lirskom kazivanju nude očitovanje svijeta, svojevrsni presjek stvaranja, nose izoštrenost poruka pojedinca,¹⁷ moći i nemoći pjesničkoga odnosa prema stvarnosti. Motivski birani primjeri po kakvoći i kolikoći su plod njegovih lirskih uradaka. Oni se pokazuju iskoristivim predmetom zanimanja, a ishodeno problematiziranje je i pozivom za daljnji

¹⁷ U eseju Vitomira Lukića *Pisac pripada društvu pojedinaca* navodi se da su vlati trave i uopće lirski govor „himna vitalnosti za sve ono što je sposobno da ide u visinu i razmnožava se u glazbi vječitoga pokreta kojim se želi pobjeći od historije“ (Lukić, 2010: 451). S ovim je uputno povezati i autorov raskošan ogled *Skepsa Kranjčevićeva Adama*, str. 491-499.

interes prema Kranjčevićevoj lirici, osobito po okomitoj osi. I to je kolos i gorostas, vulkan, kako po Krležinoj a zapravo kranjčevićevskoj viziji u pjesmi *Riječ Mati Čina*:

kroz Riječ sijeva sviju stvari os.

Riječ je trudna žena,

I Čin

taj krvavi kolos,

je tihe Riječi sin.

Gorostasni i granitni Čin,

što vulkanski tminu razdire

i zvijezde kreće ko kocke na pladnju...

(Krleža, 1989: 125)

U zbirku *Zavjetni kovčeg* Krešimira Šege uvrštena je pjesma *Posao oko riječi*. Nakon opservacije zapisa na glinenim pločicama, Homerova suputništva s Odisejem, zatim Ovidijevih oda o moru, ali i Danteovih krugova te Mandeljštamove emigracije, Šego se epiloški poziva na Kranjčevića. Pritom se suprotstavlja pomutnji visine obilježene glasom ćuka, vapajem s raspela, kapanjem krvi s dlanova:

Posao oko riječi, pokazalo se, uglavnom donosi pomutnju.

Zbog njih je Kranjčević u sarajevskoj noći osluškivao pjesmu ćuka i ponavljao riječi s Križa.

Nimalo sretniji što će njegove stihove citirati na pogrebima, dok njemu s dlanova po papiru kalje krv.

(Šego, 1999: 67)

U pjesništvu Slavka Mihalića, upletenom u suvremenost i za sjevremenost, pjesnički akter se na izgled suspreže odvažiti na visinu. No ona se priželjkuje, njome se manipulira, ne što bi htio pjesnikov ego već što to donosi razmrvljena, poravnjena i gusta percepcija stvarnosti. Iz takve se zbilje Kranjčević pomaljao krilatim mesijanstvom, a tišinom ga zagovara i mihalićevsko lirsko posredništvo (usp. Melvinger, 1991: 91- 99). Čudo takva izrastanja biva samo sebi svrhom, otpušteno od tijeka stvari, jer biva nužnost, nastojanje bez učinka. Pokazuje to „proljeće bez namjere“, neko drukčije dočekano proljeće:

Ovo je proljeće bez namjere

Visibabe su izrasle a nitko se nije

trudio

Niti su one nastojale – tako se

dogodilo

Mogle bi visoko izrasti.

(Mihalić, 1990: 64)

Pri zamjeni uzroka posljedicom doživljajno postaje puko vegetiranje, otupljena svrha izrastanja, nevoljkost prirode koju nije moguće očovječiti, kao u pjesmi o travnju T. S. Eliota u pustoj zemlji. Osnovno je zbivanje u životarenju, gotovo neprimjetnu održavanju koji, po mihalićevskim načinom pjevanja, semantički se motri u otuđenju od humanuma jer „ne upravlja sobom niti životom oko sebe“ (Benčić, 1997: 22). A pogledom malo izmaknuto, na sebe visinu prvo prima ptica, ona je zapravo njezina putanja, dok joj krila primaju sunce. Kao što je Kranjčević uviđao i Lucijan Kordić će prepoznati koliko se treba odvojiti od zemlje čija su zadovoljstva potrošna. Tako nesporno iznosi u pjesmi *Stihovi vrh bregova*, uvrštenu u njegovu višežanrovsku knjigu *Krateri i gejziri*:

Mislim na pticu, koja ima visok put;

I na sunce... ono na njezinim krilima živi.

Svu sam pokrajinu u zjenicu oka slio

I da li mogu reći: sit sam zemlje!

(Kordić, 2006: 187)

Presjek po visini ili njegov označiteljski put upućuje na prepoznavanje lirskih značenja ispod i iznad riječi, u njezina skrivena žilišta, čime se na izvjestan način pronicu u plošni i prostorni ustroj Kranjčevićeva lirskoga stiha, a potvrđuje se i njegov refleks za metafizičko. Kako bi zasanjao i proiskrio uspravljajući predmetni svijet pjesme i nastanio ga na vertikalnost, u takvu procesu svakako nastoji pokazati spremnost uzimanja uzleta s ravnine riječi. Visina je kao vršak preslice, neodređenost s gornjega ruba. Po slici slapa na djelu je kranjčevićevsko prepuštanje iracionalnim krajevima „visine grdne – a ko bi je znô“, što naknadno preformulira Ivan Slamnig kroz epiloški stih „u nebo i u niks“, izrečeno pjesmom *Stižeš me*, ubačeno na putanju transcendentne izraznosti. Subjektov interes Kranjčevićeve lirike ostaje ontološki precizniji jer ne zalazi u prazno, ne poigrava se s „niksom“. I tu je prednost prethodnog i „čitánja prvog“ te kasnijih pročitavanja njegova stiha preko ovovremene perspektive.

Po uzoru na Kranjčevićeve razmještaje visina kroz iracionalnu sferu i nostalgičan trag po vodoravnici, Nikola Martić ispisuje kako gore „u visinama vrtloži vjetar“ a po pučini plovilo ostavlja „jedva vidljivu pozdravnu brazdu“ (Martić, 2000: 8). Usto i posebnu pjesmu *U susjedstvu s kišom* posvećuje Kranjčeviću; u njoj povezuje donju prostornu poziciju, uzglavlje Kranjčevićevog nadgrobnog spomenika, i gornju razinu, susjedne nebodere u kojima pri vrhu stanuju osobe iz totalitarne vlasti i kao da namiču kišne oblake. Ipak, jedna se vedra „djevoja“ pojavi blizu, uz cvatući grm, i postaje zaštitnica poezije:

do pjesnikova uzglavlja,

a tamo, s visoke zgrade vlasti

natmuriše se oblaci...

(Martić, 2000: 63)

Sve ako pomniji uvidi naznačuju da je Kranjčević vođen imperativom visina, ipak percepcijom njihovih pojava one se posebno ne izdvajaju u njegovu lirskome zviježđu. Ali to ne znači da one nisu važne u arhitekturi ontoloških prosudbi. Dapače, u organskoj su poveznici s mrežom više motivskih jezgri, nude i prednosti da bude markiran svijet i kad je stavljen, odnosno „obješen“ na visinu. U slijedu se artikuliraju uloge koje donose povijesna iskustva i lokacije od visina, čime se cjelovitije predočavaju i njihova lirski očitovanja i uključenost na književnu pozornicu.

Zaključak

Pristajanjem na razradu visine Kranjčevićev fenomenološki subjekt ne udaljava se od središnjeg značenja pjesničkih znakova, naprotiv, njima se približava, omogućuje varijacije alegorijskog preslikavanja slika-pojmova te upotpunjuje konceptualno značenje i stiha i pjesme i kruga pjesama i objavljenih zbirki. Ovim se pristupom analizira Kranjčevićev lirski opus pretežito s fenomenološke strane, a sadržajno se prozire iz doživljajnog i kognitivnog očišta. Pri kreativnoj uporabi visine, zanemari li se njezino konvencionalno pa i mjerljivo određenje, očituje se jednosmisleno iščitavanje, češće dvosmisleno pa i višesmisleno otkrivanje njezinih značenja. Sve ako i nije prijeko potrebno Kranjčevića čitati sa sviješću o visinama, poglavito ne o onima koje su isključivo prostorni fenomen, ipak se suglasiti da i visinske protege stvari određuje karakter njegova pjeva. Otuda je visina mišljenje nemislivoga i dohvat neizrecivoga, naročito u duhu moderniteta.

Imajući u vidu razvedeno Kranjčevićevo zanimanje za visine, njihove pojavke i protege, mogu se zaključno navesti dimenzije i imena visina, odnosno njihovi zamjenski nazivi, bilo da su prostoprno-svemirski kao *viši vis, nebesa, eter, zvijezde, svjetlost*, ili su tvarni poput *stupova, kula, kruništa i prijestolja*; ali su i spiritualne i osobne naravi kakvi su *Bog, prijedlog „nad“, riječ, misao*, pojavljuju se u biološkoj odredbi *slap, divovi, orao* te nikako na kraju bivaju akcijski poticaji *penjanje, pad, uzvinuće...*

Dospijevajući prema svedenim mislima o ulogama i značaju kranjčevićevskih visina, ali i svrhovito pridruženih izrieka drugih pjesničkih iskaza o tom fenomenu, otkriva se u zaslonu navlastito okomita kralježnica lirske vlastitosti s antropološkim značajkama, društveno-povijesnim određenjima, kozmogonijskim doticajima i metafizičkim zanosima.

Navlastita kranjčevićevska visina nije plošno-zemljanička, odnosno osnažena je iz obične dvodimenzionalnosti, širine i dužine, u trodimenzionalnost, a sve troje upućuju na kompozitnu uspostavu predmetnoga svijeta. Izveden je presjek lirski pojavnosti o visinama i njihovim popratnim odredbama, i to je Kranjčevićev zahvalan projekt, radi etičkih razloga unosan lirski *nice work* (Lodge, 2011: 573), u svrhu dubljih i dalekosežnih iskrišta duha.

Lirski zametci i ustupljeni ostvaraji, klice podsjećanja na baštinu, suodnos donjega i gornjega, zemaljskoga i nebeskoga, uspinjanja i padanja, primaju svojstva urezivanja u pamćenje uljudbene minulosti. I to je hrana za volju koje ne manjka u Kranjčevićevu svijetu. Njegova je lirika više lirikom kad ju drži kralježnica visine, a njezino certificiranje pripadno je sferi cjelovitog prostornog i vremenskog rasvjetljenja. Ona je individualni mikrokozmos, pojedinačno, koji postaje i makrokozmos, nije izvan ideje kao takve. Raščlambom stihova sagledava se podizanje arhitektonike, odnosno nevoljni pogled prema dolje.

Bez dvojbe, Kranjčević je jedan od liričara koji je polagao pozornost na visinu, po primijećenom nikako usputno, jer je nošen uzvišenim estetskim i etičkim dijagonalama. Isticanje lirskih vrijednosti jamči koliko je Kranjčevićeva stvaralačka riječ više od poravnanja zbilje, koliko je uspravio svoj i općeljudski križ postojanja. Isticanjem visine kroz kaleidoskop pjesničkih prikaza Kranjčević postiže pouzdane stupnjeve individualizirana lirske kazivanja. Metaforiziranim lirskim oblicima namiče i objedinjenje alegorijski pomišljivu liriku koju uzdržava arhitektura vizije, provedena kroz svekolike pojedinosti.

Literatura

- Arnheim, Rudolf. 2018. *Novi eseji o psihologiji umjetnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Baudelaire, Charles. 1996. *Cvjetovi zla. Spleen Pariza*. Zagreb: SysPrint.
- Bachelard, Gaston. 1990. *Plamen voštanice*. Zagreb: August Cesarec.
- Begić, Midhat. 1987. *Raskršća III*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Benčić, Tea. 1997. *Zidovi i zvijezde*. Semantička suglasja Slavka Mihalića. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Buntić, Mate. 2017. *Određuje li narav bića narav spoznaje*. Mostar: Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- Česko, Antun. 2004. „Izabrane pjesme.“ U: *Leksikon svjetske književnosti – Djela*. Ur. Dunja Detoni-Dujmić. Zagreb: Školska knjiga, str. 239-240.
- Ćorić, Boris. 1978. *Nada – Bibliografija 1895–1903*. Sarajevo: Svjetlost.
- Dvoržak, Stanko. 1967. *Kranjčević, Kranjčević!* Povodom 80-godišnjice dolaska pjesnikova u Hercegovinu. Mostar: Vlastito izdanje.
- Grahovac, Željko. 1998. „Začetnik moderne hrvatske poezije“. U: *Silvije Strahimir Kranjčević, Pjesme*. Priredio Ivan Kraljević. Mostar: Grafex, str. 5-9.
- Gundulić, Ivan. 1991. *Osman*. Priredili Slobodan Prosperov Novak i Antun Pavešković. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Jelčić, Dubravko. 1984. *Kranjčević*. Zagreb: Globus.
- Katušić, Bernarda. 2017. *Književno njihalo*. Zagreb: Meandarmedia.
- Kazas, Enver. 2007. „Kranjčevićeva sisntetična poetika.“ U: *Silvije Strahimir Kranjčević, Izabrane pjesme*. Priredili Enver Kazaz i Josip Baotić. Sarajevo: Matica hrvatska – Svjetlo riječi, str. 5-26.
- Kordić, Lucijan. 2006. *Izabrane pjesme*. Priredio Nedjeljko Mihanović. Zagreb: Matica hrvatska.
- Koroman, Veselko. 1990. *Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Sitovića do danas*, Forum, Zagreb, 11-12.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1996. *Izabrana djela*. Priredio Ivo Frangeš. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1951. *Odabrane pjesme*. Odabrao i za štampu priredio Ilija Kecmanović. Sarajevo: Svjetlost.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1998. *Pjesme*. Priredio Ivan Kraljević. Mostar: Grafex.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1902. *Trzaji*. Tuzla: Tiskom i nakladom N. Pissenbergera i J. Schnürmachera Komanditnog društva u D. Tuzli.
- Krleža, Miroslav. 1989. *Poezija*. Oslobođenje: Sarajevo.
- Lasta, Petar. 1948. „Put Silvija Strahimira Kranjčevića“. U: *Hrvatsko kolo*, Zagreb, 4, str. 645–667.
- Lodge, David. 2011. *The Campus Trilogy*. London: Vintage books.

- Lukić, Vitomir. 2010. „Skepsa Kranjčevićevog Adama“. U: *Pjesme, druge proze*. Priredio Antun Lučić. Sarajevo: Matica hrvatska – Svjetlo riječi, str. 491-499.
- Martić, Nikola. 2000. *Košulja od lišća*. Zagreb – Mostar: Nakladni zavod Matice hrvatske – Matica hrvatska Mostar.
- Melvinger, Jasna. 1991. „Silvije Strahimir Kranjčević u intertekstualnim aluzijama Slavka Mihalića“. U: *Senjski zbornik*, 8, str. 91-99.
- Mihalić, Slavko. 1990. *Ispitivanje tišine*. Ljubljana – Zagreb: Založba Mladinska knjiga.
- Miščin, Daniel. 2004. *U stih upisana metafizika: ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Nuić, Anđeo. 2011. *Molitvenik fra Anđela Nuića*. Priredio Ante Marić. 23. izdanje. Mostar: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenja BDM.
- Pavešković, Antun. 2010. *Šturak i čemerika*. Antologija hrvatskog pjesništva do narodnog preporoda. Zagreb: Znanje.
- Perić, Ratko. 2012. *Jobovski bolovi i Božji blagoslovi – Duhovne vježbe*, Mostar: Crkva na kamenu.
- Ricov, Joja. 1989. *Svjetlosti ususret – Ogledi s prepjevima*. Duvno: Sveta baština.
- Schwab, Gustav. 1985. *Najljepše priče klasične starine I*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Šimić, Antun Branko. 2009. *Pjesme*. Priredio Vlado Pandžić. Sarajevo: Matica hrvatska – Svjetlo riječi.
- Šop, Nikola. 2006. *Pjesme, drame*. Priredio Branimir Donat. Sarajevo: Matica hrvatska – Napredak.
- Ujević, Tin. 1970. *Pjesme i pjesničke proze*. Priredio Šime Vučetić. Zagreb: Matica hrvatska – Zora.
- Vuletić, Branko. 2005. *Fonetika pjesme*. Zagreb: FF press.

Heights in Kranjčević's poetry

ABSTRACT

This paper explores and describes the heights in Kranjčević's poetic world. The lyrical subject at the height of search builds and finds a great cover for the Icarus's rise from verbalism to transcendental touches, as well as job postponement into the specialty of the spiritual being.

By dominating the height, the dramatic features of the poem are presented, and cosmogonic insights extend. Consequently, they create composite levels of reality, marking life mechanisms, and performing metaphysical protections. When discussing the features, the role and the rhythm of this motif, phenomenological, poetic and historical views are brought. Based on the critically-comparative interpretation of the examined examples, the reflexive and sensory-pregnant bearing capacity of the perpendiculars of the lyrical material is shown.

Keywords: heights, rises, phenomenological subject, Kranjčević, paradigmatic songs, verticals, range

Kranjčevićevi socijalni topoi – od Krležine interpretacije do suvremenoga aktivizma/*artvizma*

Sažetak

Članak nastaje kao pregled Krležine interpretacije Kranjčevićeva socijalnoga angažmana, pa tako i u *Davnim danima*, kao i u anarhoidnom manifest *Hrvatska književna laž Krleža ostvaruje trijadnu asimptotu naše "kulturne tradicije i kontinuiteta"* (bogumili – Križanić – Kranjčević): "u tmini apsolutnog srednjeg vijeka" bogumili – u "predvečerje velike revolucije" Križanić – u "osvitu naših crvenih dana" Kranjčević (Krleža 1919a:40).

U drugom dijelu članka tematiziram recepciju Kranjčevićeve socijalne poezije u akciji *Tanka crvena nit* (2009) koju su multimedijalni umjetnik Igor Grubić i Vladimir Tatomir izveli kao podršku studentskoj blokadi Filozofskoga fakulteta u Zagrebu (travanj – svibanj 2009) i njihovoj inicijativi za besplatno obrazovanje. Intervencija je izvedena na spomeniku Silviju Strahimiru Kranjčeviću (kipar: Tomislav Ostoja, 1962.) kod Filozofskog fakulteta s obzirom na Kranjčevićeve konotacije ostvarenja ideala slobode kroz obrazovanje naroda.

Ključne riječi: *Silvije Strahimir Kranjčević, Miroslav Krleža, socijalna poezija/topoi, aktivizam, aktivizam*

"U ime deklasiranog i proletariziranog hrvatskog naroda nije osim Silvija Kranjčevića progovorio ni jedan pjesnik, a i danas kada bi se netko primio da postane advokatom nepismene raje, pribili ga o sramotni stup, žigosali kao odroda i proglasili odmetnikom od hrvatstva samo zato jer se čovjek odlučio da progovori u ime pravih i nemaskiranih hrvatskih narodnih interesa" (Krleža 1957: 144, *O malograđanskoj ljubavi spram hrvatstva*, 1926).

Uvod: Krleža o Kranjčevićevu aktivizmu

U članku postavljam naglasak na Kranjčevićevoj socijalnoj poeziji, polazeći od Krležine interpretacije Kranjčevićeva socijalnoga aktivizma, te tako pod datumom 22. V. 1917. svojih dnevničko-memoarskih zapisa *Davni dani* Krleža zapisuje kako se hrvatska literatura spram *arbeiterhilfskompanijske* stvarnosti Prvog svjetskog rata odnosi "kao gluhonijema beba u bazarskom izlogu" (DD, 255)¹⁸ te kako od 1908. godine, godine Kranjčevićeve smrti, *nitko* nije progovorio o hrvatskom *sudbinskom* pitanju, a navedenu idilu na tragu "farofa s guskama i racama" (riječ je o sintagmi koju

18 S obzirom na česte navode Krležinih *Davnih dana* (prvo izdanje 1956.), u kontekstu Krležine recepcije Kranjčevićeve lirike, i to u sarajevskom izdanju (1977.), koristit ću navedene kratice: DD i DD2.

će Krleža zapisati u anamorfotičkoj varijanti – *farofs kokošima i racama*, primjerice, i pod datumom 4. VI. 1916. *Davnih dana*) intonirao je A. G. M. sa Šenoinim tremolom *pseudoromantičnog primaša* (DD, 256).

Ukratko, i u *Davnim danima* (1956; vremenski horizont dnevnčkih zapisa: 1914. – 1921/1922.), kao i u anarhoidnom manifestu *Hrvatska književna laž* (1919.) Krleža ostvaruje trijadnu asimptotu naše “kulturne tradicije i kontinuiteta” (bogumili – Križanić – Kranjčević): “u tmuni apsolutnog srednjeg vijeka” bogumili – u “predvečerje velike revolucije” Križanić – u “osvitu naših crvenih dana” Kranjčević (Krleža, 1919:40). Naime, već u prvom broju *Plamena* Krleža istupa manifestom *Hrvatska književna laž* gdje kao alternativu književnom kanonu renesansa – preporod – moderna uspostavlja novu vertikalnu bogumili – Križanić – Kranjčević, zagovarajući prevrednovanje svih vrijednosti. Pritom možemo pridodati u duhu ovdje završno interpretiranoga *artivizma*, da iako je djelomice financiran komunističkim novcem, *Plamen* je ipak više prožet avangardističkom i anarhističkom retorikom nego discipliniranom boljševičkom retorikom. Tako u razgovoru s Očakom Krleža potvrđuje da je čitao veliki zbirku anarhističke literature koju je kupio od povratnika iz Rusije – uglavnom od inženjera Žanka (Očak, 1982: 53).

U tome smislu pored npr. *Davnih dana* jednako tako i prvi Krležin roman *Tri kavaljera frajle Melanije. Staromodna pripovijest iz vremena kad je umirala hrvatska moderna* (1922.),¹⁹ koji nastaje na tragu “sindroma gospođe Bovary” (Grdešić, 2007), može se paralelno čitati s *Hrvatskom književnom laži* (1919), s obzirom da i u tom svom prvom romanu Krleža nastavlja kritiku moderne – i to matoševske i vojnovičevske (meštovićijanske) paradigme, gdje se ponovo Kranjčevićeva aktivistička poezija postavlja za asimptotu što je zamjetno u trenutku kada Melanija Krvarić, koja nije bila sretno stvorenje, kako nam to u ironijskom uvodu pojašnjava Krležin pripovjedač, pod utjecajem Trnina (kao prefiguracije Antuna Gustava Matoša) mijenja svoj lektirni kanon: naime, s *Rinalda Rinaldija i Grofa Monte Christo* prelazi na Darwina, Ernesta Haeckela (Darwinov sljedbenik kao i osnivač ekologije) a pritom počinje čitati i Kranjčevića. Melanija time do kraja, kako to ističe npr. Maša Grdešić (2007: 66), opravdava etiketu “nemoguće životne pojave”, spajajući u sebi niz kontradikcija: mračnu hrvatsku provinciju i mondeni europski život, *seljačko praznovjerje* i modernu znanost i filozofiju, *Rinalda Rinaldinija* i Kranjčevića, *Neue Freie Presse* i Henrika VIII. ili pak “glupu gusku” i “slobodnoga čovjeka” (ibid.). No, svakako upućujem i na interpretaciju Mateje Fabijanić koja utvrđuje kako je taj prvi Krležin roman upravo roman sa završnom manifestacijom Melanijine emancipacije. U kraju romana, u toj mutnini, koja asocira početno Melanijino genealoško blato, Mateja Fabijanić

---

19 Naravno, u članku ne mogu izložiti cjelokupnu Krležinu opčinjenost Kranjčevićem ili kao što je to Nikola Ivanišin istaknuo da je upravo cjelokupno Krležino stvaralaštvo obilježeno Kranjčevićem, od *Legende* (1914), u kojoj glavni aktant, Krist, kao da je čitao Kranjčevića, pa do treće knjige *Zastava* (1979) u kojoj se nalazi *krležinski recital* iz Kranjčevićeve lirike (Ivanišin 1990: 11). Odnosno, Matkovićevim određenjem: “Kao što Kranjčević do svojih vizija *Posljednjeg Adama, Mojsija, Resurrectia* ili *Lucide intervalle* nije došao samo preko lektire Hartmanna, Büchnera ili Schopenhauera, isto tako ne dolazi Krleža do svojih vizija ostvarenih u ciklusu *Legendi* samo preko literature, a najmanje samo preko Kranjčevićevih stihova: oba talenta hranila je ista tragična stvarnost jedne porobljene zemlje” (Matković 1964: 249). U tome smislu zanimljivo je iščitavanje Nietzscheova koncepta Nadčovjeka u poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića (usp. Durić, Vukelić 2011).

iščitava “početak uspostavljanja nje kao subjekta, žene kao individue, žene koja se ne uspostavlja pomoću drugoga; žene čiji roman tek počinje” (Fabijanić 2016: 175).

1. Krležina recepcija: od dnevnčkih do esejističkih zapisa – fragmentarno

Fragmentarno ću se zadržati na odabranim Krležinim dnevnčkim zapisima (kao što sam prethodno napomenula, većinom sam se zadržala na *Davnim danima*) o Kranjčeviću na kojima je kasnije temeljio i svoja esejistička zapažanja i Kranjčevićevu stvaralaštvu. Tu interpretativnu nišu na relaciji Kranjčević – Krleža do sada je sustavno izložio Ivo Frangeš koji apostrofira da između Matoševa artizma i Kranjčevićeva *aktivizma* Krleža odabire aktivizam literature činjenice (usp. Frangeš 1977: 309, 319). Kako se u doba zapisivanja *Davnih dana* Krleža nalazi u svakodnevnom dodiru sa zagorskim *seljacima* “skrdanih u kraljevske domobranske čete i odrede”, Krleža spoznaje dug hrvatske književnosti prema *onima koji* nemaju pravo na vlastitu Povijest i “potrebu da masi-junaku dade adekvatan literarni izraz” (Frangeš 1978: 906). Njegova po/etika autentizma (usp. *Krležijana* 2:96) i antimarsijanizam kasnije će figurirati u *singularno-pluralnim alopersonazima* – Jože Podravci iz 1932, *Petrice Kerempuhi* iz 1936. i *Valenti Žganci* iz 1938. (usp. Bosanac 1987: 483).

U aforizmu naslovljenom “Cinizam” (DD, 191), zapisanom u okviru knjige aforizama *Mnogo pa ništa*, a na temelju Stirnerova anarhoindividualizma, kranjčevićevski (*Gospodskom Kastoru*, 1891) i stirnerovski Krleža oblikuje antitezu *čovjek-cinik* (Kranjčevićev gospodski Kastor, Stirnerova figura “Opsjednutog”) – *slobodan čovjek* (Kranjčevićev pas lualica “kičme ko britva”, anarhoindividualni Petőfijev kurjak (usp. Krleža 1988/1932: 21), Stirnerova figura “Vlastitelja”).²⁰ Servilni mentalitet *zlatne sredine*, metode beskičmenjačkog *ulizivanja* pasje/pseće (u značenju ciničke) perspektive indiferentan je u vlastitoj gruboj otvorenosti na dobro i zlo: “Gledano iz pasje perspektive na konjska kopita naših komandanata konjanika, čovjek se kao cinik može da vuče na repu bataljona, da bi se hranio ljudskim mesom po mokrim galicijskim brazdama. To je hijenska filozofija za menadžeriju” (DD, 191).

Analeptičnim narativnim strategijama Krleža u *Davnim danima* evocira razdoblje kada su bili *slobodni kao psi* (usp. DD, 39) *poput* Kranjčevićeva psa lualice “kičme ko britva” i anarhoindividualnoga Petőfijeva kurjaka (usp. Krleža 1988/1932: 21), dok se *sada* (vrijeme koje pokriva *davno-dnevno-dnevničko* bilježenje) kategorijom savjesti/svijesti “vuče [...] kao kuja oko stratišta podvinuta repa” (DD2, 365). Antitetičko sudaranje *Ja – Drugi* u *Davnim danima* predočeno je *kairotičkim vremenom*, *vremenom vječnosti* krvavih svetkovina krvnika; kalendarsko vrijeme dnevnika u bilježenju pokušaja niveliranja (*ideološki* neprihvatljivog) *Drugog* zadobiva dimenzije “vječnog vraćanja” (sudaranje radikalne antiteze *Ja – Drugi*) kojim odustaje od hipotaktičkoga slijeda događaja/kronologijske lineare, kronografije dnevnika kao kronoknjiževnosti (usp. White 1975; 1989: 134),

20 O Krležinoj *kyon*-etičkoj metafori usp. poglavlje “Literarni govor o Šeherezadi, Heliogabalu i Zaratustri-Meštrovicu” (Marjanić 2005). O Krležinim *kyon*-metaforama *pasja ljubav* i *pasja smrt* usp. poglavlje “Lirika *Davnih dana* kao negacija *domino-rimarija* i fragmentarni epilog o *Vita femina*” (ibid.).

pragmatičke (referencijalne) funkcije, s transgresijom prema dnevničkoj estetskoj dimenziji (usp. Šlibar 1991:45).

Rukopoložanje Smrti na čelo ljudi u Kranjčevićevu *Sveljudskom Hramu* ([1901] usp. Frangeš 1964a: 117) Krležina anamorfotički prevodi u bankete Velikog Kostura na kojima se nudi ljudsko meso (Hrvata) prve svjetske klaonice. Iz *svjetova* Kranjčevićeve pjesme Krležina pre/uzima (prema kreativnoj zamisli) dva epicentralna simbola – ikonogram Kostura/Velikoga Kostura koji postavlja ruku na čelo ljudi koji ulaze u Sveljudski Hram i simboliku Alphe u Kolima Malim. I dok je rukopoložanje smrti “u Kranjčevića ta vizija univerzalna, sveljudska, Krležin Veliki Kostur (...) ima određenu zadaću i lokalizirano značenje: on je slika hrvatske povijesne kobi” (Frangeš 1977: 320): “Stigla je pred tvrđavu jedna čitava hrvatska infanterijska marškompanija. Dvjesto šezdeset i četiri pješaka i jedan konj” (DD, 282). Atribucije Velikoga Kostura bliske su s *ethosom* Ureda za socijalnu skrb, a posebice, sa strategijama “fudurizma” i “nadrifudurizma” gospodina Šefa Đure Basaričeka. U noveli «jedna tipična ekspresionistička pojava (slika kostura), koja je česta u ratnom i posleratnom vremenu, zamenjuje [se] realističko-kritičkom stilizacijom» *hulje* (Vučković, 1986: 299).

I dok Kranjčevićev zadnji Adam (*Zadnji Adam*, 1896) umire na santi leda (hibernizacija Srca) – zadnjim *kretom* ruke ugrabio je “krst” (“A blijedim noktom, zadnje što je mako:/ Napisao je u led – upitnik! – –”). Križ i Upitnik, jedan pokraj drugog: pokraj Križa kao ikonografskog simbola apsolutnih vrijednosti zadnji Adam postavlja ikonografski *lik* Čovjeka – Upitnik kao simbol bezdane dubine pitanja o smislu viđenja Života pokraj Križa), u Krležinoj duodrami pod nazivom *Balada*²¹ (bipolarnost zadnjega Adama – Čovjek + *Crnac* – u Jedinosti) Čovjek će zbog jednoga i jedinoga *pojasa* za spas ubiti (*nokti u grlu*) Crnca (koji je spriječio njegovo samoubojstvo u *hipnozi Saznanja*), kršćanstvo će ubiti kristijanizirane narode, a *On* će ubiti/potopiti Čovjeka. I dok *On* u *Baladi* odlazi na Sjever, u spomenutoj viziji/*tragediji anticipacije* *On* – koji se objavio u trenutku (međusobnoga) eudaimonističkoga *otkupljenja* Čovjeka i Crnca – kao nepoznati demonski bog crnih krila/*kreljuti* odlazi na dno Oceana (*massa confusa*, kaos).

Kranjčevića Krležina komplimentira kao jedinu svijest u *sumraku vladajuće krive svijesti* koja je upozorila na prisilni egzistencijalni egzodus pola milijuna Hrvata (“prosjaci hljeba, što će na faram/Brazila”; *Uskočke elegije* – 5. *Iseljenik*, 1898)²² “u američke rudnike i talionice” (DD, 397), što je Krležina kroz aktantsku figuru Eve tematizirao npr. u *Vučjaku*. Odnosno, kako je zabilježio u *Odlomcima eseja o Kranjčeviću*:

“(...) njegov *Iseljenik*, koji nostalgичno sanja o Marinoj kruni, klasičan je reljef iz vremena kad se grimizna romantika Starčevića jalovo borila s Kossuthovim *Magyar-Alam-Vasutak* imperijalizmom” (Krležina, 1988:162).

21 Kontekstualnost Krležine *Balade* usp. Marjanić 2005.

22 Ekonomska emigracija bila je izrazito jaka u primorskim mjestima, “poglavito u Senju, Novom i u cijelom Vinodolu” (Babić, 1994: 205).

2. Od Krležine negacije Dvornikovićeve intepretacije o *hamletovštini* do aktivističkoga Kranjčevića

S obzirom na naslov ovoga članka, a koji ističe Kranjčevićev socijalni aktivizam, kao prva dva rada o Kranjčeviću Krležu 1924. u *Književnoj republici* objavljuje dvije polemike protiv Dvornikovićeve interpretacije Kranjčevića u modusu Hamletova pesimizma (objavljene i u knjizi eseja *Iz naše književne krčme*); jedna je polemika naslovljena *O Kranjčeviću i o g. Dvornikoviću*, a druga *Još jedanput o g. Dvornikoviću*. Ukratko, Krležu otvara polemiku zbog toga što se ne može složiti s Dvornikovićevom tezom o tome da je Kranjčević pozicioniran kao Hamlet (usp. Barac, 1924), odnosno navodi kako je Kranjčevićovo ime bilo “borbeno geslo svih naših gimnazija, novina i književnih listova posljednjih dvadeset i pet godina”. I nadalje Krležinim riječima:

“(…) Kranjčević nije bio nikakav Hamlet a najmanje pravi pravcati Hamlet: dakle je monopol g. Dvornikovića, udaren u posljednje vrijeme na Kranjčevićev neki pravi pravcati hamletizam – kako da kažem – patvoren i suvišan!” (Krležu, 1983:67)

Pritom Kranjčeviću borbenu gestu Krležu traži u sarajevskom miljeu – “u kotlinu sarajevsku, u portartursku obzidanu austrijskim utvrdama” te navodi kao je u toj sredini radio čovjek

“koji je gledao Hrista na barikadama, pjevao himne čovjeku radniku kao nosiocu novoga veltanšaunga, čovjek koji je hodao kroz crkve u stravičnoj groznici kao kroz kosturnice, koji je osjećao mrtvački-bakanalnu i razvratnu dinamiku vremena što na grobljima gradi kolodvore, koji je pjevao bludnici kao sestri i robu patniku kao bratu, i divlje vjerovao u pobjedu snage i mozga i pravde i istine” (Krležu, 1983: 67-68).

Pritom je dakako Krležu, u kontekstu vlastite antitetičke vrteške (da uporabim Lasićev glavni interpretativni repozitorij) i ironičan na tu sredinu jer navodi kako je Kranjčević među slikama imao i Meneghella Dinčića Virgila. Naime, među slikama koje spominje Ela Kranjčević, a koje su krasile Kranjčeviću radnu sobu, nalazi se i slika raspetog Krista, kopija koju je napravio Meneghello Dinčić Virgil, potpisan u lijevom donjem uglu slike (usp. “Kristova slika iz Silvijeve sobe”, http, usp. Krležu, 1983: 67).²³

I nadalje Krležu sarkastično zaključuje o Dvornikovićevim predavanjima, gotovo u maniri dadaističke, zenitističke polemike opovrgavanja protivnika:

“A ja opet mislim da je i najgori američki film bolji od najboljeg predavanja g. D., pogotovo kada se to predavanje našega modernoga filozofa svršava neotomistički kao kakva članak ‘Katoličke prosvjete’ – ‘da je bolest naša moralna, i da je kriza socijalna samo po tome kriza, jer je duševna’, Slava Bogu!” (Krležu, 1983: 71)²⁴

23 Enciklopedijske natuknice obično ističu da su najčešće teme njegovih crteža i slika vedute Splita i folklorni motivi. Npr. Ilija Kecmanović ne donosi navod o utjecaju Dinčićeve ikoničnosti na Kranjčeviću poeziju, o čemu je prvi pisao Krležu.

24 I, primjerice, Ilija Kecmanović u potpunosti prihvaća Krležinu negaciju Dvornikovićih atribucija Kranjčevića kao

Pored navedena dva eseja u kojima Krležina negira Dvornikovićeve interpretacije Kranjčevićeva hamletizma i pesimizma, slijede Krležina tri eseja o Kranjčeviću, od kojih je prvi objavljen 1931. godine. Riječ je o eseju *O Kranjčevićevoj lirici*, nadalje o eseju *Odlomci iz eseja o Kranjčeviću* iz 1948. godine, koji piše u povodu četrdesete obljetnice Kranjčevićeve smrti, te eseju *O stogodišnjici rođenja Silvija Strahimira Kranjčevića* iz 1965. godine, koji su naknadno zajedno objavljeni u knjizi eseja *Svjetiljke u tmini*.²⁵ Tako u eseju *O Kranjčevićevoj lirici* Krležina se ponovo vraća na ono što je napisao 1924. godine u eseju *Još jednom o g. Dvornikoviću* gdje je istaknuo kako je nad Kranjčevićevim piscim stolom visjela “nevjerojatno slaba kopija Meneghella Dinčića po Morettu, te pišući prije osam godina o Dvornikovićevoj isto tako slaboj knjizi o Kranjčeviću pesimizmu, mislim da sam dobro naglasio baš ono likovno bijedno stanje tog našeg najslikarskijeg pjesnika, koje se tako vidljivo odražuje u slikama i kipovima što još i danas stoje u njegovoj radnoj sobi” (Krležina, 1988:2 6), tako da je zamjetno da je, prema Krležinim prosudbama, Kranjčevićeva ikonočnost građena na slabim slikarskim uzorima. Na tragu navedenoga paradoksa Krležina ističe sljedeće:

“Njegov *Zadnji Adam* sjeća na jednu kod nas slabo poznatu ilustraciju grofa Zichyja, koja prikazuje posljednju scenu Madácheve *Tragedije čovjeka*, a njegov monolog *Lucida intervalla* napisan je pod evidentnim utjecajem Petőfijeva *Ludaka*, u slabome prijevodu Zmaja Jovanovića” (Krležina, 1988: 26).²⁶

No, riječ je samo o Krležinoj negaciji Kranjčevićeve ikoničnosti, uzora, jer kao što sam prethodno navela, izniman je Krležin utjecaj na mladoga Krležu još iz doba *Davnih dana*. Tako npr. Krležina *kyon*-metafora/poredba *slobodni kao psi* označuje trenutak apsolutne idealizacije slobode Kranjčevićeva slobodnog psa lualice *kičme* (oštre) *ko britva* (*Gospodskom Kastoru*, 1891) i anarhoindividualnog Petőfijeva kurjaka (usp. Krležina 1988/1932: 21) nasuprot mentalitetu gospodskog Kastora, *pitomaj njušci* za koju se “*Mirisno peče masna kobasa*”, apsolutizacije slobode u odnosu na Zemlju koja se pasji grize za vlastiti rep u okviru Krležina *negativnog* arhetipa *ouroborosa*. Mehanizmu razglobljene povijesne zbilje kontrapunktira uzglobljenu perspektivu vitalističke po/etike solarnoga mita. Prisjetimo se Zaratustrina govora *vlastitome srcu*: “Mir! Mir! Nije li upravo sada svijet postao savršen? Što mi se to događa?” (IV, *U podne*).

Pritom doslovno preuzima određene Kranjčevićeve poetske atribucije; npr. Krležina ironički komentira *trikoloran* (riječ je o atributu koji rabi iz Kranjčevićeva poetskoga *inventarija* [usp. sintagmu *trikolorni stijeg* iz Kranjčevićeve pjesme *Resurrectio*, 1897]) govor *vođe* Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije Vitomira Koraća “na moto: jugoslavenska mati, nemoj tugovati” (DD2, 79-

---

skeptika, pesimista (Kecmanović, 1958: 206), hamletovske strukture, odnosno Dvornikovićevom tezom: “Kranjčević je bio pravi pravcati Hamlet. To je za onoga tko je Kranjčevića ne samo čitao nego i čuo, jedno gotovo osećanje, prije svakog pokazivanja i dokazivanja” (Dvorniković 1923: 93).

25 O prvotiscima navedenih eseja usp. podatke u *Krležijani*.

26 Kamov pak *Zadnjega Adama* određuje Krležinim *svemirskom pobunom*; “u ledu pišući upitnik umire zadnji čovjek s onim prkosom i otporom s kojim se je rodio i s onim suviškom energije koji je stvorio sve veliko i proketo” (Kamov 2007: 455).

80). Krležin poetski odnos prema Kranjčeviću dokumentiram sada zaključno u dvama segmentima, kao što to demonstrira u svojim dnevničko-memoarskim zapisima *Davni dani*.

Prvo, kao direktna translacija motiva (tematologija, topoi). Navedeno ovom prigodom možemo demonstrirati primjerom Kranjčevićeve sintagme, metaforizacije Alpha u Kolima Malim, iz (*Sveljudski Hram*, 1901) koji će Krležu *književno* uvrstiti u jednočinku *Kristofor Kolumbo* [prvi put tiskana u knjizi *Hrvatska rapsodija* (Naklada Đorđa Čelapa, Zagreb, 1918) zajedno s istoimenim tekstom i *Kraljevom*].²⁷ Upravo Kranjčevićeve astralne motive Krležu ističe u *Odlomcima iz eseja o Kranjčeviću*. Naime, kao što je zabilježio Ivo Frangeš (prema Kranjčević, 1996), 1918. godina donijela je o Kranjčeviću velik broj priloga, i to ponajviše pod dojmom zbivanja u Rusiji i propasti Austrije te Krležu, slijedeći pjesmu *Resurrectio*, Kranjčevića doživljava na barikadama; nalazi, kao što sam već istaknula, u *Hrvatskoj književnoj laži* jednu od najvrednijih snaga naše nacionalne tradicije. Tako Krležu kranjčevićevski (*Mojsije*, 1893) intepretira *agon* između hipotetičnog tvorca *Novog* čiji je nositelj Kolumbo – izuzetni pojedinac aktiviteta i nade («Mislioci su Kolumbi. (...) Kolumbo je mislilac i pjesnik.» [DD, 29])²⁸ i *narodne mase* (kaos, *massa confusa*, *slava zlatnom teletu*):

“Na ovoj Kolumbovoj lađi krepava masa robova kojima nije do astronomije nego do veriga, jer su prikovani o veslo kao galijoti. Pod palubom za okovane robove nema horizonta, pod palubom je mračno, tamo se umire od zveketa lanaca, od smrada, od smrdljiva hljeba, od čega skapavaju i parcovi i što tu njima njihovi Admirali deklamiraju o zvijezdama? Ni teti Adeli [Adela Blaas-Žugaj, op. S. M.] nije stalo do ‘Aurore’! Njoj je važnija torta od čokolade” (DD, 356 [usp. DD, 352-353]).

Nadalje, u okviru topoa, tematologije kao primjer navodim i Kranjčevićevu zoometaforu psa iz njegova *Gospodskoga Kastora*, nastaloga 1891. godine, satire o političkim ulizicama, pripuzama, pri čemu Krležu u *Davnim danima* često varira zoometaforu Kranjčevićeva slobodnog psa litalice *kičme* (oštre) *ko britva* (*Gospodskom Kastoru*, 1891) i anarhoindividualnog Petőfijeva kurjaka (usp. Krležu, 1988/1932: 21). U eseju *O Kranjčevićevoj lirici* (*Hrvatska revija*, 1931, 3) za *Gospodskog Kastora* Krležu akcentira kako je riječ o Kranjčevićevoj autobiografskoj ispovijesti “nad psom jedne bosanske ekscelencije” za koju detektira da “ima Heineove, Daumierove oštirine, a mogao bi je i danas preštampani Franz Pfemfert ili Karl Kraus; taj razgovor pučkog učitelja bosanskog s pudlom nekakvog austrijskog guvernera ostat će književnim dokumentom dok bude naše književnosti” (Krležu 1988/1931: 30-31, Krležu, 1988: 162).

U tome smislu Krležu nije mogao prihvatiti Kranjčevićevu šutnju o bosanskoj stvarnosti u kojoj je živio te kranjčevićolog Daniel Miščin, koji je, među ostalim, zaslužan i za digitalizaciju

---

27 Usp. zapis (“Ad Cristóbal Colón.”) pod datumom 1. III. 1918. gdje koncipira kratki duel između Kolumba i njegove Sjene/*vražjeg šogora* kojemu objavljuje da se njegova (vlastita) projekcija Obećane Zemlje – koja je udaljena od historije i znanosti “kao jedinog suvremenog autoriteta buržoazije” – nalazi na Mjesecu (DD2, 63).

28 O Krležinoj objavi Kolumbovih interastralnih kanonada u *etičkoj* antitezi umjetnik vs. mislilac usp. poglavlje “Krležina negacija *ideologema* ‘Ruskog Slavjanstva’ F. M. Dostojevskog i *Razgovor o Brest-Litovsku* (1918) kao apologija Oktobra” (usp. Marjanić 2005).

cjelokupne Kranjčevićeve baštine, ističe da je Krležina “teza o Kranjčeviću neprihvatljiva i sporna u dijelu koji se odnosi na njegovu prosudbu da su metafizičke sastavnice Kranjčevićeve poezije uvjetovane ‘eskapizmom’ jer nastaju pod pritiskom tih istih Kranjčevićevih osjećaja uvjetovanih bosanskom zbiljom” (Miščin, 2008: 122). Tako i Zdenko Lešić ističe da iako je u Bosni živio 22 godine, u Kranjčevićевой poeziji nema ni traga o tome:

“Nigdje slike, nigdje fraze, nijedne riječi koja bi asocijala na Bosnu, čak ni u zbirci *Trzaji*, koja je 1902. objavljena u Tuzli. (...) Desilo se, vjerojatno, ono što je inače karakteristično za njegovu poeziju: kao i onaj retorički zahtjev za više pravde, više kruha, i slobode i vidjela iz pjesme *Zapad sunca*, njegovo konkretno životno iskustvo (iskustvo Bosne, također) pretvaralo se u izraz tragičkog saznanja o položaju Čovjeka u svijetu uopće” (Lešić 2015: 217).

Kontekstualiziram jednu od vrlo rijetkih Krležinih negacija Kranjčevićeve aktivističke poetike, a u kontekstu užasa Prvog svjetskog rata: *Odisejadu* hrvatskih ratnika i *Penelopijadu* njihovih udovica, koje dobro znaju da se njihov Odisej neće vratiti ovjenčan lovorikom (DD2, 132), Krleža određuje kao jedinu *dostojnu* temu onodobne literature, te pritom u zapisu *Iza kulisa godine 1918* negira poetiku i smisao impresionističke okazionalnosti Rabbijevih (A. G. M.) *učenika-skribenata*, “trakavicu koja se vuče sve do naših dana, sve do Donadinija i do Ujevića” (DD2, 135). Kao jedinog pozitivnog *literata* apostrofira Otona Župančića, otvarajući (*začudno*) i negaciju Kranjčevića u usporedbi s Matošem: “Kranjčević je očajnik, A. G. M. ne manji, samo dok Silvije glumi desperadosa u takozvanim ‘kozmičkim’ razmjerima, Matoš se samodopadljivo sviđa sebi u vlastitoj ulozi pelivana” (DD2, 135–136). Pritom postavlja *poetsko-političku paralelu* “Silvije Strahimir – Khuen – Kosta Hörmann – Thallóczy” (DD2, 135) koja je transponirana i u ključnoj sceni *Stiže Joja* romana *Zastava* (usp. Frangeš 1977:342). U spomenutoj sceni *Zastava* Joja, kao Kamilov *alter ego*, negira Kranjčevića, između ostaloga, navodom “što hoće ovaj stekliš, ovaj harambašićevac, ovaj starčevićanac, da Jehova obori Carstvo, Nagodbu, Beč, Peštu, Mađare, Pragmatičku Sankciju, da prokune kletvom Thallóczyja i Khuena» (Krleža 1976, III: 284; usp. Frangeš 1977: 341). No, kontrarno svemu upućuje, primjerice, na Krležin konstativ o Kranjčeviću kao posljednjoj *pozitivnoj* književnopovijesnoj točki (DD, 437), što je ujedno i konstanta Krležine recepcije Kranjčevićeve poezije.

3. Tanka crvena, vunena nit: Kranjčević u *artivizmu*

Upravo kao što je Krleža isticao da je Kranjčevićeva lirika odgojila naše prve slobodne mislioce, “ona je nadahnula falangu naših književnih Jakobinaca”, te nadalje – “Kranjčevićeva [je] programatska i tendenciozna lirika kod nas koncem devetnaestoga stoljeća odigrala ulogu predmarksističke propedeutike”, Kranjčevićeva poezija ponovo je odjeknula u *artivizmu* (engl. *ar/activism*), praksama koje objedinjuju umjetnost i aktivizam, povodom studentske blokade Filozofskoga fakulteta 2009. godine. Naime, u kontekstu akcije *Tanka crvena nit* (2009) koju su multimedijalni umjetnik Igor Grubić i Vladimir Tatomir izveli kao podršku studentskoj blokadi Filozofskoga fakulteta u Zagrebu

(travanj – svibanj 2009) i njihovoj inicijativi za besplatno obrazovanje intervencija je izvedena na spomeniku Silviju Strahimiru Kranjčeviću (kipar: Tomislav Ostoja, 1962.) kod Filozofskog fakulteta u Zagrebu s obzirom na Kranjčevićeve konotacije ostvarenja ideala slobode kroz obrazovanje naroda.

Crvene niti kojima je skulptura povezana sa zgradom Filozofskoga fakulteta reprezentiraju, Grubićevom interpretacijom, simboličke silnice koje vuku studentskoj revoluciji, a s upisanim stihom na postamentu spomenika iz Kranjčevićeva *Mojsija* – “Mrijeti ti ćeš, kada počneš sam u ideale svoje sumnjati!”. Pritom umjetnik ističe da crvena boja, koja je prepuna simboličkih značenja, ipak i usprkos svemu nije odabrana kao nositeljica ideoloških asocijacija, nego kao boja koja predstavlja “životnu energiju, mladost, pobunu i strast” (Grubić, 2009: 175). O dramaturgiji protesta studentske blokade Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, proljetne okupacije 2009. godine kada su udomili Festival prvih (Čega nema tog se ne odreci), organizirali mini-akcije kao što su *Potrubi za obrazovanje, 5 do 12*, performans *Kupujmo hrvatske studente*, odobrili postavljanje *Tanke crvene niti* na zgradu Fakulteta i spomenik Silviju Strahimiru Kranjčeviću, odobrili snimanje *Blokade* dvjema ekipama (filmovi *Zemlja znanja* Saše Bana i *Blokada* Igora Bezinovića), održali performans-pogreb obrazovanja i komplementarni slavljenički prosvjed u čast tog istog obrazovanja upućujem na razgovor sa Silvijom Juraić (prema Marjanić, 2014: 1925-1934). Na bazu skulpture isti su autori nakon kraja prve blokade dodali tada izniman Kranjčevićev stih iz njegova *Mojsija*: “Mrijeti ti ćeš kad počneš sam u ideale svoje sumnjati.”

Pritom o navedenoj je intervenciji Silvija Juraić istaknula sljedeće:

“*Tanku crvenu nit*, umjetničku intervenciju osmislili su Igor Grubić i Vladimir Tatomir, a te su crvene niti silnice kojima skulptura S. S. Kranjčevića ‘vuče’ zgradu Filozofskog fakulteta postale paradigma ‘borbe, aktivizma i intelektualne pobune’ i ujedno, vizual cijele borbe za besplatno obrazovanje. Svoju popularnost intervencija je potvrdila kada je stavljena i na naljepnice, time potvrđujući snagu vizualne poruke i kada je izdvojena iz fizičkog prostora. Budući da je vuna od koje su niti izrađene podložna kiši i vjetru, niti su se raspale, što se simbolički poklopilo s prekidom Blokade koja je ostvarila sve osim ispunjenja konkretnih zahtjeva. Riječi defetizam i depresivno nisu dovoljno jake da opišu ugođaj prostora Fakulteta, ali nastavkom prosvjeda i akcija još iste jeseni te, uz suglasnost autorā, dodavanjem vremenske dimenzije *Tankoj crvenoj niti*, na proljeće smo sami obnovili instalaciju i obnavljat ćemo je svaki put kada to bude potrebno kako bismo podsjetili ne samo na borbu na besplatno obrazovanje nego i na čin preuzimanja kontrole nad Fakultetom koji nikada nije bio mali poduhvat.” (Silvija Juraić, prema Marjanić, 2014: 1925-1934)

Odnosno kao što je to savršeno detektirao Julije Benešić, na temelju biografskoga podatka a i iz vlastitoga iskustva, kako se Krleža još kao dječak u kadetskim danima (Kadetska škola u Pečuhu pa Ludoviceum, 1908-1913), očarao Kranjčevićevim stihovima, “tada još živoga najvećega hrvatskoga pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića (1865-1908)”, te kako je za Krležinu generaciju Kranjčevićeva poezija značila isto što i demokracija, sloboda, ruka pružena radniku, samilost nad sirotinjom, prezir prema aristokratizmu, skeptičan odnos prema religiji, naročito prema dogmi i crkvenim auto-

ritetima, dakle, sve ono što je kasnije od domobranskoga iskustva u “25. domobranskoj domačoj” odgovaralo Krleži u potkrepljivanju literature činjenice i angažmana, odnosno u konceptu “pisati s tendencijom, ali bez tendenciozne fraze”, kako je to kasnije, 1939. god., objavio u *Dijalektičkom antibarbarusu*. I nadalje sjajnom rekapitulacijom Julija Benešića o recepciji Kranjčevićeve poezije: “Kranjčevića su tada smatrali za revolucionara u omladini; najmanji je plamičak bio požar – naročito kad je planuo Balkanski rat (1912-1913) koji je malone izbacio Turke iz Evrope” (Benešić, 1964: 183). Upravo iz navedenoga konteksta valja tumačiti sve Krležine interpretativne zahvate u Kranjčevićevu poeziju, od negacije Dvornikovićeve teza o hamletizmu do Krležine kritike Kranjčevićevih ikoničkih uzora, što je prikladan pokazatelj kako izvor može biti daleko slabiji od intertekstualnoga zahvata (mislim na liniju Krležine kritike Kranjčevićeve zanesenosti ikoničkim simbolima slika Meneghella Dinčića). Ili pak kao što je Marijan Matković isto tako prepoznao Kranjčevićev ethos koji je odgovarao mladom Krleži pred kolaps Prvog svjetskog rata za razliku npr. od *lažnog patosa* “Vojnovićevih kosovskih drama” (Matković, 1964: 243). Jednako tako i Marin Franičević svjedoči kako su se Kranjčević i Matoš u to doba čitali ispod kupa, kao što su kasnije čitali ispod klupa Krležu, o čemu svjedoči npr. Maja Bošković-Stulli (usp. Franičević, 1964: 345).

Zaključno ili Kranjčevićeva po/etika angažmana

Kamov u eseju o Kranjčeviću (objavljen 1910. u *Bosanskoj vili*), ili kako ga žanrovski određuje *impresiji*, njegovu po/etiku performativno određuje kao prosvjed, a dijagnostičira ga kroz četiri faze – nacionalnu, socijalnu, općeljudsku i svemirsku. U nacionalnoj fazi Kamov određuje da se Kranjčević buni kao Hrvat kome “domovina osta kao janje malo, što odnosi grijeha svijeta” (*Domovini*); u socijalnoj fazi iskazuje solidarnost s potlačenima, preuzimajući historiju poniženih i uvrijeđenih (*Misao svijeta, Otpušeni vojnik, Gospodskom Kastoru*); u trećoj opominje pravdu (*Astrea, Lucida intervalla, Eli! Eli! Lamâ azâvtani?!*), dok u četvrtoj, kozmičkoj fazi, kao “svemirni građanin” ustaje protiv same prirode koja “sama sebe gradi i ždere”, protiv koje se posljednji čovjek buni upitnikom (*Iza spuštenih trepavica, Zadnji Adam*) (usp. Gašparović, 2005: 144, Kamov, 2006: 454–455).

Rekla bih da je Krleža prvi sustavno tematizirao socijalni modus Kranjčevićeve po/etike koji mu je, ponavljam, u okviru literature činjenice i po/etike angažmana u to doba bio itekako bitan (usp. Vaupotić, 1964).²⁹ Tako za razliku od Kamova, Krleža se zaustavlja na Kranjčevićevoj socijalnoj pobuni koju je Kamov ilustrirao gore navedenim Kranjčevićevim pjesmama. Navedeno sam demonstrirala na primjeru nekoliko Krležinih aktivističkih interpretacija Kranjčevićeve poezije, pri čemu sam se zadržala na dvama esejima iz 1924. godine u kojima Krleža negira Dvornikovićeve interpretacije Kranjčevićeva hamletizma i pesimizma, nakon kojih slijede Krležina tri eseja o Kranjčeviću, a što sam dokumentirala i fragmentima iz *Davnih dana* (dnevnički zapisi 1914.–1921/1922) kao i

29 Usp. i interpretacije socijalnoga aktivizma Kranjčevićeve po/etike npr. Petrač 1989: 68 (Božidar Petrač tako ističe Krležinu misao o Kranjčevićevoj poeziji da je riječ o sintezi “svega o svemu”), Vaupotić 2002:59 (Vaupotić kao društveno-revolucionarne pjesme određuje npr. *Misao svijeta, Radniku* i *In tyrannos*).

anarhoidnim prevrednovanjem hrvatske historiografije i povijesti književnosti iz *Hrvatske književne laži* (1919). Odnosno, kao što Krleža navodi u eseju *Odlomci iz eseja o Kranjčeviću* – “Kranjčevićeva poezija bila je ouvertira u današnju našu aktivističku književnost i koliko se radi o novoj, socijalističkoj stranici naše knjige, Kranjčevićovo ime ostat će nam kao putokaz pokoljenjima” (Krleža, 1988: 155–156).³⁰ U tome smislu vidim tu tanku crvenu nit između Krležine interpretacije socijalnoga angažmana Kranjčevićeve poezije i studentske blokade zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta 2009. godine u okviru čega je Kranjčevićeva poezija uvedena u aktivističku izvedbu protesta, poetski glas zadobio je aktivistički performativ.

U tom aktivističkom performativu iščitavam i djelovanje Višnje Kranjčević, Kranjčevićeve kćerke, u gimnazijskoj trupi Traveleri koja je djelovala isto tako i *artivističkim* i artistskim izvedbenim praksama kako bi unijela u agramerski prostor avangardni duh dadaizma, zenitizma, futurizma, konstruktivizma.... o čemu svjedoče njihove ulične akcije jednako kao i prva izvedba Marinettija izvan Italije – njegove drame predmeta *I oni će doći* u aranžmanu Travelera.³¹

Prilog:

Igor Grubić i Vladimir Tatomir, *Tanka crvena nit* (travanj – svibanj 2009.)

30 Zdenko Lešić u kontekstu postkolonijalne teorije interpretirao je sarajevski časopis *Nada*, koji je Kranjčević uređivao od 1894. do 1903. godine, i to kao imperijalni austrougarski projekt koji se u anektiranoj BiH trebao suprotstaviti jačanju hrvatskoga i srpskog nacionalizma. Pritom autor dodaje, kako je svojim radom u uredništvu *Nade*, Kranjčević potkopao izvornu kolonijalnu intenciju časopisa. Naime, u okviru četiriju časopisa (*Nada*, *Bosanska vila*, *Zora* i *Behar*) jedino je *Nada* trebala biti u službi kolonijalnoga diskursa; časopis je bio zamišljen kao “ilustrovani časopis za pouku, zabavu i umjetnost”, a nastojao je afirmirati misiju dvojne Monarhije (Lešić, 2015: 214-215).

31 Više o Travelerima pisala sam u knjizi *Kronotop hrvatskoga perfomansa: od Travelera do danas*. Daniel Miščin ističe kako su Dušan Plavšić i Elina mlađa sestra Mila postati skrbnici Višnje Kranjčević nakon Eline smrti 3. travnja 1911. godine (Miščin, 2008: 136).

Literatura

- Babić, Dragomir. 1994. "Senj u Kranjčevićevu pjesništvu kao projekcija nekih od njegovih najbitnijih poruka". *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 21 (1), str. 202–206.
- Barac, Antun. 1924. "Hamlet, Kranjčević, Dvorniković, Krleža itd.". U: *Jugoslavenska njiva* 10, str. 408.
- Benešić, Julije. 1964. "Miroslav Krleža". U: *Miroslav Krleža*. Ur. Marijan Matković. Zagreb: JAZU, str. 183–187.
- Bosanac, Željko. 1987. "Stilistička obrada jednog segmenta Krležinog 'Dnevnika'". *Revija: časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja* 5, str. 477–483.
- Durić, Dean i Ana Vukelić 2011. "Topos iznimnog pojedinca u poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića". *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, 38 (1), str. 53–72.
- Dvorniković, Vladimir. 1923. *Studije za psihologiju pesimizma. Knj. 1. Shakespeare: Hamlet, Kranjčević*. Zagreb: Izdanje Hrv. štamparskog zavoda.
- Fabijanić, Mateja. 2016. "Tri kavaljera frajle Melanije – potencijal popularnog". U: *Krležin EU/ropski furiosum*. Ur. Bojan Koštić i Suzana Marjanić, Koprivnica: Udruga za promicanje izvedbenih umjetnosti i kulture "Pod galgama", str. 171–180.
- Frangeš, Ivo. 1964. "Stvarnost i umjetnost u Krležinoj prozi (novela: Veliki meštar sviju hulja)". U: *Krležin zbornik*. Ur. Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker. Zagreb: Naprijed, str. 115–134.
- Frangeš, Ivo. 1977. "Krleža i Kranjčević". U: *Forum* 9, str. 305–344.
- Frangeš, Ivo. 1978. "Krleža i hrvatska književna tradicija (na primjeru Kranjčevića)". U: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Ur. Aleksandar Flaker i Krunoslav Pranjić. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, str. 547–579.
- Franičević, Marin. 1964. "Krležino doba u našoj književnosti". U: *Miroslav Krleža*. Ur. Marijan Matković. Zagreb: JAZU, str. 344–347.
- Gašparović, Darko. 2005. *Kamov*. Rijeka: „Adamić“: Filozofski fakultet.
- Grdešić, Maša 2007. "Popularna ženska književnost i shopping: predodžbe ženskih žanrova u *Gospođi Bovary* i *Tri kavaljera frajle Melanije*". U: Ur. Cvijeta Pavlović i Glunčić-Vinka Bužančić. *Komparativna povijest hrvatske književnosti: zbornik radova IX. (Hrvatska književnost XX. stoljeća u prijevodima: emisija i recepcija) sa znanstvenog skupa održanog 21. i 22. rujna 2006. godine u Splitu*. Split: Književni krug Split, 2007, str. 247–280.
- Grubić, Igor. 2009. *366 rituala oslobođanja*. Ur. Ivana Bago i Antonia Majača. Zagreb: Galerija Miroslav Kraljević.

- Ivanišin, Nikola. 1990. *Fenomen književnog ekspresionizma (o hrvatskom književnom ekspresionizmu)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Kamov, Janko Polić. 2006. *Izabrana djela II*. (Stoljeća hrvatske književnosti). Prir. Darko Gašparović. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kecmanović, Ilija. 1958. *Silvije Strahimir Kranjčević, monografija*. Sarajevo: Narodna prosvjeta.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. 1996. *Izabrana djela*. Prir. Ivo Frangeš, Zagreb: Matica hrvatska.
- “Kristova slika iz Silvijeve sobe”. <http://sskranjcevic.hr/pregled/zoom/zoomFrameset.ASP?Zi- vID=677&SZID=1588&vel=M>
- Krleža, Miroslav. 1919. “Hrvatska književna laž”. U: *Plamen* 1, str. 32–40.
- Krleža, Miroslav. 1957. *Deset krvavih godina i drugi politički eseji*. Zagreb: Zora.
- Krleža, Miroslav. 1976. *Zastave*. I–V. Sarajevo – Zagreb: Oslobođenje – Mladost.
- Krleža, Miroslav. 1977. *Dnevnik 1914–17: Davni dani I*. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- Krleža, Miroslav. 1977a. *Dnevnik 1918–22: Davni dani II*. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- Krleža, Miroslav. 1983. *Iz naše književne krčme*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje
- Krleža, Miroslav. 1988. *Svjetiljke u tmuni: književni eseji*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje.
- Krležijana 1 A–LJ*. 1993. Gl. ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- Krležijana 2 M–Ž*. 1999. Gl. ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod “Miroslav Krleža”.
- Lešić, Zdenko. 2015. *Saga o autoru*. Sarajevo – Zagreb: SYNOPSIS:
- Marjanić, Suzana. 2005. *Glasovi “Davnih dana”: transgresije svjetova u Krležinim zapisima 1914–1921/22.* Zagreb: Naklada MD.
- Marjanić, Suzana. 2014. *Kronotop hrvatskoga performansa: od Travelera do danas*. Zagreb: Bijeli val, Institut za etnologiju i folkloristiku, Školska knjiga.
- Matković, Marijan. 1964. “Marginalija uz Krležino dramsko stvaranje”. U: *Miroslav Krleža*. Ur. Marijan Matković. Zagreb: JAZU, str. 234–276.
- Miščin, Daniel. 2008. *Skriveni svijet Silvija Strahimira Kranjčevića*. Zagreb: Školska knjiga.
- Očak, Ivan. 1982. *Krleža – Partija (Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917–1941)*. Zagreb: Spektar.
- Petrač, Božidar. 1989. “Socijalna poezija Silvija Strahimira Kranjčevića”. U: *Crkva u svijetu*, Vol. 24 No. 1, str. 68–74.
- Ređep, Draško. 1973. “Krleža o bogumilima, Križaniću i Kranjčeviću”. U: *Izraz* 6, str. 393–411.

- Šlibar, Neva. 1991. «Je li biografija anakronističan žanr? Aporije i mogućnosti jedne neuništive tek-stne vrste». U: *Umjetnost riječi* 1, str. 35-46.
- Vaupotić, Miroslav. 1964. "Socijalni smisao Krležina djela". U: *Krležin zbornik*. Ur. Ivo Frangeš i Aleksandar Flaker. Zagreb: Naprijed, str. 19–36.
- Vaupotić, Miroslav. 2002. *Tragom tradicije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Vučković, Radovan. 1986. *Krležina dela*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje.
- White, Hayden. 1975 (1973). *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden. 1989 (1987). "Vrijednost pripovjednosti u predstavljanju zbilje". U: *Rival* 1–2, str. 130–143.

The Social Topoi of Silvije Strahimir Kranjčević – from Krleža’s Interpretation to Contemporary Activism/Artivism

ABSTRACT

This paper is conceived as a review of Krleža’s interpretation of Kranjčević’s social engagement; in the entry for May 22, 1917 of his memoir in diary form *Bygone Days (Davni dani)*, Krleža writes that the perspective of Croatian literature regarding the ‘barrack’ reality of the First World War resembles that “of a deaf and mute baby in a bazaar shop window” (OD, 25), and that *nobody* has addressed Croatian question of *destiny* since 1908, the year of Kranjčević’s death, while the aforementioned idyll in line with “the rectory with geese and ducks” (a syntagm also recorded by Krleža in the entry for June 4, 1916 of *Bygone Days* in its anamorphic variant – *the rectory with chickens and ducks*) is also intoned by Antun Gustav Matoš with Šenoa’s tremolo of *pseudo-romantic first chairs* (OD, 256). Briefly put, in *Bygone Days*, same as in the anarchoid manifesto *Croatian Literary Lie*, Krleža implements a triadic asymptote of our “cultural tradition and continuity” (the Bogomils – Križanić - Kranjčević): “in the darkness of the absolute Middle Ages”, the Bogomils – “in the eve of the great revolution”, Križanić – in “the dawn of our days of red”, Kranjčević (Krleža 1919a:40).

In the second part of the paper, I thematise the reception of Kranjčević’s social poetry in the action *The Thin Red Thread (Tanka crvena nit, 2009)* performed by multimedia artist Igor Grubić and Vladimir Tatomir in support of the student blockade of the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb (April – May 2009) and their initiative for free education. The intervention was implemented on the monument of Silvije Strahimir Kranjčević (by sculptor Tomislav Ostoja, 1962) situated next to the Faculty of Humanities and Social Sciences, in view of Kranjčević’s connotations of the implementation of the ideal of freedom through education of the people.

Keywords: Silvije Strahimir Kranjčević, Miroslav Krleža, social poetry/topos, *artivism*, activism

SILVIJE STRAHIMIR KRANJČEVIĆ I IVAN MEŠTROVIĆ

- jedno bečko prijateljstvo -

Sažetak

Premda se u knjigama o Kranjčeviću i Meštroviću njihov bečki susret redovito spominje, čini se da sustavnije proučavanje izvora iz tog doba nudi mogućnost cjelovitije spoznaje o tom prijateljstvu. Stoga autor u članku nastoji sakupiti, analizirati i uskladiti podatke iz povijesnih izvora o tom susretu. Tri su temeljna izvora o tom prijateljstvu: Kranjčevićeva bečka korespondencija, biografska literatura o Meštrovićevu bečkom razdoblju i dva osobito vrijedna svjedočanstva hrvatskog književnika Josipa Kosora koji je pratio Meštrovića u tim susretima. Istraživanje tih susreta i razgovora u njima tim je važnije, što se oni događaju u najtežim danima čitavog Kranjčevićeva života, ujedno otkrivajući ljudsku plemenitost mladog Meštrovića, kao najslavnijeg Silvijeva posjetitelja u bečkoj bolnici.

Iako se prijateljavanje dvojice hrvatskih velikana može pratiti u relativno kratkom razdoblju sutona Kranjčevićeva života, ono je ipak bogato različitim slojevima, tim prije što se Meštrović nadahnjivao tim prijateljstvom i nakon Silvijeve smrti.

Ključne riječi: Beč, Kranjčević, Meštrović, Kosor, kavana Arkaden, skulptura, bolest, smrt

Uvod

Koncem godine 1906. u Beču su se susrela dva nesporna hrvatska velikana: kipar Ivan Meštrović i pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević. U mnogim se knjigama o Kranjčeviću, baš kao i Meštrovićevim biografijama, nerijetko i gotovo neizostavno spominje taj susret, ali je taj spomen ograničen na doduše točne, ali pomalo oskudne tvrdnje.³² One se, odijeljene od svoga izvornog konteksta, doimaju

---

³² Osim tog redovito uzgrednog spomena susreta Kranjčevića i Meštrovića u Beču u monografijama posvećenim toj dvojici hrvatskih velikana, objavljena su i dva kratka članka posvećena toj temi: Ilija Kecmanović: „Bolesnog Kranjčevića u Beču posjećivao je i Ivan Meštrović“, u: *Korijen*, 1959., V,1-2, str. 43-45; kao i: Ante Kadić: „Kranjčević i Meštrović. Uz 15-godišnjicu smrti Ivana Meštrovića: + 16. siječnja 1962.“, u: *Hrvatska revija*, Buenos Aires (ur. Vinko Nikolić), 26(1976), br. 4, str. 514-517. Ipak, kako ćemo pokazati u ovom tekstu, daleko najvažniji tekst o bečkom prijateljstvu Kranjčevića i Meštrovića svakako je: Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem. Pjesnik sa socijalne točke zrenja“, u: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 125-154. Prije objavljivanja tog opsežnijeg teksta, Kosor je u komemorativnom broju *Savremenika* u povodu Kranjčevićeve smrti objavio i jedan kraći zapis u kojemu se dotiče iste

kao nehotice prigušene, unatoč tome što preplitanje životnih puteva te dvojice prijatelja zasigurno zaslužuje pozorniji pristup. Štoviše, čini se da u pokušaju približavanja tom prijateljstvu ne postoje nevažni detalji, i to ne samo zbog Kranjčevićeve i Meštrovićeve nesporne važnosti za cjelokupnu hrvatsku kulturu, već i zato što je više no stoljetna udaljenost od vremena tog susreta, očekivano, jako ograničila broj dostupnih i vjerodostojnih izvora za istraživanje tog odnosa. Te spoznaje i ograničenja stoga nalažu osobitu pažljivost prema tim preostalim tragovima, osobito u njihovu međusobnom povezivanju. Stoga je oprezni pokušaj takve „kontekstualizirane rekonstrukcije“ jednog prijateljstva temeljna nakana ovog ogleada. Takvo je istraživanje nesumnjivo prikladno povezati sa 110. obljetnicom smrti Silvija Strahimira Kranjčevića zato što je njegovo prijateljstvo s Meštrovićem smješteno upravo u vrijeme „dugih sjena“, tj. u sâm suton Silvijeva života.

Početak bi se tog sutona, Kranjčevićeva silaska u tminu, puta prema vlastitu kraju, doista mogao proglasiti trenutak Silvijeva dolaska u Beč. Iako bi pristizanje velike, starinske lokomotive u glavni grad crno-žute Monarhije, u Beč staroga cara Franje Josipa I. moglo pobuditi i romantične asocijacije, a para iz njezina dimnjaka zastrti velik dio početka ovog ogleada, Silvije za pjesničke slike sigurno nije imao ni vremena ni snage. Znajući to, možemo li mu, baš tu, prići bliže i upitati se: kako se osjećao Silvije Strahimir Kranjčević izašavši iz vlaka na željezničkom kolodvoru, one davne nedjelje, 4. studenog 1906.?

Dolaskom u Beč, fizička mu je snaga okopnila duljinom putovanja. Podaci se iz korespondencije poklapaju s voznim redom vlakova iz tog vremena.³³ Budući da je krenuo iz Sarajeva večer ranije³⁴ i na putu proveo cijelu noć i čitav dan, kratko priznanje s prve bečke razglednice poslane Eli: „stigoh dosta umoran“,³⁵ sigurno je istinito. No, mnogo je veći problem onaj prešućeni, nepriznati, emocionalni umor, što ga je Silvije dolazeći u Beč krio i od samoga sebe. Iako su njegova pisma iz Beča, osobito ona napisana prvih dana, puna deklarativne, pa i glasne nade, ispod tih se proplamsaja nalazi nepriznata spoznaja da je ta nada zapravo posljednja i zbog toga duboko melankolična. Je li nam danas moguće razabrati anatomiju te melankolije?

Ta melankolija, prije svega, ima svoju *povijest*, pa i svoju medicinsku anamnezu. Naime, Silvijev dolazak u Beč nipošto nije posljedica „mondenog elitizma“, već neuspješnog liječenja i operacije u Sarajevu 1902. godine. Za taj neuspjeh, bračni par Kranjčević nije krivio samo objektivne okolnosti, već je smatrao da su sarajevski liječnici (prije svih Josef Preindlsberger) pogrešno liječili Silvija postavivši krivu dijagnozu.³⁶ Ipak, mjerodavno stajalište jednog drugog liječnika, dr. Oskara Kaunitza,

---

teme: „O Silviju Strahimiru Kranjčeviću“, u: *Savremenik*, Zagreb, III/1908., sv. 12, str. 741-743.

33 Izvor voznih redova: Hrvatski željeznički muzej u Zagrebu.

34 Usp. tekst Silvijeva pisma Eli od 4. siječnja 1907. Sva se Kranjčevićeva pisma u ovom ogledu navode prema sljedećem izdanju: Daniel Miščin: *Skriveni svijet Silvija Strahimira Kranjčevića. Silvijeva i Elina pisma*, Školska knjiga, Zagreb 2008., ovdje str. 408. Svi sljedeći navodi korespondencije iz te knjige navode se skraćeno, kraticom SS i brojem stranice na koju se pojedini citat odnosi.

35 Prvo Silvijevo javljanje Eli iz Beča, razglednica, SS, str. 292.

36 „Onako kako su me liječili u Sarajevu ne bi možda nikada krenulo na bolje“; Silvijevo pismo od 14. studenog 1906; SS, str. 302. Ela o tom razdoblju piše da je bila „stavljena kriva dijagnoza“ (Usp. Ela Kranjčević: „O Silvijevom životu i bolesti“, u: SS, str. 883.); usp. također i Silvijevo pismo od 16. prosinca 1906., SS, str. 359.

razlikuje se od tog uvjerenja: on je naime smatrao da su već sarajevski liječnici nakon prve operacije ustvrdili da je Silvijeva bolest neizlječiva.³⁷ Kako god bilo, ta 1903., tj. godina smrti Benjamina Kallaya i ugasnuća časopisa *Nade*, nije prva u kojoj je Silvije bolovao. To potvrđuje i Ela, tvrdeći kasnije da je Silvija trebalo operirati već 1902.³⁸ Silvijevu ozbiljnu zdravstvenu poteškoću valja smjestiti već u vrijeme prije izlaska posljednjeg broja *Nade*. Naime, u maloj sobici njezina uredništva, posjetio ga je Milan Ogrizović i o tome ostavio ključno svjedočanstvo, upravo u smislu Kranjčevićeve bolesti. Upitavši Silvija o mogućnosti novih stihova, dvojica su se Senjana ipak dobro razumjela kad je Silvije odgovorio protupitanjem: „Ta šta bi ti htio od mrtvac?“ Zatrepašteni Ogrizović odgovara: „Kako – od mrtvac? – onda si mi tamo i poslije na šetnji – u snijegu – tumačio da si bolestan. Nisam mogao pravo vjerovati i držao sam da mnogo sam sebi sugerirao. Nu ti si me uporno, hladno i mirno stao uvjeravati otkud je ta bolest, kako će se širiti i kako će te uništiti. – Ja sam mrtvac – završio si.“³⁹ Iz Elinih se zapisa može izvesti isti zaključak: Silvije je bio ozbiljno bolestan već 1902.,⁴⁰ nedvojbeno postavši pacijentom neposredno nakon povratka iz Zagreba s proslave u čast Petra Preradovića sredinom kolovoza.⁴¹ Takva bi kronologija mogla otkriti nešto važno o Kranjčeviću pesimizmu, jer to znači da je *Trzaje* objavio već kao bolestan čovjek. Ova bi spoznaja mogla biti nagovorom na razlikovanje između dvaju izvora toliko spominjanog Kranjčevićeva pesimizma. Bit Kranjčevićeva pesimizma iz *Izabranih pjesama* mogla bi se nazvati povrijeđenim idealizmom, dok proplamsaje fatalističkog, „cioranovskog“ pesimizma *Trzaja* i *Pjesama* valja povezati i s razvojem njegove bolesti, baš kao što to neizravno čini i Ela.⁴² Ni u jednom slučaju to nije onaj „beamterski pesimizam“ za kojega je Kranjčevića isprva optuživao Matoš,⁴³ a zatim u konačnici opozvao tu optužbu.⁴⁴

Ostavljajući ipak postrance „učene teorije“⁴⁵ kojima je bolesni Kranjčević bio izrazito nesklon (baš kao i onima koji su mu ih nastojali izlagati)⁴⁶ činjenica je da, osobito u ranoj bečkoj korespondenciji,

37 Tekst pisma u: Silvije Strahimir Kranjčević: *Sabrana djela*, svezak III, uredio Ivo Frangeš, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1967., str. 783. To isto, uvjerenje da je Silvijeva bolest već u Sarajevu bila neizlječiva, proizlazi iz uzgredne napomene njegova prijatelja i vjenčanog kuma Ljuboja Dlustuša, koji je zapisao da „dok su ljekari i on pravo razabrali što je posrijedi, bijaše prekasno“. Tek nakon te rečenice Dlustuš spominje Silvijev odlazak u Beč, što znači da se ona odnosi na liječenje u Sarajevu. Ljuboje Dlustuš: *Silvije Strahimir Kranjčević. Život i probrane pjesme*, vlastita naklada 1918., str. 10. Isti tekst kasnije je objavljen i u: *Jeka od Osijeka*, II/1919, str. 99 -126.

38 Usp. Ela Kranjčević: „O Silvijevom životu i bolesti“, u: SS, str. 883. Taj je tekst prvi put objavljen u *Ilustrovanom obzoru*, II/1909., 7. studeni 1909., str. 711-718.

39 Milan Ogrizović: „Na rastanku sa Silvijem“ u: *Hrvatska smotra*, knj. V/1909, sv. 2, str. 45 - 46.

40 SS, str. 883.

41 Usp. u vezi s tim dnevnički zapis Zdenke Marković o pomalo idealiziranom doživljaju Kranjčevića na toj Preradovićevoj proslavi; Zdenka Marković: „Uspomena na S. Kranjčevića“, u: *Suvremenik*, Zagreb, III/1908., sv. 12, str. 737-738.

42 Isto mjesto.

43 Antun Gustav Matoš: *Sabrana djela*, sv. XIX, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Liber i Mladost, Zagreb 1973., str. 350, sličan kontekst također i na str. 355.

44 Ta revizija Matoševa prethodnog stava vidi se prije svega u njegovu eseju *Za Kranjčevića*, napisanom u kasnu jesen Silvijeva života, a zatim i u Matoševu nekrologu posvećenom Kranjčeviću. Kao što je dobro poznato upravo iz tih eseja, Matoš je potkraj listopada 1908. doputovao u Sarajevo kako bi se susreo s Kranjčevićem i razgovarao s njim, ali je došao prekasno, zatekavši ga na odru. U skladu s tim, bio je nazočan na Kranjčeviću pogrebu, u subotu, 31. listopada 1908. u 15 sati.

45 Usp. Silvijevo pismo od 15. studenog 1906; SS, str. 303.

46 Ta primjedba se odnosi na „mladoga Tauska“, tj. Viktora Tauska koji u to vrijeme pripada krugu prvih Freudovih učenika. Na više mjesta u korespondenciji, Silvije pokazuje da mu taj čovjek izrazito „ide na živce“. O razlozima za to i njihovu sveukupnom odnosu, usp. Branimir Donat: „Viktor Tausk, Sigmund Freud i hrvatska moderna okupljena oko

nema pesimizma. Na njegovu se mjestu, kako je spomenuto, nalazi *nada*, ali je u njezinim varavim i nestalnim skutima⁴⁷ zapravo skriven nepriznati *strah*, za kojega je bilo mnogo razloga. Analizirajući Silvijev osobni svijet na dolasku u Beč, valja osobito imati na umu ono što mu je o njegovu zdravstvenu stanju ostalo prešućeno, unatoč svim njegovim ranijim slutnjama. Naime, sudeći po Kranjčevićevim izvješćima o procjenama kao i po kasnije objavljenim svjedočanstvima njegovih prijatelja, njegov je liječnik bio relativno optimističan u pogledu mogućnosti poboljšanja zdravlja njegova novog pacijenta. Tu nadu zasigurno je prenio i na samog Silvija, pa se zbog toga može zaključiti da je njegova vjera u ozdravljenje na početku njegovih bečkih dana doista iskrena, tj. da je nije iskazivao samo kako bi smirio Elu. No, nakon operacije, sve se promijenilo. Naime, odmah nakon te bečke operacije očito vodio vrlo važan razgovor o Silvijevu zdravlju i izgledima. Čini se naime da je dr. Anton Frisch koji je operirao Kranjčevićevića, njegovu prijatelju Vejsilu Čurčiću⁴⁸ povjerio da Silviju zapravo nema lijeka, ujedno procijenivši da na životu neće ostati dulje od pola godine.⁴⁹ To je, očito razlog zbog kojeg Vejsil Čurčić, ta „čestita dobronam“,⁵⁰ kako ga naziva Silvije, toga dana nije mogao zadržati suze.⁵¹ Čurčić je te okolnosti kasnije prenio Kranjčevićevu biografu Iliji Kecmanoviću, koji doduše nije uvijek najpouzdaniji izvor,⁵² ali u ovom kontekstu, ponajprije zbog konvergencije drugih razloga, nema razloga za sumnju u točnost tog zapisa. Iako su iz razumljivih psiholoških razloga od Silvija tajili tu informaciju⁵³ te je ona do njega doprla kasnije i to nehotice,⁵⁴ njegov ledeni realizam iz spomenutog razgovora s Ogrizovićem čak tri godine ranije, koji je opetovan i u jednom kasnijem razgovoru s Elom,⁵⁵ govori u prilog uvjerenju da je već pri dolasku u Beč Silvije zapravo bio razapet

---

zagrebačko-bečkoga časopisa *Mladost*“, u: *Književna republika*, godište V, ožujak-travanj 2007., br. 3-4, str. 68-88. U istom broju, odmah nakon tog teksta, nalazi se i zanimljiv nekrolog Sigmunda Freuda Viktoru Tausku.

47 I sam je Kranjčević, u pjesmi *Iza spuštenijeh trepavica*, u vezi s nadom primijetio da je u te vile – zečje srce. Usp. tekst spomenute pjesme primjerice u: Silvije Strahimir Kranjčević: *Heronejski lav. Izabrane pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 1908., str. 180.

48 Vejsil Čurčić (Sarajevo, 17. prosinca 1868. – Sarajevo, 29. studenog 1959.) bio je Silviju najbliži prijatelj u Beču. Naime, kako u vrlo lijepom tekstu koji je zapravo portret tog čovjeka, izvještava Nikola Batušić, moguće je rekonstruirati način na koji je Čurčić postao blizak Silviju. Naime, s obzirom da se Ela u Sarajevu osjećala usamljenom, pateći osobito zbog nedostatka ženskog društva, pozove si iz Zlatara u Sarajevo svoju sestričnu Marijanu Metzger. Ona se u osamnaestoj godina zaputila u Sarajevo, te ondje pohađala učiteljsku školu. Među mladićima što su stajali ispred te škole neposredno poslije nastave, bio je i „visok, naočit muškarac plemenito modelirane glave pred kojim je stajala obećavajuća znanstvena karijera“. On je 1903. u Zlataru zamolio Marijaninu ruku od njezina oca, trgovca Josipa Metzgera, te su se oni vjenčali u Zlataru 1905., nakon čega je Vejsil upisao studij arheologije i povijesti umjetnosti u Beču. Kasnije je postao poznati bosanskohercegovački arheolog i etnograf koji je većinu svog radnog vijeka proveo u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. O tim i drugim pojedinostima vezanim uz Vejsila Čurčića, usp. Nikola Batušić: „Tetak Vejsil“, u: *Uspomene. Na rubu potkove*, Profil, Zagreb 2006., str. 196-217., ovdje navedeni podaci sa str. 202-203. Iz tog, Silvijevog bečkog razdoblja zasigurno potječe i njegova šala koju je zapisala Ela: „Kakav lonac u koji je bogzna kakova rimska baba pišila, sad ga vi iskopaste i pišete o njemu čitave članke“; SS, str. 900.

49 Usp. Ilija Kecmanović: *Silvije Strahimir Kranjčević. Život i delo*, Narodna prosvjeta, Sarajevo [1958.], str. 502.

50 Pismo Eli od 17. travnja 1907; SS, str. 696.

51 Usp. Elina pisma od 26. prosinca 1906. (SS, str. 385) i od 3. siječnja 1907. (SS, str. 406.).

52 Usp. primjerice prigovore Davora Kapetanića (s kojima se lako složiti) Kecmanovićevoj nepreciznosti i lošoj dataciji građe, u: Davor Kapetanić: „Književni rad Silvija Strahimira Kranjčevića u sarajevskoj *Nadi*“ u: *Rad JAZU* br. 365., Zagreb 1972., str. 380.

53 Usp. neizravnu potvrdu tog stajališta u Elinu pismu od 2. siječnja 1907.; SS, str. 404.

54 Usp. Silvijevo pismo od 23. prosinca 1906., SS, str. 376.

55 Opisujući Silvijevu sobu, Ela pri kraju tog teksta piše: „Kako ga je mučila bolest, to si je zadnje godine nabavio Ernst Zieglerovu *Pathologische Anatomie*. Tu je čitao, listao, tražio, dok nije našao svoju bolest. Baš jednog dana u maju, sjedeći kod svog pisaćeg stola, zovnuo me je i pokazavši mi partiju *Pyelitis* i *Pyelonephritis* reče onako mimogred, kao da se radi o kakovom izletu: »Vidiš, zlato, to je moja bolest; od nje ću umrijeti«; Ela Kranjčević: „Silvijeva soba“, u:

između slabašnih nada i crnih slutnji.⁵⁶ Nepriznati umor od te unutrašnje drame svakako je dublji i važniji od onog fizičkog kojega Silvije priznaje Eli na dolasku u Beč.

No, što je u odnosu na taj dolazak u Beč, *sadašnjost* Silvijeve melankolije? Može li se „zaći pod kožu“ te njegove melankolije u trenutku njegova izlaska iz vlaka? Ili drukčije: što je u Silvijevim izvješćima Eli iz Beča ostalo neizrečeno? U filzofskoj literaturi dvadesetog stoljeća možda nitko jašnije od Heideggera nije naglašavao *neprenosivost* smrti, neutaživo i nedokidivo osamljeništvo pred njenim licem. Baš taj Kranjčevićev trenutak dolaska u Beč sjajna je slika te samoće zato što uključuje i „geografski rez“. Odlazeći iz Sarajeva u vrlo je simboličnoj slici upravo u tom smislu, gledao kako likovi onih kojima je pripadao svom dušom, nestaju u noći, kako je pisao u jednom kasnijem pismu.⁵⁷ Još je više od simbolike: iz Sarajeva su ga ispratili supruga Ela i malena, tada tek dvogodišnja kći Višnja. Iz Sarajeva, svoga *rastajališta*, odlazi obiteljski čovjek i dalje nastavlja sâm. Prema fundamentalnoj samoći. Bečki kolodvor kao da je u dosluhu s tim rastankom i tom predsmrtnom samoćom. On za Silvija *nije sastajalište*, jer ga te večeri, s obzirom da je Vejsil bio spriječen,⁵⁸ ondje nije dočekao nitko. Baš ta simbolična činjenica kao da potvrđuje Kranjčeviću istrgnutost i raskorijenjenost iz žudene blizine bližnjih. Beč mu pak pokazuje naličje te istrgnutosti: od prvog trenutka, Silvije je ondje zapravo osamljenik u svojoj dugoj, predsmrtnoj noći. Svi oni koji su se našli oko bečkog bolesničkog kreveta Silvija Strahimira Kranjčevića, nipošto nisu mogli dokinuti tu njegovu noć, već je samo ublažiti svojom blizinom. Jedan od Silviju najvažnijih ljudi u tom smislu upravo je mladi kipar Ivan Meštrović. To je tim važnije što je Meštrović, uz Vejsila Čurčića, čovjek kojega Kranjčević za svojih bečkih dana naziva – prijateljem.⁵⁹

1. Kranjčevići susreti (i ne-susreti) u Beču

Spomen Meštrovićeva imena u kontekstu Kranjčevićeva dolaska u Beč podsjetnik je na bogat kulturni život u tom gradu u to doba. Najpoznatiji Bečanin toga vremena, Sigmund Freud te je 1906. proglasio Junga svojim prijateljem, a slaveći 50. rođendan dobio je medalju na kojoj je bio ispisan Sofoklov citat: „Riješio je slavnu zagonetku i bio čovjek najmoćniji“. Freud se jako obradovao tom daru, možda i zbog analogije s razmjerima njegove vlastite slave. Gustav Klimt je možda još u vrijeme Silvijeva boravka u Beču započeo slikati svoj slavni *Poljubac*, a Egon Schiele je upravo tada upisao slikarstvo i crtanje na bečkoj Umjetničkoj akademiji, istoj onoj koju je pohađao i Meštrović. Bečki arhitekt Otto Wagner (čiji je učenik bio i Hrvat Viktor Kovačić) 1906. je projektirao zlatno-zelenu kupolu bečke crkve Am Steinhof, a skladatelj Arnold Schönberg je upravo dovršavao svoju Prvu komornu simfoniju. Od Kranjčevićevih kolega po peru, Robert Musil objavio je svoj prvi roman, *Pomutnje gojenca Tör-*

SS, str. 894. Ela ovdje misli na 312. paragraf prvog sveska tog Zieglerova udžbenika. Usp. Ernst Ziegler: *Lehrbuch der allgemeinen und speciellen Pathologischen Anatomie für Ärzte und Studierende. Zweiter Band: Spezielle Pathologische Anatomie*, Verlag von Gustav Fischer, Jena 1890., str. 782-785.

56 Usp. opširnije o tome, moj tekst: „Hermeneutika osobnoga svijeta Silvija Strahimira Kranjčevića“, u: SS, str. 184-185.

57 Riječ je o Silvijevu pismu od 4. siječnja 1907.; SS, str. 408.

58 Usp. prvo Silvijevo javljanje Eli iz Beča, razglednica, SS, str. 292.

59 Usp. Silvijeva pisma od 18. i 21. svibnja 1907; SS, str. 777-778 i 783-784.

lessa, a Arthur Schintzler napisao je tri drame, *Međuigru*, *Zov života* i *Marionete*. Zanimljivo je da je Schnitzler kao liječnik ranije bio asistent laringološkom odjelu (1888.-1893.) iste poliklinike na kojoj se liječio i Silvije. Njegova kasnija komedija *Profesor Bernhardi* (1912.) nadahnuta je doživljajima na toj istoj poliklinici. Hugo von Hofmanstahl te je godine susreo Richarda Straussa i objavio proznu inačicu svoga *Jedermann* (naslov je na hrvatski vrlo spretno preveden kao *Svatković*). S obzirom da je Gustav Mahler živeo i umro u istoj ulici, tek pet zgrada dalje od poliklinike u kojoj je ležao Silvije, zanimljivo je primijetiti da je na dan kad je Kranjčević napisao Eli svoje prvo pismo iz Beča, Mahler Almi napisao dva. U vrijeme Silvijeva dolaska, taj je slavni ravnatelj bečke opere pripremao božićnu izvedbu *Seviljskog brijača*. Ta istovremenost vrhunca slave Beča kao kulturne metropole i Kranjčevićeva boravka u tom gradu, lako raspiruje zamišljaje o tome kako bi izgledalo Kranjčevićevo sudjelovanje u životu grada i mogući susreti s tim velikanima. No, Silvije je, razumljivo, na dolasku u Beč imao posve isti problem kao i Meštrović o svom dolasku u taj grad: taj je svijet za njega bio potpuno zatvoren. Slučajevi Kranjčevića i Meštrovića ipak nisu istovjetni. S jedne strane, dolazeći u Beč, mladi i pomalo izgubljeni kipar⁶⁰ (prvi susret s Rodinom 1902. više je izuzetak nego pravilo tih prvih godina Meštrovićeva bečkog razdoblja)⁶¹ nije znao ni riječi njemačkoga jezika. S druge strane, Kranjčević koji je predavao njemački, nije imao taj problem ali je unatoč tome, učinak bio isti: Silvije nije sudjelovao u javnom životu Beča i to mu je posve sigurno bilo žao.

To se dobro vidi iz dva detalja: najavljujući Eli svoj odlazak u bolnicu na operaciju, Silvije bira zanimljivu riječ: „*zatvorit ću se* u polikliniku“.⁶² Ta nevoljkost „zatvaranja“ i njegovih „izolacijskih“ implikacija, još je očitija u pismu od 6. studenog 1906., premda je tada još izvan klinike, za prvih dana u Beču. To pismo počinje rečenicom koja podsjeća da je pero u pjesnikovim rukama: „šume nad Bečom zvana“.⁶³ Povod za to je pokop „carskog princa“. Silviju je očito žao što ne može sudjelovati u tom događaju pa se neuvjerljivo tješi gledajući tek u „šiljak tornja sv. Stjepana“: „Najzad, ulicama koje vode od Burga do grobnice tolika je navala, da bih se mogao popet na lampu da što god vidim, a kaki sam drljav, ne mogu misliti na takovu gimnastiku“.⁶⁴ Iako pokojniku kojega je toga dana ispraćao Beč Silvije ne spominje ime, lako je zaključiti da je riječ o „netašnom“ nadvojvodi Ottu Austrijskom. Grobnica se pak koju spominje Silvije, prema tradiciji nalazi u kriпти kapucinske crkve, pred kojom je uvijek u takvim prilikama velika gužva, budući da habsburški dvorski ceremonijal predviđa zanimljivi i uznositi protokol u kojemu se lijes u kriпти unosi tek iz trećeg pokušaja, s rastućim naglaskom na skromnost i ljudsku neznatnost pokojnika koji glasom svoga glasnika, pred smrću odustaje od svih

60 O tome je 1928. Miroslav Krleža napisao: „Ivan Meštrović stigao je u abnormalno uznemireno bečko stanje iz jedne likovne sredine bez vlastite umjetničke tradicije. U tom likovnom ambijentu važila je Bukovčeva zavjesa o Hrvatskom preporodu kao najviši naš likovni uspon, a u čitavoj zemlji stajala su dva spomenika: Fernkornov *Ban Jelačić* i Rendićev *Kačić* na uglu Mesničke ulice“, u: Miroslav Krleža: *Panorama pogleda, pojava i pojmova*, svezak treći, Oslobođenje Sarajevo i Mladost Zagreb 1975., str. 757.

61 Rodin je na povratku iz Praga boravio u Beču od 3. do 9. lipnja 1902., i tom je prilikom posjetio i bečku Umjetničku akademiju, a Meštrović mu je u ime studenata izrazio dobrodošlicu. O tom i kasnijim susretima s Rodinom usp. Meštrovićev tekst: „Nekoliko uspomena na Rodina“, u: *Hrvatski glasnik*, Zagreb, 8. travnja 1939., str. 13-14. Usp. također i: Barbara Vujanović: „Doticaji umjetnika: Auguste Rodin i Ivan Meštrović (1902.-1915.)“, u: *Rodin u Meštrovićevu Zagrebu*, katalog izložbe, Umjetnički paviljon, Zagreb 2015., str. 60-84.

62 Pismo od 13. studenog 1906. Moj kurziv; SS, str. 301-302.

63 SS, str. 294.

64 Isto mjesto.

svojih zemaljskih časti.⁶⁵ Nema nikakve sumnje da bi pjesnik koji je sa dječaćkim zanosom gledao zastave i slušao vojničke koračnice, rado pribivao toj neobičnoj pogrebnoj svečanosti. Da je žarko želio osjetiti život Beča i barem mu na trenutak biti dijelom, vidi se i po izboru hotela u kojem je isprva odsjeo Kranjčević: to je hotel *Zur Post*, soba 85. Taj se hotel nalazi u samom središtu Beča, i danas na adresi Fleischmarkt 24, udaljen je svega četrstotinjak metara od katedrale sv. Stjepana. Iako je taj hotel kroz povijest mijenjao imena, a zgrada namijene, zanimljivo je da baš to mjesto pamti dolaske Mozarta i Nietzschea. Kranjčević će doduše taj hotel zbog skupoće brzo napustiti, ali je jasno zašto ga je izabrao. Osvrćući se na te dane, Eli će napisati: „...a onda bazaj, te bazaj, ko da upotrijebim priliku pak da što više vidim“.⁶⁶

No, Silvije u Beč ipak nije stigao ni kao umjetnik niti kao turist, već kao bolesnik, pa je njegov bečki horizont sužen i usredotočen na medicinsku problematiku. Baš zato je duboko simbolično da je jedan od prvih njegovih susreta u Beču bio s – ljekarnikom. Izvješćujući o zbivanjima 5. studenog,⁶⁷ tj. o prvom danu njegova boravka na novom odredištu Silvije Eli piše sljedeće: „Sinoć švrljajući uz Kärntnericu namjerim se u neku apoteku, da kupim *Salvatora*. Uzo sam dvije boce, nu kako je bio paket velik, zamolim provizora, da mi jednu bocu pričuva za sutra. Kad sam mu reko ime, on se okrene k meni s pitanjem: Je li gospodin Silvije Kranjčević? Začuđen, rekoh da jesam, našto mi se on prikaza ko dr. Vouk (Ličanin) i sad je bilo sve na pravom putu zemljačke uslužnosti“.⁶⁸ Silvije ovdje spominje tada dvadesetšestogodišnjeg dr. Brunu Vouka, s pravom ga nazivajući Ličaninom jer se on rodio u Gospiću, gdje mu je otac Valentin, također ljekarnik, imao ljekarnu *K crnom orlu*. U Beču se Bruno upisao na studij kemije istodobno polazivši i sve tečajeve na farmaceutskom odjelu istog fakulteta, te je postigao stupanj magistra farmacije 1901. Podaci iz njegove biografije⁶⁹ pokazuju da se susret sa Silvijem morao dogoditi u ljekarni *Brady-Scholz* u samom središtu Beča (što se poklapa i sa položajem hotela u kojem je tih dana odsjeo Silvije) jer je Vouk u to vrijeme ondje radio. Uz to, pravi se „put zemljačke uslužnosti“ kojega u pismu spominje Silvije očitovao i time što su dvojica novih poznanika već sljedeće večeri nastavila druženje u neformalnijem okružju od sjene apotekarskih vaga, u kavani.⁷⁰

65 U novije vrijeme, taj isti ceremonijal ispred vrata bečke kapucinske crkve ponovljen je i za sprovoda Otta von Habsburga 16. srpnja 2011. Taj dio ceremonije može se pogledati na:

https://www.youtube.com/watch?v=9-BBgc_uBZQ (provjereno 1. svibnja 2018.). Zanimljivo, Otto von Habsburg je pretposljednja osoba koja može biti ukopana u toj kripti, jer je ona gotovo puna, nakon što je od 1633. pokopano još 145 članova njegove obitelji. Kakva je upečatljivost tih habsburških pogrebnih svečanosti, (zbog koje je Silvijev nemir zbog neprisustvovanja sasvim razumljiv) vidi se i po tome što je baš Otto von Habsburg pisao da je pogreb Franje Josipa I. Austrijskog 1916. bio najupečatljiviji doživljaj njegova djetinjstva.

66 Silvijevo pismo Eli od 6. studenog 1906; SS, str. 295. Iz jednog kasnijeg zapisa u *Notesu Ele Kranjčević (Intimni nekrolog)*, saznajemo da je od bečkih spomenika Silvije najviše volio spomenik supruge cara Franje Josipa, Elizabete („Sissi“) u Volksgartenu; SS, str. 899.

67 Kako bi se izbjegla daljnja zabuna, valja napomenuti da je u dataciji korespondencije u *Skrivenom svijetu Silvija Strahimira Kranjčevića* (pogreškom autora i ovog ogleđa) pismo br. 107 na str. 293. pogrešno datirano. Ondje naime stoji pretpostavka (datum u zagradama) da je to pismo napisano 5. studenoga, no pažljivija analiza pokazuje da je ono ipak napisano 9. studenog. Uz to, u istoj knjizi, na str. 300., uz pismo br. 115. piše da je napisano „vjerojatno između 11. i 13. studenoga 1906.“, a čini se da je to pismo sigurno napisano 13. studenoga, budući da se takva datacija posve poklapa s okolnostima i detaljima datacije Kranjčevićeva susreta s Meštovićem.

68 Također Silvijevo pismo Eli od 6. studenog 1906; SS, str. 294-295.

69 Usp. nepotpisani nekrolog „Dr. mr. ph. Bruno Vouk“, u: *Vjestnik ljekarnika*, god XXVI, Zagreb 30. rujna 1944., br. 18., str. 313-314.

70 Vouk doduše nije još dugo ostao u Beču. On se 1908. (dakle u godini Silvijeve smrti) vratio u Zagreb gdje je njegov otac kupio poznatu secesijsku ljekarnu Josipa Pečića u Ilici 43, nazvanu *K Svetom Trojstvu*, te mu je predao na upravljanje. O povijesti te ljekarne i sudbinama njezinih vlasnika usp. Stella Fatović-Ferenčić i Jasenka Ferber-Bogdan: „Ljekarna

2. Kranjčevići susreti s Meštrovićem

2. 1. Kavana Arkaden, prvi susret

Kao i s dr. Brunom Voukom, Silvije se prvi put susreo s Ivanom Meštrovićem u kavani *Arkaden*.⁷¹ Ta mu je kavana u desetodnevnom razdoblju od dolaska u Beč do početka liječenja u bolnici, bila poput dnevne sobe za susrete i razgovore. Ta kavana, iz koje se lijepo vidi bečka neogotička *Votivkirche* i prostrani park pred njom, nalazi se na adresi Universitätstr. 3, postoji i danas pod imenom *Café Motiv*. Posve je moderno preuređena, pa ničim ne podsjeća na Silvijeva vremena. Unatoč tome, posve je jasno zašto je nosila takvo ime. Smještena je u arkadama stare bečke zgrade u blizini Ringstrasse. Iako u korespondenciji nema jasnijeg upućenja u razloge zbog kojih je Silvije izabrao baš tu kavanu (pored tolikih drugih, „modernih Arkadija duhovnoga plandovanja“;⁷² poput primjerice slavnoga *Centrala*, najpoznatije bečke kavane toga doba) oni se ipak mogu pretpostaviti. Naime, glavni Silvijev bečki pouzdanik koji ga prati k liječnicima i, svjestan njegove situacije, provodi s njim mnogo vremena, jest već spomenuti Vejsil Čurčić. Ta se njihova bliskost vidi i po tome što Silvije moli Elu da pisma za njega, umjesto na hotele u kojima je on odsjedao, šalje na Sveučilište, na Čurčićovo ime. Taj Silvijev savjet Eli je praktičan, jer iz više Silvijevih pisama tih dana proizlazi da je Vejsil provodi dosta vremena na sveučilištu, na kojemu je u to vrijeme studirao arheologiju. Budući da se kavana *Arkaden* nalazi u neposrednoj blizini Sveučilišta, može se zaključiti da ju je Silvije izabrao iz praktičnih razloga, tj. fizičke blizine svog glavnog bečkog prijatelja i pratitelja. Takva Silvijeva logika potvrdila se i u jednom njegovu pismu u kojem Elu izvještava da se premjestio iz „prvašnjeg hotela“ u Hotel Heller u blizini Parlamenta, a razlozi koje pritom navodi (osim boljeg i jeftinijeg smještaja) su blizina doktora (Frischa, kojemu je tih dana odlazio na privatne preglede u njegov stan) ali i Sveučilišta koje je očito povezano s Vejsilovom blizinom.

U tim okolnostima, prvi se susret s Meštrovićem dogodio upravo u kavani *Arkaden*, budući da ga je Meštrović poželio vidjeti nakon što je čuo da je pjesnik stigao u Beč. Dragocjeni zapis o tom susretu ostavio je Josip Kosor kojega su upravo tih dana ugostili Ivan i Ruža Meštrović,⁷³ kako bi osjetio Beč i Wienerwaltzer-melodije, čuo koju operu u Hofoperi i vidio koju dramu u Burgtheatru.⁷⁴ U takav bogati kulturni program kojega je Kosor tih dana uživao u Beču, svakako se uklapalo i upoznavanje s

---

K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije“, u: *Medicus* 2007., vol 16, no. 1, str. 121-128.

71 Silvije, baš kao i njegovi sugovornici, ime ove kavane, *Arkaden*, pišu kao *Arcaden*. Ipak, njezino ispravno pisano ime jest *Arkaden*.

72 Viktor Žmegač: *Bečka moderna. Portret jedne kulture*, Matica hrvatska, Zagreb 2012., str. 30 s pripadajućim kontekstom.

73 S Kosorom je u Beč u toj prilici došao i književnik Božo Lovrić. Oni su se upoznali u Zagrebu, a Lovrić o tome piše jednostavno: „Prve večeri bijasmo pobratimi“; Božo Lovrić: „Autobiografija“, u: Vinko Brešić (ur.): *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb 1997., str. 625.

74 O tome Josip Kosor piše u svojoj „Kratkoj autobiografiji“, u: Vinko Brešić (ur.): *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb 1997., str. 580. Valja napomenuti da se Kosoru, u odnosu na uključivanje u kulturni život Beča, posrećilo točno ono što nije Kranjčeviću. On je naime, doduše nekoliko godina kasnije, ondje upoznao Stefana Zweiga koji ga je uveo u krugove bečkih literata, glumaca i glumica, upoznao je također i Hermanna Bahra kojemu se sviđao Kosorov *Požar strasti*, a jedno je bečko kazalište izvodilo tu dramu. Usp. o Kosorovim međunarodnim susretima i prijateljstvima: Josip Kosor: „Curriculum vitae“, u: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 9 i slj.

pjesnikom. Smatao je to „neobičnim, potresnim događajem“.⁷⁵ Sudjelujući u njemu, postao je i svjedokom susreta dvojice hrvatskih velikana: Silvija Kranjčevića i Ivana Meštrovića. Zapravo, s obzirom na kronologiju, možda bi ispravnije bilo ustvrditi da je Silvije u tom trenutku velikan sigurno bio, dok je, zbog svoje mladosti, Meštrović to tek postajao. Do trenutka tog susreta, Meštrović je nedavno završio svoje redovito školovanje na bečkoj Akademiji (1901.-1904.) a zatim pohađao Ohmannovu majstorsku radionicu (1904.-1905.). Iza njega je i prva izložba u Beču, priređena s grupom Secesija, baš kao i *Zdenac života* iz iste godine (1905.).⁷⁶ Tijekom se te godine (1905.) Meštrović vjenčao s prvom suprugom Ružom Klein, u čijem je društvu došao na susret sa Silvijem.

Napominjući da su zajedno proveli „čitavu večer“, Kosor o tom susretu piše: „Pjesnik je bio veoma živahan i veseo u oči dalekoga udesa. Njegove bistre, svijetle oči kao dvije najnemirnije zvijezde mističnoga neba sipahu iskre i duboke trake po velebnim građevinama, po parkovima i tonuše u beskraj vrvežno i bujno osvjetljenih ulica. [...] Njegove su kretnje bile kratke i energične, napoleonske, sve je primao i odbijao elektrikom i zato ona neprispodobiva dikcija i nagli polet jači od orlova... A nikad većega djeteta od njega. I kod njega se obistinjuje rečenica, da su umjetnički geniji naivnjaci. Tako rekući za pol ure bili smo intimni i brbljali o svemu. Sjedili smo u lokalu za večerom. On je pio četvrt vina i tužio se, da ne smije segnuti za većom mjerom. A tako bi rado pio! Naš čedni napitak začinjao je duhan, žene, umjetnost, politika, kako je što palo na um, a sve prostosrdno, otvoreno, nenamjerno. Njegovim se licem osipao osmijeh i jabučice se vedro rumenile“.⁷⁷

Zanimljivo je da je Kosor mnogo kasnije, u studenom 1948., napisao opširniji članak *Susret s Kranjčevićem. Pjesnik sa socijalne točke zrenja*. To je dragocijeni tekst jer Kosor u njemu oživljuje čitav tijek razgovora te večeri kad su se susreli Kranjčević i Meštrović. Tako saznajemo da je Kosor u kavanu *Arkaden* na susret s Kranjčevića došao prije Meštrovića i njegove supruge, pa je uz bijelu kavu i kifle s pjesnikom razgovarao uglavnom o filozofskim temama. U tom dijelu razgovora koji nije lišen patetike u međusobnim komplimentima, dvije Kranjčevićeve izjave (prema Kosorovu svjedočanstvu) čine se vrlo važne upravo u kontekstu Silvijeve bečke psihologije. Naime, u pozadini je ondje zabilježenih Silvijevih riječi snažna dijalektika, tako karakteristična za cjelokupno njegovo stvaralaštvo. Naime, pjesnik će u jednom trenutku ustvrditi: „Izgleda da je egzistencija svega više stvar svemirske umjetnosti nego nužde“.⁷⁸ U tom kontekstu, Kosor pak ne propušta primijetiti da Kranjčeviću iz očiju sije „žar ljubavi prema životu“.⁷⁹ S druge strane, pozadina svih razgovora te večeri jest Kranjčevićeve bolest, pa se njegov odgovor na jedan Kosorov kompliment, „ja stradavam lako od unutarnjih potresa“,⁸⁰ može čitati i kao nehotična iskrenost o njegovu skrivenu nemiru koji se jasno očituje nakon što se društvu priključuje i Ivan Meštrović. Pjesnik će tada kiparu: „Vi mi napravite nabrzo bistu,

75 Josip Kosor: „Kratka autobiografija“, u: Vinko Brešić (ur.): *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb 1997., str. 580.

76 Jedan od najpoznatijih zagrebačkih spomenika, taj Meštrovićev *Zdenac života* postavljen je na svoje mjesto, ispred zgrade HNK na današnjem Trgu Republike Hrvatske, sedam godina kasnije, 1912.

77 Josip Kosor: „O Silviju Strahimiru Kranjčeviću“, u: *Suvremenik*, Zagreb, III/1908., sv. 12, str. 741.

78 Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem. Pjesnik sa socijalne točke zrenja“, u: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 130.

79 Isto, str. 127.

80 Isto, str. 130.

umjesto posmrtno maske... moja čuvstva i slutnja...“.⁸¹ Meštrović će mu, dakako, ispuniti tu želju, ali je idealizirani Kranjčevićev lik na toj bisti prije dokaz da ga je Meštrović njome želio utješiti,⁸² nego da Silvije nije imao pravo spominjući posmrtnu masku.

Točan datum tog susreta nije naveden (Kosor u autobiografiji spominje tek nepreciznu odrednicu: „jednog novembarskog dana 1906.“) ali Kranjčevićeva bi korespondencija mogla biti pouzdani putokaz u točnijem razabiranju nadnevka. Naime, iz Silvijeve korespondencije proizlazi da se njegov susret s Meštrovićem morao dogoditi 13. studenog 1906.⁸³ Više je razloga koji učvršćuju takvu dataciju. To je već kasni, deveti dan Silvijeve boravka u Beču prije ulaska u bolnicu, a takva datacija ima smisla i zato što razgovor iz Kosorova zapisa potvrđuje da Silvijevi planovi više nisu neizvjesni kao prvih dana, već on jasno zna da odlazi u kliniku na operaciju: „Kad bi čovjek bar fizički bio miran, al ne moći domisliti cigle misli, a da ti je ne presiječe ledena opomena, da ćeš za koji dan morati leći na stol pod kirurški nož, tamo u Poliklinici, da ti operiraju mjehur, jer da u njemu ima kamenčić i pijeska“.⁸⁴ Nadalje, u pismu što ga Silvije Eli piše sljedećeg dana, 14. studenog, stoje dvije napomene koje se odnose na Meštrovića. Tu je prvo opaska: „vrlo je ugodan drug i obećao mi je da će me češće posjetiti“.⁸⁵ A zatim i napomena: „sad ću u Meštrovićev atelier u Prateru“. Taj se njegov plan, po svemu sudeći, može povezati sa željom što ju je Silvije iznio večer ranije, tj. s Meštrovićevom tadašnjom odlučnošću da ne odgađa njezinu realizaciju. Meštrović je za to imao dobar razlog: vremena zaista nije bilo, jer je Silvije već dan kasnije, 15. studenog, ležao u Poliklinici, sam ga je Meštrović toga dana tamo dopratio.⁸⁶ Dakle, imajući u vidu ne samo Silvijevo pismo, već i konvergenciju drugih okolnosti, čini se da je moguće pouzdano zaključiti da se Silvijev susret s Meštrovićem u kavani *Arkaden* doista dogodio u utorak, 13. studenog 1906. Takav zaključak neizravno podupire i Kosor jer u tekstu u *Savremeniku* (napisanom 1908., dakle u vremenu kad su sjećanja na te dane s kraja 1906. mogla biti još vrlo svježja i stoga pouzdana) navodi da je tri dana nakon susreta u kavani zajedno s Meštrovićima, posjetio Silvija u bolnici, a to su doista njegovi prvi dani na novoj adresi. Osim toga, u pismu što ga Silvije tog dana, 13. studenoga, piše Eli, stoji i napomena: „pišem Ti iz kavane *Arkaden*“.⁸⁷

81 Isto, str. 146. *Moj kurziv*.

82 Zanimljivo, iz Kosorova se teksta vidi jasna razlika u pristupu Kranjčevićevoj nevolji između autora tog teksta i Meštrovića: Meštrović uporno tješi Silvija nadom da će sve biti dobro, a Kosor se priklanja Silviju priznajući glasno svoje crne slutnje: „Ja se bojim za Vas“; Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem“, str. 150.

83 Upravo takvu dataciju kao nedvojbenu predlaže i Ante Kadić: „Kranjčević i Meštrović. Uz 15-godišnjicu smrti Ivana Meštrovića: + 16. siječnja 1962.“, u: *Hrvatska revija*, Buenos Aires (ur. Vinko Nikolić), 26(1976), br. 4, str. 514.

84 Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem. Pjesnik sa socijalne točke zrenja“, u: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 146.

85 Silvijevo pismo Eli od 14. studenog 1906; SS, str.302.

86 Usp. Ante Kadić: „Kranjčević i Meštrović. Uz 15-godišnjicu smrti Ivana Meštrovića: + 16. siječnja 1962.“, u: *Hrvatska revija*, Buenos Aires (ur. Vinko Nikolić), 26(1976), br. 4, str. 514.

87 Pismo od 13. studenog 1906. *Moj kurziv*; SS, str. 301.

2. 2. Bolnički susreti Kranjčevića i Meštrovića

Premda su se u literaturi o Kranjčeviću o bečkoj poliklinici u kojoj je Silvije proveo dugih 225 dana pojavljivali različiti, pa i protuslovni podaci, činjenica je da zgrada u Mariannengasse 10 postoji i danas. Ondje doduše više nije bolnica (premda je na pročelju još uvijek istaknut stari natpis *Wiener städtische allgemeine Poliklinik*) već su u toj zgradi predstavništva brojnih farmaceutskih i medicinskih tvrtki. U naše vrijeme, to mjesto na osobit način čuva uspomenu na Viktora Frankla. Naime, na samom početku te iste ulice, na adresi Mariannengasse 1, nalazi se danas njegov muzej, budući da je u toj zgradi slavni logoterapeut živio. U bolnici pak u kojoj je ležao Silvije, Frankl je radio kao primarijus neuropsihijatar u razdoblju od 1946. do 1970. Iako je ta zgrada temeljito obnovljena i moderna, na njoj nisu rađene znatnije arhitektonske preinake, tako da je pod njezinim svodovima i u blizini njenih klasicističkih stupova doista moguće tragati za izbljedjelim tragovima Silvijeve blizine, daha i patnje, pitajući se koja od tih soba pamti njegov bolesnički krevet.

U svakom slučaju, taj je Silvijev krevet ondje bio postavljen zahvaljujući zalaganju liječnika koji će voditi njegovo liječenje, dr. Antona Frischa. Iz korespondencije je naime očito da Silvije dolazeći u Beč nije unaprijed znao kojem će se liječniku predati u ruke, ali je također činjenica da je Frisch zasigurno bio najbolji mogući izbor. S obzirom na kamence u mjehuru, dugotrajnu bolest i mnoge komplikacije s njima, činjenicu da je dospio do prof. dr. Antona Rittera von Frischa koji je bio zasigurno najugledniji bečki urolog svoga vremena, Kranjčević je sigurno doživio kao uspjeh i olakšanje. Naime, taj iskusni, tada pedesetsedmogodišnji urolog s kirurškom specijalizacijom još je 1889. postao je voditelj Posebnog odjela za bolesti urinarnih organa na bečkoj Poliklinici. Imao je četiri sina koji su svi postali sveučilišnim profesorima, a najmlađemu, zoologu Karlu von Frischu (1886.-1982.) dodijeljena je 1973. godine Nobelova nagrada iz fiziologije za njegova istraživanja ponašanja pčela. Da se Anton Ritter von Frisch u vrijeme Silvijeva liječenja nalazio na samom vrhuncu svoje karijere i društvenog ugleda, dokazuje i činjenica da je upravo on 1907. godine postao predsjednikom Njemačkog društva za urologiju.⁸⁸ Silvije je očito dobro informiran o Frischovu ugledu, te mu je pristupio s punim povjerenjem, što se vidi iz njegova pisma Eli od 11. studenog 1906. Ondje, baš kao i u još nekim pismima, Silvije ne hvali samo njegovu stručnost, već ide i korak dalje, i naziva ga, štoviše, „dobričinom“.⁸⁹ Zanimljivo je da Frischa dobro poznaje i Meštrović, jer mu je upravo taj Silvijev liječnik za njegova studija na Akademiji⁹⁰ predavao anatomiju.⁹¹ Međutim, Ministarstvo nije odobravalo demonstriranje anatomije na lešu u prostoru Akademije, pa su studenti, po grupama, prisustvovali seciranjima na Anatomskom institutu Sveučilišta.⁹² Među Meštrovićevim je dokumentima sačuvana i svjedodžba o položenoj anatomiji s Frischovim potpisom.⁹³ Nadalje, podatak da je Frisch u

88 Za biografske podatke o Kranjčeviću liječniku usp. M. Hatzinger: „Anton Ritter von Frisch (1849-1917). Leben und Werk des ersten Präsidenten der DGU“, u: *Urologe*, br. 50(2011.), str. 719-721.

89 Pismo Eli od 11. studenog 1906; SS, str. 297.

90 Ta zgrada postoji i danas, na adresi Schillerplatz 3.

91 Frisch je ondje bio docent za anatomiju od 1874. do 1906. Podatak da je Frisch Meštroviću predavao anatomiju zna i Silvije; usp. njegovo pismo od 28. svibnja 1907; SS, str. 804.

92 Usp. Irena Kraševac: *Ivan Meštrović i secesija. Beč-München-Prag 1900-1910.*, Institut za povijest umjetnosti i Fundacija Ivana Meštrovića, Zagreb 2002., str. 22.

93 Usp. Duško Kečkemet: *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, I. svezak (1883.-1932.), Školska knjiga, Za-

godinama od 1904.-1906. zajedno s Ottom Zuckerkandlom⁹⁴ uredio trosveščani priručnik iz urologije u kontekstu Kranjčevićeva prijateljavanja s Meštrovićem više je od suhoparnog biografskog podatka. Naime, Meštrović je očito bio povezan i s Zuckerkandlom, i to iz sličnog razloga kao i s Frischom. U vezi s tim, Duško Kečkemet bilježi da je Meštrović doista posvećivao posebnu pozornost proučavanju anatomije, smatrajući je temeljem kiparstva. Kako je bio nezadovoljan tek gipsanim modelima na Akademiji, odlazio je na kliniku i ondje prisustvovao seciranjima. U tome mu je pomogla Zuckerkandelova supruga, preporučivši ga svome mužu koji mu je dopustio prisustvovanje predavanjima.⁹⁵ Tako Silvije preko Meštrovićeva poznanstva s tom dvojicom liječnika, nastoji doprijeti do Frischa i „neslužbenih“ podataka o vlastitu zdravlju.⁹⁶ Iako preostali izvori ne nude odgovor na to pitanje, valja ga ipak postaviti: ne čine li te okolnosti mogućim da je i Meštrović, uz Čurčića, bio upućen u stvarno stanje Silvijeve bolesti, tj. Frischovo uvjerenje da je Silvije zapravo smrtno bolestan, i nije li taj podatak mogao utjecati na razvoj i intenzitet njegova prijateljstva s Kranjčevićem?

U svakom slučaju, Silvijeva pisma Eli potvrđuju da je Meštrović održao obećanje i doista posjećivao pjesnika u bolnici. No, na temelju pisama ipak nije moguće točno utvrditi dane posjeta bračnog para Meštrović, što dijelom čudi, prije svega zbog toga što se može učiniti da Silvijevi „špitalski dani“ ne obiluju zbivanjima koja bi potisnula spomen njihova dolaska. No, s druge strane, čini se da jedan detalj predstavlja važno upozorenje baš u vezi s tim. Iako u pismu od 16. prosinca 1906. Silvije navodi da u to nedjeljno popodne očekuje posjet Meštrovićevih, a kasnije uredno izvješćuje Elu da ga je na „Stjepanje posjetio g. Meštrović sa svojom suprugom“,⁹⁷ spomen jednog drugog posjeta posve je izostao iz korespondencije. Tako primjerice Kosor u svojim zapisima piše: „Na 6. januara 1907. pjesnik mi je dao jedan primjerak svojih *Trzaja* sa natpisom, na prijateljsku uspomenu, koga čuvam do danas, kada sam se od njega opraštao“.⁹⁸ Usput, vrlo je moguće da su u Kosorovu društvu toga dana bili i Meštrovići, budući da je toga dana bio blagdan Bogojavljenja i neradni dan. Sudeći prema korespondenciji, taj primjerak *Trzaja* kojeg spominje Kosor, primio je Silvije najvjerojatnije u paketu od Ele, jer joj u pismu nakon Božića zahvaljuje na knjigama što mu ih je ona poslala.⁹⁹ Nastojeći još potpunije razumijeti tu situaciju, treba imati na umu da je točno tog istog dana, 6. siječnja 1907., Silvije Eli napisao zasigurno najpotresnije pismo čitave bečke korespondencije u kojem stoji: „ja sam ko ubijen, strašne misli padaju po meni ko kamenje. Ležim s ranom koja neće nikakako da zacijeli, ispod ovoga krova nikud nikamo. Bar da se je rana ikako zatvorila, ja bih s katarom okrenuo kući prvim

---

greb 2009., str. 83.

94 Otto Zuckerkandl (Raab, 28. prosinca 1861. – Beč, 1. srpnja 1921.) Frischov kolega, austrijski urolog i kirurg, mlađi brat anatoma Emila (1849.-1910.). Godine 1884. obranio je doktorat na Sveučilištu u Beču, a dvije godine kasnije na bečkoj poliklinici, iako je nakon 1902. povezan s *Rothschild-Spital* u Beču. Zanimljivo je da se u Belvedereu u Beču nalazi Klimtov nedovršeni portret njegove supruge Amalije.

95 Usp. Duško Kečkemet: *Život Ivana Meštrovića (1883.-1962.-2002.)*, I. svezak (1883.-1932.), Školska knjiga, Zagreb 2009., str. 86-87.

96 Usp. Silvijeva pisma od 24., 26. i 28. svibnja 1907; SS, str. 792-807.

97 SS, str. 359. Ante Kadić navodi, očito se oslanjajući na Meštrovićevo svjedočanstvo: „Umjetnik je posjećivao pjesnika svake nedjelje popodne“; Ante Kadić: „Kranjčević i Meštrović. Uz 15-godišnjicu smrti Ivana Meštrovića: + 16. siječnja 1962.“, u: *Hrvatska revija*, Buenos Aires (ur. Vinko Nikolić), 26(1976), br. 4, str. 514.

98 To potvrđuje i na drugom mjestu, navodeći da „*Trzaje* uvijek čuva kao najdražu uspomenu“; Josip Kosor: „Curriculum vitae“, u: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 8.

99 SS, str. 382.

vlakom, ali ovako me ne puštaju. Sve je što mogu – da plaćem. O, moja Dudo, što se ovo događa?“¹⁰⁰ Nije li u svjetlu tog pisma Eli razumljivija i Kosorova napomena kojom prati taj Silvijev dar: „Pjesnik mi je stisnuo ruku rekavši: ‘Doviđenja možda na drugom svijetu’“.¹⁰¹ No, za razumijevanje Kranjčevićeva stanja tog dana valja imati na umu još jednu okolnost: on je u tim trenucima razapet sumnjom da mu je kći Višnja ozbiljno bolesna a da mu Ela to taji. Dakle, njegova temeljna briga uopće nije u Beču, tj. pri onome što se događa oko njega, pa ni s njim, već u Sarajevu, na adresi Nova testa 34, 1. kat. Očajnička briga za malenu kćer, dakle, posve je potisnula njegovu potrebu da izvješćuje Elu o posjetama koje ga u isto vrijeme i raduju i umaraju. Ali još važnije, taj primjer je duboko simboličan u odnosu na cjelokupni Silvijev boravak u Beču: premda je u bolnici i daleko od doma, on je svom svojom dušom i svim mislima u Sarajevu, i ta mu raskoljenost, odvojenost od obitelji predstavlja barem jednako bolnu ranu kao što je i ona na njegovu tijelu, baš ona koja „neće nikako da zacijeli“.

Analizirajući dalje pojavljivanje bračnog para Meštrović u Silvijevim pismima Eli iz godine 1907., može se zaključiti da je njihov spomen do svibnja izrazito formalan i faktografski. S druge strane, počevši od svibnja Silvijev se spomen Meštrovića intenzivira i zadobiva izrazitu toplinu. Iz pisama se može razabrati što je potaklo tu promjenu: Meštrovići naime *djelatno*, a ne tek riječju, utjehom i fizičkom blizinom pomažu Kranjčeviću. Tako se primjerice Ivan pobrinuo da Silviju dostavljaju hranu iz restorana¹⁰² koja je svakako i obilnija i ukusnija od bolničke,¹⁰³ a Ruža mu donosi kompot i u Silvijevo ime piše molbenice. Tako krajem svibnja Ela moli Silvija da joj pošalje adresu Meštrovićevih,¹⁰⁴ jer bi im htjela zahvaliti na brizi oko Silvija, te ih naziva „zlatnim ljudima“.¹⁰⁵ Silvije pak početkom lipnja emotivno nadodaje da Meštrovićima duguje „mnogu ljubav“.¹⁰⁶

Zbog toga nije začudno što u pripremama za Elin dolazak u Beč (u očekivanju Silvijeva otpuštanja iz bolnice) Silvije primjećuje da se njenu dolasku gospođa Meštrović mnogo veseli. Uz to, dogovorio je s Ivanom da će je on dočekati na željezničkoj postaji. Ustrajući na ostvarenju toga plana, Silvije uviđa problem. Meštrović i Ela se ne poznaju, te stoga daje Eli dva simpatična savjeta za prepoznavanje: „G. Meštrović Te ne pozna. Ako se nijeste kako drukčije dogovorili, Ti drži u ruci bijelu maramu, kad izigješ iz vlaka i kolodvora“.¹⁰⁷ Dva dana kasnije, u pismu pridodaje i poznati, topli opis Meštrovićeve vanjštine: „U subotu će Te ovdje na kolodvoru dočekati gosp. Meštrović. Da ga uzmogneš prepoznati, ne treba mnogo: mali čovječac vrlo dugačke kose. On će Ti ići u svemu na ruku i donijeće Ti vijesti od mene“.¹⁰⁸

Zadnje pismo iz Beča Silvije je napisao Eli u utorak, 18. lipnja 1907., pa je razumno pretpostaviti

100 SS, str. 413.

101 Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem“, str. 153.

102 Riječ je o restoranu i vinariji *Zum Riedhof*, na adresi Schlöselgasse 14, koji se nalazio u blizini bolnice.

103 Silvije pritom ima skromne želje, on bi rado pojeo – pečeno pile.

104 Silvije to i čini, javljajući: Ruža Meštrović, Wien II. Valeriestrasse 8b. Na toj ga je adresi posjetio Silvije, jer je to „Meštrovićev atelier u Prateru“ u kojem je ranije nastao *Zdenac života*. Danas je to mjesto na adresi Böcklinstr. 52. Baselski je slikar dobio tu svoju ulicu u Beču 6. studenog 1919.

105 Elino pismo Silviju od 26. svibnja 1907; SS, str. 800.

106 Silvijevo pismo Eli od 7. lipnja 1907; SS, str. 834.

107 Silvijevo pismo Eli od 17. lipnja 1907; SS, str. 863.

108 Silvijevo pismo Eli od 18. lipnja 1907; SS, str. 865. Takav Kranjčevićev opis Meštrovića, dakako, potpuno odgovara njegovu izgledu na sačuvanim fotoportretima iz tog razdoblja.

da je ona stigla u Prijestolnicu tijekom toga tjedna. Međutim, daljnji se razvoj događaja nipošto nije odvijao po planu, jer Silvijevo zdravstveno stanje nije dopuštalo povratak u Sarajevo odmah po izlasku iz bolnice. Stoga su, čekajući da se Silvije dovoljno prisnaži kako bi mogao podnijeti dugo putovanje, supružnici iznajmili stan u blizini bolnice, kako bi im dr. Frisch mogao biti pri ruci. S obzirom na njegovo stanje tih dana, Silvije bi sigurno potpisao ono što je napisao u jednom pismu iz sredine svibnja: „...vjeruj mi da nijesam mnogo više no sjena“.¹⁰⁹ Ela je mislila isto, što se vidi iz njena intimnog nekrologa Silviju, tj. iz zapisa nastalih neposredno nakon Silvijeve smrti. Tada je zapisala sjećajući se tih dana: „Onda kasnije, kad si izišao iz bolnice, kako si dugo trebao do kuće, a bilo je pedeset koraka samo. Bolno, grozno!“.¹¹⁰ Iako o tome iz posve razumljivih razloga prekinute razdvojenosti nema više pisanih tragova, razumno je zaključiti da su Ivan i Ruža Meštrović tih dana bili blizu tih Silvijevih i Elinih nevolja. Ta njihova bliskost, vidi se primjerice i iz pisma dr. Oskara Kaunitza Dervišu Korkutu, koji svjedoči da je Silvije u njegovoj pratnji posjetio Meštrovićev atelier i ondje vidio „prvi veći rad Meštrovićev, broncarski kip koji je nazvan: *Majka*“.¹¹¹ Iako liječnik Kaunitz ne spominje vrijeme tog Silvijeva posjeta Meštrovićevu atelieru, posve je sigurno da se ta njegova napomena ne odnosi na studeni 1906. (kako je ranije spomenuto, prema korespondenciji). Budući da on spominje da je bila nazočna i Ela, a ona u Beču uz bolesnog Silvija nije bila prije lipnja 1907., riječ je o posjetu koji se zasigurno dogodio između Silvijeva izaska iz bolnice i povratka u Sarajevo.

2. 3. Bračni par Meštrović i posljednja godina Kranjčevićeva života

I nakon se njihova odlaska iz Beča, nastavila briga bračnog para Meštrović za Kranjčeviće. Ivan im je napisao vrlo toplo, koliko je poznato, i jedino njegovo pismo upućeno na Silvijevu sarajevsku adresu. U tom se pismu, čiji je tekst Ivo Frangeš prenio u trećem svesku Kranjčevićevih *Sabranih djela*, doista zrcali toplina čitava njihova prijateljstva i iskrena privrženost dvojice velikana, te ga zato ovdje valja citirati u cjelosti:

Dragi naši,

mi nijesmo mislili da se Vi na nas srdite, nego da ne hajete za nas. Kad ne bi od drugih saznali, kako stoji pjesnik – po Vama nikada. Nu što nam je draže nego sto pisama, čujemo da je Silvijevo stanje snošljivo, što nam donekle Vaša karta potvrđuje, čim o tom ništa ne spominjete – jer Vi oboje brzo neugodnost zaboravljate.

Silviju još opraštam, da on uz svoju Višnjicu zaboravlja sjetiti se, da bi nas veselilo čuti, kako se on s njom veseli, ali Vama gospođo, ne, što nijeste još na tu ideju došli. Dajte nadoknadite!

109 Silvijevo pismo od 19. svibnja 1907; SS, str. 779.

110 Notes Ele Kranjčević (Intimni nekrolog), SS, str. 899.

111 Tekst pisma u: Silvije Strahimir Kranjčević: *Sabrana djela*, svezak III, uredio Ivo Frangeš, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1967., str. 783.

Vama sigurno ne će biti poznato, da se mi sasvim selimo iz Beča – i to već o Novoj godini; idemo u Pariz. Eto vidite kud sudbina ljude nosi ko vikor perušinu – hoćemo li se naskoro vidjeti, Bog zna. No, nadajmo se. Pošto mi ne preostaje vremena Silvijev portrait učiniti onako kako sam htio, to će ostat tek fragmenat – ko i sve -. Htio sam Vam poslati fotografiju, nu sad kad odlazim te portrait ne mogu sa sobom uzeti, to ću se ja fotografijom zadovoljiti, a Vama samu stvar poslati. Primite, dakle, taj malen darak, ako Vam se sviđa!?

Je li da ćete nam se gdješto javiti u tuđi svijet? Mi vama sigurno!

Da ste nam zdravo, mili naši, skupa s Vašom Višnjicom! Vama milostiva ruku ljubeć, a Silviju junačko čelo, Vaš sam odani

I. Meštrović

Beč, 25. XI. 07.¹¹²

Čitajući ovo Meštrovićevo pismo, lako je zaključiti da ga nije napustila ona ista „diplomatičnost“ koju je pokazao već u kavani *Arkaden*, tješeci Silvija pred njegovim, i crnim slutnjama Josipa Kosora. Ovo pismo nipošto nije prijekor, već prikrivena zabrinutost za Silvija. Između redaka, njime Meštrović ponavlja upravo one iste Kosorove riječi izrečene oko godinu dana ranije u Beču: „Ja se bojim za vas!“. Ostavljajući ovdje očito daljnje pogoršanje Silvijeva zdravstvenog stanja nakon povratka u Sarajevo, čini se važnijim napomenuti da je Meštrović ispunio svoje obećanje iz gornjega pisma, poslavši reljef Kranjčevićeva lica Silviju, budući da Ela spominje taj Meštrovićev rad popisujući inventar Silvijeve radne sobe nakon njegove smrti.¹¹³

3. Meštrovićevo prijateljevanje sa Silvijem nakon pjesnikove smrti

Iako je dobro poznata činjenica da je nešto manje od godinu dana nakon ovog Meštrovićevog pisma Silvije umro, nije paradoksalno ustvrditi da tim 29. listopadom 1908. nije prekinuto Meštrovićevo prijateljevanje s Kranjčevićem, i to iz najmanje dva razloga.

Prvo, Meštrović je želio Silviju napraviti nadgrobni spomenik. Prema njegovu zamišljaju, trebala je to biti mramorna sfinga s očima od safira. Imajući u vidu čitavu njihovu bečku povijest, nema sumnje da bi se taj Meštrovićev rad na koji je bio spreman, doista mogao smatrati svojevrsnim i simboličnim nastavkom njihova prijateljstva. Ipak, kao što je poznato, za Silvijev je nadgrobni spomenik izabran

¹¹² Cit. prema istom izvoru, str. 782.

¹¹³ „Uz писаći stol, na jednom malom mramornom stoliću, stoji reljef-portret Silvijev od Meštrovića“; Ela Kranjčević: „Silvijeva soba“, u: SS, str. 888.

Krilati genij Rudolfa Valdeca,¹¹⁴ a ostao je sačuvan podatak da Valdec nije želio primiti naknadu za svoj rad. Razlog za to i u Valdeca se može pronaći u izravnim susretima s pjesnikom. Ta njegova simbolistička skulptura ima svoju povijest. Njezina prva, nažalost uništena inačica, izložena je na *Hrvatskom salonu* 1898.¹¹⁵ Taj lik genija raširenih krila, svijenih leđa te ruku i nogu vezanih o deblo, „simbolički je prikaz umjetničke neslobode i sputanosti u kojoj se prepoznao i pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević, te mu je skulpturu Valdec poklonio. Silviju se svidjela ta skulptura vjerojatno zato što je prepoznao sebe u toj simbolici.¹¹⁶ Sudeći prema podacima iz njegove autobiografije Silvija je s Valdecem upoznao Mihovil Nikolić. On piše kako je upravo u vrijeme njihova dolaska Valdec bio razbijao jednu svoju skulpturu, dodajući da je Kranjčević na prvi pogled razumio Valdeca, pa je samo prošaptao: „Eto, razbio je svoje vlastite sne“.¹¹⁷

Ako je i u pogledu Valdeca Kranjčević izgovorio istinu, Silvijeva smrt, usuprot tome, nije razbila san o Meštrovićevu nastavku prijateljavanja s njim. Riječi su što ih je Meštrović izgovorio Silviju još u kavani *Arkaden*, poput ovjere tog stajališta, i zato se na kraju, valja još jednom vratiti na to mjesto. Naime, nakon što ga je Silvije zagrlio, mladi mu je kipar rekao: „Vjerujte da su Vaše pjesme nadahnule i mene i jer se sve umjetnosti nadahnjuju uzajamno, ko sezone godine i ko zvijezde u vječnoj atrakciji po zakonu jačeg u odnosu sa slabijim i mističnom ubrizgavanju zajedničkih traka i zajedničkog zračenja...“¹¹⁸ Pogleda li se unatrag na Meštrovićev život nakon Silvijeve smrti, to nije bila samo istina nego i zavjet. Više autora, a njihov je rodonačelnik Matoš, upozoravali su na sličnost Meštrovićeva i Kranjčevićeva pesimizma, ali važnije od tog mogućeg utjecaja, svakako je upozorenje druge Ivanove supruge Olge. Ona je u jednom je intervjuu potvrdila da je Meštrović znao napamet i Kranjčevićeve stihove i da je, recitirajući ih djeci improvizirao ako bi poneka mjesta zaboravio.¹¹⁹ No, ti stihovi za Meštrovića nipošto nisu bili tek pasivna baština. Naime, poznavatelji Meštrovićeva opusa upozoravaju da se u njegovim cavtatskim *Anđelima s dušom pokojnika* može prepoznati utjecaj Kranjčevićevih stihova iz pjesme *Anđeo bola*.¹²⁰ Na tom tragu, bilo bi doista zanimljivo zasnovati komparativnu analizu i nekih drugih Meštrovićevih radova s jedne i Kranjčevićevih stihova s druge strane.

114 Simboliku i značenjske slojeve tog spomenika komentirao sam ranije u: Daniel Miščin: *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2004., str. 33-43.

115 Na www.sskranjcevic.hr u odjeljku *Biografija*, uz datum 11. siječnja 1913. mogu se vidjeti fotografije Valdecova *Krilatog genija* izložene upravo na tom *Salonu*, u Društvu hrvatskih umjetnika. (Provjereno 3. svibnja 2018.).

116 Usp. Antonija Tkalčić-Košćević: „Sjećanje na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu“, Zagreb 2007., str. 22. Cit. prema: Darija Alujević: „Beč kao mjesto formiranja umjetnica hrvatske moderne i njihov udio u likovnom životu Zagreba“, u: *Izazov moderne: Zagreb-Beč oko 1900. Slikarstvo, kiparstvo i arhitektura zagrebačke i bečke secesije*, katalog izložbe, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2017., str. 165.

117 Mihovil Nikolić: „Fragmenti iz moga života“, u: Vinko Brešić: *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb 1997., str. 562.

118 Josip Kosor: „Susret s Kranjčevićem“, str. 140.

119 Usp. Dragica Hammer-Tomić: *Sveto i tragično u kiparstvu Ivana Meštrovića*, Ex libris, Zagreb 2015., str. 90.

120 Isto, str. 389. Tekst Kranjčevićeve pjesme *Anđeo bola* primjerice u: Silvije Strahimir Kranjčević: *Heronejski lav. Izabrane pjesme*, Školska knjiga, Zagreb 2008., str. 241.

Zaključak

Onkraj uvriježenih i katkad stereotipnih tvrdnji o preplitanju životnih puteva Ivana Meštrovića i Silvija Strahimira Kranjčevića u Beču krajem 1906. i u prvoj polovici 1907. godine, analiza raspoloživih pisanih izvora iz tog razdoblja dopušta zaključiti da se radilo o iskrenomu prijateljstvu. Ono je bez sumnje zasnovano na velikom međusobnom poštovanju dvojice hrvatskih velikana i prije no što su se osobno upoznali. Baš to poštovanje dovelo ih je za isti stol u bečkoj kavani *Arkaden* 13. studenog 1906. Ono je također potaklo Kranjčevićevu želju da Meštrović oblikuje njegov lik. Nasuprot ispaćenog lica što ga je gledao pred sobom razgovarajući sa Silvijem, Meštrović je odgovorio idealiziranim i snažnim izrazom Kranjčevićeva lica, kao da ga je gledao dok stvara svoje najbolje pjesme, a ne okovanog bolešću. To poštovanje pretvorilo se u svibnju 1907. u iskreno prijateljstvo koje je Meštrović čuvao i nakon Silvijeve smrti, s jedne strane nakanom da mu oblikuje i nadgrobni spomenik, a s druge utkavši Silvijeve stihove u nadahnuća svojih kasnijih skulptura.

Silvije Strahimir Kranjčević and Ivan Meštrović. One Viennese Friendship

ABSTRACT

In the books on Kranjčević and Meštrović, their Viennese friendship is regularly mentioned. But it seems that a systematic study of sources from that time offers a more complete understanding of the relationship between Kranjčević and Meštrović. Therefore, the author seeks to gather, analyze and match the data from the historical sources on that friendship. There are three basic sources: Kranjčević's Vienna correspondence, biographical literature on Meštrović's Viennese period and two particularly valuable testimonies of Croatian writer Josip Kosor who accompanied Meštrović in his meetings with Kranjčević. The study of these meetings and their conversations is important, because they occur in the most difficult days of the entire life of Kranjčević, and at the same time reveal the nobility of spirit of young Meštrović, as the most famous Kranjčević's visitor in Vienna hospital.

Although the friendship of two famous Croatian artists can be followed in a relatively short timeframe within the last period of Kranjčević's life, it is very rich in its different layers. Moreover, that friendship continued to inspire Meštrović in the period after Silvije's death.

Keywords: Vienna, Kranjčević, Meštrović, Kosor, Cafe *Arkaden*, sculpture, illness, death

**Senjani u Benešićevu rječniku
iliti
o lijevoj strani Rječnika hrvatskoga književnoga jezika
od preporoda do I. G. Kovačića**

Sažetak

Središnji je fokus ovoga rada na abecedariju (popisu natuknica) Rječnika hrvatskoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića (ili Benešićeva rječnika). Budući da se građa toga rječnika temelji na korpusu od petstotinjak djela novije hrvatske književnosti, u prvome se dijelu ovoga rada analizira leksički doprinos senjskih književnika (S. S. Kranjčevića, M. C. Nehajeva, V. Novaka i M. Ogrizovića) abecedariju Benešićeva rječnika. Pronalaze se tzv. senjske natuknice koje su u Rječnik ušle isključivo na temelju citatnih potvrda iz djela senjskih književnika, a potom se istražuje jesu li one potvrđene i u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima, ili ih bilježi i leksikografski obrađuje jedino Benešićev rječnik.

Potruga za senjskim natuknicama u Benešićevu rječniku otvorila je mnoga pitanja vezana za odabir leksika koji će postati njegovim abecedarijem. Jedno je od pitanja je li pri biranju natuknica Benešić bio pod utjecajem kakve jezične ideologije, a na njega se nastoji odgovoriti pomnim iščitavanjem predgovora Rječniku. Drugo se pitanje vezuje za zastupljenost kajkavskog leksika u abecedariju Benešićeva rječnika, i to onog koji je dijelom novije hrvatske književnosti (npr. iz djela Galovićevih, Domjanićevih, Krležinih, Kovačićevih i itd.).

Oba dijela analize dala su zanimljive rezultate. S jedne strane pokazalo se da Benešićev rječnik bilježi daleko više leksika potvrđenog u djelima senjskih književnika od suvremenih jednojezičnika i u tome leži njegova kvaliteta i posebnost. S druge pak strane, pokazalo se da je Benešić prilikom odabira natuknica za svoj rječnik bio pod utjecajem ideologije standardnog jezika zbog čega je nerado u Rječnik uključivao kajkavske lekseme potvrđene u novijoj hrvatskoj književnosti – čak i iz djela koja su navedena kao dio njegova korpusa. S obzirom na otkriveno, predlaže se revizija lijeve strane Benešićeva rječnika.

Ključne riječi: Benešićev rječnik, abecedarij, senjski književnici, ideologija standardnog jezika

Uvod

U radu se analizira leksički doprinos senjskih književnika abecedariju Benešićeva rječnika. Prije svega traže se riječi koje su u tom Rječniku postale natuknicom isključivo zahvaljujući oprimje-

renjima iz djela senjskih književnika. Nadalje se promatra njihov status u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima, da li ih bilježe ili ne, kako bi se pokazala važnost *Benešićeva rječnika* u opisu jezika novije hrvatske književnosti.

Analiza pak tzv. *senjskih natuknica* otvorila je čitav niz pitanja o lijevoj strani rječnika koji bi trebao opisati jezik (novije) hrvatske književnosti. Kako je u nas *Benešićev rječnik* jedini takve vrste, valja se osvrnuti na autorski odabir natuknica koje u nj ulaze. Često se u literaturi o tom *Rječniku* piše kao o nenormativnom i informativnom, no uzimajući u obzir njegovu lijevu stranu pitamo se je li tomu baš tako? U radu želimo pokazati dvije naoko oprečne stvari.

Prvo, *Benešićev rječnik* bilježi uistinu zanimljiv leksik, tvorbe i porabe iz jezika hrvatske književnosti, koje ne bilježi nijedan drugi hrvatski jednojezičnik. O tome je već pisano, a mi ćemo tu izjavu potkrijepiti primjerima iz djela senjskih književnika koja su ušla u *Rječnik*, kako bismo istovremeno pokazali velik senjski doprinos leksičkoj razvedenosti jezika hrvatske književnosti.

S druge ćemo strane upozoriti na nedostatnost *Benešićeva rječnika* za realan opis jezika hrvatske književnosti, jer u obradu ne uključuje mnogobrojne nestandardne i neštokavske lekseme i jezične oblike, osobito kajkavske. Mišljenja smo da bi jeziku hrvatske književnosti trebalo pristupiti s neutralnije sociolingvističke pozicije i leksikografski ga obraditi onakvim kakav on doista jest – obogaćen leksikom iz svih triju naših narječja i riječima iz različitih registara upotrebe. Stoga predlažemo reviziju lijeve strane *Benešićeva rječnika* kako bi u budućnosti taj *Rječnik* bio vjernija slika jezika koji opisuje.

1. *Benešićev rječnik* – hrvatski specifikum

Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića počeo se izrađivati sredinom 20. stoljeća na poticaj ondašnjega potpredsjednika JAZU, akademika Miroslava Krleže. Posao izrade *Rječnika* povjeren je kulturnome radniku (polonistu, prevoditelju, leksikografu) Juliju Benešiću (1883.–1957.), zbog čega se *Rječnik* danas često i zove upravo *Benešićevim rječnikom*. Evo što kaže sâm Julije Benešić u predgovoru prvome svesku (*a-rzati*), kako je zamislio rječnik novije hrvatske književnosti:

„Svrha je ovog Rječnika da dade sliku književnog jezika, kojim su pisali hrvatski književnici od vremena ilirskog pokreta (1835.) do početka drugog svjetskog rata, okruglo: u vremenu od jedne stotine godina, i to citatima uz svaku riječ, kako je ta riječ iznesena u književnim djelima hrvatskih pjesnika i beletrista.“ (Benešić, 1985: XVII).

Odabirom takva pristupa i obradom leksika utemeljenog na književnim citatima *Benešićev rječnik* zauzima posebno mjesto unutar hrvatske leksikografije (v. Nikolić-Hoyt, 2010: 80; Filipović Petrović 2015: 43).

Autor kaže da je izdvojio 107 po njegovu mišljenju ponajboljih književnika pazeći pritom da budu iz svih generacija tijekom stotinu godina i iz svih naših krajeva (Benešić, 1985: XXIV, XXVI).

Kasnijom provjerom utvrdili smo da je zapravo riječ o 114 autora među kojima su, spominjemo tek kao zanimljivost, samo tri žene (Ivana Brlić Mažuranić, Zdenka Marković i Adela Milčinović).¹²¹ Na Benešićevu su se popisu tako našla najzvučnija imena hrvatske književnosti poput Dobriše Cesarića, Slavka Kolara, Ante Kovačića, Silvija Strahimira Kranjčevića, Miroslava Krleže, Janka Leskovara, Antuna Gustava Matoša, Vladimira Nazora, Milutina Cihlara Nehajeva, Vjenceslava Novaka, Augusta Šenoa, Tina Ujevića, Iva Vojnovića, kao i manje poznati književnici poput Tugomira Alaupovića, Nike Bartulovića, Ferde Becića, Jurja Carića, Stjepana Ilijaševića, Ivana Krnica, Milkana Lovinca itd.¹²² Marije Jurić Zagorke, primjerice, uopće nema.

Kada bismo *Benešićev rječnik* željeli odrediti s obzirom na njegov odnos prema korpusu, valja reći da on nije utemeljen na korpusu, nego se korpusom vodi (usp. Tognini-Bonelli, 2001: 84), odnosno, leksikografska rješenja u tom rječniku vođena su podacima iz korpusa (u ovom slučaju citatnim potvrdama) tako što se riječi bilježe u obliku u kojem su zabilježene kod pojedinog pisca, a njihova su značenja kontekstualno uvjetovana.

Također je važno naglasiti da u *Benešićev rječnik* ne ulaze sve riječi koje se nalaze u korpusu, nego samo one probrane od strane autora.

Za svoj rječnik Benešić kaže da je nenormativan i informativan, da se njime ponajprije želi prikazati život riječi u književnosti, odnosno, dati slika hrvatskog književnog jezika u odabranu književnom periodu:

„Pri sastavu rječnika književnoga jezika ne radi se samo o tome, da se unesu pojedine riječi, nego je glavno: navesti tu riječ u njezinoj upotrebi, u frazi, u kojoj je ta riječ centralna. Rječnik će zabilježiti tu riječ dajući joj ruho, kojim ju je autor zaodjeo, zabilježit će frazu, a ne goli izraz“ (Benešić, 1985: XXIII).

Drugim riječima, natuknice *Benešićeva rječnika* nastale su (i nastaju) na temelju građe ekscerpirane iz književnih djela odabranih autora. Na desnoj strani natukničkoga članka obrađene su gramatički te im je pridodano značenje koje je izvedeno iz rječničkog, ili češće rječničkih citata, čiji kronološki poredani prijepisi čine drugi dio rječničke natuknice. Pogledajmo u nastavku primjer obrade jedne natuknice iz 13. sveska, koji je ujedno prvi u nizu *novih*¹²³ svezaka *Benešićeva rječnika*:

Senj, m., grad u Hrvatskome primorju.

Ob noć bliedom mjesečinom / S bijelih kulā Senja grada / Strašno glede na poljanu / Mrtve glave od Turakā (*Vraz, Izabrane pjesme, 1880, 223*). — »Na kamenu, Senju moj / Uz viek dičan, slavan stoj! / Eto opet zora ruji, / Viek ti mladi titnja, buji: ...

121 A da je ženske književne produkcije u Benešićevo doba itekako bilo svjedoči nam, između ostalog, i *Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini do svršetka 1935.* koju su izradile Branka Dizdarević (Hergešić) i Jelka Mišić-Jambrišak.

122 Popis autora i izvora iz kojih su vađeni citati za *Rječnik* vidi u prvome svesku (*a-rzati*) iz 1985., a revidiran popis u 13. svesku (*s-spužvast*) iz 2013. godine.

123 Zbog duge povijesti nastajanja *Benešićeva rječnika* postoje stanovite razlike u metodologiji izrade pojedinih svezaka, posebice uočljive prilikom usporedbe tzv. *starih* (1.–12.) i *novih* svezaka (13. i 14.), o čemu će kasnije u radu biti više riječi.

(Vukelić, *Književno cvieće*, 1882, 129). — Po gradu se općenito mislilo, da je nadvojvodu zadržalo u Senju nevjeme ... (Novak, *Tito Dorčić*, 1906, 85). — Sa visina gruala bura, kanda će polomiti drevno hrašće oko Senja ... (Šenoa, *Čuvaj se senjske ruke*, 1932, 7).

2. Sudbina *Benešićeva rječnika* – od ideje do realizacije

Benešićev rječnik ima pomalo nesretnu sudbinu i dugu povijest nastajanja. Rađen je na način da su se sredinom 20. stoljeća odabrani citati ispisivali na listiće uz navođenje njihova autora, godine izdanja i broja stranice na kojoj se nalaze. Ti su se listići abecedno slagali i pohranjivali u kutije odgovarajućeg slova. Benešić u predgovoru kaže da je ispisano 150 tisuća listića (Benešić, 1985: XXIV).

Prije smrti 1957. godine Benešić je obradio tek dio građe, *a-serenada*, koji je potom tridesetak godina ostao u rukopisu (Hamm, 1985: XXVII). Njegova su se dovršavanja osamdesetih godina uhvatili urednici, ponajprije akademik Josip Hamm, a nakon njegove smrti akademici Milan Moguš i Josip Vončina, koji su priredili i objavili prvih dvanaest sveska (1985. –1990.), odnosno od *a* do kraja slova *r* (*rzati*).

Građu na listićima preostalih slova (S–Ž) počeo je devedesetih godina prošloga stoljeća obrađivati akademik Slavko Mihalić, no značajniji su se pomaci u smjeru završavanja *Rječnika* dogodili tek 2008. godine kada na poticaj akademika Milana Moguša posao dovršavanja *Benešićeva rječnika* preuzima Zavod za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (v. Nikolić-Hoyt 2010: 62; 2013a: II). Otada do danas objavljena su dva *nova* voluminozna sveska: trinaesti (*s-spužvast*) 2013. te četrnaesti (*spužvica–švrljuga*) 2017. godine, a nastavljen je i rad na slovu T.

Budući da se na *Benešićevu rječniku*, doduše nekontinuirano, radi već sedamdesetak godina, a u tom je periodu leksikografija kao znanost znatno napredovala i počela se voditi novim tehnološkim i metodološkim načelima, jasno je da se u *novim* svescima *Rječnika* nije moglo u potpunosti nastaviti tamo gdje je Benešić stao. Stoga, iako se u određenoj mjeri poštuju osnovne smjernice koje je autor zadao, u daljnjem se radu uvode i novine u obradi s ciljem poboljšanja kvalitete i iskoristivosti *Rječnika* (v. npr. Nikolić-Hoyt, 2010: 68; 2013a; Filipović Petrović, 2012a). Tu je za našu temu važno istaknuti da se u obradi ne dira u Benešićev abecedarij te se i dalje obrađuju leksemi koje je on (ili koji njegov suradnik) odabrao, zapisao i smjestio u kutiju. Može se stoga reći da su *benešićografi* ostali u procjepu između načela da *Rječnik* valja završiti na način kako ga je zamislio i započeo sâm Julije Benešić, no da ne treba ponavljati njegove pogreške u obradi (usp. Nikolić-Hoyt, 2010: 68, 2013a: II).

S vremenom se pokazalo da podaci na listićima nisu uvijek vjerodostojni niti čitljivi te se išlo na nabavu izdanja kojima se Benešić koristio (njih petstotinjak)¹²⁴ kako bi se svaki ispisani citat s listića provjerio u izvorniku i točno zabilježio u *Rječniku* (v. Nikolić-Hoyt 2013a: II). Najveća je

124 Tom je prilikom detaljno revidiran popis pisaca i djela iz kojih su ekscerpirani citati, a koji je objavljen u prvome svesku *Rječnika* 1985. te je prema podacima na listićima sastavljen novi popis koji je objavljen uz prvi *novi* svezak *Rječnika* (v. Filipović Petrović i Marković 2013.).

pak novina u posljednja dva sveska bilježenje punog bibliografskog podatka uz svaku citatnu potvrdu. Piše se tako prezime pisca, naslov djela, godina izdanja i broj stranice nakon citata, što u starim svescima nije bio slučaj (više o novim metodološkim postupcima v. Nikolić-Hoyt 2013a: IV–IX). Na taj način zainteresirani korisnik uvijek može provjeriti vjerodostojnost obrađenih podataka te dobiti informaciju je li dani citat iz prvog izdanja kojega autora, ili iz njegovih kasnijih izdanja, što se u jezičnome smislu također pokazalo izuzetno važnim.¹²⁵

O strukturi i sudbini *Benešićeva rječnika*, kao i o njegovu mjestu i ulozi unutar hrvatske leksikografije, u posljednjih je desetak godina napisan cio niz vrijednih radova (Nikolić-Hoyt 2010, 2011, 2013a, 2013b, 2017; Filipović Petrović 2012a, 2012b, 2015, 2018), uključujući i doktorsku disertaciju *Status frazema u „Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića“* (Filipović Petrović 2014). U spomenutim radovima autorice se uglavnom bave izazovnom desnom stranom rječničkih natuknica, njihovom strukturom te obradom značenja i frazeologije, koja zbog svoje kompleksnosti zahtijeva mnogo pažnje te okupira obrađivače na dnevnoj razini.

O lijevoj pak strani *Benešićeva rječnika*, u smislu odabira natuknica, nije se mnogo pisalo, niti u stilističkom, niti ni u sociolingvističkome smislu, a tomu je zasigurno kumovao i restriktivno utvrđen Benešićev abecedarij na koji priređivači s(a)vjesno i dogovorno ne vrše utjecaj kako bi *Rječnik* i dalje ostao Benešićevim autorskim djelom.¹²⁶

Ovaj je rad zamišljen kao mali doprinos istraživanju velike lijeve strane *Benešićeva rječnika*. Cilj mu je pokazati dvije naoko oprečne, a opet isprepletane stvari:

- a) da Benešićev rječnik bilježi uistinu zanimljiv leksik, tvorbe i porabe iz jezika hrvatske književnosti kojih nema u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima te je stoga potreban i važan dio hrvatske leksikografije. To ćemo pokazati na primjerima iz djela senjskih književnika koja ulaze u Benešićev korpus;
- b) da se isključivanje dijela leksika iz hrvatske književnosti ne može pravdati samo argumentom prostorne ograničenosti *Rječnika*, ili estetskim ukusom autora i ekscerptora, nego da je pri biranju leksema koji će postati natuknicama prisutna i određena jezična ideologija. Iz toga slijedi da jezik novije hrvatske književnosti nije zadovoljavajuće opisan u hrvatskoj leksikografiji, odnosno da se *Benešićev rječnik* ne temelji na reprezentativnom korpusu i ne zadovoljava u potpunosti potrebe hrvatske književne leksikografije.

125 Opće je poznato da je splotom nelingvističkih okolnosti nerijetko mijenjan jezik hrvatskih pisaca iz druge polovice 19. i s početka 20. stoljeća. To je rezultiralo jezično nekompatibilnim izdanjima istih književnih djela. Primjerice, u grafijsko-jezičnom su neskladu izdanja Leskovarovih djela objavljena početkom 20. stoljeća i ona objavljena za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Više o toj temi, kao i o prijedlogu bilježenja paralelnih korpusnih glosa u *novim svescima Benešićeva rječnika* v. Nikolić-Hoyt, 2017.

126 Naime, i urednici starih svezaka, kao i urednici novih drže se načela koje je iznio akademik Matković u uvodnome slovu prvoga sveska: „Kao u izrazito autorskom radu, u izboru primjera vođenom kriterijem ne samo književno povijesnog nego i subjektivno estetskoga ocjenjivanja, svaka naknadna intervencija urednika ili priređivača bila je nedopustiva.“ (Matković, 1985: [VIII]).

Iz istog su razloga izbačeni izvori i citati koje je svojevremeno u *Rječnik* dodavao akademik Slavko Mihalić prema vlastitu nahodjenju, a koji izlaze iz Benešićeva okvira (usp. Nikolić-Hoyt, 2013a: III).

3. Senjani u *Benešićevu rječniku* – od *anđelčeta* do *svjetovlja* i *šiljanja*

Pod Senjanima u *Benešićevu rječniku* misli se s jedne strane na akademika Milana Mogaša, Senjanina, koji je bio suurednik *starih* i *novih* svezaka, pokretač rada na *Rječniku* 2008. godine te voditelj projekta dovršavanja *Rječnika* od 2011. do svoje smrti koncem 2017. godine.

S druge strane, pod Senjanima se u *Benešićevu rječniku* misli na četvoricu senjskih književnika iz čijih je djela Benešić vadio citate na temelju kojih je gradio natuknice, a to su Silvije Strahimir Kranjčević, Milutin Cihlar Nehajev, Vjenceslav Novak i Milan Ogrizović. Senjski su književnici u *Rječniku* zastupljeni velikim brojem književnih djela.¹²⁷

Ako želimo govoriti o doprinosu senjskih književnika *Benešićevu rječniku* i hrvatskoj leksi-kografiji uopće, onda nam je zadaća istražiti koje su natuknice ušle u *Rječnik* isključivo na temelju citatnih potvrda iz djela senjskih književnika, a nema ih u drugim hrvatskim jednojezičnicima.¹²⁸ Takve, uvjetno rečeno, *senjske natuknice*, istražene su na uzorku od četiri sveska *Benešićeva rječnika*: 1. (*a–burkati*); 6. (*lađar–mondenstvo*); 13. (*s–spužvast*); 14. (*spužvica–švrljuga*) s namjerom da se pokrije više dijelova abecede te da se ravnomjerno obuhvate i *stari* (1. i 6.) i *novi* (13. i 14.) svesci *Rječnika*.

Kada su ekscerpirane leksičke natuknice iz *Benešićeva rječnika* koje su oprimjerene jedino

---

127 U bilješki donosimo djela senjskih književnika iz revidiranoga popisa pisaca i djela koji je objavljen u 13. svesku *Benešićeva rječnika* (Benešić, 2013: XV–XXXIV):

KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir

Izabrane pjesme. Zagreb, 1898.

Pjesnička proza. Zagreb, 1912.

Djela I: za narod. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1933.

Djela II: za čovjeka. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1934.

Djela III: pred vizijama. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1934.

Djela IV: kroz život i djelo. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1934.

NEHAJEV, Milutin Cihlar

Bieg: povjest jednog našeg čovjeka. Zagreb, 1917.

Vuci. Zagreb, 1928.

Rakovica. Zagreb, 1932.

Knjiga eseja. Zagreb, 1936.

Pripoviesti. Zagreb, 1944.

Eseji I. Zagreb, 1944. (Djela Milutina Nehajeva, svezak 10).

Eseji II. Zagreb, 1945. (Djela Milutina Nehajeva, svezak 11).

NOVAK, Vjenceslav

Podgorka: slika iz hrvatskoga Primorja. Zagreb, 1894.

Nikola Baretić. Zagreb, 1896.

Posljednji Stipančići: povijest jedne patricijske obitelji. Zagreb, 1899.

Zapreke: pripoviest iz savremenoga hrvatskoga života. Zagreb, 1905.

Tito Dorčić: pripovijest. Zagreb, 1906.

Informator. Zagreb, 1932.

OGRIZOVIĆ, Milan

Hasanaginica: drama u tri čina. Zagreb, 1909.

Tajna vrata: sedam novela. Zagreb: Kugli, [1920.].

U prvih dvanaest svezaka konzultirani su i sljedeći naslovi koji su kasnije izuzeti: Kranjčević, *Triptih*, 1908. i Novak, *Pod Nehajem*, 1892.; *Podgorske pripovijesti*, 1889.

128 To dakako ne znači da tih leksema nema u djelima drugih književnika, nego samo to da su u *Benešićevu rječniku* za te natuknice zabilježena jedino oprimjerenja iz djela četvorice senjskih književnika. One su *senjske* iz perspektive *Benešićeva rječnika* te im stoga naziv bilježimo kurzivom.

citatima iz djela spomenutih senjskih književnika, sljedeći je korak bio ekscerpirati leksik provjeriti u općim hrvatskim objasnidbenim jednojezičnicima i rječniku stranih riječi (u Anićeve (2004), Šonjinu (2000) i Šamijinu (2012) rječniku, u *Velikome rječniku hrvatskoga jezika* (2015), na *Hrvatskome jezičnom portalu* te u Klaićeve (1983) *Rječniku stranih riječi*) kako bi se utvrdilo u kojoj su mjeri *senjske natuknice* zastupljene u suvremenoj hrvatskoj leksikografiji, odnosno koja je važnost *Benešićeva rječnika* u njihovoj afirmaciji i obradi.

U potrazi za potvrdama bilo oblika, bilo značenja *senjskih natuknica Benešićeva rječnika* u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima, došlo se do sljedećih rezultata, odnosno do podjele ekscerpiranog leksika u pet skupina:

- a) *Senjske natuknice iz Benešićeva rječnika* potvrđene i u hrvatskim općim jednojezičnicima i/ili u rječniku stranih riječi, na primjer:¹²⁹

bârčica, f., dem. od *barka*.

Fratri znadu, da dobrinjski župnik Andrejčić u barčici lako prevesla kanal (*Nehajev*).

bôdulski -ā -ō.

Bracera upućena sa mladim bodulskim vinom u Senj (*Nehajev*).

lihva, f.

Sjeti se on nekog cincara Marka, koji se bog zna otkuda doselio u Senj i živio od lihve (*Novak*).

ministrirati ministrirām, *dvoriti kod mise*.

Tek što sam malo čitati naučio, već sam i ministrirao (*Ogrizović*).

spaljivanje, glag. im. od *spaljivati*.

... puk se gdjekad zabavlja i spaljivanjem heretičara ... (*Nehajev, Knjiga eseja, 1936, 133*).

šarenilo, n., *raznobožnost*.

A on je titrao u vatrenom šarenilu boja kao kaplja rose o paučini (*Kranjčević, Djela IV, 1933, 39*).

itd.

Prva je skupina *senjskih natuknica* očekivano najveća i za našu temu najmanje zanimljiva jer bilježi opći leksik u uobičajenoj upotrebi koji obrađuju i suvremeni hrvatski jednojezičnici.

- b) *Senjske natuknice iz Benešićeva rječnika* čiji oblik nije potvrđen u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima bilo zbog knjiškog, bilo zbog zastarjelog oblika, ili danas neplodne tvorbe, primjerice:

129 Primjeri iz prvih dvanaest svezaka u *Rječniku* do kraja slova R nisu popraćeni punim bibliografskim podatkom te ih ovdje prenosimo onako kako su tiskani, bez provjere u izvornicima jer to nije ključno za našu temu. Imamo ipak na umu da je u njima moguć kakav slovni ili jezični raskorak od izvornika.

andělče (Kranjčević), *arkivār* (Nehajev), *bèznadica* (za *beznade*) (Ogrizović), *bližika* (za *rođak*) (Nehajev), *bogopsóvac* (*koji psuje boga*) (Kranjčević), *břđe* (coll. od *brdo*) (Novak), *măšinālno* (za *mahinalno*) (Nehajev), *milòrānka* (*draga, mila, može biti i: milovanka*) (Kranjčević), *sakaluša* (*vrsta puške*)¹³⁰ (Nehajev), *sanjarstvo* (za *sanjarenje*) (Novak), *sječat* (za *sječanje*) (Novak), *skvrn* (za *grieh*) (Kranjčević), *slaboština* (za *slabost*) (Kranjčević), *snašati* (za *podnositi, trpjeti*), *snažnost* (za *snagu*) (Nehajev), *spokoriti se* (za *pokoriti se*) (Novak), *spolnik* (*gramatički rod*),¹³¹ *sposobnik* (*dosije o zaposleniku*) (Novak), *sposobnjak* (*polaznik*) (Novak), *surovitost* (za *surovost*) (Novak), *svemudar*¹³² (*koji je apsolutno mudar*) (Kranjčević), *svrnuti se* (za *osvrnuti se*) (Novak), *svršnost* (za *svrhovitost*) (Nehajev), *šaranjić* (dem. od *šaran*) (Novak), *šarina* (za *šarenilo*) (Nehajev), *šašje* (*mjesto obraslo šašjem*) (Kranjčević), *šiljanje* (za *slanje*) (Nehajev) i sl.

- c) *Senjske natuknice* iz *Benešićeva rječnika* kojih nema u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima ponajprije iz metodoloških razloga, jer tamo obično ne budu natuknicom produkti derivacije poput augmentativa, deminutiva, komparativa, trajnih oblika glagola, glagolskih imenica, supletivnih osnova i sl., dok u Benešića budu (v. Nikolić-Hoyt, 2013a: VIII). Na primjer:

bocurina (Novak), *bòščić*¹³³ (dem. od *bog*) (Kranjčević), *bürica* (Nehajev), *lútnuti* (< *lutati*) (Kranjčević), *mèdić* (Nehajev), *mürnuti* (< *miriti* ‘*mirisati*’) (Kranjčević), *sanjavati* (Kranjčević), *smlavljen* (Nehajev), *smršten* (Nehajev), *spiskati* (*na brzinu spisati, napisati*) (Nehajev), *stizavati* (Nehajev), *stresavati se* (Ogrizović), *šegav* (Nehajev) i sl.

- d) *Senjske natuknice* iz *Benešićeva rječnika* kojih nema u promatranim hrvatskim jednojezičnicima jer ne pripadaju standardnome jeziku nego (čakavskim) mjesnim govorima,¹³⁴ primjerice:

130 Taj primjer ima u Klaićevu *Rječniku*, no također prema Nehajevu.

131 Iz Benešića:

spolnik, m., *gramatički rod*.

I tako se Niko opet vratio k tvrdoj kosti njemačkih spolnika, te u snu i na javi redao po vlastitoj mnemotehničkoj metodi sve poznate rieči u tri velike, neprijateljske čete ... (Novak, Nikola Baretić, 1896, 41/42).

U *Benešićevu rječniku* značenje glasi ‘gramatički rod’, dok u Akademijinu nalazimo značenje ‘član’. Potonje se čini točnijim.

132 Taj je leksem potvrđen samo još u Akademijinu *Rječniku* i to iz jedinoga primjera Šiška Menčetića.

133 Iako u *Rječniku* obrađena natuknica glasi **boščić**, u izvorniku je zapravo **bošćić**:

A što dršćeš ludo, djevojčice mala, / Sa stalka joj bošćić sa prstićem pr’jeti. / Čeznula si dugo pa si dočekala, / Ponoć će ga sad don’jeti! Thalamos (fragment), *Djela III*: pred vizijama. Zagreb: Minerva nakladna knjižara d.d., 1934., str. 205.

Taj nam primjer može poslužiti u argumentaciji da je Benešić ipak uzimao u obzir jezičnu i pravopisnu normu, jer zašto bi inače ispravljao Kranjčevića. Neće stoga biti točno da u *Benešićevu rječniku* „ne nalazimo propisane oblike, već svi likovi potvrđeni u korpusu imaju status natukničkog članka“ (Nikolić-Hoyt, 2010: 75).

134 Koje Benešićeve *senjske natuknice* pripadaju dijalektnom leksiku utvrđivali smo njihovom provjerom u šest dijalektnih rječnika koji opisuju senjski govor te govore koji su mu geografski i jezično bliski, s pretpostavkom da će senjski književnici unijeti u svoja književna djela i nešto zavičajnoga leksika. Zagledali smo se u sljedeće rječnike: *Senjski rječnik* (Moguš, 2002), *Rječnik crikveničkoga govora* (Ivančić Dusper – Bašić, 2013), *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodol-*

besprikōrno, prilog; v. *besprijekorno*.

Zar je to za čestitog mladića osmog razreda, koji se mora ponašati besprikorno kao djevojka (*Novak*).

Bodùlija, f., *otoci u Kvarneru*.

Miran je to puk, pobožan i po starinsku pošten – ne zna se u Boduliji za krađu i bogohulstvo (*Nehajev*).

bolùhljav -a -o, *boležljiv*.

Ulicom gonio prozebao, buluhljav starac konjče (*Novak*).

lòkež, m., *žderanje*.

Sad je Ivakić mijenjao jednu za drugom čuvaricu svomu djetetu i kućanstvu, ali nikada mira: jedna bila za dijete, a nije za kuću, druga dobra kućanica, ali je malo marila za dijete, treća ni za jedno ni za drugo, četvrta za lokež, peta za krađu (*Novak*).

mànōvra, f., *manevar, manevriranje (tal. manovra)*.

Čovjek je uperio dalekozor put jedne, pak put druge lađe – strah je, da bi se lošom manovrom mogle i sukobiti (*Nehajev*).

míziti se mízim se, *umiljavati se*.

Miziš se i maziš – e, ne bi, da si gospodskoga roda! (*Novak*).

splohom, prilog, *odreda*.

Izlazile silne zbirke, / Tugaljivi epitafi, / Pravile se splohom pjesme / Po stalnijeh paragrafi? (*Kranjčević, Djela II, 1934, 154*).

itd.

Ta nam skupina *senjskih natuknica* pokazuje da *Benešićev rječnik* bilježi ponešto čakavskih dijalektnih oblika kojima književnici obogaćuju svoj, uglavnom standardnojezično pisan, književni izričaj kako bi dali autentičnost i živost svojim književnim djelima. Taj leksički sloj inače možemo pronaći tek u dijalektnim rječnicima čakavskih govora.¹³⁵

- e) *Senjske natuknice* kojih nema u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima ili rječniku stranih riječi, u Akademijinu rječniku, kao ni u dijalektnim rječnicima govora Hrvatskoga primorja. Vjerojatno je riječ o produktima kreativne književničke tvorbe, u ponekim primjerima sasvim originalne:

---

skog (J. Sokolić-Kozarić – G. Sokolić-Kozarić, 2003), *Rječnik griško-belgradskoga govora* (Barbarić, 2016), *Grobnički govor XX. stoljeća* (Lukežić – Zubčić, 2007) i *Ričnik gäcke čakāvščine: kōnpoljski divân* (Kranjčević, 2003).

Postoji dakako mogućnost da i neka od riječi koje nismo uvrstili u tu skupinu pripada dijalektnom leksiku, no spomenuti je rječnici ne bilježe pa je ni mi nismo prepoznali kao takvu.

135 Vidi prethodnu bilješku.

ahàkati -kām, *govoriti „ah“ čudeći se.*

Kako se Nikola presenetio, kad je u sobu ahakajući u dušak unišla frau Fani, a za njom Tonka (Novak).

badavàčica, f., *koja ništa ne radi (mjesto: badavadžijca, tur. bedavaci).*¹³⁶

Kako je ta skitnica upućuje na posao, kao da je kakva lijena besposličarka ili badavačica (Nehajev).

bèspamēt, f., *bezumnost.*¹³⁷

Dok ne bi, začaran do bespameti njezinom tijesnom blizinom, plakao i smijao se (Novak).

bèzbōl, f.

Zdrav čovjek ne misli ni o svom zdravlju ni o bezboli, dok ne osjeti boli (Novak).

blagòvolja, f.¹³⁸

... popusti ovaj put Gašpar, ali ne od blagovolje, van od puste želje, da što prije dočuje novine (Novak).

blàtnožūt -žúta -o.

Uze zuriti kroz prozor na blatnožutu fasadu suprotne kuće (Nehajev).

břditi břdīm, *penjati se uzbrdo.*

Kad mu drhtav korak slabi uzbrdicom mučnom brdi, anđeo mu onaj kaže, gdje mu prijeti kamen tvrdi (Kranjčević).

bûjnobôjan -jna -o, *što je u bujnim bojama.*

Hoće li mu pokazati, koliko je blago srebrnih stuba i ograda, mozaika, ukrašenog drva i bujnobojnih slika nagomilala Venecija u Palači (Nehajev).

majòrenōst, f., *punoljetnost (lat. majorennis, maior annis).*¹³⁹

... izražaj neke svoje majorenosti nad takvim štivom (Novak).

màlograd, m., *maleni grad.*

Odrastao... u sitnim prilikama norveškog malograda (Nehajev).

136 Akademijin *Rječnik* ima natuknicu BADAVAĐIJA, daje za usporedbu leksem MUKTAĐIJA i kao značenje pod 2. čovjek besposlica.

137 Akademijin *Rječnik* daje niz primjera iz istog leksičkog gnijezda, ali ne i *bespamet*: BESPAMEĆE, BESPAMEŠTINA, BESPAMETAN, BESPAMETNICA, BESPAMETNIK, BESPAMETNO, BESPAMETNOST.

138 Ni taj leksem nije potvrđen u Akademijinu *Rječniku* za razliku od mnogobrojnih primjera iz istoga leksičkoga gnijezda: BLAGOVOLITI, BLAGOVOLJAN, BLAGOVOLJE, BLAGOVOLJENJE, BLAGOVOLJITI, BLAGOVOLJNO, BLAGOVOLJNOST.

139 Taj primjer ima u Klaićevu *Rječniku*, no također prema Novaku.

mnogoveslica, f., *barka s mnogo vesala.*

Sa Giudecce opažena je barka mnogoveslica, crna, daleka i još sitna (*Nehajev*).

samorazor, m., *samouništenje.*

Njega ždere orao samorazora i sumnje, ali on ne trpi zato, što je ljudima donio vatru (*Nehajev, Eseji I, 1944, 135*).

saoblikovati saoblikujem, *uskladiti.*

... stao je govoriti tiho, kao da svoje rieči saoblikuje sa najnutrašnjijim mislima, koje su u njem dozrievale (*Nehajev, Pripoviesti, 1944, 268/269*).

strmište, n., *strmo mjesto.*

Po strmištima paslo je rijetko rasijano blago (*Novak, Zapreke, 1905, 232*).

sverodilica, f., *ona koja je sve rodila.*¹⁴⁰

U pradoba, kad mlada je utroba / Sverodilice matere iskonske, / Pod žarkim ljupcem oca Sunca / Drhtnula strastveno oplodena (*Kranjčević, Djela III, 1934, 95*).

svjetovlje, n., *svemir.*

Luč istine u svemiru gori, / Prožižući prostore bez međe, / Kroz koje se svjetovlje koluta / Na uzici nevidime pređe / Tajnog cilja i neznanog puta (*Kranjčević, Djela II, 1934, 141*).

Ta posljednja skupina *senjskih natuknica* daleko je najzanimljivija za našu temu jer predstavlja najveći doprinos senjskih književnika lijevoj strani hrvatske leksikografije na kojoj se našla isključivo zahvaljujući *Benešićevu rječniku*. Leksik iz posljednje skupine zanimljiv je na više razina, istaknut ćemo tek *senjske natuknice* na čijem su mjestu u standardnome hrvatskom jeziku leksičke praznine. U suvremenim hrvatskim jednojezičnicima imamo primjerice *malograđanina* i *malograđanku*, ali nemamo *malograd* koji ima *Nehajev*. U tom je kontekstu vrlo zanimljiv i *Kranjčevićev* glagol *brditi* u značenju 'hodati uzbrdo', kao i *Novakove* imenice *bezbol* i *bespamet* kao kreativni antonimi posve uobičajenim leksemima *bol* i *pamet*. Proučavajući lijevu stranu *Benešićeva rječnika* uočili smo primjerice i *Nehajevljevu* sklonost tvorbi leksema koji znače nijanse osnovnih boja ili sjaj pa tako uz gore navedene primjere *blatnožut*, *bujnobojan* nalazimo u *Nehajeva* i niz drugih primjera od kojih neke bilježe i ostali hrvatski jednojezičnici: *besjajan*, *bijelosrebrn*, *bjelkastoplav*, *blijedosiv*, *sivoze-len*. Sve nas to učvršćuje u stajalištu da u znanstvenim izučavanjima valja posvetiti više pažnje lijevoj strani *Benešićeva rječnika*, kao i lijevoj strani hrvatske leksikografije uopće.

---

140 Akademijin *Rječnik* bilježi SVERODNICU.

4. Tek kratki pogled udesno

Istražujući doprinos senjskih književnika lijevoj strani ili abecedariju *Benešićeva rječnika* bilo je nemoguće previdjeti i raznovrsne primjere vrlo zanimljivih poraba leksema, što pak ulazi u desnu stranu rječnika, točnije u obradu prenesenih značenja.¹⁴¹ Spomenut ćemo tek nekolicinu zanimljivih primjera koji nisu potvrđeni ni u kojem drugom hrvatskom jednojezičniku:

sedlo, n. 3. *udubina nad korijenom nosa, među očima.*

... krupan nos ima na pregibu kod očiju čvrsto izdjelano sedlo, a nosnice su široke i čitljive (*Nehajev, Vuci, 1928, 7/8*).

skakavac, m. 2. ovdje u značenju *dijete*.

Kad čovjek ima kod kuće ženu i devet skakavaca, onda je za nj prestala radost života (*Novak, Tito Dorčić, 1906, 107*).

skretati skrećem. 3. *zalaziti.*

Galebovi su lepršali nad nama, a sunce je skretalo za goru (*Ogrizović, Tajna vrata, 1920, 45*).

sočno, prilog, *privlačno.*

... iza poluotvorenih usta s krasno izrezanim ustnicama izvirivahu sočno mali, gusti i bijeli zubi (*Novak, Nikola Baretić, 1896, 15*).

stanje, n. 3. *odnos.*

Meni ne može ništa, a ako te mrzi, kao što kažeš, onda ti i onako nema s njime stanja (*Novak, Tito Dorčić, 1906, 81*).

svađati svađam, *upravljati (o pogledu).*

... ona diže ruke; / Da se kr'jepi koju suzu gutne, / Pa na sinka oči svađa mutne (*Kranjčević, Djela I, 1933, 45*).

svijeća, f. 2. *život.*

Kad mi klone hladno čelo, / Kad dogori sv'jeća moja, / Kad mi mrtve oči sklopi / Samilosna ruka koja – / I kad tuđa suza čija / Oplače mu puste dane, / Braćo moja, ljudi moji, / Smilujte se onda na me! (*Kranjčević, Djela II, 1934, 45*).

šećeriti šećerim. 2. *činiti ugodnijim, lakšim.*

Ko d'jete bunca mašta: života zbilja kruta / Varkom čemer svoj šećeri (*Kranjčević, Djela III, 1934, 83*).

¹⁴¹ O metodama obrade prenesenih značenja u *Benešićevu rječniku* v. npr. Filipović Petrović, 2015. i Nikolić-Hoyt, 2013a.

Izdvojeni primjeri premještaju nakratko naš fokus na desnu stranu Benešićevih rječničkih natuknica, odnosno na obradu zanimljivih *neobičnih* značenja sasvim *običnih* leksema. U suvremenim hrvatskim jednojezičnicima takve porabe nisu obrađene što daje na važnosti *Benešićevu rječniku* koji ih jedini bilježi. Tu svakako dolazi do izražaja načelo da značenje svake natuknice *Benešićeva rječnika* mora biti vidljivo i proizlaziti iz njezina oprimjerenja (korpusom vođen pristup), a nije slučajno da svi primjeri dolaze iz *novih* svezaka, jer se u njima pomnije skrbi o obradi značenjskih nijansi pojedinih leksema i dosljednije se provodi spomenuto načelo.

Po analizi natuknica koje je Benešić odabrao na temelju citata iz djela četvorice senjskih književnika (S. S. Kranjčevića, M. C. Nehajeva, V. Novaka i M. Ogrizovića), čak i na temelju manjeg uzorka *Rječnika* koji čine četiri sveska, zaključujemo da *Benešićev rječnik* bilježi mnoštvo zanimljivih ne-standardnih, zastarjelih i knjiških oblika i poraba, uključujući i ponešto čakavskoga leksika integriranog u djela spomenutih autora. Pregršt je primjera koje bilježi *Benešićev*, a ne bilježe ih suvremeni hrvatski jednojezičnici (uključujući i Šamijin nenormativni rječnik) i u tome leži vrijednost i jedinstven položaj *Benešićeva rječnika* unutar hrvatske leksikografije. Taj je dio analize također pokazao veliku kreativnost senjskih književnika kao i njihov doprinos bogaćenju leksika hrvatske književnosti.

Međutim, analiza Benešićeva abecedarija pokazala je i neke njegove manjkavosti, o čemu ćemo govoriti u nastavku rada.

5. Kako su birani citati i natuknice? – o Benešićevim načelima

Lijeva strana (abecedarij, popis natuknica)¹⁴² svakog rječnika odrazom je društveno-povijesnoga konteksta u kojem rječnik nastaje (Gorjanc, 2017: 62). U autorskom rječniku kakav je Benešićev zasigurno ima i nejezičnih razloga kojima se može objasniti odabir ili izuzeće određenih leksema. Te ćemo razloge nastojati iščitati iz Benešićeva predgovora *Rječniku*.¹⁴³

Iz ugovora koji je Julije Benešić 1949. sklopio s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti čitamo da će se *Rječnik* voditi nizom načela, od kojih su za našu temu važna prva četiri:

- a) izbaciti iz toga [Broz-Ivekovićeve] Rječnika sve riječi, **koje nisu ušle u naš današnji književni jezik**, kao nepotrebne turcizme, ostale domaće ili strane riječi, makar i narodne, a ne govore se danas više;
- b) unijeti u nj one **dobre riječi** naših modernih autora, koje su danas **općenite u književnom govoru**;

142 U hrvatskoj se leksikografiji za naslov rječničkoga članka uvriježio naziv *natuknica*. Natuknica je osnovna rječnička jedinica koja je grafički obilježena, koja ima u rječniku početni položaj i koja je predmet leksikografskoga opisa. Kako se natuknice uglavnom nižu na lijevoj strani rječnika, tako se o natukničkome nizu često govori kao o lijevoj strani rječnika (v. Tafra, 2012: 111, 112).

143 Pišući o odnosu hrvatske i srpske leksikografije, Tafra (2005: 200) u poglavlju *Rječnik i politika* piše da je politički utjecaj na autore rječnika vidljiv u nazivu jezika, **a u izboru leksičkih jedinica autori su imali slobodu**. Dalje kaže da je to koliko je leksikograf bio slobodan, a koliko se sam ograničavao, ovisilo o njegovu stavu prema hrvatskom jeziku i o njegovu prilagođavanju društvenome i političkom trenutku. Potonju misao možemo primijeniti na sve hrvatske leksikografe pa tako i na Julija Benešića.

- c) uvažiti dosadašnji **rad na čišćenju jezika**, koliko je opravdan;
- d) unijeti **dobre provincijalizme, ali ih označiti kao takove**; [...] (Hamm, 1985: XV) (masno isticanje je naše).

Iz rečenoga se daje iščitati da bi Benešić trebao konzultirati Broz-Ivekovićev rječnik, no iz njega izbaciti zastarjelice i strane riječi, da bi trebao prikupljati tzv. *dobre* riječi modernih autora koje su u njegovo vrijeme *općenite* u književnom govoru, kao i *dobre provincijalizme* s time da ih se obilježi kao takve.¹⁴⁴ Vezano za to, Silić (2006: 23) napominje da je prišivanje etiketa riječima poput *arhaizam, provincijalizam, barbarizam, purizam* dijelom ideološkoga pogleda na jezik i to onoga iz perspektive standardnoga jezika koji povlači granice između novog i starog, svojeg i tuđeg, općeg i lokalnog. Drugim riječima, jezik kao standard za razliku od jezika kao sustava prepun je vrijednosnih sudova. Gore spomenute labave vrijednosne formulacije ostavile su Benešiću poprilično razriješene ruke, jer što točno znači *dobra riječ* ili *dobar provincijalizam*?, te je on u konačnici riječi birao prema vlastitu stilističkom ukusu o kojem je imao visoko mišljenje,¹⁴⁵ ali, kako ćemo pokazati, i pod utjecajem ideologije standardnoga jezika,¹⁴⁶ što taj rječnik čini izrazito autorskim djelom. Nekoliko navoda iz predgovora to nam može potvrditi:

„To je jedna karakteristika ovakvog rječnika: sastavljač *bira* citate prema materijalu, koji ima pred sobom i **prema svom ukusu**.“ (Benešić, 1985: XXIII) (masno je isticanje naše).

I dalje:

„Citati su vađeni onako, kako se takvi ekscerpti vade: **po uputi** urednika, **po inteligenciji i vještini** ekscerptora, a **po osjećaju**, koja je riječ u podesnom citatu **vrijedna da se zabilježi**. **Nije to bio mehanički posao**. Drugi je posao odrađivanje i redigiranje rječnika.“ (Benešić, 1985: XXVI) (masno je isticanje naše).

Iako se literaturom često provlači misao da Benešić pri izradi *Rječnika* nije imao normativnih pretenzija (npr. Nikolić-Hoyt, 2010: 81, 83; 2013b: 153),¹⁴⁷ valja skrenuti pažnju i na sljedeća Benešićeva načela:

144 U prvih 12 svezaka *Rječnika* vrlo je malo riječi označeno kraticama *dial.* (dijalekatski), *kajk.* (kajkavski), čak. (čakavski), *ek.* (ekavski), *ik.* (ikavski), *jek.* (jekavski), iako su one nabrojane u Popisu skraćenica na početku prvoga sveska (*a–burkati*). U tom je kontekstu vrlo zanimljiv podatak koji donosi Dora Maček (1994: 215): „Uspoređujući broj natuknica koje su obrađene i označene prema regionalnim varijetetima, B[enešićev rječnik] ih, prema gruboj procjeni građe obrađene za ovaj referat, sadrži oko 19%, mada u tom rječniku nisu korištene mnoge oznake, pa tako niti one za regionalizme. A ima svega 2 do 3%, a engleski rječnik sa sličnim brojem riječi (Collins Cobuild) oko 9%, od čega je znatan broj izraza iz američke standardne varijante engleskog jezika.“

Ako smo dobro shvatili, u *Benešićevu rječniku* ugrubo 19% građe pripada regionalnom leksiku, od čega je tek 2-3% obilježeno kao takvo. Autorica nažalost ne objašnjava svoju metodu određivanja koje Benešićeve leksičke natuknice, osim označenih, pripadaju regionalnome leksiku.

145 Da se Benešić postavlja kao stilistički autoritet vidi, primjerice, Benešić, 1985: XXIV.

146 U suvremenoj sociolingvističkoj literaturi mnogo je pisano o ideologiji standardnoga jezika. Ovdje ćemo istaknuti da je riječ o ideologiji koja zagovara jednu „uniformnu, standardnu“ jezičnu varijantu i postavlja je iznad ostalih u nekoj jezičnoj zajednici. U standardnojezičnim kulturama, kakve su primjerice mnoge europske pa i hrvatska, uz jezični se standard vezuju pojmovi „ispravnosti“, „autoriteta“, „prestiza“ i „legitimnosti“. Standardna se varijanta kodificira u rječnicima i gramatikama široke upotrebe što dovodi do devaluacije drugih varijanti. „Standardni oblik postaje legitimni oblik, a ostali oblici, prema raširenom vjerovanju, postaju nelegitimni.“ (usp. Milroy 2013 [2007]).

147 Uvjetno bi se o nenormativnome karakteru *Benešićeva rječnika* moglo govoriti na temelju *senjskih natuknica* obrađenih pod b), no primijetit ćemo da se nenormativnost uglavnom kreće u okvirima štokavskoga jezičnog sustava.

„Načelo pri sastavljanju ovoga Rječnika *književnoga* jezika bilo je, da mu za izvor posluže u prvom redu pjesnička i prozaička beletristička djela hrvatske književnosti. Nisu vađeni citati iz dramskih djela (osim iz Demetrove „Teute“ i Preradovićeve „Kraljevića Marka“ – oba djela u stihovima) zato, što je iz dramskoga dijaloga teško izvaditi podesno mjesto bez opširnoga citata, a osim toga **govorni jezik drame često nije dovoljno precizan u izrazu.**“ (Benešić, 1985: XVII). (masno isticanje je naše).

Benešićeva misao o dramskome jeziku vrlo je znakovita jer se u dramskim replikama često oponaša govoreni jezik koji sadrži veći broj dijalektizama i supstandardnih izraza, što je i razlogom zašto ga Benešić ne želi uključiti u korpus djela za svoj *Rječnik*.¹⁴⁸ Taj postupak zorno svjedoči o prisutnosti ideologije standardnoga jezika u Benešića. Nadalje se treba ozbiljnije zapitati koliko je on u stvari bio otvoren prema ukupnosti jezika hrvatske književnosti?:

„Književnik-beletrist, književnik-pjesnik (a samo se o takvim književnicima ovdje govori) neće se služiti izrazima vulgarnim, trivijalnim, prostačkim, opscenim, kojima govor obiluje preko mjere; neće uzimati pod svoje pero [...] takve lokalne provincijalizme, koji su širem krugu čitalaca nepoznati, jer takav pisac ne piše tek za svoju ladicu niti samo za svoj intimni i obiteljski krug, pa će – ako ima osjećaja prema čitaču – izbjegavati sve, što smeta jasnoći izražene misli. (Benešić, 1985: XXII).

Benešićev štokavski purizam, kao rezultat ideologije standardnoga jezika, ne treba nas čuditi jer je jezik hrvatske književnosti i u suvremenim teorijskim jezikoslovnim radovima kamen spoticanja te jezikoslovci često ne znaju što bi s njime, kako da ga klasificiraju i odrede prema hrvatskome standardnom jeziku, kako da se prema njemu odnose u jezičnim istraživanjima. Hudeček (2008) piše o dvama dominantnim viđenjima jezika hrvatske književnosti – jedni ga vide kao književnoumjetnički funkcionalni stil hrvatskoga standardnog jezika, a drugi, čini se s pravom, smatraju da je jezik književnosti širi pojam od standardnoga jezika upravo zato jer u njem žive i nestandardne riječi, tvorbe i porabe. Problem nastaje kada se rade normativni rječnici i jezični priručnici hrvatskoga jezika, jer normativisti ne bi željeli isključiti hrvatsku književnost iz korpusa na kojem rade, budući da im ona daje legitimitet i težinu, no njezina im ukupnost zapravo kvari jezičnu koncepciju pa uzimaju tek dio, (novo)štokavsku dionicu hrvatske književnosti.

Rječnici pak imaju važnu društvenu ulogu te ih društvo ne prihvaća samo kao fond riječi, nego i kao riznicu kulture te kao autoritet (v. Algeo, 1898: 29; Béjoint, 2010: 231). Ono što ne ulazi u rječnik, kao da ni ne postoji u jeziku, stoga bi tvorci rječnika trebali biti oprezniji i društveno odgovorniji u izboru natuknica (Algeo, 1989: 32;¹⁴⁹ v. i Gorjanc, 2017: 44). Treba se zapitati što ćemo raditi s književnim leksičkim slojem koji ne ulazi u rječnike hrvatskoga standardnog jezika, a nije ušao ni u

148 U taksonomiji izvora prikladnijih za povijesnosociolingvistička istraživanja jezične varijantnosti na prvom se mjestu nalaze sudski zapisnici, dnevnici i osobna pisma, a odmah za njima slijedi jezik drame koji oponaša govor (v. Schneider, 2002). Drugim riječima, u dramskome se jeziku očekuje više jezične varijacije nego u proznome, o čemu je i Benešić zasigurno razmišljao te ga iz tog razloga radije nije uključio u korpus.

Za usporedbu možemo spomenuti sasvim suprotan pristup u suvremenoj korpusnoj leksikografiji koja pri korištenju višemilijunskih korpusa nastoji da barem 10% korpusa sadržava govoreni jezik kako bi bio reprezentativan za jezik u cjelini i služio za istraživanje raznolikosti na svim jezičnim razinama (v. Kuvač Kraljević, Jelena i dr., 2016).

149 „The omission of a word is often taken as a statement that ‘there is no such word’ in the language; the entry of a word is perceived as a seal of approval.“ (Algeo, 1989: 32).

za njega konceptijski predviđen *Benešićev rječnik jezika hrvatske književnosti*?

6. Čega u *Benešićevu rječniku* nema?

Iako Benešić pri odabiru autora iz čijih će djela crpiti citate deklarativno pazi *da budu iz svih generacija tijekom stotinu godina i iz svih naših krajeva* (Benešić, 1985: XXVI), već površna analiza građe pokazuje da nisu svi jezični varijeteti kojima obiluje jezik hrvatske književnosti (obuhvaćen Benešićevim korpusom) imali isti status, niti su u istoj mjeri u njegovu *Rječniku* zastupljeni.¹⁵⁰

Tako se, primjerice, zna da Benešić ne uključuje u popis izvora za svoj *Rječnik* znamenitu Galovićeve zbirku *Z mojih bregov*, a Krležine kajkavskim jezikom pisane *Balade Petrice Kerempuha* uključuje tek formalno. U obradi ne uzima u obzir većinu leksika iz toga djela, nego tek minimalan broj primjera,¹⁵¹ kao ni iz kajkavskih interpolacija inače štokavskih djela Frana Galovića koja su uredno navedena u popisu izvora i djela za *Rječnik* (usp. Maresić i Schubert, 2014: 27). Domjanićeve kajkavsku poeziju, po kojoj je taj pjesnik najpoznatiji, zadesila je ista sudbina – Benešić je ne uključuje među izvore za svoj *Rječnik*,¹⁵² a uključuje Domjanićeve zbirku štokavskih pjesama *Izabrane pjesme* iz 1924. Nije se bolje provela niti Matoševa antologijska pjesma *Hrastovački noćturno*¹⁵³ tiskana u zbirci *Novo iverje* 1900. godine, koja je navedena među izvorima za *Benešićev rječnik*. Nijedan kajkavski leksem iz te pjesme nije dobio natuknički status u *Rječniku*: ni *betek* ‘bolest’, ni *streliti* ‘upucati’, ni *kokotiček* ‘dem. od pijevac’ (ima *kokotić* iz Ivana Gorana Kovačića), ni *hajčiti* hipokoristik za ‘spavati’, ni *picek* u značenju ‘draga osoba’. U tom kontekstu valja spomenuti da Benešić nije bio previše sklon niti prema kajkavskoj poeziji Ivana Gorana Kovačića čiji je književni opus gornji rubnik Benešićeva korpusa i čije se ime nalazi u naslovu *Rječnika*. Goranova kajkavska poezija iz zbirke *Ognji i rože*, 1945. ulazi u Benešićev korpus jednako kao i Krležine *Balade* – samo deklarativno. Natuknicom, primjerice, nisu postali leksemi *oča* ‘otac’, *beli*, *soze*, *pot* ‘put’, *sonce* i sl., koji su također iz antologijskih pjesama *Mali pot* i *Beli most*.

Sve gore rečeno ukazuje na to da je *Benešićev rječnik* još jedan u nizu hrvatskih rječnika (uz,

150 I Tafra (2005: 200) napominje da: „[v]rijeme nastanka rječnika, naziv jezika na njegovim koricama, pa čak ni leksikografove riječi u predgovoru nisu dovoljan pokazatelj koji se leksik nalazi između korica.“

151 U 13. i 14. svezak (slova *S* i *Š*) ušlo je u *Rječnik* svega osam citata iz *Balada* od kojih su tri oprimjerenja za standardnojezične natuknice (*sparina*, *spas*, *stožernik*), a pet za uvjetno rečeno kajkavske natuknice (*spati*, *spomenek*, *spreklet*, *spuriš*, *štenge*).

152 Benešić je tako osiromašio rječnik novije hrvatske književnosti ne uključivši leksik iz Domjanićevih zbirki pjesama *Kipci i popevke* iz 1917., *V suncu i senci* 1927. i *Po dragomu kraju* 1933. koje se godinom nastanka uklapaju u vremenski okvir *Rječnika*.

153 *Hrastovački noćturno*
Kaj da počmem, moja draga mati,
Smrt i betek — to je sinek tvoj.
Strelili su mene Smiljke zlati
Prami, Smiljka — to je betek moj!
Već je zorja, a ja ne mrem spati,
Po hiži me hinca mislih crni roj,
Kokotiček već kriči za vratu:
Hajči Smiljček, hajči picek moj! (Matoš, *Novo iverje*, 1900, 47).

primjerice, *Akademijin*)¹⁵⁴ koji su se u povijesti hrvatske leksikografije grubo i nepravedno odnosili prema kajkavskome leksiku, čak i prema onome njegovu malenom dijelu koji je nakon hrvatskoga narodnog preporoda uspio ući u jezik hrvatske (uglavnom štokavski-standardnojezično pisane) književnosti.

Evo što o *razvitku* jezika hrvatske književnosti misli Julije Benešić:

„Je li ovo rječnik savršenog hrvatskog književnog jezika? Ne, nije. U ovom će Rječniku čitalac naći sliku *razvitka* hrvatskog književnog jezika u prošlih sto godina. Pozorni će čitalac ovdje iznesenih primjera književnog izraza u prošlih sto godina moći pratiti borbu nekih pisaca s jezikom, počevši od Vraza i od prvog našeg jačeg pripovjedača, Mirka Bogovića, koji se kao Varaždinac, kajkavac, služi Vukovim Srpskim rječnikom, sve do Augusta Šenoae, koji je stvorio hrvatski pripovjedački jezik i našao snažnu riječ na pravom mjestu.“ (Benešić, 1985: XVII).

Iz tog se citata iščitava Benešićeva naklonost standardnome (štokavskome) jezičnom izrazu na koji su tobože evoluirali rodnom kajkavski hrvatski pisci. U tom kontekstu valja spomenuti da *Benešićev rječnik* obiluje dubrovačkim lokalizmima iz djela Vojnovićevih,¹⁵⁵ kao i mnogobrojnim turcizmima od kojih su potonji autoru vjerojatno bliski i zbog vlastita porijekla, on je, naime, štokavac iz Iloka.¹⁵⁶ Tu pak dolazi do izražaja misao iz kritičke analize diskursa da nijedan znanstvenik, istraživač, dodali bismo i leksikograf, nije sasvim objektivan, nego djeluje unutar određenog povijesno-društvenog i kulturnog okvira nastalog na temelju svojih uvjerenja i ideoloških pozicija (Gorjanc prema Katnić Bakaršić, 2017: 15). Mogli bismo stoga reći da *Benešićev rječnik* opisuje jezik novije hrvatske književnosti onako kako taj jezik zamišlja i vrednuje njegov autor – sâm Julije Benešić.

Ovim radom ne želimo tek kritizirati Benešićev odabir natuknica, nego upozoriti na štokavski purizam¹⁵⁷ koji se iz *Rječnika* iščitava i postaviti pitanje: može li se danas štogod učiniti da se to ispravi?

154 Veliki povijesni Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (I-XXIII; 1880-1976) koji se izrađivao više od stotinu godina koncipiran je bez kajkavskoga dijela hrvatskoga leksika te je zbog toga 80-ih godina 20. stoljeća započeo izlaziti *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* (1984-), koji se temelji na korpusu starije i novije kajkavske književnosti, kao svojevrsna dopuna Akademijinu *Rječniku* (v. Tafra, 2005: 184).

155 Evo tek nekoliko primjera iz Vojnovićevih djela citiranih u posljednjim dvama svescima: *saloča* ‘salon’, *sklo* ‘staklo’, *smugurica* ‘neugledno žensko čeljade’, *solad* ‘novac’, *spenza* ‘kupovina’, *spurjan* ‘izvanbračno dijete’, *svježoča* ‘svježina’, šalin ‘dio odjeće koji se nosi preko ramen’, škapiin ‘vrsta seljačke obuće s debelim donjim dijelom, škarpin’, škufijica ‘ženski šešir bogato ukrašen vrpcama koje se vezuju ispod brade’, šokeca ‘glupost, budalaština’, *stišnjivati* ‘stezati, stiskati’ itd.

156 Benešićevu sklonost turcizmima primjećuje još prvi urednik *Rječnika* Josip Hamm: „A kod turcizama, koji su svojom egzotikom fascinirali i neke od naših najstarijih književnika (v. npr. samo „Jeđupku“), bilo mu je najteže da se drži spomenutoga Ugovora i da neke izbacuje kao „nepotrebne“. (Hamm, 1985: XXXI).

157 O sveprisutnome štokavskom purizmu u hrvatskoj leksikografiji pisao je još početkom devedesetih godina prošloga stoljeća Stjepan Babić. Najprije se osvrnuo na tada aktualnu tezu za dopuštanjem većeg prožimanja književnoga jezika riječima iz pojedinih narječja i njihovo veće sudjelovanje u izgradnji književnoga jezika, a zatim je zaključio da je hrvatski književni jezik tada ipak već toliko izgrađen i stabiliziran da za tim nema potrebe. Ipak, u slučaju kolebanja, ili s ciljem da zamijene tuđice, na dijalektizme će se „gledati blagohotnije, širokogrudnije nego li smo to dosad gledali. Tu nipošto nećemo dopustiti da djeluje strogi štokavski purizam koji je djelovao dosad.“ (Babić, 1994: 197).

U istog je autora zamjetna ideologija standardnog jezika i otpor prema dijalektizmima (on, za razliku od Josipa Silića, dijalektizmima smatra i kajkavske i čakavske riječi): „Teško je odrediti se prema riječima kao *pirun*, *žmul* (*žmuo*, *žmulj*), *bičerin*, *pjat*, ne zato što ne bismo znali kako da ih obilježimo, nego da li da ih uopće unosimo u rječnik književnoga jezika, jer ako ih unesemo, otvaramo branu za poplavu dijalektizama, a s druge strane onaj tko ne zna da se ti pojmovi označuju književnim riječima *vilica*, *čaša* i *tanjur*, teško da će posegnuti za rječnikom književnoga jezika. Kazujem to zato što ima onih koji smatraju da je takve riječi svakako potrebno unijeti.“ (isto, 198, 199).

Da bi se vjerodostojno opisao leksik jezika hrvatske književnosti u nj trebaju ući jezični ostvaraji iz svih registara i narječja hrvatskoga jezika koje bilježi hrvatska književnost. Mišljenja smo da bi stoga trebalo revidirati lijevu stranu *Benešićeva rječnika* i uključiti više regionalnog leksika iz hrvatske književnosti odabrana perioda. Time bismo prekršili pravilo o neinterveniranju u Benešićev abecedarij, no *Rječnik* bismo obogatili nestandardnim riječima i oblicima iz hrvatske književnosti, učinili bismo ga sociolingvistički gledano modernijim, prihvatljivijim i pravednijim s obzirom na hrvatsku jezičnu situaciju i govornike – korisnike rječnika.¹⁵⁸

No, prije toga valja se još dobro zagledati u lijevu stranu *Benešićeva rječnika*, mi smo promotrili tek odnos prema kajkavski pisanoj jezičnoj kulturi.¹⁵⁹ Dotad možda ne bismo trebali tvrditi da je *Benešićev rječnik* „pouzdanim svjedokom vremena koje odražava“ (Nikolić Hoyt, 2013b: 164); niti da „opisuje sve čega je u hrvatskome jeziku u jednome odsječku njegova vremena bilo“ (Nikolić Hoyt, 2017: 72, 73).

Zaključak

U radu smo analizirali lijevu stranu *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, iliti *Benešićeva rječnika*. Kako je ovo jedan od prvih, ako ne i prvi rad koji se zanima tom problematikom, jasno je da se njime ne pretendira objasniti sve što predstavlja lijeva strana rječnika kojem je cilj opisati leksik novije hrvatske književnosti. Rad je zamišljen kao mali uvid u načela po kojima su odabrane leksičke natuknice *Benešićeva rječnika*.

Sukladno najavljenom, u radu smo najprije analizirali doprinos senjskih književnika leksičkoj razvedenosti jezika hrvatske književnosti, kako je bilježi *Benešićev rječnik*. Taj je dio analize pokazao da je riječ o vrijednom i kreativnom doprinosu, a također i o jedinstvenom položaju *Benešićeva rječnika* koji ga jedini među hrvatskim jednojezičnicima bilježi.

S druge strane, daljnja je analiza lijeve strane *Rječnika* pokazala da Benešić nije bio isuviše sklon kajkavskome leksiku koji se sporadično javlja bilo u obliku dijalektne književnosti, bilo kao kajkavske interpolacije unutar standardnojezično pisanih djela novije hrvatske književnosti. Tome najbolje svjedoči neuključivanje znamenitih kajkavskih djela među izvore za *Rječnik*, ili s druge strane deklarativno uključivanje kajkavskih naslova te naslova koji sadrže kajkavske interpolacije među izvore za *Rječnik*, dok se kajkavska građa nije leksikografski obrađivala.

Sve nas to dovodi do zaključka da je Benešić, kao i mnogi njegovi suvremenici, bio pod utje-

---

158 Netko bi mogao pomisliti da su kajkavski autori zastupljeni u *Rječniku hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* pa ih ne treba biti u *Benešićevu*, međutim to ne smatramo dobrim rješenjem iz dvaju razloga – kajkavski leksik i oblici iz 20. stoljeća koji ulaze u noviju hrvatsku književnost nisu isto što i kajkavski književni (standardni) jezik kojim se pisalo od polovice 16. do polovice 19. stoljeća pa ih tamo ne bi trebalo uvrštavati. I drugo, zašto bi se kajkavski leksik ovjeren u suvremenoj hrvatskoj književnosti getoizirao i obrađivao u zasebnom rječniku kao *drugi* jezik – nije li i on ravnopravan dionik hrvatske pisane jezične kulture?

159 Bilo bi zanimljivo istražiti u kojoj je mjeri zastupljen koji autor, iz kojih djela je ekscerpirano najviše citata i sl. Za to pak najprije trebamo *stare* sveske *Benešićeva rječnika* pretočiti u elektronički čitljiv tekst.

cajem štokavskoga purizma i ideologije standardnog jezika zbog koje je kajkavski jezični izričaj u hrvatskome društvu još od druge polovice 19. stoljeća na niskim granama po pitanju društvene ocjene i prestiža te često ostaje bez leksikografskog opisa.

Iako je *Benešićev rječnik* povijesni, obrađuje razdoblje hrvatske književnosti od preporoda do I. G. Kovačića te ideja o njegovoj koncepciji također pripada prošlosti (sredina 20. stoljeća), on se ipak završava u današnje vrijeme kada su na snazi drugačije političke, društvene i kulturne vrijednosti. Sukladno tome, hrvatska bi leksikografija trebala težiti objektivnijem, sociolingvističkom, opisu jezika novije hrvatske književnosti. Takav bi se opis mogao postići ili uspostavom novog projekta izrade rječnika hrvatske književnosti koji bi imao neutralniji odnos pri odabiru natuknica, ili revidiranjem lijeve strane *Benešićeva rječnika* i većim uključivanjem *kajkavskog* i uopće regionalnog leksika, barem onog koji ulazi u Benešićev korpus. Druga je opcija izglednija i logičnija, a revizija abecedarija *Benešićeva rječnika* osigurala bi status natuknice i riječi *vine* (iz Nemčića) i riječi *vino*.¹⁶⁰ Ovako je *Benešićev rječnik* tek prvi iskorak prema zaokruženom i vjerodostojnom rječniku novije hrvatske književnosti.

---

160 Uvidom u kartoteku neobrađenog slova *V* utvrđeno je da Nemčićev leksem *vine* iz *Kvasa bez kruha* nije predviđen da bude natuknicom *Benešićeva rječnika* iako se to djelo navodi kao izvor iz kojeg je Benešić crpio citatne potvrde.

Literatura

Algeo, John. 1989. „Dictionaries as seen by the educated public in great Britain and the USA“. U: *Woerterbuecher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Sv. 1. Ur. Josef Hausmann i dr. Berlin – New York: Walter de Gruyter, str. 28-34.

Anić, Vladimir. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Priredila Ljiljana Jojić. Zagreb: Novi Liber.

Babić, Stjepan. 1994. „Jezična raslojenost“. U: *Filologija*, 22-23, str. 193-199.

Barbarić, Ivan. 2016. *Rječnik griško-belgradskoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić.

Béjoint, Henri. 2010. *The Lexicography of English*. Oxford: Oxford University Press.

Benešić, Julije. 1985. „Predgovor“. U: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (*a-burkati*), str. IX-XV; XVII-XXVII.

Benešić, Julije. 1985. – 1990. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1-12.

Benešić, Julije. 2013. i 2017. *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. 2013. i 14. sv. 2017.

Dizdarević, Branka i Jelka Mišić-Jambrišak (ur.). 1936. *Bibliografija knjiga ženskih pisaca štampanih u Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini do svršetka 1935*. Beograd; Ljubljana; Zagreb: Udruženje univerzitetski obrazovanih žena u Jugoslaviji.

Filipović Petrović, Ivana. 2012.a „Leksikografska obrada frazema u Benešićevu Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića“. U: *Filologija*, 58, str. 115-132.

Filipović Petrović, Ivana. 2012.b. „Kognitivnolingvistički pristup razumijevanju metaforičkih značenja u Benešićevu Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića“. U: *Aktualna istraživanja u primijenjenoj lingvistici: zbornik radova s 25. međunarodnog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku (HDPL-a)*. Ur. Leonard Pon, Vladimir Karabalić, Sanja Cimer. Osijek: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, str. 512-536.

Filipović Petrović, Ivana. 2014. *Status frazema u „Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića“*. Disertacija u rukopisu. Zagreb: Filozofski fakultet.

Filipović Petrović, Ivana. 2015. „Completing the Unfinished: A Descriptive Dictionary of the Croatian Literary Language“. U: *Planning non-existent dictionaries*. Ur. João Paulo Silvestre, Alina Villalva. Lisabon: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa – Universidade de Aveiro, str. 42-53.

Filipović Petrović, Ivana. 2018. „Rječnička uloga u razvoju frazeologije na primjeru frazeološke varijantnosti u Benešićevu rječniku“. U: Šesti hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanoga u Vukovaru i Vinkovcima od 10. do 13. rujna 2014. Drugi svezak. Ur. Stipe Botica, Davor Nikolić, Josipa Tomašić, Ivana Vidović-Bolt. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, str. 1103-1112.

Filipović Petrović, Ivana i Bojana Marković. 2013. „O revidiranju popisa pisaca i djela iz kojih su uzimani citati“. U: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. (*s–spužvast*), str. XI-XIV.

Gorjanc, Vojko. 2017. *Nije rečnik za seljaka*. Beograd: Biblioteka XX vek.

Hamm, Josip. 1985. „Predgovor“. U: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (*a–burkati*), str. IX-XXXII.

Hrvatski jezični portal. <http://hjp.znanje.hr/> (pristupljeno 21. svibnja 2018.).

Hudeček, Lana. 2008. „Hrvatski jezik i jezik književnosti“. U: *Zagrebačka slavistička škola-www.hrvatskiplus.org* (pristupljeno 6. lipnja. 2018.) (<http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1836&naslov=hrvat->)

Ivančić Dusper, Đurđica – Martina Bašić. 2013. *Rječnik crikveničkoga govora*. Crikvenica: Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić.

Klaić, Bratoljub. 1983. *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*. Zagreb: Nakladni zavod MH.

Kranjčević, Milan. 2003. *Ričnik gäcke čakāvšćine: kōnpoljski divân*. Otočac: Katedra Čakavskog sabora pokrajine Gacke – Rijeka: Graftrade.

Kuvač Kraljević, Jelena i dr. 2016. „Uzorkovanje specijaliziranih govornih i pisanih korpusa jezika odraslih govornika: izazovi i nedoumice“. U: *Metodologija i primjena lingvističkih istraživanja*. Ur. Sanda Lucija Udier, Kristina Cergol Kovačević. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, str. 159-170.

Lukežić, Iva i Sanja Zubčić. 2007. *Grobnički govor XX. stoljeća*. Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.

Maček, Dora. 1994. „Regionalizmi i korisnik rječnika“. U: *Filologija*, 22-23, str. 211-216.

Maresić, Jela i Bojana Schubert. 2014. „Kajkavski jezični izraz u djelima Frana Galovića“. U: *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 26 (2), str. 25-40.

Matoš, Antun Gustav. 1900. *Novo iverje*. Zagreb: Nakladom kr. sveučilišne knjižare Franje Suppana (R. F. Auer).

Matković, Marijan. 1985. „Predgovor“. U: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Josip Hamm, Milan Moguš, Josip Vončina. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. Sv. 1 (*a–burkati*), str. VII-VIII.

Milroy, James. 2013 [2007]. „Ideologija standardnog jezika“. U: *JAT: časopis studenata kroatistike*, 1/1, 36-43. S engleskog izvornika [The Routledge Companion to Sociolinguistics. Ur. Carmen Llamas, Louise Mullany i Peter Stockwell. London – New York: Routledge, 133–139.] prevela Matea Grgurinović.

Moguš, Milan. 2002. *Senjski rječnik*. Zagreb – Senj: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Matica hrvatska Senj.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2010. „Uz dovršavanje Benešićeva rječnika“ U: *Filologija*, 55, str. 61-87.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2011. „Completing an unfinished historical dictionary“. U: *ORA Conference: The Fifth International Conference on Historical Lexicography and Lexicology (ICHLL5) – Selected proceedings*. Ur. Charlotte Brewer. Oxford: Oxford Research Archive (ORA), str. 1-12. (pristupljeno 19. 4. 2018.) https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:44c37fd5-78bc-4458-adb2-2864e614142d/download_file?file_format=pdf&safe_filename=Completing%2Ban%2Bunfinished%2Bhistorical%2Bdictionary&type_of_work=Record

Nikolić-Hoyt, Anja. 2013a. „Predgovor“. U: *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. 13. sv. (*s–spužvast*).

Nikolić-Hoyt, Anja. 2013b. „U pozadini rječnika“. U: *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 25(1), str. 151-166.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2017. „Paralelne korpusne glose i dokumentacijski potencijal Benešićeva rječnika“. U: *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, 29(2), str. 69-90.

Schneider, Edgar W. 2002. „Investigating variation and change in written documents“. U: *The handbook of language variation and change*. Ur. J. K. Chambers, Peter Trudgill, Natalie Schilling-Estes. Oxford: Blackwell, 67-96.

Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

Sokolić-Kozarić, Josip – Gojko Sokolić-Kozarić. 2003. *Rječnik čakavskog govora Novog Vinodolskog*. Rijeka – Novi Vinodolski: vlastita naklada.

Šamija, Ivan Branko. 2012. *Rječnik jezika hrvatskoga*. Zagreb: Društvo Lovrećana.

Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.

Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Tafra, Branka. 2012. „Što je hrvatskoj leksikografiji natuknica?“ U: *Stručak riječima ispunjen: Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*. Ur. Željka Fink Arsovski. Zagreb: FF press, Filozofski fakultet, str. 111-132.

Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika. 2015. Ur. Jojić, Zagreb: Školska knjiga.

Senians in the Benešić's Dictionary aka the left side of the *Dictionary of the*

Croatian Literary Language from the Revival to I. G. Kovačić

ABSTRACT

The central focus of this paper is on the alphabetical entries of the *Dictionary of the Croatian Literary Language from the Revival to I. G. Kovačić*, better known as the *Benešić's dictionary*.

Since the text of this dictionary is based on corpus of quotations excerpted from five hundred works of recent Croatian literature, the first part of this paper analyzes the lexical contribution of Senj writers (S. S. Kranjčević, M. C. Nehajev, V. Novak and M. Ogrizović) to the alphabetical entries of the *Benešić's dictionary*. The so-called *Senj's entries*, which were included in the *Dictionary* only based on quotations from the works of Senj's writers can also be detected and it is investigated whether they are confirmed in the contemporary Croatian monolingual dictionaries or recorded and lexicographically analyzed solely in the *Benešić's dictionary*.

The search for *Senj's entries* in the *Benešić's dictionary* has opened many questions related to the selection of lexis that will become its alphabetical entries. One of the questions is whether Benešić was influenced by any linguistic ideology, and this will be answered by carefully reading the preface to the *Dictionary*. The second question is related to the representation of the Kajkavian lexis in the *Benešić's dictionary*, which is part of the recent Croatian literature (e.g. from the works of Galović, Domjanić, Krleža, Kovačić, etc.)

Both parts of the analysis resulted in striking results. On the one hand, the *Benešić's dictionary* proved to be far richer in lexis of the works of Senj writers than contemporary monolingual dictionaries and herein its quality and distinctiveness is underlined.

On the other hand, it appeared that Benešić, when selecting the entries for his dictionary, was influenced by the standard language ideology, and therefore he was reluctant to include the Kajkavian lexis confirmed in the recent Croatian literature – even from the works that were quoted as part of his corpus. In view of the foregoing, a review of the left side of the *Benešić's dictionary* is proposed.

Keywords: the *Benešić's dictionary*, alphabetical listing, writers of the town of Senj, the standard language ideology

Staigerov subjekt u Kranjčevićevu pjesništvu

Sažetak

Staigerov lirski subjekt stapa se s objektom, dok je epski od njega odvojen i može ga hladno promatrati i nad njim promišljati. Kranjčević u nizu pjesama tematizira lirski subjekt s objektom koji je blizak domovini (Zavjet 1883., Moj dom 1897.) ili ženi (U želji ljubavi 1898.). Usporedno nalazimo i pjesme koje prikazuju proces odvajanja subjekta od predmeta (Astrea 1890., Iza spuštenijeh trepavica 1892.) što dovodi do epskoga stava i percepcije zla u svijetu. Na problem teodiceje koji se ovime otvara Kranjčević odgovara budizmom (Lucida intervala 1893.), zrelim kršćanstvom (Hrist djetetu u crkvi) ili pesimizmom koji se, možda, liječi ironijom (Gospodskomu Kastoru 1891., Groblje na umoru 1903.). Smrt je prisutna u svakoj od navedenih stavova subjekta, ali razvija sve promišljeniji smisao.

Ključne riječi: Kranjčevićeve pjesme, Staigerovi lirski i epski subjekt, teodiceja

Uvod: Staigerov subjekt

Na području gdje se filozofija, antropologija i teorija književnosti isprepliću, pojam subjekta svakako je među učestalije tumačenim pojavama (usp. Biti 385; Cuddon: 874). Razlog je naravno u činjenici što se pod pojmom subjekta redovito govori o čovjeku – o tomu ča¹⁶¹ on jest, kako uopće ustanovljuje svoju svijest o sebi i kako uređuje svoj odnos s ukupnim svijetom. U ovome je procesu često važan odnos subjekta i društvene skupine (usp. Culler: 128). Zajednički je nazivnik svih teorija ipak relacija subjekta prema nekoj drugoj vrijednosti koja ga tvori ili ga razgrađuje. Podsjetit ćemo samo na neke bitne elemente koje se na tom mjestu izmjenjuju: Bog i ukupni svijet koji subjekt shvaća; nesvjesni nagoni i društvo koje ih obuzdava; ekonomski zakoni i revolucija; duhovna tradicija i genetika; društveni sustavi i njihovi ustaljeni predstavnici; nesvjesno i nužno pogriješno poistovjećivanje pri tvorbi identiteta te potreba za stalnim nijekanjem identiteta.

Emil Staiger razvija svoju teoriju o stilu književnih rodova upravo iz odnosa subjekta prema ukupnosti pojava, prema onomu o čemu lirsko ja govori ili je jednostavno život, *das Leben*. Riječ je ustvari o objektu subjektove djelatnosti ili svijesti. Staiger misli da čovjek u ovome obzoru ima tri načina egzistiranja, pa govori o lirskom, epskom i dramskom subjektu – svaki naravno tvori u književnosti djela lirskoga, epskoga i dramskoga stila. Pri tome prave umjetnine sudjeluju u svim trima rodovima. Temeljno je obilježje lirskoga stila stapanje subjekta objektom: „Isti taj razmak što se gubio između

---

161 Pisac članka drži da bi u hrvatskom standardnom jeziku valjalo u dužim tekstovima rabiti najmanje 80% zamjenice *što* i najviše 10% zamjenice *kaj* te 10% zamjenice *ča*. Uporaba jedne sadašnje dijalektalne zamjenice uvjetovala bi i pojavu druge. Rečenica na koju se ova fusnota odnosi predstavlja primjer takva standarda. Nadam se da će urednici zbornika izdana u gradu Senju imati sluha za prijedlog koji je uvažen u Zagrebu (usp. Dean Slavić: *Peljar za tumače*, Profil 2011. str. 497).

pjesmotvora i slušatelja nestaje i između pjesnika i onoga o čemu on govori.” (Staiger: 56). Znakovite su i ove misli: „...u lirskom pjesništvu jastvo i kakav predmet jedva da još stoje sučelice“ (29).

Osnova je epskoga stila odvojenost subjekta od objekta koja time jastvu omogućuje promatranje svijeta. Homer sa sigurna razmaka promatra život, a sam u njemu ne sudjeluje (usp. Staiger: 84). Promatranje sa zidina, znana teihoskopija, postat će ključnim stavom – a vidjet ćemo kako se Kranjčević služi ovom tehnikom. O dramskom stilu u sklopu govora o Kranjčevićevoj poeziji ne ćemo govoriti, pa ovdje možemo tek napomenuti da su u ovome stilu subjekt i objekt u odnosu stalne napetosti koja nije ni stapanje ni razdvojenost, nego je ta napetost obilježena patosom ili problemom iz kojih drama i izvire. Zanimljivo je pri tome da Staiger drži kako su lirski, epski i dramski stil antropološka obilježja, pa ih povezuje sa ženskim, muškim i srednjim rodnom zatim s osjećajem, promatranjem i sudom te s dušom, tijelom i duhom. Dok su u nizu drugih teorija znanosti poput filozofije, psihologije i teologije određivale bitne odnose unutar književnosti, u Staigera biva suprotno. Književni termini lirskoga, epskoga i dramskoga utječu na filozofiju i antropologiju, pa bismo mogli reći da ovdje književnost uzvraća udarac.

1. Lirski subjekt u Kranjčevića

1.1. Domovina, smrt, sloboda

Izbor elementa s kojim će se lirski subjekt stopiti biva znakovitim za odredbu habitusa samoga subjekta i time teksta koji će iz njegove djelatnosti proizići. Kranjčević se lirski subjekt umjetnički najuspjelije stapa s domovinom. Evo nekih primjera:

Zavjet (1883.)

Ne ljubiti tebe, mučenički dome / Za tebe ne dat isti život svoj / Oj, kak bih mogo, kada na tlu tvome / Sa mlijekom majke duh usisah tvoj? (5)¹⁶²

(...)

A ti tad, majko, u slobodnom krilu / Poginulom ćeš sinku dati grob.

Hrvatskoj (1885.)

Izmučena majko, oj Hrvatsko moja. (17)

(...)

Tu zar, majko, čekaš čas pokopa suzna.

(...)

Tu u tvoje krilo mlado čelo skladam, / Tu o tvom vratu dug zagrljaj vijem. / Sve je moje pusto, cijelim, majko, plamom/ Preda te se spuštam, sve si moje milje.

---

162 Citirano prema Silvije Strahimir Kranjčević *Pjesme*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1981., priredio Dubravko Jelčić. Broj nakon navoda označuje stranicu.

(...)

Ti me tako krijepi, ti me vodi sobom, / Kroz trnje i tamo, slava gdje je tvoja, / Da uzmognem, majko, / vrugu ti na grobom / Kliknut: Zdravo, sretna, o Hrvatsko moja!

Pred knjigom povijesti roda moga (1891.)

Grudi moje burno biju, / Ti si njima bilo dala; / Oči moje vatrom griju. / Ti si ih zagrijala; / Krilo moje raste jače / S tvoga daha od vjekova; – / S tobom moja duša plače, / Baštino mi pradjedova! (49)

Moj dom (1897.)

Ja domovinu imam; tek u srcu je nosim

(...)

I sve što po njoj gazi / po mojem srcu pleše, / njen rug je i moj rug; / Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše;

(...)

Te kad jednom s dušom po svemiru se krene, / Zaorit ću ko grom: / O, gledajte ju divnu, vi zvijezde udivljene, / To moj je, moj je dom. (113)

Uskočke elegije (1898.)

O, moj dome – na sve četir strane / Zgažen raju usred srca moga! (114)

Pred kraljevskom pločom u Baški (1898.)

Daj da spustim čelo svoje / Na taj kamen poizdrti / Daj mi časak da mi duša / Pomoli se prije smrti! (...)
Vrh mogile ja ću silne / Udariti natpis gore: / Čudna slova, ploču čudnu / Za povijesne razgovore. (...)
...Aj mi ćemo spavat skupa, / Kralju Dmitre Zvonimire! (127)

Prvi primjer u cijelosti ostvaruje uzorak koji čini pet motiva, a oni se naravno u raznim pjesmama različito ostvaruju: 1. tjelesni organi kao znak pojačanoga osjećaja; 2. tjelesne tekućine kao znak pojačanoga osjećaja; 3. žensko biće ili imenica u ženskom rodu kao posrednik ili cilj; 4. smrt ili ozbiljan gubitak subjekta ili objekta; 5. završni proglas ili utjeha.

Interpretator bi se brzo mogao uvući u igru oko toga koji je zapravo objekt „pravi“ predmet žudnje subjekta u navedenim Kranjčevićevim pjesmama. Odgovor bi često ovisio o temeljnim polazištima interpretatora, a svaki bi nužno želio dokazati da je „njegov“ motiv skrajnji cilj, a ne tek posrednik, odnosno medij. Treći bi element pri tome ukazivao na psihoanalitičke poticaje, po ovoj zamisli nužno incestuozne, a teorija je toliko poznata da joj i ne treba navoditi izvore.

Četvrti bi motiv odveo do Heideggerova koncepta čovjeka, odnosno tubitka, kao bitka prema smrti. „Smrt je kao svršetak tubitka najvlastitija, neodnošajna, izvjesna i kao takva neodređena,

nenadmašiva mogućnost tubitka.“ (Heidegger: 294).

Puna elaboracija ovakvih promišljaja morala bi međutim zahvatiti cjelinu pjesama, a pri tome bi bilo nužno propitati smisao i svrhu lirskih stapanja subjekta s predmetom. Stupanj subjektive namjere ili podsvjesne djelatnosti također bi valjalo uvažiti. Držim da je to moguće ostvariti samo uz uvid u petu vrstu motiva, koji su u ovakvim pjesmama redovito na kraju tekstova. Završna kitica u ključnoj pjesmi *Moj dom* govori o prijelazu u svemirska prostranstva: *Te kad mi jednom s dušom po svemiru se krene, / Zaorit ću ko grom: / O, gledajte ju divnu, vi zvijezde udivljene, / To moj je, moj je dom!*

Na kraju tijelo očito nestaje, a na pozornicu dokraja odlučno stupa duša. Smrt je subjekta znači već bila nastupila prije ovoga proglašenja, no on nastavlja kazivati i s domovinom ili domom doživljava konačnu ispunjenost. Smrt ovdje nije konačna svrha ili nije svrha sebi sama – upravo suprotno, bila bi jedan od stadija koji na kraju dovodi do konačne pohvale domovine. Time i onoga tko ju je cijelo vrijeme čuvao, toliko da je ona postala dio njega samoga, podsjetimo se: *Mom otkinuše biću sve njojzi što uzeše.*

Daniel Miščin pomno je interpretirao pjesmu u ontološkom kontekstu i s razlogom upozorio na važnost izraza *mom otkinuše biću*. Autor ističe da je *biće* iznimno ontološki pojam koji naviješta obuhvat tema „novoga“ Kranjčevića. Nova dionica njegova pjesničkoga puta biva „ontološka jer će se baviti smislom i ustrojem novoga bivstvovanja, u njegovoj posljednjoj, temeljnoj i najdubljoj instanci“ (Miščin: 84). Vrstan poznavatelj pjesnikova opusa vidi da Kranjčević zapravo traži slobodu – u prvom razdoblju traži ju u ime svojega naroda, a u drugom u ime ljudstva (Miščin: 85). Ovdje bih samo dodao da pri kraju pjesme subjekt kreće s dušom, što bi značilo da središnja inteligencija razlikuje svijest od duše – kaj¹⁶³ ne znači da išta od ovoga niječe.

Pjesma *Hrvatskoj* također biva simptomatičnom. Onaj tko upravo želi vidjeti u svemu isključivo Freudovu prevlast seksualnosti ili Heideggerovu veličinu subjektive odluke o vlastitoj smrti, to će naravno i istaknuti. No, ne govore li stihovi i o želji za životom adresata i predmeta s kojim se subjekt stapa, naime Hrvatske? Čini mi se da bi u ovom obzoru Unamunova žudnja za životom, opširno prikazana u *Tragičnom osjećaju života*, mogla reći više od žudnje za zadovoljstvom ili smrću. Ne živi li subjekt dalje upravo u domovini koju je opjevao, kako u pjesmi *Moj dom*, tako i u *Hrvatskoj*? Pod domovinom koju je opjevao mislim na njegovu pjesmu, pa on u njoj živi skupa s domovinom. Dapače, i rana pjesma *Zavjet* u posljednjoj kitici podrazumijeva smrt i grob, ali ne kao pesimistične oznake, nego kao smiraj stoga što je dosegnuta sloboda: *A ti tad, majko, u slobodnom krilu / Poginulom ćeš sinku dati grob*. Nešto slično moguće je kazati i za kraj pjesme o Bašćanskoj ploči.

Točno je da smrt ovdje zahvaća upravo subjekta, i točno je da on ne pokazuje punu svijest o onome što se zbiva. No, rečeno je ograničenost koju nameće upravo lirski žanr. Subjekt se mora stopiti s objektom i na određeni način nestati.

---

163 Usp. napomenu 1.

1.2. Objekt izvan domovine

Pjesma *U Katakombah* smještena je u Rim, a lirski se subjekt i ovdje stapa s objektom uz neke od motiva koje smo prije tumačili: *Oj Vječni grade, pobjedniče Rime, / Daleko oku, al ne srcu momu; / Gle u krv svoju piso sam ti ime.*

Subjekt međutim podsjeća na hrvatskoga sinka, koji kreće *rakam mučenika prvih*. Dok hoda sa svijećom, opet misli na domovinu: *Bjeh samac tuj, a Hrvatska daleko!*

Pjesma međutim otvara i druge probleme. Subjekt se je bio spustio u katakombe koje su živi svjedok kršćanskih mučenika. No, u njima čuje i vidi dvoje zaljubljenih. Ovdje dolazi do novih stapanja koja nisu izravno povezana sa subjektom, ali o njemu i njegovim željama očito govore: *Ah, i to dvoje tako ti se splelo, / Ko s tihom srećom ona miso draga.*

Čini se da i subjekt žudi za družicom: *Zar da samac lutam, / Bez svete misli što me jačit može, / Da suze ronim i da čemer gutam, / Je l' to tražiš, ti svevideći bože?!*

U završnim stihovima opet imamo zapis, kako će poslije bitne riječi proglašenja doći na kraju pjesme *Moj dom*. Subjekt naime čita pismo: *Martiri di Roma*. Mučenicima se slavno žari *slobode spomen*, a subjekt kazuje da tu vidi svoj cilj. Je li mu cilj postati mučenicom za slobodu svoje Hrvatske? Ili zapravo želi slobodu koju će naći s družicom?

1.3. Žensko tijelo

Žena u Kranjčevićevim pjesmama nije objekt u smislu predmeta koji valja iskoristiti – kako to uostalom nije bila ni domovina. Riječ je o davanju koje biva uzajamnost, a ona je prikazana i u odnosu Adama i Eve iz pjesme *Ouvertura*:

Sav mu se uzljulja Eden: ko da na velikoj plimi / Nose se lotos i palme, nebo da dostojno svijetli, / Ptičice cvrkuću u snu, a on na toploj pučini / S njome pliva, ziba se, leti... / Eden je pjevao pean: gusto je nad njima lišće / Drhtalo s disaja toplih, drhtalo tiše i tiše, / Slatku im skrivalo tajnu, cjelove nikada čišće, / Ljubav al' zemsku, al' nebesku.

Biljni i životinjski motivi podsjećaju ovdje na *Pjesmu nad pjesmama*, s time što je Kranjčević puno čedniji i bez izravnih seksualnih podsjećaja, kojima biblijski tekst vrvi. Završna je poruka koja očito pripada biblijskomu božanstvu upućena i muškome i ženskomu biću: *Množite se – kao u moru pije-sak.* (135).

Jaka žudnja, ali i čedna erotika, za koju mislim da ničim ne vrijeđa žensko dostojanstvo, napaču i pjesmu *U želji ljubavi*. Žena koju subjekt žudi prikazana je, pomalo naivno, valom zraka s lipe u cvatu; ona je zatim kao sitan oblak, a subjekt ju zove da *došumi na zraci mjesečine*. *Milimirna grana* vabi ljubav koja je međutim milostiva.

Najsmjeliji su motivi topla baršuna i opojnih njedara. Stapanje subjekta s objektom žudnje biva očitim – podsjetit ću ipak da kazivač vješto, a vjerojatno nesvjesno, u posljednjim dvama sti-

hovima donosi riječi koje bi se mogle odnositi i na njega kao kazivača i na nju – koja je od početka adresat njegovih riječi.

I sakriti ću vruća lica / U topli baršun žudna tijela, / Na opojna ti njedra bijela, / Nek nagli tvoj me dah golica / I opija me ispod čela. // O, dođi negdje iznenada, / Raširi čvrste ruke dvije, / U nesvjestici strasna sklada / U velepjesmi materije...

Stapanje sa ženskim bićem nose i dijelovi pjesme *Angelus*. Smrt i užitak i ovdje idu ruku pod ruku potvrđujući misao po kojoj je orgazam mala smrt. Tko zna je li i smrt veliki orgazam.

Ja ljubim crnu, nijemu kraljicu, / Ja ljubim njezin mrtvi zagrljaj / I slatko mi je glavu umornu / Položit joj u krilo pospano. / I onda tako polunesvjesnu / Na nepomičnom njenom koljenu / S daljine slušat talas zvukova. / Sve oko mi se tada rastapa / U bezdnu pustog, vječnog svemira, / A poput rose sjajne, sićane, / Moj željni pogled svud se raspline / Po hiljadama sjajnih alema / I prodire joj tanku odoru / I u srce joj tajno ulazi / Pa ondje zaspi slatkim umorom. / Ah, tako valjda samo spavaju / Tek do dva srca što se miluju / I što baš u dugom cjelovu / Od silnog žara kucat prestala.

Zanimljivo je da se rastapa kazivačevo oko, pa i percepcija biva smanjenom, a tako se rasplinjava i pogled. Rečeno biva znakom stapanja subjekta s objektom, ovdje ženom. Smrt je također nazočna u motivima srdaca koja su prestala kucati. Tijelo je ovdje približeno i svemiru, pa se moramo sjetiti i drugačijega surječja u pjesmi *Moj dom*. Ali je i tamo bilo riječi o konačnoj apoteozi.

Mramorna Venus iz 1894. donosi nešto drugačiju perspektivu. Smrt ovdje biva lišena zadovoljstva, a odnos sa ženskim elementom opterećen je, ili obogaćen, tragičnim motivima u kojima zamiranje nije zadovoljstvo nego je neugodna spoznaja pogriješke:

Vjerujuć u strast, stisnusmo uho / Vapijuć: Bože s nebesi! / I nikoga nema, tko bi čuo, / Gdje grmi: Adame, gdje si?

(...)

A ona...? Stoji nogom na glavi / I vrat nam grije i vrat nam davi, / Gleda nas pogledom zmije –... / A ja sam srećan ako još dublje / Tisne mi u grud dvije paklene zublje, / Te ledene oči dvije! (86)

Zanimljivo je kako je motiv prodiranja bio u *Anglesu* povezan sa subjektom. Ovdje naprotiv ženski element prodire. Subjekt kaže da je sretan ako mu još dublje tisne u grudi paklene zublje, a nije posve jasno želi li zapravo da mu patnja što prije prestane. Okružje sada biva infernalnim, a zmija samo pojačava ovaj ugođaj. Podsjetit ću da je i na dnu Danteova pakla hladnoća. Prepustit ćemo psihoanalitičarima da iz ovih stihova izvode svoje zaključke. Smrt ovdje nema velike razine promišljenosti, prije svega stoga što je subjekt koji bi morao razmišljati nestao.

2. Epski subjekt u Kranjčevića i teodiceja

Willem Weststeijn promatra lirski subjekt u kontekstu razvoja lirske sižea (usp. Weststeijn: 95),

čime naravno podsjeća na relaciju između lika i pripovijesti iz naratologije. Razvoj subjekta, što podrazumijeva promjenu njegova položaja u tijeku razvoja teksta u kojem djeluje, posve je razvidan u pjesmi *Astrea* iz 1890. Na početku imamo stopljenost subjekta sa svijetom, dapače se izravno rabi upravo ta riječ. Ovaj prisni odnos podrazumijeva i opraštanje, na što već sada moramo svratiti pozornost:

Ispod srca, pod oblačje, / Skladan, bujan sanak diše, / I ti grliš srce svač'je / S njim se stapaš i još više: / Praštaš svemu nježno, drago, / Zemljo moja, nebo moje, / I kroz svemir šapćeš blago: / Prošteno je, prošteno je.

Pjesnika će uskoro zanijeti plima i on ne će znati ništa više. Do te točke djeluje uzorak koji smo ispitivali u pjesmama s lirskim subjektom. Spoznaje dolaze s bitnom promjenom položaja što ga subjektu omogućuje vila – koja ga je imenovala upravo pjesnikom, pa sam ga i ja tako ovdje označio. Važno je istaknuti da ga njezina ruka diže, što znači da sada promatra svijet s visine. Subjekt gleda upravo s onoga odmaka slična zidinama, odakle Helena i Prijam promatraju junake pod Trojom, ili kako svijet s olimpskih visina gleda Zeus.

Valom, brdom kamenijem, / Njezina me diže ruka; / Srcem gledah krvavijem / Vrela slasti, vrela muka. / „ – A sad gledaj! – šanu vila / Što zamamna sjena krije!“ (35)

Odmah ću kazati da epsku perspektivu s nadmoćne visine prati i tipično epski postupak, naime pripovijedanje. Subjekt sada počinje kazivati o događajima i tvori pripovijest, a vidjet ćemo da se uvodi i bitna vremenska odrednica. Ova je mala fabula zapravo sinegdoha, dio koji mora pokazati cjelinu pokvarena svijeta. Kazivač vidi sramežljivu kmeticu koju njezin gospodar zavodi u sjenici. On joj se lažno kune svojim pretcima, a djevojka mu vjeruje kao anđeo koji je kleknuo pred oltarom. Uglavnom, nevinu je djevojku zaveo, a oca kmeta je protjerao. Kazivač bi htio da Pravda osveti ovaj čin, ali su joj ruke zavezane. Nakon toga vila opet vodi kazivača, sada se očito mijenjaju i vremena, pa on vidi grob s gnjilim kostima. Primiče se uskoro i sjajan sprovod, a mrtvacu drže i besjedu. Uskoro polažu lijes u grob, a čitatelj shvaća da kovčeg pripada onomu gospodarstvu zavodniku. Sjajan će lijes slomiti kosti nesretnice koju je bio zaveo. Pravda opet ne može učiniti ništa. Neka mi ovdje bude dopuštena mala digresija: stariji će se čitatelji sjetiti diktatora kojemu su upravo potomci tisuća i tisuća umorenih na posljednjem ispraćaju u Zagrebu pjevali doista lijepu pjesmu: *Za saku dobru reč...* Podcrtao bih ovdje usporedbu djevojke koja vjeruje zavodniku s anđelom pred oltarom – blizina biva vrlo teškom i zapravo uvodi motiv upita ukupnoga smisla i pravde u metafizičkom obzoru. Kranjčević može biti u izrazu krut sa svojim klasičnim strofama – ali nikada nije bezazlen.

Astrea se je pojavila godine 1890., znači šest godina nakon pjesme *In Tyrannos*. U tom je tekstu kazivač otvarao grob krvnika kojemu su crvi pojeli zlato, a srušila ga je sila puka osvetnoga. U *Astrei* nema ni traga zanosu i proroštvu krvava oblaka koji se diže nad zlima. Nepravda kao da biva stalnom: i nakon smrti pravedni trpe, a nepravedni čine zlo. Kranjčevićev subjekt uočio je ovu mogućnost kad se je otrgnuo od zamamne stopljenosti sa svijetom.

Smrt sada ima posve drugačiji smisao od onoga što je bio nazočan u izrazito lirskim pjesmama. Prije svega ne umire sâm subjekt, on motri tuđe smrti. Ali, sada ta smrt ništa ne olakšava, a ono što za njom i oko nje slijedi zapravo samo pokazuje dubinu nepravde. Nema proglašenja nade što se sretalo u lirski struktuiranim pjesmama.

Razvoj uvida sličan prije tumačenomu donijela je i pjesma *Iza spuštenijeh trepavica*, gdje subjekt najprije opaža samo ljepotu i sklad u svijetu. Trgnuo se je nakon osina uboda, pa uviđa nasilje oko sebe. Subjekt sada napada sam svemirski sklad, u kojem opaža pravilo po kojem samo ubojice preživljavaju. Dapače, nakon toga krećeću *i sve to ječi / Ko himna valjda divna i sveta / U slavu vječnog svemirskog sklada*. Nije teško naći usporednicu u stvarnom svijetu, gdje pobjednici uvijek potiču umjetnost koja će ih hvaliti.

Iza prikaza nekažnjena nasilja u *Astrei*, te iza slike svijeta sretnih i raspjevanih ubojica i neopaženih žrtava u pjesmi *Iza spuštenijeh trepavica*, krije se neizgovoren upit o teodiceji. Kako je moguće da metafizička sila koja je umna, svemoguća i pravedna dopušta takva zla? Ne samo da ih ne kažnjava, nego ne čini ništa dok se o zlu pjeva kao da je dobro! Držim da slava vječnoga svemirskog sklada može označavati samo božansku pravdu – koje ovdje nema. Kranjčevićev je stav uočio već Tugomir Alaupović: „I on je govorio s Ivanom Karamazovim: ja se ne bunim protiv Boga, ali svijet njegov ne primam.“ (prema Krtalić: 14).

3. Odgovori: budizam, kršćanstvo i ironija

3.1. Budizam

Promotrit ćemo поближе četiri pjesme nastale nakon godine 1890., kada se je pojavila *Astrea*. Pjesma *Ditiramb* iz 1892. crta situaciju na zemlji posve tamnim izrazima. Majka priroda sada je maćeha – sjetimo se samo kako je subjekt domovinu zvao majkom u ranijim pjesmama. Na samom kraju *Ditiramba* zemlja se optužuje, opet, da su joj djeca bili samo pastorci.

Utjeha nosi podsjećaje na lirsko stapanje. Samo što sada objekt nije ni domovina ni žena, nego praznina. U njoj nema ljudi, i teško je uskladiva s kršćanskim rajem.

Vječna praznina, djeвица čista, / Plamen mu slatkih cjelova pije. //

A on je ljubi – / Ljubi i dugim trakama žarkim / Sebi je svija. / I u nijemom cjelovu tako / Vjekovi ginu kano časak, / Časak ko vječnost... / A ja na ovom kaljavom danu / Iz bare ove mislima plijem / Tamo nad oblak tebi, o Sunce, / I vama, tajne pokretne sile, / Svemirski sklade, da vašeg mira / Udahnem tamjan! //

Ah, tamo nema varave laži / Ni suza ni ljudi / Tamo me talas eterni ziba / I ja u tihom, opojnom času, / Ne znajući za se, uživam onu / Zaborav slatku s koje se mrtvim / Otvara nebo. (59)

Svemirski sklad očito ne dopire do zemlje, vidjeli smo da je situacija na njoj i na kraju teksta označe-

na posve negativno. Kazivač polazi iz bare, a gore na nebu je Svemirski sklad. Nema naznaka koje bi govorele da taj Svemirski sklad djeluje na zemlji, u bari. Točno je da bi on mogao biti uskladiv s kršćanskom mišlju samo kada bi se skrbio za tu zemlju i nesreću na njoj. O tome ovdje nema govora, dapače nije isključeno da je ova oznaka sklada pružena u ironičnu ključu također. Nadalje, nema onoga uznesenja domovine koje smo vidjeli u pjesmi *Moj dom*. Držim naime da je Kranjčevićev, ili budimo strogi pa recimo subjektov, uzlaz na nebo iz te pjesme izvrsna umjetnička uporaba kršćanskoga uznesenja. U *Ditirambu* zemlja i nebo bivaju odvojenima, dapače nebo i nije kršćanski određeno, ono je zapravo praznina. Čini se da je vidljiva blizina onoga što budizam označuje riječju Śūnyatā – što istina nije identično praznini, jer pojam ne podrazumijeva ono što je bilo ispražnjeno. Nije riječ o posudi koja bi se mogla ispražniti. Kranjčević možda nije poznao potankosti Nagardunine filozofije ni samoga budističkoga nauka. Mislim međutim da je samu doktrinu, ili recimo s mrvom humora vjeronauk, dobro razumio. Evo kako dijelove koje nas zanimaju u surječju Kranjčevićeve pjesme prikazuje Alan Watts: „Sunjavada je dobila ime po riječi sunya, praznina, ili sunyata, ispraznost, kojima je Nagarduna opisivao narav stvarnosti, ili bolje zamisao stvarnosti u ljudskom umu. Zamisao uključuje ne samo metafizičke svjetonazore, nego i ideale, religiozna vjerovanja, skrajnje nade i ambicije svih vrsta – sve za čime ljudski um traga i čega se hvata radi tjelesne i duhovne sigurnosti. (...) Dapače se i ideja sunya ima ispražniti: *Ne može se nazvati prazninom ili ne-prazninom, / Ili jednim i drugim ili nijednim; / Ali, kako bi se izrazilo, / Naziva se „Prazninom“*“ (Watts: 62 – 63).¹⁶⁴

Smrt je sada izlaz, ali ne u smislu prolaza nakon kojega bi uslijedilo neko uskrsnuće i uzašašće koje bi popravilo situaciju na zemlji. Smrt je konačan prijekid sa svime na zemlji, spas nakon kojega nema proglašenja ni skrbi za ono napušteno zemaljsko okružje. Prava smrt u budizmu znači prijekid novoga rađanja u svijet koji je nepopravljiv.

U pjesmi *Lucida intervala* subjekt izriče svoj doživljaj susreta s Budhom. Prije toga moramo podsjetiti da najprije govori o vlastitoj smrti, ali ju prikazuje pozitivnim motivima: *I to je smrt? / O, kako brižno anđeli božji / Na perju me spuštaju u grob! / Bez bola, bez želja, klonula uda / Vlažne se dotiču zemlje.*

Čini se da nakon toga slijedi niječan stav prema kršćanskim elementima. Subjekt, očito nakon smrti, dospijeva na afričko tlo, a u žarkoj oazi nalazi lubanju na kojoj piše Benedictus – kaže da je nekada znao latinskih riječi, a sada samo šuti. Izriče i niječan stav prema župniku s kojim da je subjekt jutros govorio, no njemu da manjka shvaćanje pa tvrdi da je kazao kako je čitavu

---

164 The Sunyavada takes its name from the term sunya, void, or sunyata, voidness, with which Nagarjuna described the nature of reality, or rather, of the conceptions of reality which the human mind can form. Conceptions here include not only metaphysical views but also ideals, religious beliefs, ultimate hopes and ambitions of every kind—everything which the mind of man seeks and grasps for his physical or spiritual security. Not only does the Sunyavada demolish the beliefs which one consciously adopts; it also seeks out the hidden and unconscious premises of thought and action, and submits them to the same treatment until the very action, and submits them to the same treatment until the very depths of the mind are reduced to a total silence. Even the idea of Sunya is itself to be voided.
It cannot be called void or not void, / Or both or neither; / But in order to point it out, / It is called “the Void.” (Alan Watts, *The Way of Zen*, Pantheon Books Inc., New York 1957., str. 62 – 63.)

mudrost blaženstva čitao tek na papiru. Lubanja je mogla pripadati grofu, pa se ovime uvodi i stara problematika socijalnih nejednakosti. Pesimizam pojačava oznaka povijesti kao suvišne knjige što su ju pisale Istina i Pravda – koja ju je stala i čitati, ali je zaspala na prvome listu. Pravda nakon toga hrče. Kranjčevićeva težnja za pravdom, za njezinim dostignućem, jedan je od nosivih motiva njegove ukupne lirike: sjetimo se kako je moćno, u buntovnom i proročkom tonu prizivao poniženje moćnih i nepravednih u pjesmi *In Tyrannos*.

Mjesto gdje se subjekt nalazi pri kraju pjesme *Lucida intervala* biva blaženo carstvo gdje zajedno spavaju orao i bijeli golub. Ime osobe koja nosi konačnu spoznaju javlja se nakon što nestaje pogled na stvarne relacije:

Ovako sam i ja spavati lego / Bez želja, bez strasti, bez bola: / nit čujem ptice, nit vidim svijeta. / Tek dublje ponirem u mrak. / A tamo na vratima velike noći / Neka se prikaza bijeli; / Ja k njojzi padam brzinom munje – / O zdravo, o veliki Budha. (84)

Pjesma je kompleksna, ovdje smo iznijeli tek ključne crte njezina razvoja. Tvori ih smrt, razočaranost u pravdu na zemlji i u prizemno shvaćeno kršćanstvo, raspad svega tvarnoga te konačna utjeha u spoznaji novoga elementa.

Raspad tvarnoga područja nije samo budistički motiv, no ovdje se na kraju pjesme spominje upravo Budha, pa je dobro podsjetiti na riječi iz njegova završnoga govora učenicima: „Nemojte uzalud naricati, nego shvatite da ništa nije stalno i po tome uvidite da je ljudski život praznina.“ (usp. *The Teaching of Buddha*: 24).¹⁶⁵

Odsutnost želja, strasti i bola također biva dobra najava samoga Budhe koji se javlja na kraju teksta. Evo kako *Budistički katekizam* definira drugu i treću od četiriju plemenitih istina budizma: „2. Uzrok stvaranja bijede je sebična želja stvorena za zadovoljavanje nečijeg ega, koja sama nije sposobna osigurati krajnji cilj. / 3. Uništenje te želje ili ega od nje.“ (Olcott: 32)

Glede želja kojih se Budhin učenik mora odreći, dobro je opet podsjetiti na posljednji učiteljev govor: „Demon svjetovnih želja stalno traži prigodu da zavara um. (...) Morate slomiti sponu svjetovnih strasti i otjerati ih od sebe kako biste otjerali i zmiju.“ (prema *The Teaching of Buddha*: 24).¹⁶⁶ Konačno, Kranjčević se Buddha javlja u bjelini, što je blisko upravo njegovim riječima: „Napravite od sebe svjetlo.“ (usp. *The Teaching of Buddha*: 18).

Držim da Kranjčevićeva vizija susreta s Budom nije ni naivna ni površna. Teško mi je u ovom času odrediti koliko je doista poznao budističku misao, no intuirao ju jest i onda dobro izrekao neke od osnovnih vrijednosti. Pogledajmo kako je pjesnikove riječi prenio Josip Kosor, koji se je s njim susretao u Beču godine 1906. i 1907. U razgovoru u kavani Arkaden sudjelovali su Kranjčević,

165 Misao je jednostavna, pa mislim da ne treba citirati engleski izvor kojim sam se služio.

166 The demon of worldly desires is always seeking chances to deceive the mind. (...) You must break the bonds of worldly passions and drive them away as you would a viper. (*The Teaching of Buddha*: 24).

Kosor, Meštrović i njegova supruga.

„Ali pjesniče, zamili ga Meštrović blago uvjerljivo: „neroditi se vrijedi uistinu za one koji nisu učinili nikakve usluge ni sebi ni čovječanstvu, ni Vi ste naš novi plane u poeziji, i kako veli Njegoš „imali ste rašta se roditi.“

„Naši roditelji nemaju pojma kakvu nam nepravdu čine što nas rađaju na svijet, naši zadnji imeniti roditelji, a prije njih bezbroj naših roditelja po Budinoj predaji...Uistinu valjalo bi ubiti u sebi nirvansku ‘želju’ da se Čovjek iznova rodi...“ (Kosor: 147).

Kranjčević ovdje podsjeća i na budističku misao o reinkarnaciji, kojoj se valja ukloniti. Vjerojatno bi njegova nirvanska želja zahtijevala korekciju od strogih poznavatelja budizma, no misao je svakako uskladiva s prije navedenim stihovima i s doktrinom kako ju prikazuje Olcott.

Korisno je podsjetiti i na prijašnji razgovor između Kosora i Kranjčevića, gdje se vrlo znakovito spominju Buda i Krist:

„A što bi mogao biti lijek toj vonjljivoj rani?“

„Ono, što smo napominjali u smislu Budhe: ubiti u sebi želju za strastima...I što je Krist propovjedao: ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe...“

(...)

„Je li Krist najdublji prorok, Meštre?“

Jest po bezkrajju čuvstva ljubavi“...

„A po misli?“

„Buda. Veliki, nirvanski Buda. Nu Krist nije samo prorok, on je i revolucioner i sociolog i pjesnik. (...) (Kosor: 134).

Vjerojatno je Kranjčević ipak bio naslutio da potpuno se predati novomu svjetonazoru ujedno znači okrenuti leđa prvotnomu, naime kršćanskomu svijetu. Takvoga definitivnoga loma u njegovu opusu ne nalazimo, o čemu uostalom svjedoče i prethodni navodi. Teško je odvojiti se od svojega nasljeđa. Rado se zahvaljujem Danielu Miščinu, koji me je upozorio na Kosorovu knjigu tijekom simpozija.

3.2 Zrelo kršćanstvo?

Pjesma *Hrist djetetu u crkvi* pojavila se je godine 1900., punih sedam godina nakon budističkoga teksta *Lucida intervala*. Kazivač pjesme biva Krist, a slušatelj je dijete, pa držim da je ključno odrediti tko bi zapravo bilo to dijete. Ono bi se moralo oviti o grlo vili, pa će teško biti riječ o djetetu u doslovnom smislu riječi. Slušatelj mora prije toga ispiti kupu, vjerojatno je riječ o aluziji na kalež koji je morao ispiti Krist – znači proći muku nepravde, lažnih osuda i nasilja nad sobom: *Oče! Ako hoćeš otkloni ovaj kalež od mene! Ali, neka ne bude moja, nego tvoj volja!* (Lk 22,42).

U Kranjčevićевой pjesmi Krist nadalje govori djetetu da mu srce mora ostarjeti, a vrući se život ohladiti. Srce koje je staro označava mudrost, a ne puke godine; vrući život koji se je ohladio znači nestanak sebičnih želja. Slušatelj mora proći kroz muku sličnu Kristovoj, i onda tek može razumjeti Krista. Dijete kojemu se Krist obraća zapravo je ono Pavlovo dijete, *nēpios* iz *Himne ljubavi* – dok je kazivač bio dijete mislio je, osjećao i govorio kao dijete. Kad je postao čovjek, ostavio je ono djetinje, a to ovdje znači nezrelo. Kranjčevićeva pjesma u osnovi svoje poruke biva sličnom mislima iz Cohenove pjesme *Suzanne*, koje ću ovdje parafrazirati: Isus je u pjesmi proveo puno vremena gledajući iz svoje drvene kule, a tek kad je bio sigurnim da će ga čuti samo onaj tko se utapa, rekao je da će svi ljudi postati pomorcima, dok ih more ne oslobodi. Ali, on sâm bio je slomljen, prije nego li su se nebesa otvorila – potonuo je ispod razine naše mudrosti, kao kamen.

Kranjčevićev Krist šalje vrlo sličnu poruku, a po njoj ga ne ćemo razumjeti ako sami nismo prošli smrtnu muku. Pamet i mudrost u tome nam ne će puno pomoći.

Kranjčević, na Kristova usta, i zove osobu koja je nekada bila dijete upravo ljudskim paćenikom. Zanimljivo je da ovdje nema groba ili smrti kao konačne odrednice, naprotiv život osobe kojoj se obraća čini se tek započinje. *Usnice smrtne* međutim govore da je slušatelj postao svjestan svoje smrtnosti – a to je moguće shvatiti samo u smrtnoj mucii. Osoba mora proći kroz smrt, ali ne da tamo ostane. Ona će stoga uzeti svoj križ i krenuti.

*I onda, patniče ljudski, ako ti utroba drhtne,
– Onda si shvatio moje velike ljubavi boli,
Gorki, i čemerni grč će učiti usnice smrtne
Kako se ljubi i moli.*

Posljednji ovdje navedeni stih podsjeća na Coleridgea iz *Poeme staroga mornara*, koja uči da najbolje moli tko najviše voli, a spoznaja je i u toj pjesmi došla tek nakon smrtne patnje. Tvrde asonancije i aliteracije iz pretposljednje stiha u opetovnosti glasova /t/ , /č/ odgovaraju hrapavosti poruke.

Podsjetit ću ovdje još na pjesmu *Hristova slika* iz godine 1908. Njezine poruke najbolje će ocrtati pretposljednja kitica: *Al jednog onda dana podigoše tamo ljudi / Katedralu silnu, divnu, a otada sunce nije / Prodirati više moglo da Hristovu glavu ljubi, / Od zidova načičkanih i tornjeva ledenijeh.*

3.3 Ironija

Ironija može ukazivati na problem, pa bi bila i put prema rješenju. Humor koji ona tvori rijetko je kada primarna svrha zabava ili smijeh. Takav je slučaj i s novozavjetnim humorom (usp. Jónsson: 14), a dovoljno je za ovo podsjetiti na Kristov upit rulji koja želi umoriti preljubicu. Kranjčevićeve ironije javljaju se mjestimično u njegovom pjesničkom opusu, a svrha im također nije zabava. Riječ je opet o nekoj vrsti pouke. U pjesmi *Moj dom* dodatak koji mijenja prethodni izraz zapravo pokazuje da se riječi ne mogu shvatiti jednoznačno: Stih *Ja domovinu imam – tek u srcu je nosim* pokazuje svojim

drugim dijelom da prvi dio biva ironičnim, jer subjekt zapravo nema domovine kako bi ju htio imati, i kako ju imaju druge osobe. Hrvatska nije slobodna, nje na političkoj karti zapravo i nema u času kad subjekt govori. Iako ima brojne vrijednosti u povijesti i sadašnjosti, zasluge koje pjesma nabraja, Hrvatska nije samostalna. Za nju nema mjesta u stvarnom svijetu. Prosvjed protiv takve nepravedne situacije biva cijela pjesma, koja domovinu uzdiže među zvijezde.

Isti postupak, samo razveden u dvama stihovima nalazimo u *Ditirambu*. Uvodna konstatacija *Prekrasan život!* biva zaničvana i protumačena idućim trima recima koji pružaju dokaz da je tvrdnja bila izrečena ironično: *Kaljava cesta ode u maglu – / Digneš li glavu tamo k nebesim, / Past će ti na nos kapljica kiše.*

Završni su stihovi također puni ironije u kojima izraz *Majko oprost* znači nešto suprotno, pa bi sinovi morali oprostiti takvoj majci. Majčica iz pretposljednega stiha pjesme također dobiva pravi ironijski smisao posljednjim stihom koji njezinu djecu imenuje pastorcima.

Eskalaciju ironije nalazimo naravno u *Gospodskom Kastoru*. Izraz *Prostitute i vi, Kastore dragi, gospodski psiću!* znači u ironijskom ključu upravo suprotno – kazivač ne drži Kastora dragim, nego odvratnim. Čini se da je Kastor učinio zlo kazivaču, pa bi on bio taj koji bi imao što oprostiti. Nadalje, *trome, prostačke psine* bivaju časne osobe.

Lovor koji kazivač polaže pred Kastora također je rugalačka gesta. Slab darak, kojim je autoreferencijalno također označena sama pjesma, biva slabim samo u Kastorovim očima. Mogli bismo naći još niz ovakvih primjera u tekstu, a svi su unutar onoga što se označuje verbalnom ironijom: misli se jedno, govori drugo, a pretjeranostima se naginje satiri (usp. Muecke: 7, 51).

Verbalna ironija prjelazi u onu dramatsku kad razumijemo da se lirsko ja ovdje istina obraća nekome drugomu, Kastoru, ali i njega na određeni način obuhvaća ono što možemo nazvati za ovu prigodu središnjom inteligencijom. Čujmo Krtalića: „Pjesnik je jedna vrsta centralne inteligencije koja nam pjesmom daje relevantne podatke, da bi se pjesma uopće mogla dogoditi (Krtalić: 128). Pojednostavljeno: rugajući se Kastoru, Kranjčević se ruga sebi samomu. Tezu o različitosti pjesnikova života i djela kritika je već tumačila (usp. Miščin 2009: 221 – 240), a temelj joj je u činjenici da Kranjčeviću kao zaposlenomu službeniku, nastavniku, a onda i uredniku „Nade“ i nije bilo tako loše. Morao se je istina seliti, živio je u Bosni, a ne recimo u Zagrebu, no ukupno gledano, imao je osiguranu egzistenciju u većem dijelu života. Suprotno tomu djelo mu je puno optužbi na povlaštene, što je posebno razvidno u *Kastoru*. U tom smislu mogli bismo naći i zanimljivu koincidenciju. Biskup Šarić piše da je kazivao pjesniku: „Što će ti taj pesimizam? Nije iskren tvoj pesimizam: Ti ga negdje kopiraš. Što tebi fali? Tebi ide kao po loju. Bog te obdario lijepim darovima.“ (prema Miščin 2009: 226). Kranjčeviću ide kao po loju, a upravo Kastoru iz pjesme prolazi starost kao u loju. Bitno je svakako da je Kranjčević našao načina sagledati sebe, upravo na pozornici dramske ironije, i to s komičnim prizvucima. Samo što sve ima opet spoznajnu narav – središnja inteligencija zna komu se ruga i komu je sve oštrica kritike upravljena. Napomenut ću, usput, da je recimo Slavko Kolar također umio naći snage za ironične promišljanje nad sobom u izvrsnoj pripovijetci *Pobuna viteza Joze*. Ne

znam bi li Krleža, da je doživio propast komunizma i Jugoslavije, imao snage za tako nešto – prije bih rekao da bi nas pokušao uvjeriti kako je on oduvijek i bio za hrvatsku državnost, višestranačje i slobodno poduzetništvo. Spominjem Krležu jer je i on zamjerao Kranjčeviću da nojevski stavlja glavu u metafiziku kako ne bi vidio bosansku stvarnost (Krleža: 217)¹⁶⁷.

Jelčić je dobro uočio da je Kranjčevićev pesimizam neobičan: „to je pesimizam borca koji se ne predaje!“ (Jelčić: 167). Vrhunac Kranjčevićeva pesimizma i ujedno izvrstan primjer iskupljenja pomoću ironije, biva pjesma *Groblje na umoru* iz 1903. Uvodna metafora koja približava groblje staroj baki što je već pokopala mnogu djecu biva dobro pogodenom – riječ baka u ovom je surječju možda nešto odveć prisna, ali i ona može biti dio reda ironijskih umanjenica kakve su *kusast tornjić*, *zvonce malo* i *suzice salivene*.

Motivi koji crtaju propadanje podsjećaju na Baudelairea iz mračnih pjesama kakva je *Strvina*, ali ponosno prethode ekspresionistu Bennu iz Čovjeka i žene koji prolaze odjelom za rak. Motivi rasapa najavljuju i našega Šimića iz *Bakterija – mene jedu bakterije / Trune, trune jedno meso / Bože, zar ti nije žao?* Groblje je u Kranjčevića ocrtano i metaforom iznutrice: *Leži groblje nasred ceste izbačena poput droba*. Dubravko Horvatić također je najavljen ovakvim izrazima.

Pjesma tiho i uporno razjeda kršćanske znakove: *Kapela se naže derna, kusast tornjić nad njom kima; Šuti nebo, uvijek šuti, a sa glavnog križa tamo / Hristova se desna ruka otpustila s trula klina*.

Posljednji udar u tom smislu biva opakim i moćnim: *Vjekovni je izraz Patnje zadnji osto povrh svega / Izdišući, krčajući iznad suza i grobišta, / Nepotrebna ko i život, neponjatna ko i ništa – / U očajnoj zjeni svijeta svedno s Njime i bez Njega*.

Pjesma počinje graditi obrat upravo u času kad i On konačno pada. Čini se naime da novi graditelji, iako isprva negativno označeni – blatni, blijedi, što uvijek jedu na po zuba – ipak nose nekakav napredak. Posljednja kitica zapravo počinje poletno: *Na grobištu opojanu, na gnojištu poduboku, / Uz dosjetke i uz psovke kolodvor se novi gradi, / A sa njega kretati će ideali mnogi mladi, / Ah, u život – do ove točke izgleda kako je pjesma ustvari pohvala progresu, tehnicima i novim zamislima koji će izrasti na groblju mrtva kršćanstva. Obrat koji slijedi u drugomu dijelu posljednjega stiha biva ironijski učinkovit, pa omogućuje da i cijelu pjesmu čitamo drugačije. Riječ je nadalje o upravo proročkom izrazu glede niza pokreta koji su se naslađivali smrću kršćanstva. Naime ideali kreću u život – *ko i djeve u bordele na istoku*. Marx, Engels i Lenjin, koji su prizivani u Kranjčevićevu surječju (usp. Petrač: 193), ovime zacijelo ne bi bili zadovoljni. Ili bi možda znali okrenuti na svoje i ovu bolno pesimističnu pjesmu. Podsjetit ću samo da Kranjčevićev *Mojsije* donosi misao sa stradanjem nakon što počne sumnja u vlastite ideal.*

Sada biva očitim da je propast potpuna, jednostavno nema izlaza iz nesreće što ju pjesma prikazuje. Naizgled ovdje nema odgovora na upit smrti. Naravno, ako izlazom ne razumijemo samo

---

167 O tome opširnije piše Daniel Miščin, koji me je podsjetio i na ovaj tekst.

zadovoljstvo koje izvire iz ironične i dobro smišljene završne slike. Tada je riječ o utjesi koju subjektu pjesme pruža jedino književnost. Uostalom, i u pjesmama s lirskom stapanjem završnu je misao znalo činiti smirenje što ga je nosila riječ. Samo što je u *Groblju na umoru* teško možemo govoriti o subjektu u smislu koji ga prikazuje Weststeijn – pjesma je kazivana iz položaja koji ne pokazuje izravno „ja“ što govori, a nema ni posve uobličena subjekta. Ustvari možemo naći središnju inteligenciju u moćnom epskom odmaku s kraja teksta, koja je dobro vidjela kamo je čovječanstvo vodio divni novi poredak – ili kamo ga još uvijek vodi.

Zaključak

Promjene položaja subjekta u Kranjčevićевой poeziji utječu na spoznajnu moć ove književnosti. Lirski subjekt stopljen s objektom koji ima ženska i domovinska obilježja redovito vodi u određenu idealizaciju, onda i u zamiranje svijesti. Idealizacija ne podrazumijeva toliko savršenstvo objekta koliko veliku sućut subjekta. Epskim odmakom dolazi do spoznaje zla unutar svijeta. Uočene teške nepravde prema slabijima i potlačenima otvaraju upite povezane s teodicejom, učestaliji su izrazi optužbi prema mogućem vrhovnom načelu svijeta. Kranjčevićeva umjetnost nalazi izlaz u budističkim poticajima koji potiču zamiranje želja, onda u određenoj vrsti zreloga kršćanstva koje kao uvjet prave spoznaje Krista postavlja upravo tešku i smrtnu patnju. Konačno, Kranjčevićeva poezija nalazi izlaz iz nepodnošljive muke postojanja pokvarenoga svijeta u književnosti samoj, i točnije u ironiji. Poruga u pjesmi olakšava teret egzistencije osobe koja misli: smrt je i dalje nazočna, ali je obuhvaćena nadmoćnom ironijom.

Literatura

- Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 1997.
- Culler, Jonatham: *Književna teorija. Vrlo kratak uvod*, AGM, Zagreb 2001.
- Heidegger, Martin: *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb 1985.
- Jelčić, Dubravko: *Pogovor*, U: Silvije Strahimir Kranjčević *Pjesme*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1981.
- Jónsson, Jakob: *Humor and Irony in the New Testament*, bókaútgáfa menningarsjóðs, Reykjavík 1965.
- Kosor, Josip: *Autobiografski i memoarski tekstovi*, Ex Libris, Zagreb 2015.
- Krleža, Miroslav: *Eseji I*, Oslobođenje, Sarajevo 1979.
- Krtalić, Ivan: *Silvije Strahimir Kranjčević*, Mladost, Zagreb 1979.
- Miščin, Daniel: *U stih upisana metafizika, Ontologija i transcedencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb 2004.
- Miščin, Daniel: *Usporednice i razilazišta Kranjčevićeva djela i života*, U: Skupina pisaca: *Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu*, IFS, Zagreb 2009.
- Miščin Daniel: *Skriveni svijet Silvija Strahimira Kranjčevića, Silvijeva i Elina pisma*, Školska knjiga, Zagreb 2008.
- Olcott, S. Henry: *Budistički katekizam*, Znak, Zagreb 1992.
- Petrač, Božidar: *Lendićev esej o Kranjčeviću*, U: Skupina pisaca: *Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu*, IFS, Zagreb 2009.
- Skupina pisaca: *The Teaching of Buddha*, Bukkyo Dendo Kyokai (Buddhist Promoting Foundation), Tokyo 1989.
- Skupina pisaca: *Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu*, IFS, Zagreb 2009.
- Staiger, Emil: *Temeljni pojmovi poetike*, Ceres, Zagreb 1996.
- Watts, Alan: *The Way of Zen*, Pantheon Books Inc., New York 1957.
- Weststeijn, W.G.: *Lirski subjekt*, preveo J. Užarević, U: *Pojmovnik ruske književne avangarde 6*, urednici Aleksandar Flaker i Dubravka Ugrešić, Zagreb 1989.

Staiger's Subject in Kranjčević's Poetry

ABSTRACT

Staiger's lyrical subject melds with the object, while the epic one bears a distance from it; and could coldly observe the world. A series of Kranjčević's poems thematize the lyrical subject which is very close to the homeland (*Zavjet*, 1883., *Moj dom*, 1897.) or to a woman (*U želji ljubavi* 1898.). The poems depicting separation of the subject from the object (*Astrea*, 1890., *Iza spuštenijih trepavica* 1892.) produce an epic attitude and brings the observation of the evil in the world. Problem of theodicy is met with the Buddhism (*Lucida intervala* 1893.), and a more mature Christianity (*Hrist djetetu u crkvi*, 1890.). Utter pessimism is probably cured with irony in the poems *Gospodskom Kastoru* (1891.) and in *Groblje na umoru* (1903.).

Death is present in all the subject's attitudes and solutions yet develops more reasoned meaning.

Keywords: Kranjčević's poems, Staiger's lyrical and epic subject, theodicy

Kranjčevićev lirski subjekt – zanesenjak i vjernik, nemirnik i skeptik, kritik i ironik

Sažetak

Kritika je Kranjčeviće prepoznala kao „pjesnika ideala“, „pjesnika naših boli“, „najvećega pjesnika hrvatske slobode“, „najvećega pjesnika hrvatske energije“, „glas naše savjesti“, „glas hrvatskog prosvjeda“, „sputanoga genija“. Kranjčevićev lirski subjekt žudi za istinom, slobodom i pravdom, vjeruje u vječnost; u tome mu je pogledu Krist putokaz, moralni i duhovni svjetionik. Siguran je u Božju providnost, Bog mu je uporište i potpuno mu je predan. Sazrijevajući i stječući životno iskustvo, zaokupljen je tajnom zla, zbunjuje ga čovjekova patnja i Božja šutnja. U neskladu je sa svijetom. Uočava raskorak ideala i stvarnosti. Svjedoči da svijet nije stvoren na načelu ljubavi te da se pravda ne ostvaruje. Kritizira negativnosti svijeta, bogatstvo i raskoš Crkve, čovjeka koji je iznevjerio Kristove ideale, licemjerje i neodgovornost katoličkih vjernika. Zamjećuje da je povijest prepuštena nasilju, a čovjek samome sebi. U radu se prate spoznaje i osjećaji Kranjčevićeva lirskoga subjekta, njegov put vjere i sumnje, susret s religijskim i egzistencijalnim temama.

Usprkos traženjima i lutanjima, unatoč skepsi i vjerskim krizama, povjerenje u vječnu pravdu i u istine kršćanske vjere ne dolazi u pitanje.

Ključne riječi: lirski subjekt, vjernik, nemirnik, skeptik, ironik

1. Hod Kranjčevićeva lirskoga subjekta

Pjesništvo zrcali povijest i probleme vremena u kojemu je nastalo, otvara nam vidike, budi osjećaje, obogaćuje nas spoznajama, intrigira nas svojim tajnama, pruža nam estetski užitak. Čitanje i interpretacija teksta ovise o čitateljevom znanju i čitateljskom iskustvu te ćemo se složiti sa Sartreom da je djelo zajednička tvorba pisca i čitatelja te da je čitanje završni čin pisanja otvorenog djela. Svako vrijeme čita i shvaća književnoumjetnička djela u specifičnome svjetlu, u svojem duhu. Književna djela intrigiraju, provociraju, pozivaju na dijalog. Umberto Eco je u bilješkama uz „Ime ruže“ izrazio misao o poetskome učinku kao „sposobnosti teksta da generira uvijek nova čitanja, a da se potpuno ne iscrpi“. Književno djelo nije nikada do kraja protumačeno, nikada potpuno interpretirano; svako ga vrijeme obogaćuje novim čitanjima.

U središtu su našega promišljanja u ovome radu najveći pjesnik hrvatskoga realizma – S. S. Kranjčević i njegov lirski subjekt. Kritika je Silvija Strahimira Kranjčevića prepoznala kao „pjesnika ideala“, „pjesnika naših boli“, „najvećega pjesnika hrvatske slobode“, „najvećega pjesnika hrvatske energije“, „glas naše savjesti“, „glas hrvatskog prosvjeda“, „sputanoga genija“ itd.

Kranjčević se u svojem pjesništvu usmjeruje na povijest, na aktualne trenutke, na sudbinu, na metafizička i egzistencijalna pitanja, na ljubavnu tematiku, na domoljubne motive, na čovjeka i svemir, na prirodu i životni smisao itd. U svojem životu objavio tri pjesničke zbirke („Bugarkinje“, „Izabrane pjesme“ i „Trzaje“), a četvrta („Pjesme“) mu je izišla postumno.

Kranjčevićev lirski subjekt na početku svojega životnog hoda, žudeći za istinom, slobodom, pravdom i vječnošću, vjeruje u Božju providnost. Bog mu je uporište te mu se potpuno predaje. Krist

mu je putokaz, moralni i duhovni svjetionik. Sazrijevajući, tj. stječući životno iskustvo, lirski se subjekt susreće sa životnim nedaćama; svjestan je da je život prepun nasilja, da se pravda ne ostvaruje, da je čovjek prepušten samome sebi. Zbunjuje ga čovjekova patnja i Božja šutnja. Shvaća da ljubav nije temeljno načelo na kojemu je sazdan svijet. Svjestan je nesklada ideala i stvarnosti. Kritizira negativnosti svijeta, Crkvu koja propovijeda Krista ali ga u praksi ne slijedi nego žudi za moći, bogatstvom i vlašću. Razočaran je čovjekom koji je iznevjerio Kristove ideale. Ipak, i uz sve nevolje i kušnje, usprkos posrtajima i klonućima, razočaranjima i vjerskim krizama, vjera u Isusa ostala je postojana.

U Kranjčevićevu se opusu prepoznaje utjecaj antike, romantizma, realizma i modernizma. Sintetizirao je i nadišao domaću pjesničku tradiciju 19. st. te je postao nemirnikom, originalnim misliocem i temeljnikom A. G. Matošu, J. P. Kamovu, T. Ujeviću, M. Krleži, krugovašima i razlogovcima.

2. Prva stvaralačka faza – „BUGARKINJE“ – tjeskoba, kušnje i čvrsta vjera u Providnost

Prvu je pjesničku zbirku – „Bugarkinje“ – Kranjčević objavio 1885. godine. Sadrži 60-ak pjesama. U zbirci se detektiraju društveno-politički, povijesni, domoljubni, socijalno-etički, reflektivni, vjerski i intimni motivi (u posljednjim stihovima „Bugarkinja“ lirski subjekt traži smiraj u ljubavi žene). Kranjčević se u njoj nadahnjuje antičkim i biblijskim motivima, Šenoom, Harambašićem, Preradovićem, J. J. Zmajem, Đ. Jakšićem, Heineom, Goetheom i Leopardijem.

Lirski subjekt progovara o slavnoj prošlosti i tegobnoj sadašnjosti, tj. o sputanosti i neslobodi hrvatskoga naroda za čiju je dobrobit spreman položiti život. U „Bugarkinjama“ lirski subjekt tuži nad sudbinom nekad slobodnih, dostojanstvenih i ponosnih Hrvata, a sada sputanih. Bavi se socijalnim temama, osuđuje nepravedne životne uvjete. Suosjeća s patnicima i stradalnicima. Lirski subjekt žudi za slobodom i pravdom, nesretan je zbog patnje vlastita naroda, zgrožen je lažima i licemjerjem. Utjehu nalazi u ljubavi prema čovjeku. Tematizira stvaranje svijeta, vjeruje u Providnost, Bog mu je uporište te se prepušta njegovu vodstvu. Već će međutim u „Bugarkinjama“ doći do izražaja nesklad snova i stvarnosti, sukob između materijalističkog i religioznog shvaćanja života; već će u toj zbirci biti vidljiv Kranjčevićev pesimizam (naslov „Bugarkinje“ dolazi od glagola „bugariti“ što znači „tužno pjevati“) koji će se i te kako očitovati u njegovim kasnijim zbirkama. U tome pogledu Ilija Kecmanović „Bugarkinje“ drži „trzajima prije Trzaja“ (Kecmanović, 1959: 250). Lirski se subjekt u toj zbirci obraća „Hrvatskoj“, „Senju-gradu“, „Narodu“, „Hrvatskoj majci“, „Suzi roblja“ (to su ujedno naslovi njegovih pjesama) itd. Iz pjesama progovara *poeta vates* koji je svjestan usuda svojega poziva, ali se tome pozivu pokorava. U „Bugarkinjama“ se zamjećuje težnja lirskoga subjekta za spoznajom smisla postojanja. Sukobljuju se razum i osjećaji, duh i tijelo; lirski se subjekt obraća Bogu očekujući njegovu pomoć, a svoj pogled usmjeruje k zvijezdama. Anton Česko u „Bugarkinjama“ prepoznaje Kranjčevićev „napor da se održi spoznani global svijeta prije njegove dezintegracije i gorko uviđanje neumitne zbilje.“ (Česko, 1990: 9). U toj je zbirci intonacija Kranjčevićevih pjesama tužna i bolna, nerijetko i tragična. Česko zamjećuje da je u „Bugarkinjama“ Kranjčevićeva poetika „izrazito disharmonička“. (Česko, 1990: 19). Isti kritičar „Bugarkinje“ i u jezičnoj dimenziji drži izvorištem Kranjčevićeve poezije: „Očituje se tu pjesnikova duboka svjesnost o jeziku kao bitnom fenomenu – civilizacijskom, nacionalnom, sociološkom, psihološkom, i to svakoga naroda ponaosob, pa time i svakoga čovjeka.“ (Česko, 1990: 27).

Lirski je subjekt u „Bugarkinjama“ ponesen, dakle, snažnom vjerom i nacionalnom sviješću, ponosan na nekadašnju slavnu prošlost, ali i svjestan tegobne sadašnjosti – porobljenosti vlastita naroda. S povjerenjem se obraća Providnosti, pogled usmjeruje u nebeski svod, ali i bolno intonira svoj pjesnički iskaz.

3. Druga stvaralačka faza – „IZABRANE PJESME“ – kritika sputavanja čovjeka

„Izabrane pjesme“ (1898.) naslov su druge Kranjčevićeve pjesničke zbirke. Sadrži 63 pjesme, a obuhvaća raznolike teme (od prvih ljudi do apokaliptičkih vizija). Te su pjesme socijalne, domoljubne, religiozne, intimne i općeljudske tematike. U toj je zbirci i Kranjčevićev oratorij „Prvi grijeh“ na temelju kojega je Ivan Zajc skladao operu u tri čina. U biblijsku je priču o prvome grijehu Kranjčević upisao vlastitu viziju borbe dobra i zla te je uzvisio radnika kao kreatora zemaljskoga raja. U „Izabranim pjesmama“ Kranjčević izražava svoje nezadovoljstvo položajem hrvatskoga naroda. Svjestan je njegove političke nezrelosti. Uočava licemjerje Crkve. Želi da Hrvat bude nesputan i slobodan. Religiozna se tematika često u toj zbirci prepleće sa socijalnom i s moralnom. (u pjesmama „Radniku“, „Prvi grijeh“ i sl.).

Lirski subjekt postavlja pitanja o podrijetlu nepravde i zla, o životu i smrti, o čovjeku i svijetu, traži istinu, slobodu i pravdu, tjeskoban je i pesimističan, u procjepu je srca i razuma, razočaran je životom i svijetom, sreća i smisao postaju tek privid, a dezorijentiranost i nesreća postaju stvarnost. Lirski subjekt progovara o apsurdnosti ljudskoga postojanja. Suočava se sa sobom i s drugima, s prošlošću i sadašnjošću, sa zbiljom i sa svemirom. Dijalogizira s Bogom (Bog mu je zapravo glavni sugovornik) i s Biblijom, prožet je vjerom i sumnjom. Nesretan je zbog nepravde, kritizira državne i Božje institucije. Pita se zašto je Bog stvorio svijet prepun nesreće, boli i patnje. Poziva Boga na odgovornost. Progovara o šutnji neba, nadu drži varkom. Ipak neprestano traga za Bogom. Zagledan u zvijezde, žudi za pravednijim i kvalitetnijim uređenjem svijeta. Razmišlja o mjestu pjesnika u svijetu te drži da je njegova uloga biti posrednikom između ideala i stvarnosti, utjelovljenjem težnji za Edenom, za čistoćom i pravdom.

U pjesmi „Gospodskom kastoru“ kritizira poltronstvo, čovjekovu slijepu poslušnost autoritetima, samoponižavanje i puzanje. U pjesmama „Naš čovo“ i „Iseljenik“ Kranjčević slika otužnu sudbinu hrvatskoga čovjeka koji se žrtvuje za tuđe interese. U pjesmi „Heronejski lav“ sjene poginulih boraca pripovijedaju o slavnoj prošlosti. Kranjčević je duboko dirnut Mojsijevim likom. Starozavjetne motive kreativno interpretira pa u svoju istoimenu pjesmu utkiva pitanja vjere i sumnje u ideale, grijeha i kušnje, čovjekova položaja u svijetu i životnoga smisla, pravde i nepravde. Razmišlja o problemu manipuliranja masama, o neshvaćenu geniju i nezahvalnoj gomili. Prikazuje Mojsija kao biće vjere i sumnje, kao čovjeka koji umire ipak ne ušavši u Obećanu zemlju. U pjesmama „Zadnji Adam“, „Mojsije“ i „Resurrectio“ progovara o čovjekovoj potrazi za smislom. U pjesmi „Iza spuštenejeh *trepavica*“ lirski subjekt zamjećuje da svijet nije oblikovan na načelima pravde i ljubavi nego na načelima moći te zbog toga prigovara Stvoritelju.

U „Izabranim“ se „pjesmama“ Kranjčević od domoljubnog pjesnika i kritičara društva preobražava u pjesnika svemirskih vizija. Za razliku od prve faze u kojoj lirski subjekt vjeruje u Božju egzistenciju (razdoblje „Bugarkinja“), u drugoj se fazi suočava sa životnim kušnjama, muči ga tajna zla, katkad sumnja u Božju egzistenciju (razdoblje „Izabranih pjesama“). Usprkos tome što vjeru u Providnost dovodi u pitanje, lirski se subjekt ne odriče Boga. Unatoč vjerskim krizama, skepsi, nemiru, pobuni, prepletanju vjere i sumnje, još uvijek u spomenutoj zbirci dominira kršćanska slika svijeta. U toj se zbirci lirski subjekt sve više odvaja od svijeta i svoj pogled usmjeruje k zvijezdama. Frangeš drži da pogled u zvijezde nije bježanje od ovozemaljskih problema nego težnja nadilaženja skućenih vidika i jasnih hrvatskih prilika: „Kao što se pomorac vitlan pomamnim morima pouzdaje jedino u zvijezde i u njima čita svoj navigacijski smjer, tako i Kranjčevićev položaj i udes čovjeka na zemlji očitava s pomoću zakona koji ravnaju kozmosom i koliko god zvijezde vrlo često u njegovoj poeziji bile naslijeđeno treperavo biserje kojim je urešeno djetinjsko nebo, u najvećim pjesmama njegovim zvijezde su uključene u veliki ritam prirode kojim dišu i čovjek i kozmos.“ (Frangeš, 1987: 212). Izvrstan poznavatelj Kranjčevićeva pjesničkoga opusa, Dubravko Jelčić naglašuje „novinu“ u „Izabranim pjesmama“: „umjetničku razinu, estetsku kvalitetu pjesničkoga govora“. (Jelčić, 1994: 190). Nadalje, Jelčić određuje značaj te zbirke u odnosu na prethodnu i na onu koja slijedi: „Izabrane pjesme“ „nisu vrhunac, ali jesu žarište Kranjčevićeve poezije, stožerna njegova zbirka: u njoj je sve

što je idejno i pjesnički nosilo 'mladoga' Kranjčevića iz vremena *Bugarkinja*, samo dignuto na višu estetsku razinu, a zametak svega što su donijeli *Trzaji* samo četiri godine kasnije, i *Pjesme*, posljednja zbirka koju je Kranjčević sam uredio ali nije dočekaao.“ (Jelčić, 1984: 192).

Lirski je subjekt, dakle, u drugoj fazi Kranjčevićeva stvaralaštva opterećen tajnama zla. Svjestan je političke nezrelosti hrvatskoga naroda, razočaran je nepravdom, razapet između vjere i sumnje, između srca i uma, poziva Boga na odgovornost zbog toga što dopušta patnju, kritizira licemjerje Crkve. Ipak, ne odriče se Boga nego neprestano traga za njim.

4. Treća stvaralačka faza – „TRZAJI“ – nezadovoljstvo, razočaranje i poljuljani ideali

Treća Kranjčevićeva zbirka „Trzaji“ (1902.) sadrži 45 pjesama. Obuhvaća teme ljubavi i smrti, povijesti i sadašnjosti, religiozne i intimne teme. U njoj se zrcali umor lirskoga subjekta. Svijet i život izgledaju mu tragično. Uznemiren je zbog nepravde i ljudske patnje. Kristov mu je lik svjetionik, nada, duhovni putokaz, utjelovljenje ljubavi i milosrđa, moralna vertikala, simbol dobrote, skromnosti, jednostavnosti i poniznosti. Pita se zašto Kristova žrtva nije donijela ploda. Razočaran je Crkvom; drži je grešnom, iznevjeriteljicom Kristovih ideala jer teži moći, slavi i dominaciji, licemjernom jer propovijeda Kristove ideale, ali ih ne živi. U „Trzajima“ je lirski subjekt slomljene volje i raspršene nade. Osjeća se izgubljenim u svijetu, shvaća da su njegovi snovi o slobodi uzaludni, sluti smrt. Spoznaje da se viša sila poigrava čovjekovim životom. Iscrpljen je, tjeskoban i očajan. Bol i depresija snažniji su i dublji nego u ranijim razdobljima.

U pjesmi „Ditiramb“ ironičan je i sarkastičan glede života (život je za nj „kaljava cesta“). U pjesmi „Prosinačko sunce“ pita se zašto je vila pjesme pristupila baš njemu, zašto mu je pomutila pamet i napojila ga divljim snovima. Prigovara joj što nije pokucala na gospodске dvore. U pjesmi „Hrist djetetu u crkvi“ poziva dijete neka iz crkve dođe u prirodu, da uživa u njoj. Pjesma „Propali genij“ satira je i ironija na vlastiti račun. U pjesmi „Vani snježi“ sve je pusto i prazno, pjesnik je nemoćan, sluti smrt. U pjesmi „Majales“ pjeva prirodi koja se budi, koja blista radosna na svibanjskome suncu. Pjesma „Nostalgija“ tiha je sjetna pjesma rodnome kraju, u pjesmi „Zatvor'te vrata“ lirski se subjekt povlači u sebe udaljujući se od svijeta, u pjesmi „Sveljudski hram“ lirski subjekt teži dokučiti posljednje istine o životu i svijetu pogleda usmjerena visinama. Iako su u „Trzajima“ ljubavne pjesme rijetke, u pjesmi „U želji ljubavi“ lirski subjekt žudi za tjelesnom ljubavlju, želi da mu ona dođe „brzo, iznenada“, „kao talas zraka s lipe cvjetne“, „sva živa, žarka, bujna, mlada“, „s vrelom krvcom strasti sretna“. Ženu pak često doživljava kao majku, kao prijateljicu i oslonac na neravnu životnome putu.

U „Trzajima“ se, razvidno je, Kranjčević od domoljubna pjesnika, od pjesnika proroka, pjesnika čvrste vjere i nade, pretvara u pjesnika slomljenih ideala, nezadovoljna životom, razočarana u Božja obećanja, u skeptika i ironika (pa i cinika). Antun Česko ovako vidi tu pjesničku zbirku: „*Trzaji* su slika redukcije i rasapa totaliteta pjesnikova svjetonazora, bolna ravnodušnost pobunjenog anđela, poslije njegova pada s nebesa.“ (Česko, 1990: 26). Uspoređujući zastupljenost domoljubnih motiva u trima Kranjčevićevim zbirkama, Česko primjećuje da je, za razliku od „*Bugarkinja*“ u kojima je prisutan velik broj domoljubnih pjesama, u „*Izabranim pjesmama*“ zamjetno reduciranje nacionalnih motiva, a u „*Trzajima*“ će pak zavičajna i nacionalna svjetla posve zgasnuti „te će ostati samo Krist u praznoj i hladnoj crkvi.“ (Česko, 1990: 26). Ipak, u „*Trzajima*“ se mogu prepoznati i neki pozitivni tonovi: himnički zanos prema rodnome gradu, divljenje ljepotama prirode i ljudskome radu, težnja k suncu, osuda kukavica, ulizica i silnika.

Kranjčevićeva četvrta zbirka – „*Pjesme*“ - izišla je postumno, 1908. godine. Izdalo ju je Društvo hrvatskih književnika u Zagrebu. Njome su se htjela osigurati sredstva za Kranjčevićovo liječenje, ali je on, nažalost, umro pa su sredstva upućena Kranjčevićevoj udovici. Lirski subjekt u „*Pjesmama*“ luta kroz prazninu. U pjesmi „*Groblje na umoru*“ zemlja tone u svoje ždrijelo, grobovi jedu svoje

humke, a nebo šuti. U pjesmi „Vizija“ odjekuje Ruska revolucija 1905., Rusija je obavijena crnim dimom. Lirski subjekt svoj doživljaj pjesme povezuje s likom Raskolnikova F. M. Dostojevskog.

U završnoj fazi Kranjčevićeva poetskog stvaralaštva (zbirke „Trzaji“, 1902. i „Pjesme“, 1908.) zamjećuje se pjesnikovo posustajanje u borbi za istinu i pravdu. Sve su očitije sumnje, pesimizam, skepsa i klonuće. Njegov lirski subjekt prolazi mučan put od nade do razočaranja, od optimizma do klonuća, od radosti do patnje. Oko sebe primjećuje nepravdu, prijevaru i laž, izgubio je ideale, dezorijentiran je i dezintegriran, iscrpljen je životnim borbama, osjeća se strancem u svijetu, shvaća da prirodom i društvom upravlja zakon jačega, želi umrijeti.

5. S. S. Kranjčević – nepokornik, oporbenjak i buntovnik

Kranjčević je živio u nemilim vremenima. Duboko je proživljavao patnje svojega naroda. Suosjećao je s njegovom bolju. Iz njega je snažno govorio stvaralački nemir. Njegov se duh krijepio uskočkom tradicijom, pravaštvom, domoljubljem, težnjom za slobodom, Kristom kao moralnom vertikalom, suosjećanjem s obespravljenim radnikom, osjećajem za maloga čovjeka. Sve se to odrazilo i čvrsto ucijepilo u njegovu poeziju. Njegov lirski subjekt od zanesenjaka i vjernika postaje nemirnikom i skeptikom. Iako je Crkvu kao instituciju držao iznevjeriteljicom Kristovih ideala, sebičnom, slavohlepnom, grešnom, neautentičnom i licemjernom, Krist u njegovu pjesništvu ostaje uzvišenim bogočovjekom, biblijskim Mesijom, Vječitom Riječju, uskrslim Isusom. U Kranjčevićevu se pjesništvu zamjećuju, dakle, vjera i nada, sigurnost u Božje postojanje, ali i razočaranje Stvoriteljem, sumnja, nezadovoljstvo i klonulost.

O Kranjčevićevu će značaju i mjestu u hrvatskoj književnosti Matoš, među ostalim, napisati: „Kranjčević je naša suza, naše dijete, i naša zastava. On je milosrđe, revolta, vjera u rad i hrvatska demokracija. Pjesnik jednog jedinog velikog osjećanja, osjećanja za ojađen narod, gažen individuum, gaženo čovječanstvo. Fantazija mu nije velika, filozofija mu nije originalna, šala mu nije duhovita, ali on je intenzivnošću svojih altruističnih osjećaja, muzikalnošću svog zanosa i divnom hrvaštinom svog demokratskog izraza danas nesumnjivo prva sila u hrvatskoj literaturi.“ (Matoš, 1938: 36). Matoš je također zamijetio da je Kranjčević posumnjao „u Pravdu, u Boga, u sam red u prirodi i svemiru, ne gubeći ipak nade u hrvatsku svijest, u rad, u demokraciju i u nadzemaljsku silu ljubavi i požrtvovanja.“ (Matoš, 1938: 37). Bogatstvo Kranjčevićeve nutrine uočiti će Dubravko Jelčić: i ustvrditi da ovaj sanjar, skeptik, očajnik i vjernik „buntovno ustaje protiv uzroka svoga očaja, spajajući u istoj osobi Hamleta i Prometeja.“ (Jelčić, 1984: 182). Silaznu je putanju Kranjčevićeva lirskoga subjekta uočio Drago Šimundža – shvatio je da se spomenuti lirski subjekt od vjernika i zanesenjaka pretvara u subjekta koji sumnja, dvoji, luta, prigovara Bogu, postaje ironičan, sarkastičan pa i ciničan. Vjera ga je učila da je svijet stvoren iz ljubavi prema čovjeku, da sve ima svoj smisao, usvajao je znanja o istočnome grijehu, o kušnjama, o moralnim vrijednostima, o odgovornoj slobodi, a stvarnost mu je zrcalila nepravdu, nejednakost i patnje potlačenih. Lirski je subjekt dijalogizirao s Bogom, sumnjao u ideale, postavljao skeptična pitanja o životu i smrti, o čovjeku i svijetu. U tome će pogledu Šimundža zamijetiti da je Kranjčević „kamen međaš naših tradicionalnih polazišta i faustovski nemirnik modernističkih sumnja i pretraživanja“ (Šimundža, 2005: 73-74) te da je Senjanin „prvi (...) u našoj književnosti povijesnu zbilju svoga naroda uzdigao na univerzalnu razinu, a socijalnu nepravdu na moralno motrište“ (Šimundža, 2005: 75). Kranjčevićevu razapetost između patnje i ljubavi naglasiti će Ivo Frangeš: „Jedan je od osnovnih poticaja Kranjčevićevoj inspiraciji bila patnja. Stoga se u njegovim pjesmama kao najbolji lijek tome stanju čovjekovu suprotstavlja želja za ljubavlju. Raspet između ta dva osjećaja, Kranjčević je često zagreznut bujnošću vlastita čuvstva pa su mu mnoge pjesme pretrgnute, nedorečene. No u najsretnijim stvaralačkim trenucima skladao je Kranjčević pregršt pjesama koje u zveketu stihova njegova vremena djeluju kao umjetnine prvoga reda.“ (Frangeš, 1987: 212). O disharmonijskome će Kranjčeviću pisati Matoš, Česko, Jelčić, Mišćin. Tako će o raskoraku pjesnikova svijeta i svijeta koji ga okružuje Jelčić ustvrditi: „Pjesnikov svijet nije bio ni malen ni uzak, iako je bio i uzak i malen svijet u kojem je pjesnik živio. On ga je nadrastao. I zato njegovi

stihovi nikada nisu bili mrtva ljepota, hladan sjaj.“ (Jelčić, 1984: 34). Jelčić će istaknuti i tri ključne riječi Kranjčevićeva vrijednosnoga sustava – domovinu, rad i poeziju: „(...) Kranjčević nikada nije sumnjao u tri stvari: u domovinu, u rad, u poeziju. Domovinu, jedini dostojni smisao našega rada i autentični izvor svake poezije. Rad, koji je u stanju pobijediti i vjeru i sumnju. Poeziju, jer i ona i nije drugo nego rad – za očovječenje čovjeka.“ (Jelčić, 1984: 206). Miroslav Šicel naglasit će da se Kranjčević odlikuje i kozmopolitskom tematikom, čime je hrvatsku poeziju približio tokovima tadašnje europske literature (Usp. Šicel, 1982: 97).

Usprkos brojnim kritičarima koji su pomno istraživali Kranjčevićevo djelo, ovaj pjesnik i dalje provocira i intrigira. Novo vrijeme donosi drugačije kontekste, specifična čitanja i bogatije spoznaje – nove (kreativne!) odgovore na interpretacijske izazove.

Literatura

- Česko, A. (1990): „Bugarkinje“ Silvija Strahimira Kranjčevića. Uz 125-godišnjicu rođenja Silvija Strahimira Kranjčevića (1868-1990), Dubrovnik. Časopis za kulturu, 33, 1/2, 7-30
- Detoni Dujmić, D., ur. (2008): Leksikon hrvatske književnosti. Djela, Školska knjiga, Zagreb, 62-63, 272-273, 896-897
- Durić, D., Vukelić, A. (2011): Topos iznimnog pojedinca u poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića, Senjski zbornik, 38, 53-72
- Frangješ, I. (1968): Silvije Strahimir Kranjčević – jedno poglavlje iz hrvatske astralne lirike XIX. stoljeća, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 9-10, 87-98
- Frangješ, I. (1987): Povijest hrvatske književnosti, Nakladni zavod Matice hrvatske, Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana
- Frangješ, I. (1995): Silvije Strahimir Kranjčević, Republika, 51, 9-10, 77-97
- Jelčić, D. (1984): Kranjčević, Globus, Zagreb
- Kecmanović, I. (1959): Silvije Strahimir Kranjčević, Narodna prosvjeta, Sarajevo
- Kranjčević, S. S. (2008): Heronejski lav. Izabrane pjesme, Školska knjiga, Zagreb
- Matoš, A. G. (1938): Ličnosti, problemi i pejzaži, Binoza, Nakladni zavod Z. S.O. J., Zagreb
- Mišćin, D. (2015): Disharmonijski Kranjčević, Republika 71, 5, 21-29
- Mišćin, D. (2001): Religijske teme u Kranjčevićevu opusu, u: Šestak, I. (ur.): Religijske teme u književnosti, Filozorsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 151-159
- Pavletić, V. (1995): Kako razumjeti poeziju, Školska knjiga, Zagreb
- Pejaković, H. (1990): Anđeo bola, anđeo divljenja (Čitajući Kranjčevića), Riječi. Časopis za književnost, kulturu i znanost, 1, 95-105
- Petrač, B. (2015): Je li zatvoren slučaj Kranjčević? Antun Česko, Za Kranjčevića. Od arhivacije do kanonizacije, Zadarska smotra. Časopis za kulturu i umjetnost, 64, 2, 228-232
- Šego, J., Volenik, A. (2012): Biblijski temelji u odabranim pjesmama Kranjčevića, Šimića i Ujevića, Obnovljeni život, 67, 3, 369-385
- Šicel, M. (1982): Hrvatska književnost, Školska knjiga, Zagreb
- Šimundža, D. (2005): Bog u djelima hrvatskih pisaca, Matica hrvatska, Zagreb
- Škreb, Z. (1998): Književne studije i rasprave, Alfa, Zagreb

Kranjčević's lyrical subject – enthusiast and believer, restless and skeptical, critical and ironical

ABSTRACT

Criticism recognized Kranjčević as “a poet of ideals“, “a poet of our pain“, “the greatest poet of Croatian freedom“, “the greatest poet of Croatian energy“, “the voice of our conscience“, “the voice of Croatian protest“, “inhibited genius“.longs for the truth, freedom and justice, he believes in eternity; in that sense Christ is his strongpoint, his moral and spiritual Lighthouse. He strongly believes in God's Providence. God is his stronghold. Lyrical subject is completely committed to God. Being more mature and life experienced, preoccupied with the secret of evil, he is confused by man who suffers and by God's silence. He is not in harmony with the world. He notices discrepancy between ideals and reality. He testifies that the world is not created on the principle of love, and that justice has not been achieved. He criticizes negativities of the world, wealth and splendor of the Church, the man who betrays Christ's ideals, hypocrisy, and irresponsibility of Catholic believers. He notices that the history is left to violence and the man to himself. In this paper, cognition and emotions of Kranjčević's lyrical subject, his way of faith and suspicions, his meeting with religious and existential topics have been followed.

Despite constant search, wandering, skepticism and religious crises, he trusts in the eternal justice and the truth of Christian faith does not come into question.

Keywords: lyrical subject – believer, restles, sceptical and ironical man

‘Rječnik Kranjčevićevih pjesama. Razasuto stihovlje’ – leksikografski postupci u izradi korpusno utemeljenoga rječnika

Sažetak

U članku se opisuju leksikografski postupci u izradi deskriptivnoga Rječnika Kranjčevićevih pjesama, točnije izradi sveska naslovljena Razasuto stihovlje. Korpus ovoga djela čine one Kranjčevićeve pjesme koje za života nije uvrstio ni u jednu zbirku, a mnoge od njih prvi su put otisnute tek polovicom prošloga stoljeća, u ediciji Sabranih djela. Ponudit će se rješenja za dva temeljna pitanja koja su se pojavila već pri samome početku rada, a koja počivaju na korpusnome pristupu obrade pjesničkoga jezika: izbor natuknica i izvođenje definicija te obrada frazema, kolokacija i drugih leksičkih sveza. Na kraju, otvorit će se i neka druga pitanja leksikografskih postupaka koja se nameću pri izradi rječnika temeljenog na književnome opusu jednoga autora.

Ključne riječi: Silvije Strahimir Kranjčević, leksikografija, deskriptivan rječnik, korpusni pristup

Uvod

Rzasuto stihovlje deskriptivan je rječnik pjesama Silvija Strahimira Kranjčevića (Senj, 1865. – Sarajevo, 1908.), istaknutoga pjesnika hrvatskog realizma. Idejni začetnik koncepta piščeva rječnika u hrvatskoj filologiji, akademik Milan Moguš, nakon uspješne obrade leksika Marulićeve Judite te Cesarićeve opusa, prihvatio se ubrzo sljedećega opsežnoga zadatka: prikupiti i leksikografski obraditi golemo pjesničko djelo, usudimo se reći, najznačajnijega predstavnika hrvatskoga pjesništva na razmeđu dvaju stoljeća. Rad na prvome svesku ovoga djela, u trenutku pisanja ovih redaka, na samom je kraju.

Okosnicu rječnika čine one Kranjčevićeve pjesme koje nisu uvrštene ni u jednu pjesnikovu zbirku ili koje su, kako i naslov kaže – razasute u različitim publikacijama. Pregledom Kranjčevićeve bibliografije ustanovilo se da je broj takvih pjesničkih ostvarenja povećani – radi se o 70-ak pjesama dosad nepoznatih široj javnosti. Osnova za sastavljanje našega korpusa bila su Kranjčevićeva *Sabrana djela* u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1958.), 2. svezak čije uredništvo potpisuju Dragutin Tadijanović i Marijan Matković. Svezak je to koji objedinjuje dva segmenta pjesnikova opusa: I. *Neuvršteno u pjesnikove zbirke* i II. *Postuma*. Upravo iz prvoga dijela crpili smo riječi, građu za ovaj rječnik. Riječ je o pjesmama koje je Kranjčević objavio u razdoblju od 1883. do 1903.

godine, od *Zavjeta* do *Suncokreta*. Najveći je dio pjesama objavljen u Vijencu i Nadi, a preostale su zastupljene u brojnim drugim časopisima (*Balkan, Hrvatska vila, Pobratim* i dr.), ili su objavljiva-
ne kao prigodnice različitim aktualnim događajima (poput *Svečani prolog Prve pozorišne večeri u Sarajevu 2. I. 1899.*). U nekim je časopisima objavljeno samo jednom (poput pjesme *Pjesniku moć*. Uskok, koledar za g. 1885.), dok su neki, poput spomenutoga Vijenca, pa i Nade, bili glavna spona Kranjčevića i njegovih recipijenata. Upravo zbog slabe dostupnosti takvih ostvarenja, rječnik ovih pjesama nosi dodatnu vrijednost, no i dodatnu odgovornost: svjedokom je brojnih izraza i oblika koji su danas zaboravljeni. Objavljivanjem ovakvoga rječnika neće se samo obnoviti sjećanje na arhaični leksik hrvatskoga jezika. Nastao na temelju citatnih potvrda, bez ikakvih normativnih zahtjeva, ovaj će rječnik pokazati sav sjaj pjesničke metafore i pjesničke snage u radu s riječima, a u tome poslu Silvije Strahimir Kranjčević stoji na čelu plejade najodličnijih hrvatskih pjesnika.

Posao prikupljanja Kranjčevićevih pjesama koje su ostale izvan zbirke pjesama uvelike je danas olakšan spomenutim popisom i njihovim izdanjem koje nam je služilo kao polazište, no prikupljanje građe za autore ovoga djela tu je tek počelo. Tekstovi koji su ušli u Sabrana djela prošli su redakciju, najvećim dijelom na pravopisnoj i grafijskoj razini.¹⁶⁸ Nastojeći da ovim rječnikom prenesemo autentičan Kranjčevićev jezik, posegnuli smo za izvornicima – časopisima u kojima su odabrane pjesme objavljene. U korpus su stoga ušla prva izdanja, sa svim svojim onodobnim grafijskim i jezičnim karakteristikama. U skladu s time, prvi je korak bio fizičko prikupljanje svih časopisa, odnosno relevantnih brojeva te skeniranje odabranih pjesama. Veliku zahvalnost pritom dugujemo Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti čiji su djelatnici odradili najveći dio posla, digitaliziravši građu koju Knjižnica posjeduje u svome fondu. Dio naslova s popisa Kranjčevićevih neobjavljenih pjesama pronađen je na drugim dvjema lokacijama, u zbirkama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu i Knjižnica grada Zagreba. Preslika jednoga izvornika, pjesme *Proljetna želja* iz časopisa *Iskra*, dostavljena nam je iz Znanstvene knjižnice u Zadru. Konačno, zbir dokumenata sastavljen od preslika izvornika preinačen je u računalno pretraživi korpus.

1. Korpus pjesama koje su ušle u leksikografsku obradu

S obzirom na omeđen prostor ovoga leksikografskoga djela i vremensko-tehničke mogućnosti kojima raspolaže tim od dvoje ljudi, od ponuđenih neobjavljenih pjesama napravili smo izbor koji u konačnici predstavlja korpus ovoga rječnika, pazeći da on kao takav bude reprezentativan, odnosno nastojeći da se kronološki pokriju sve faze dvadesetogodišnjeg izlaženja i svi tematski okviri pjesnikova stvaralaštva (ljubavna poezija, domoljubna, refleksivna...)¹⁶⁹ Pojam korpus ovdje koristimo

168 Urednički tim Matković – Tadijanović u Napomenama uz 1. svezak *Sabranih djela (Bugarkinje – Izabrane pjesme – Trzaji – Pjesme)* izrijekom ističe intervencije u izvorni pravopis i grafiju. Tako su sve riječi pisane etimološkim pravopisom preinačene u fonetske inačice: *sviet – svijet, srdce – srce*, i sl. Upravo radi što bolje predodžbe o pravopisnim mijenama i njihovome odjeku u književnim krugovima u ovome rječniku inzistiralo se na izvornicima. Budući da su citatne potvrde iza svakog značenja donesene kronološki, u okviru povijesnojezičnih tema zanimljivo će biti vidjeti u kojem trenutku Kranjčević sâm napušta etimološko pisanje.

169 U tom svjetlu valja istaknuti i nužnost izrade Rječnika Kranjčevićevih pjesama i značenje koje on nosi, a koja je u hrvatskoj filologiji osviještena već duže vrijeme – književni teoretičar Ivo Frangeš progovara o tome još koncem prošloga

u njegovom osnovnom značenju zbira tekstova koji su sakupljeni prema utvrđenim kriterijima te koji svjedoče o izboru jezika (Sinclair, 2003: 167; Tadić, 2003: 28; Vukoja, 2012: 207–208). Ovim rječnikom ne iscrpljuje se stoga sav repertoar Kranjčevićeva jezika, naprotiv – tek smo na početku: uz ostale pjesme koje su ostale u periodici te, ako izuzmemo epistolarne forme te prozna i dramska ostvarenja, koja također čine pozamašan dio opusa, postoje i brojne pjesme koje Kranjčević nije uvrstio u svoje zbirke, ali ih nije objavio niti igdje drugdje. One su objavljene posthumno, nakon njegove smrti 1908., i nose također svoju vrijednost koju tek treba valorizirati i promovirati. Leksikografska obrada čitave Kranjčevićeve književne ostavštine dugotrajan je projekt, velikoga opsega i velikoga značaja.

Korpus ovoga rječnika čine sljedeći Kranjčevićevi naslovi: *Zavjet* (Hrvatska vila, II, br. 8, Zagreb, 1883.), *Zbogom!* (Sloboda, VI, br. 130, Sušak, 1883.), *Ja pregaram* (Nada, I, br. 22, Split, 1883.), *Kob* (Vijenac, XVI, br. 47, 1884.), *Pjesniku moć* (Uskok, koledar za g. 1885.), *Ajde dušo* (Vijenac, XVII, br. 9, 1885.), *Ah vječnost se je zvaao čas...* (Vijenac, XVII, br. 11, 1885.), *Obiteljskoj sreći* (Hrvatska vila, IV, br. 11, 1885.), *Vele meni...* (Hrvatska vila, IV, br. 13, 1885.), *Uzkrсна pjesma narodu* (Sloboda, VIII, br. 77, Zagreb, 1885.), *Nevinčadi* (Hrvatska omladina. List zabavi i pouci; I, br. 1., Samobor, 1885.), *Na grobu preporoditelja*

(Milan Grlović: *Slava preporoditeljem!* Zagreb: Naklada Odbora za proslavu pedesetgodišnjice preporoda hrvatske književnosti, 1885., str. 34), *Pozdrav iz samostana*

(Zvonimir, almanah hrvatske omladine za godinu 1886.), *Kô dašak* (Hrvatska omladina, I, br. 3, Zagreb, 1886.), *Ej, na križ, na križ...* (Balkan, I, br. 2, Zagreb, 1886.), *Danak bio...* (Balkan, I, br. 3, Zagreb, 1886.), *Uspomene* (Balkan, I, br. 6, Zagreb, 1886.), *U katakombah* (Vijenac, XVIII, br. 14, 1886.), *Uz diplomu* (Balkan, I, br. 10, Zagreb, 1886.), *Ah, hitra ko srnka...* (Vijenac, XXI, br. 38, 1889.), *Alaj mi se činiš vedra...* (Vijenac, XXI, br. 42, 1889.), *Popio sam...* (Vijenac, XXIII, br. 12, 1891.), *Utjeha* (Vijenac, XXIX, br. 11, 1892.), *Proljetna želja* (Iskra, III, br. 7-8, Zadar, 1893.), *Dolazak Hrvata* (Pobratim, III, br. 14, Zagreb, 1893.), *Efeta, I. pjevanje* (Vijenac, XXVII, br. 20, 1895.), *Spavajući Amor* (Nada, IV, br. 20, 1898.), *Svečani prolog Prve pozorišne večeri u Sarajevu 2. I. 1899.* (Nada, V, br. 2, 1899.), *Nakon bolesti* (Nada, V, br. 4, 1899.), *Borba Tritona* (Nada, V, br. 18, 1899.), *5. II. 1822. – 5. II. 1902.* (Prosvjeta, X, br. 4, 1902.), *Suncokret* (Naša pjesma, antologija hrvatskoj mladeži, sv. I., Donja Tuzla, 1903.).

Iščitavajući podatke o onim pjesmama koje čine korpus ovoga rječnika naišli smo na niz naslova koji su u periodiku ušli kao inačice, odnosno na pjesme koje se u svojem tiskanome obliku razlikuju od originalnih Kranjčevićevih rukopisa. Ovdje smo išli korak dalje: u građu nisu ušle ni inačice iz

---

stoljeća: „Mi nažalost još nemamo rječnika pjesničkog jezika pojedinih hrvatskih pjesnika. Da ih imamo, pokazala bi se bjelodano sva novina ovog početnika: taj dječak rabi riječi kojima nisu dorasli ni njegovi mnogo stariji kolege. Njegova *Noć na Foru* svjedoči to ne samo pojmovljem, koje je klasičko-biblijsko, nego i rječnikom, koji, u to vrijeme, možemo sresti samo u Badalića (...). Bilo bi zaista vrijedno sastaviti taj rječnik i uvjeriti se kako Kranjčević i rimske realije i sav svoj (‘apstraktni’) leksik upotrebljava također *de visu*, a ne samo *de auditu*, odnosno *de lectu!* (...) Ne manje zanimljivo bilo bi razmotriti i rječnik zreloga Kranjčevića, da se ustanovi koliko raste njegov ‘metafizički’ dio nasuprot onom ‘povijesnom’ iz prethodnog razdoblja” (Frangš, 1996: 27).

Sabраниh djela, ni inačice tiskane u časopisima već one pjesme pisane rukom samoga autora, ukoliko ti originali postoje i ukoliko su dostupni. Najčešće su u *Sabranim djelima* istaknute sve promjene na relaciji originalni rukopis – objava u časopisu. One su u ovome rječniku uvažene i u obradu su ušle originalne verzije. Zoran primjer niza intervencija u autorov tekst jest 32. stih pjesme *Uz diplomu*. U sarajevskoj Kranjčevićевой sobi,¹⁷⁰ u rukopisu navedene pjesme stih glasi: **Krasni sanc**i, kol bijaste ludi! U 10. broju časopisa *Balkan* 1886. godine objavljen je u inačici: **Ljepi sanc**i, kol bijaste ludi! U konačnici, nakon redaktorskih postupaka, u Sabrana je Kranjčevićeva djela ušao u inačici: **Lijepi sanc**i, kol bijaste ludi! U obradu je, razumije se, ušao prvotni izbor samoga autora, pridjev ‘krasan’, a isto je načelo primijenjeno i kod drugih takvih slučajeva.

1.2. Cilj rada

Budući da se *Razasuto stihovlje* oslanja na odabrani korpus govorimo o korpusnome rječniku koji je po metodologiji izrade najbliži pristupu koji je u leksikografskoj teoriji poznat kao *corpus-driven approach*: sve natuknice i sva njihova značenja izvedena su na temelju rezultata korpusne analize, a u opoziciji spram korpusnih rječnika (temeljenih na tzv. *corpus-based approach*) kod kojih korpus služi za potvrdu unaprijed postavljenih leksikografovih pretpostavki i očekivanja (Tognini Bonelli 2001: 66). Podjela na metode korištenja korpusa pripada suvremenom dobu korpusne leksikografije pri čemu se ‘korpus’ odnosi na višemilijunske računalne korpuse, no u tom se smislu i ovaj rječnik može identificirati s nekim osnovnim obilježjima *corpus-driven* pristupa. Iz tog se teorijskog i praktičnog uporišta prilikom obrade odabrane građe iskristaliziralo niz pitanja, a ovdje će se ponuditi neka rješenja koja su primijenjena u izradi ovoga rječnika. Cilj je ovoga rada stoga pokazati mogućnosti rješavanja dvaju leksikografskih problema u izradi rječnika vođenog korpusom: a) odabir natuknice i, povezano, desna strana leksikografskoga članka te

b) obrada frazema i ostalih višerječnica.

2. Rasprava

2.1. Kranjčevićev jezik u svjetlu leksikografske obrade

Silvije Strahimir Kranjčević stvara u prijelomnome trenutku povijesti hrvatskoga jezika kada se novoštokavština tek usustavljuje, a pobornici različitih filoloških škola još uvijek pokušavaju nametnuti svoja gramatička rješenja ili pak raspravljaju o adekvatnome omjeru narodnih, pučkih elemenata u standardnome jeziku. Književni jezik toga razdoblja u velikoj nam je mjeri danas poznat zahvaljujući Benešićevu *Rječniku hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Sam naslov ovoga leksikografskoga djela implicira da je Kranjčevićev opus morao ući u popis izvora, a *Popis pisaca i djela iz kojih su uzimani citati* u 13. svesku *Benešićeva rječnika* to nam i potvrđuje:

---

170 *Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića* u kojoj se čuva pjesnikova književna ostavština dio je stalnoga postava Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Kranjčević je zastupljen s ovećim brojem naslova – u korpus su ušle Izabrane pjesme (1898.), Pjesnička proza (1912.) te pjesnikova ostvarenja koja je kroz četiri knjige 1933. i 1934. objavio dr. Branko Livadić naslovivši ih: I. Za narod, II. Za čovjeka, III. Pred vizijama i IV. Kroz život i djelo. Iako su neke pjesme koje ulaze u *Razasuto stihovlje* objavljene u Livadićevu izdanju, postoje i neke koje su iz tadašnjih serijskih publikacija prvi put objelodanjene tek u *Sabranim djelima* iz 1958., a samim time njihovi stihovi raščlanjeni i leksikografski obrađeni tek danas, u ovome rječniku koji dolazi pred nas. U svjetlu odabira leksikografskih postupaka ovaj se rječnik u mnogočemu metodološki ugledao na spomenuti *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, poglavito na 13. i 14. svezak, no ono što valja posebno naglasiti specifičnost je Kranjčevićeva jezika, pred nas ovdje prvi put izlaze brojne tvorenice, od onih čije se značenje iščitava jedino iz šireg konteksta do onih semantički potpuno prozirnih, a koje ne bilježi ni Benešićev rječnik niti su pronađene u drugim dostupnim rječnicima književnoga jezika (u Akademijinu rječniku, primjerice)¹⁷¹ – *ludovanka*, primjerice, tek je jedna od mnogih:

ludovanka ž obijesna zabava

Vj (Popio sam...): *Ja u plesu i u vinu / Ludovanke kuj – – – / Bakica mi pod ledinu; / Bog je pomiluj!*

Kranjčevićev je jezik hermetičan, složen, teško pronicljiv. Zajednički je to stav većine kritičara, brojnih teoretičara koji dosada proučavaše njegov izraz, nerijetko mističan i nedokučiv. Svjedoče tome i dva pojma koja su obilježila dobar dio njegova stvaralaštva, a koja su se našla i na samim koricama monografije koja Kranjčeviću opusu prilazi iz perspektive filozofije: ontologija i transcendencija (Miščin, 2004). Na temelju analize antologijskoga ostvaraja, pjesme *Iza spuštenijeh trepavica*, Miščin nedvojbeno zaključuje „*da je Kranjčević upravo neraskidivo povezao egzistenciju i spekulaciju*, (...). Naime, možda se nigdje bolje no ovdje, s obzirom na Kranjčevićev opus u cjelini, ne pokazuje kako je izvor njegove refleksije čvrsto, nepobitno i trajno *egzistencijalan*, a da razvoj te refleksije vodi izravno do fundamentalne ontologije, tj. *da se fundamentalno-ontološka problematika izvodi iz doživljaja i osebnijeg analize egzistencije*“ (2004: 118). Prijelomna se točka kod ovoga pjesnika ne odnosi samo na povijesne, kronološke činjenice. Ulazeći duboko u njegove najzakučastije stihove uvidjeli smo da je na mnogim mjestima njegova poezija isto tako vjesnik poetike osporavanja, avangardne književnosti koja će nastupiti na hrvatsku književnu scenu nedugo nakon njegove smrti i koja anarhistički ruši sve dotad ustaljene estetske ideale (Flaker 1982; Slabinac 1988). Neprobojnost sadržaja i snažna metaforičnost protkala je tako čitav Kranjčevićev opus.

S druge pak strane, u trenucima gotovo dječjega zanosa obuzima ga nježnost i koristi posve svakodnevnne deminutive, povezane najvećma s toplim motivima iz djetinjstva – Vj (Popio sam...): *Moja baka u kutiću / Mota krunicu; Is (Proljetna želja): Proljetna kišica sipi, svježijem parama miri, /*

171 Neke su riječi potvrđene u drugim starijim vrelima, no u Kranjčevića dolaze u značenjima za koja, zasad, nismo pronašli potvrdu: imenica *vidjek* obrađena je tako u *Razasutom stihovlju* u značenju ‘pogled’ (Sl (S Bogom!): *Oh možda nikad već te vidit neću; / Al zadnji krat još tvojega vidjeka / Zaklinjem nebo: nek ti dade sreću!*), dok Akademijin rječnik izvodi druga značenja: *kraj, predjel, okrug*.

Tamo na grani se ziba rosa kô suzica jasna; Vj (Ah hitra ko srnka): Golubica nježi se mala, / Vedrina nebeska joj očica sjaj, (...). Posebno se ističu glagolski deminutivi čije se značenje može tumačiti dvojako: semantički pokrivaju sferu maloga i miloga, no ponajviše stvaraju dojam kratke radnje, gotovo brzopotezne. Takvim izvedenicama Kranjčević proizvodi fine značenjske nijanse i prodire u srž riječi – Is (Proljetna želja): Ja ću ti ljubnuti oči i – pasti na drhtave grudi; Pr (5. II. 1822. – 5. II. 1902.): Tek blag mu osmjech preko ustni letnu, – / I čuje kô da brujnula su zvona, (...).

Nisu neuobičajena ni kraćenja riječi, s jedne strane pravila metričke strogo se slijede, a s druge, upravo zbog toga, igra se Kranjčević riječima, ispušta slova, slogove, a gdje gdje nam se čini kao da stihu nedostaje djelić slagalice, ili pak oblikuje stihove spretnim polusloženicama... – no, metrika i ritam uvijek su zadovoljeni – Sl (S Bogom!): Još dok te vidim, srđca vapim bolna: / Oj s bogom, s bogom, mili rodjen-grade. Nd (Nakon bolesti): I ako malo ne venu / Te narezane grane, / O, onda, bako-bakice, / Baš ništ' se ne boj za me! Uz to, Kranjčević svoj stil brusi i tvorbom zbirnih imenica koje umeće na prikladna mjesta i koje su nerijetko nepoznate uhu današnjega čitatelja – Vj (Ajde dušo): Vodit ću te kuda vile šeću, / Gdje lovorje u krunu se splelo, (...) Tamo, gdje je proplakala vila / Nad križevljem – pjesnikovim blagom! Takvi su primjeri, nepotvrđeni u drugim izvorima, češći u dijelu opusa s refleksivnom i religioznom tematikom, u pjesmama u kojima Kranjčević progovara kao kritičar društva i u kojima kroz mračne i složene stihove izražava svoju duboku žalost i nemoć. Religiozne i povijesne teme Silvijevih ostvarenja zasićene su i brojnim toponimima, najčešće biblijskima. I oni su uvršteni u analizu, posebice stoga jer se i na tim autentičnim primjerima ogleda njegova umješnost u stilskome nijansiranju pa tako grad Jeruzalem katkada biva u inačici Jerusalem, Salamon i Salamun paralelno dolaze u istoj pjesmi, a, vjerojatno zbog metričkih razloga, Libanon postaje Liban – Vj (Efeta): Pošalj mi kedrovine sa Libana i alata, / Pošalji mi ustojoste / Mnogo ljudi od zanata.

Takva široka lepeza pjesničkih motiva, od posve svakodnevnih pojmova do niza apstrakcija i metafora stavila nas je pred veliki izazov: razmrsiti složene, nepronijeljive pjesničke slike, opisati ih i uklopiti u leksikografski članak.

2.2. Struktura rječničkoga članka te odabir natuknice

Rječnički je članak u ovome djelu najčešće binarne strukture: uz natuknicu se donosi gramatička oznaka i objašnjenje značenja, a u sljedećem retku dolazi citatna potvrda s kraticom časopisa u kojem je pjesma objavljena i naslovom pjesme. Budući da se radi o nevelikom korpusu, odnosno: o dijelu opusa jednoga autora, ostali se bibliografski podaci ne donose uz citatne potvrde, već se čitatelj s njima može upoznati na početku rječnika, u *Popisu pjesama koje su ušle u korpus leksikografske obrade te časopisa i djela u kojima su prvi put objavljene*. Budući da je temeljna intencija ovoga rječnika opis Kranjčevićeva jezika i njegove umješnosti u baratanju stilskim figurama, snage da u svakoj pjesmi dopre do čitatelja i ostavi trajni trag, pomoću uistinu specifičnih uporaba leksičkih jedinica, u leksikografskoj je obradi izostao podatak o frekvenciji natuknice. Naime, kako *Razasuto stihovlje* nije nastalo na cjelokupnome pjesnikovome opusu već na korpusu koji obasiže zapravo malen dio

njegovih pjesama, a neke pjesme zbog opsega nisu u potpunosti ušle u obradu, u širem smislu riječi možemo govoriti i o korpusnome uzorku – dovoljno velikoj količini tekstova na kojoj se vršila obrada (Tadić, 2003: 28–29). Stoga bi podaci o frekventnosti davali necjelovitu sliku, odnosno ne bi vjerno odražavali kompletnu sliku Kranjčevićeva jezika.

Kod nekih je primjera u korpusu potvrđeno postojanje inačica na fonološkoj (*uzglavje – uzglavlje*), morfološkoj (*sjen – sjena*), metričko-stilskoj (*misao – misô*) ili kojoj drugoj razini. Pritom se nužno nametnulo pitanje: Kojem obliku pri formiranju natuknice dati prednost?¹⁷² U svjetlu korpusne analize, nastojeći da ne ističemo samo one riječi koje odgovaraju duhu današnjega hrvatskog standarnog jezika, već da prikažemo sve potvrde koje su nekoć bile u uporabi – takovi su parovi obrađeni na način da svaki parnjak dobije status zasebne natuknice, objašnjenje značenja stoji uz onu natuknicu koja ima najviše potvrda, ili, u slučaju istog broja potvrda, uz onu koja je abecedno prva. Ostale se onda natuknice upućuju na nju:

kol *pril* izriče pojačan odnos prema *komu/čemu*, kako

Sl (S Bogom!): *Kol planut mlade duše su nam znale, / O domu, kad smo sladke sanke snili, (...)*; Zv (Pozdrav iz samostana): *Uzdahnut tad će anđjel moj duboko: / Kol krasan li je južne noći sjaj!* Ba (Uspomene): *Gledat ću ti oči, gdje već sjaja nema, / Šaptnut: Bože, kol je drugčija posvema!* Vj (U katakombah): *Gle, kol' su sretni, milo li se paze – / I – zbrisah suzu ladnu kô od leda!*

koli *pril* kol

Vj (U katakombah): *I gledah, koli kostur taj mi gledju, / Tol' mirno, kô da smrti se ne boje, (...)*;

Ukoliko jedna riječ ima u korpusu više značenja ili dolazi i u različitim prenesenim inačicama, rječnički je članak strukturiran složenije, ovisno o broju potvrđenih značenja koja su tada ispisana pod polisemnom natuknicom:

grliti *gl*

1. obavijati rukama oko vrata ili pleća iz ljubavi

Vj (Popio sam...): *Popio sam mnogu čašu / Vinca rumena, / Grlio sam mnogu djevu / Pasa tanana!*

2. obuhvaćati pogledom

Sl (S Bogom!): *Na rodnu grudu koprena se svija; / Oh sve, oh sve mi u nedogled klone, (...)*

Daleko već si – ipak još te grlim – / Oj, s bogom sve, oj, sladke uspomene!

U obradi građe doneseno je samo ono značenje potvrđeno u korpusu. Izvođenje značenja motivirano je također isključivo korpusom, ne oslanjajući se na prethodno jezično iskustvo. Korpus *Razasutog stihovlja* često nas je tijekom rada dovodio pred fine semantičke distinkcije koje se iščitavaju samo kroz citatne potvrde i čija su značenja laiku gotovo podudarna – kod takvih je slučajeva poštivana i

---

172 U izradi spomenuta *Benešićeva rječnika* takav se zadatak pred priređivačima nije pojavio: kartoteka s građom sadržava kartice s već ispisanim natuknicama i njihovim citatnim potvdama, izborom Julija Benešića (Nikolić-Hoyt, 2010: 62, 67; Filipović Petrović, 2018: 15).

najmanja naznaka različitosti te su tim riječima dodijeljene dvije (ili više, prema potrebi) leksikografske jedinice, podnatuknice. Sva značenja koja se i u najširem kontekstu odaju kao prenesena posebno su istaknuta: kraticom *pren* u slučajevima kada u korpusu postoji potvrda jasne semantičke dihotomije doslovno : preneseno. Zoran je primjer (jedan od mnogih) kontekstualne uporabe riječi i njene obrade neodređen pridjev *zlatan -tna -tno* koji u cjelokupnome korpusu dolazi u dvama značenjima, denotativnom i konotativnom:

zlatan -tna -tno prid

1. koji je od zlata

Vj (Ej, kako li da je volim...?): *Ta šta bi joj zlatna kruna / I rosa i cv'jet / I nebesa, zv'jezda puna, / I vilinji sv'jet!*

2. *pren*

Sl (Uzkrasna pjesma narodu): *Seljak ore; čelo mu se znoji; / Seljak ore, zlatne nade goji; Ba (Uspomene): Mnogi sretnik spava, zlatne sanke snije, / Moja miso živi, moje oko bdije; Po (Dolazak Hrvata): Al ih jadni zatvoriti ne će, / Dokle bude cigloga Hrvata / I posljednje kosti Hrvatkinje, / Što se prosu za slobodu zlatnu / I za prava, što su najsvetija, (...); Vj (Efeta): Ponajpače divno bješe, / Dok je tamo cvala zlatna / Ljubavnička liepa knjiga, (...);*

Kada je, međutim, u korpusu ovjereno samo preneseno značenje ili više prenesenih značenja jedne riječi, ne koristi se kratica *pren*, već su značenja izvedena kontekstualno, na temelju citata:

zakopan -a -o prid koji je osuđen na propast

Vj (Ajde dušo): *Tuj ću slušat, što bi rekla meni, / Groznu kad bih odkrio ti ranu: / „Evo, dušo, onaj grob ledeni / Budućnost mi guši zakopanu!”*

Ponekad je za takav postupak, kada je cijela pjesma alegorija i kada obiluje simbolima, trebalo u citatnu potvrdu uvrstiti i stihove koji nisu u neposrednome okruženju analizirane riječi:

crkva ž intimni prostor u koji se čovjek povlači u teškim trenucima

Ba (Uz diplomu): *Tiha moja sobice malena, / Prosto li si meni okićena; (...) A sam kadkad gladiješ i gineš, / Dok te tješi topla suza koja – – / Sve to znadeš, mala crkvo moja!*

Nerijetko se u pjesmama lirski subjekt obraća Bogu i uspostavlja dijalog s njim, ili su i lirski subjekt i lirski objekt personificirani u tolikoj mjeri da se personifikacija u prvi mah ni ne opaža. Budući da se fokusira na samu natuknicu, u slučajevima kada nema transparentnoga prijelaza iz sfere konkretnog u sferu apstraktnog, značenje je kod tih primjera uglavnom izvedeno u domeni konkretnoga:

bdjeti gl voditi brigu o kome ili čemu

Ba (Ej, na križ, na križ...): *Slobode pjesma pjevajući moli, / Za narod bdije mà i mutnim okom, (...);*

tražiti gl

(...)

2. zahtijevati što od koga

Nd (Ja pregaram...): *Pa me tražiš – tvoji su / Otajstveni puti, / Ti me zoveš – tko da zna / Na što sve to sluti!* Vj (U katakombah): *I skočih, planuh: Zar da samac lutam, / Bez svete misli, što me jačit može, / Da suze ronim i da čemer gutam, / Je l' tražiš to, ti svevideći Bože?!*

I pri opsegu citatne potvrde valjalo je donijeti odluku o količini teksta koji će adekvatno oprimjeriti određenu natuknicu/podnatuknicu – doneseno je onoliko stihova koliko je dovoljno da se značenje natuknice dostojno oprimjeri i da ono bude razvidno. Gdjegdje, radi sprječavanja zalihosti, nisu done-sene sve potvrde jednoga značenja, posebice ako ih je mnogo. Vrlo frekventne natuknice (*Bog, duša, veznici, prijedlozi...*) oprimjerene su tako s nekoliko reprezentativnih potvrda.

Komparativi i superlativi dobili su također svoje natuknice, a, osim zbog pravila koja nam nameće korpusni pristup, takav je postupak bio nužan zbog Kranjčevićeve višeslojne gradacije pridjeva i potrebe da se ona kao takva adekvatno prikaže: u građi su potvrđeni primjeri poput *premio, premilen, ponajljepši* i sl. Budući da one tvorbenim načinom izlaze iz uobičajenih obrazaca stupnjevanja, formiranje nove natuknice za takve riječi pokazalo se kao najpoštenije rješenje. Iz istih su razloga natuknički status dobili i popridjevljeni glagolski prilozi i pridjevi radni, pridjevi trpni, glagolske imenice, zbirne imenice, umanjenice, uvećanice, povratni i nepovratni glagoli, supletivne osnove, vidski parnjaci. Izrazno jednake riječi koje se razlikuju po vrsti,¹⁷³ poput zamjenice *koji -a -o* te veznika *koji (kojim i dr.)* također su obrađene u posebnim rječničkim člancima.

Korpusni pristup, i u širem smislu kakav je primijenjen u ovome radu, nosi određena ograničenja: kod izvođenja značenja komparativa i drugih nekanonskih oblika natuknica često je u korpusu nedostajao polazni (ob)lik na koji bismo se oslonili. Nerijetko ga ne bismo pronašli ni kod proširenja pretrage, u dijelu neobjavljenih pjesama koje nisu ušle u obradu. Tada izvodimo značenje na temelju potvrde, a ako u korpusu postoji polazni lik upućuje se na nj:

bistriji -a -e prid jasniji, blistaviji

Ba (Uspomene): *Vedrije se sunce iza kiše stere, / Bistrije je oko, kad ga suza pere!*

bolje pril na poboljšan način prema nečemu što nije bilo dovoljno dobro

Ho (Nevinčadi): *Ljubite ju – ja vam tajit neću, / Da ta ljubav plačem može rodit; / Žrtvujte joj ponajljepšu sreću, / Al ta žrtva bolje će vam plodit!* Ba (Uspomene): *Minuše ga sanje, a ja sam ih plakô, / Danas? danas šapćem: bolje, da je tako!*

ali:

lijep -a -o prid koji zadovoljava kriterije ljepote

Sl (S Bogom!): *Al ti – oj s bogom moja diko liepa, / Ostani mirno i sretna mi budi!* Hv (Vele

¹⁷³ Metodologija obrade izrazno jednakih riječi koje pripadaju različitim vrstama, uz prilagodbu korpusnim načelima, slijedila je prijedloge ponuđene u Hudeček – Mihaljević, 1998.

meni...): *Vele meni, da si ruža kriva, / Što si pera lažnim stidom krasí; / Liepa rumen ljepše nebo skriva, / Rujna nisi znaju – biela da si!* Nd (Svečani prolog Prve pozorišne večeri u Sarajevu 2. I. 1899.): *Dugo je obilazio širokim krajevima svoga naroda, nu nije još nikada čuo ovakijeh riječi. A sada, eto, čita mu ih neko pastirče iz lijepe neke knjige;* Np (Suncokret): *U velika perca / Primio ga cv'jet, / Pričao mu svašta, / Što bje lijep sv'jet.*

ljepši -a -e prid komp od lijep

Us (Pjesniku moć): *Sav čudio se božji raj / I gledao je novog brata, / U očiju mu ljepši sjaj, / Neg sunčanog je kruna zlata.* Hv (Obiteljskoj sreći): *Oh gdje bih te moj lovore smogô / Da si ljepši, traj-niji i veći, / Nego l' kad bih i ja jednoč mogô / U domaćoj sretnikovat sreći!* Hv (Vele meni...): *Vele meni, da si ruža kriva, / Što si pera lažnim stidom krasí; / Liepa rumen ljepše nebo skriva, / Rujna nisi znaju – biela da si!*

Na koncu, i primjeri s različitim odrazom jata, najčešće infinitivi glagola, izdvojeni su u zasebne natuknice. Kad u potvrdi iz glagolskoga oblika nije jasno koji je njegov kanonski oblik tada se citat, zbog lakše pretraživosti, obrađuje pod natuknicom s refleksom jata koji odgovara obliku hrvatskoga standardnoga jezika:

poletiti gl

1. početi letjeti

Ba (Uspomene): *Boji se poletit, gnieszdo toli grije, / Ipak mahne .. prhne .. pa se vije – vije – (...);*

2. pojuriti, pohitati

Vj (U katakombah): *Poletih na zrak – prazan, pun očaja, / Pobjesnit mišljah do izbice svoje;*

ali:

poletjeti gl poletiti 2.

Po (Dolazak Hrvata): *Već na noge moja djeco draga! / Od sramote gore muke nema. / Poletite dvo-ru bijelomu, (...);*

2.3. Obrada frazema i ostalih višerječnica

Pitanje izbora natuknice posebice se pokazalo važnim kod obrade složenijih jezičnih konstrukcija, višerječnica¹⁷⁴ – frazema, kolokacija i ostalih sveza riječi. Uvažavajući načelo leksikografske ekonomičnosti takve se konstrukcije obrađuju pod jednom natuknicom, odnosno pod jednom sastavnicom, pri čemu se pri odabiru sastavnice poštivala uobičajena prednost prema vrsti riječi (Jackson, 2002: 100). Budući da je *Razasuto stihovlje* ponajprije elektronički rječnik pretraživost frazema

¹⁷⁴ Termin *višerječnica* u hrvatsku je leksikologiju uvela Branka Tafra (2005: 282).

daleko je olakšana, u odnosu na tiskana izdanja rječnika u kojima se problem vidljivosti frazeoloških izričaja kroz povijest leksikografske prakse rješavao različitim metodama (Filipović Petrović, 2018: 86).

Višerječnice su obrađene pod dvjema kraticama. Kolokacije bez pomaka značenja obrađene su pod kraticom *u svezi*:

desnica ž

1. desna ruka

Vj (U katakombah): *U jednoj ruci drhtala mi svieća, / A tužno nekud kô budućnost biedna, / Dok desnica mi slaba i trpeća / Prisanjala se k stieni zida ledna.*

2. u svezi **desnica ruka**: desna ruka

Po (Dolazak Hrvata): *Knjigu prima d'jete Hvilibude, / Ljubi cara u desnicu ruku (...);*

Pri obradi frazeološke građe prihvaćen je uporabni model jezika, pristup koji polazi od važnosti konkretnih, stvarnih uporaba u jeziku. Takav je pristup “vrlo pogodan za istraživanja frazeološke varijantnosti jer se pokazalo da su frazemi razmjerno promjenjivi i ne javljaju se uvijek u istom obliku” (Parizoska – Filipović Petrović, 2016: 150). Varijabilnost frazemskih sastavnica kao i brojnost autorskih frazema u jeziku književnosti naročito je izražena, a stupnjevi modifikacije temeljnoga oblika tumačeni su različito, najčešće proporcionalno s autorskom sposobnošću za stvaranjem novih, kreativnih frazemskih inačica i pjesničkih slika ili težnjom da se dopre do što širih slojeva publike (Žic Fuchs, 1992–1993; Marković, 2013).

U ovome smo rječniku Kranjčevićeve metaforičke izraze i sve ostale pjesničke slike koje imaju relativno čvrstu strukturu obradili uz kraticu *u fraz* = u frazemu. Riječ je o čvršćim leksičkim svezama, višerječnicama kod kojih je barem jedna sastavnica promijenila svoje značenje. Takve su sveze ušle u rječnik pod spomenutom kraticom bez obzira na stupanj konvencionaliziranosti – u postojećim frazeološkim rječnicima¹⁷⁵ takvi su frazemi zastupljeni u rasponu od općepoznatih, konvencionaliziranih (Po, Dolazak Hrvata: *Pa se kune nebu slovjenskomu, / Da će prije izgubiti glavu / Neg junačku mis' o u njedrima*) preko onih koji se u korpusu odabranih pjesama javljaju u nekoj od frazemskih varijanata (Hv, Zavjet: *Al mladom brzo skršili bi krila... || Hrvatski frazeološki rječnik, 2014: podrezati (potkresati) krila komu, čemu; Vj, Efeta: Dalje o tom pričat ne ću / Ni za svoju glavu živu... || Hrvatski frazeološki rječnik, 2014: ni za živu glavu*) do onih koji su danas nepoznati frazeološkome fondu suvremenoga hrvatskog jezika (Vj, U katakombah: *Kad mrtav za sviet u crkvenoj sviti / Tumarah tobom – sit i presit hljeba, / Al gladan sreće, mira i počinka, / Ne moguć stišat bure svoje krvi – ; Nd, Svečani prolog Prve pozorišne večeri u Sarajevu 2. I. 1899.: ...Ti si moje upravio pute, / Da ja srljam drvljem i kamenjem*), no kriterijem imanentnog jezičnog osjećaja u ovaj rječnik uvrstavamo ih kao frazeme: *stišati bure svoje krvi* u značenju ‘zatomiti jake osjećaje’ te *upraviti pute komu* u značenju

175 Matešić 1982; Menac i dr. 2014.

‘usmjeriti *koga* na što’. U temelju je ovakvoga pristupa teorija konceptualne metafore i metonimije na kojoj počivaju brojne suvremene rasprave o pitanju motiviranosti značenja frazeoloških jedinica (Omazić, 2014; Filipović Petrović, 2018), odnosno kognitivni mehanizmi pomoću kojih preslikavamo svoje iskustvo i znanje te razumijemo metaforičke podloge figurativnih izraza. Vrlo se lijepo to vidi na primjeru Kranjčevićeve frazemske inačice ***dok grob koga ne pokrije*** u značenju ‘dok tko ne umre’, potvrđene u Hrvatskome frazeološkome rječniku u obliku: ***otići pod crnu zemlju*** u značenju ‘umrijeti’ (2014: 697). Iako prvi frazem predstavlja autorsku inačicu i nije dijelom suvremenoga frazeološkoga fonda hrvatskoga jezika,¹⁷⁶ pozadinska slika sahrane pokojnika u zemlju omogućuje nam da bez teškoće razumijemo značenje obaju frazema, i konvencionaliziranoga i nekonvencionaliziranoga. Nadalje, poštivajući spomenuti uporabni model jezika koji se zalaže za prikazivanje samo onoga što u jeziku uistinu postoji i što je uporabom ovjereno (ovdje: što je ovjereno u promatranome korpusu) te imajući uvijek u vidu činjenicu da se ovaj rječnik temelji na književnim citatima, frazemi su u leksikografske članke uvršteni točno onako kako dolaze u citatnoj potvrdi: u leksičkim, morfološkim i sintaktičkim varijantama. Potonja se najčešće odnosi na neuobičajen poredak frazemskih sastavnica:

osveta ž

(...)

2. u fraz ***za osvetom vreti*** u značenju: željeti osvetu

Hv (Zavjet): *Već sjeća me, da i u mojih žila / Prevruća krvca za osvetom vri.*

3. u fraz ***na osvetu se sjatiti*** u značenju: izvršiti osvetu

Hv (Zavjet): *A kad se narod na osvetu sjati / I ja kô sinak ustati ću tvoj, / Pa s milim Bogom, s milimi Hrvati / U osvetnički pohrlit ću boj.*

Ovim se postupcima željelo još jednom ukazati na potrebu za preispitivanjem tradicionalne teze o nepromjenjivosti frazema koja se u novije vrijeme, uz pomoć temeljnih pojmova kognitivne lingvističke, apostrofira sve više. Svakako je poznavanje osnovnoga oblika frazema prednost pri analizi njegovih inačica, no i bez toga sve varijantne oblike lako razumijevamo, pomoću njihovih zajedničkih konceptualnih jezgara (Filipović Petrović, 2018: 151), što se jasno vidi upravo u jeziku poezije koji obiluje inventivnim metaforama, frazeološkim izričajima i drugim načinima izražavanja prenesenog značenja.

---

176 Ipak, ova je pjesnička slika bila vrlo živa u poeziji 19. stoljeća: poznat je i danas stih Antuna Mihanovića *Dok mu mertve grob sakrije*, u inačici *Dok mu mrtve grobak krije*, u hrvatskoj državnoj himni (<http://www.sabor.hr/Default.aspx?sec=1080>).

Zaključak

Pjesme razasute po periodici, manje ili više dostupnoj, neukoričene i nepoznate današnjem korisniku, pa čak i onome upućenijemu u poeziju 19. stoljeća, same po sebi vrijedne su ponovnoga objavljivanja. U *Razasutome stihovlju* Kranjčevićeve su pjesme raščlanjene na stihove, stihovi na riječi. Svaka je riječ analizirana u svome kontekstu, i u tome je značaj ovoga rječnika. Mnoge se riječi upotrebljuju u značenjima koja u dosadašnjim izvorima (rječnicima, nacionalnim korpusima itd.) nisu posvjedočena, potpuno novim pjesničkim slikama i frazeološkim izričajima, ulaze u nove sveze i tako zajedno čine vokabular koji predstavlja iznimno blago i koji ovom prigodom iznosimo na svjetlo dana. Temeljna funkcija pjesničkoga jezika, začuđenje, ogolila se ovdje u krupnome planu.

U radu su iz niza leksikografskih problema ekstrahirana dva temeljna postupka: odabir natuknice te obrada višerječnica doslovnoga i prenesenog značenja. Prema načelima korpusne obrade teksta, odnosno pristupa koji korpus tretira kao platformu lingvističkih otkrića (engl. *corpus-driven approach*), a koji je primijenjen u leksikografskoj obradi odabranih Kranjčevićevih pjesama, pri oba su postupka uvažene sve inačice i one su kao takve zasebice dobile svoje natuknice/podnatuknice. Time se pri leksikografskoj obradi starijega teksta izbjegla i 'zamka' suvremenoga standardnoga jezika, odnosno nesvjesno davanje prednosti današnjim normativnim oblicima, a zanemarivanje starijih, također ovjerenih u korpusu.

Ukrotiti i svesti hermetičan pjesnički jezik u unaprijed zadane obrasce, s težnjom da se ne liši svoje suštine, pokazao se kao vrlo složen zadatak. Nadamo se da će ga ovaj rječnik izvršiti barem dijelom i da će zadovoljiti barem dio kriterija obiju stvaralačkih, po vokaciji oprečnih djelatnosti: poezije i leksikografije.

Vrela i rječnici

Benešić, Julije. 1985.–1990. *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 1–12. Zagreb: JAZU i Globus.

Benešić, Julije. 2013.–2017. *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića*, sv. 13–14. Zagreb: HAZU.

Rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika (ARj), sv. 1 – 23. 1880. – 1976. Zagreb: JAZU.

Literatura

Filipović Petrović, Ivana. 2018. *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija. O statusu frazema u rječniku*. Zagreb: Srednja Europa.

Flaker, Aleksandar. 1982. *Poetika osporavanja*. Zagreb: Školska knjiga.

Frangeš, Ivo. 1996. „Silvije Strahimir Kranjčević“, U: *Silvije Strahimir Kranjčević, Izabrana djela*. Ur. Vlatko Pavletić. Zagreb: Matica hrvatska, str. 13–40.

Hudeček, Lana – Milica Mihaljević. 1998. „Obradba zamjenica u općem jednojezičnom rječniku“. U: *Filologija*, 30–31, str. 209–220.

Jackson, Howard. 2002. *Lexicography: an introduction*. London – New York: Routledge.

Marković, Bojana. 2013. „Kreativna uporaba frazema i drugih višerječnica u djelima Mladena Kerstnera – mogućnosti i namjere“. U: *Jezikoslovlje*, 14(1), str. 129–159.

Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Menac, Antica – Fink Arsovski, Željka – Radomir Venturin. 2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Miščin, Daniel. 2004. *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.

Moguš, Milan. 2001. *Rječnik Marulićeve Judite*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Moguš, Milan – Marko Tadić. 2011. *Cesarićev rječnik*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2010. Uz dovršavanje Benešićeva rječnika. U: *Filologija*, 55, str. 61–87.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2013a. „Predgovor“, U: *Julije Benešić: Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića*. Ur. Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt i Josip Vončina. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, str. I–X.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2013b. „U pozadini rječnika“. U: *Fluminensia*, 25(1), str. 151–166.

Nikolić-Hoyt, Anja. 2017. „Paralelne korpusne glose i dokumentacijski potencijal Benešićeva rječnika“. U: *Fluminensia*, 29(2), str. 69–90.

Omazić, Marija. 2014. „Konceptualna metafora u frazeologiji“, U: *Metafore koje istražujemo*. Ur. Mateusz-Milan Stanojević. Zagreb: Srednja Europa, str. 27–45.

Parizoska, Jelena – Ivana Filipović Petrović. 2016. „Uporabni model jezika u leksikografskoj obradi frazeološke varijantnosti u hrvatskome“, U: *Metodologija i primjena lingvističkih istraživa-*

nja. Ur. Sanda Lucija Udier i Kristina Cergol Kovačević. Zagreb: Srednja Europa, str. 147–158.

Sinclair, John. 2003. „Corpora for lexicography“, U: *A Practical Guide to Lexicography*. Ur. Piet van Sterkenburg. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company, str. 167–178.

Slabinac, Gordana. 1988. *Hrvatska književna avangarda*. Zagreb: August Cesarec.

Štrkalj Despot, Kristina – Christine Möhrs. 2015. Pogled u e-leksikografiju. U: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 41(2), str. 329–353.

Tadić, Marko. 2003. *Jezične tehnologije i hrvatski jezik*. Zagreb: Ex libris.

Tafra, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.

Tafra, Branka. 2012. Što je hrvatskoj leksikografiji natuknica?, U: *Stručak riječima ispunjen. Zbornik radova posvećen Antici Menac o njezinu 90. rođendanu*. Ur. Željka Fink-Arsovski. Zagreb: FF press, str. 111–132.

Tognini Bonelli, Elena 2001. *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Publishing Company.

Vukoja, Vida. 2012. O korpusu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* i njegovu odnosu prema korpusima hrvatskoga jezika. U: *Filologija*, 59, str. 207–229.

Žic Fuchs, Milena. 1992.–1993. Konvencionalne i pjesničke metafore. U: *Filologija*, 20–21, str. 585–593.

**“Dictionary of poems by Silvije Strahimir Kranjčević. Razasuto stihovlje” -
lexicographic procedures in the creation of a corpus-based dictionary**

ABSTRACT

After *Cesarić's dictionary* published in 2011 (from the authors Milan Moguš and Marko Tadić), which is based on the complete list and the description of lexical units of the complete opus of the Croatian poet Dobriša Cesarić, in 2017 the making of the *Dictionary of Kranjčević's poems* was started. It is a descriptive *Dictionary of poems by Silvije Strahimir Kranjčević* (1865 – 1908), a prominent poet of Croatian Realism, more precisely of the volume entitled *Rzasuto stihovlje (Scattered Verses)*. The corpus of this work is made up of those Kranjčević's poems, which have not been included in any collection or are, as the title itself suggests – scattered in various publications. It is about poems that Kranjčević published in the period from 1883 to 1903. This article presented therefore and explained several lexicographic procedures applied in the creation of the *Dictionary of Kranjčević's poems*, respectively in his work *Rzasuto stihovlje (Scattered Verses)*: choice of headwords and processing of phrasems, collocations and other lexical connections.

Since lexicographic processing of Kranjčević's literary legacy goes further, we also raised some other issues of lexicographic procedures, that is, issues arising in the creation of a dictionary based on the literary opus of one author.

Keywords: Silvije Strahimir Kranjčević, lexicography, descriptive dictionary, corpus-driven approach

Idejno-tematski koncept književnoga sadržaja Kuće senjskih književnika: prostor i vrijeme u književnom univerzumu Senjskog književnoga kruga

Sažetak

Termin Senjski književni krug koristio se kao idejno-tematska odrednica Kuće senjskih književnika. Simbolika kruga razvidna je u Sobi senjskih književnika u kojoj je prostorno okupljeno pet književnika: Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak, Milutin Cihlar Nehajev, Milan Ogrizović i Julije Rorauer. Oni dakle čine metaforički i doslovni krug po tematskim, motivskim, vremenskim i prostornim kriterijima. Motiv kruga stoga funkcionira na dvjema razinama: stvarnoj (kao ciklična prostorna konstrukcija) i metaforičkoj. Rad se temelji na prikazu koncepta književnog sadržaja Kuće i odnosi se na: postavljanje koncepta središnje sobe i smještaja književnih panela u prostoru, konceptualno rješenje Neobične knjižnice, multimedijalni informativni Stol književnika, interpretacijski interaktivni izložak „Revolucija u Ždrenju“, razradu taktilno-informativnih ploča (rasvijetljena vratašca), astralnu informacijsku grafiku utjecaja svjetskih književnika na Senjski književni krug, razradu koncepta lente književnika, ideju stepeništa Uskočke elegije, dvoranu sa stolicama i razradu blizine adresa i rodniha kuća književnika Senjskog književnog kruga.

Kuća senjskih književnika nastupa na liniji dosadašnjih provjerenih načina muzealizacije književno-kulturne baštine, no prvi je takav ozbiljan pokušaj u samom gradu Senju kao prostoru književno-kulturne tradicije te rodnom mjestu svih književnika.

Ključne riječi: Senjski književni krug, Kuća senjskih književnika, krug, topološke metafore, alegorijska mjesta

Uvod

Muzeji književnika nisu rijetkost u svijetu i Hrvatskoj. Za njih je specifično da se književnom tekstu i stvaralaštvu pristupa kao muzejskom predmetu, što posljedično dovodi do novih muzeoloških postupaka.

Eklatantni primjeri takvih muzeja posvećeni su Francu Prešernu¹⁷⁷, Victoru Hugou¹⁷⁸, Lavu Nikolajeviču Tolstoju¹⁷⁹, Aleksandru Puškinu¹⁸⁰, Heinrichu i Thomasu Mannu¹⁸¹, Charlesu Dickensu¹⁸²,

177 <http://www.gorenjski-muzej.si/lokacije/presernova-hisa/>

178 <http://www.maisonsvictorhugo.paris.fr/en/visitor-information/your-visit-paris>

179 <http://ypmuseum.ru/>

180 <http://www.arts-museum.ru/museum/index.php?lang=en>

181 https://www.muziejai.lt/Muziejus.en.asp?Db_kodas=2854&menu=0

182 <https://dickensmuseum.com/>

Fjodoru Mihajloviču Dostojevskom¹⁸³, Ivi Andriću, Ernestu Hemingwayu¹⁸⁴ (poznata *Finca Vigia*), a nerijetko postoje čitavi muzejski kompleksi kao što su Književni muzej Estonije u Tartumu¹⁸⁵, Rumunjski književni muzej u Bukureštu¹⁸⁶ ili Muzej američkih pisaca u Chicagu¹⁸⁷.

U Hrvatskoj zasad djeluje sedam memorijalnih književnih muzeja: Muzej Ljudevita Gaja u Krapini (1966.), Memorijalna zbirka Mije Mirkovića/Mate Balote u Raklju (1968.), Muzej Petra Preradovića u Grabrovnici (1969.), Memorijalna zbirka Matije Vlačića Ilirika u Narodnom muzeju Labin (1975.), Memorijalni muzej Ivana Gorana Kovačića u Lukovdolu (1975.), Dubrovački muzeji, Dom Marina Držića u Dubrovniku (1989.) i Memorijal Bele i Miroslava Krleže u Zagrebu (2001.). (usp. Mileusnić Radovanlija, 2007: 47)

Uz navedene književne muzeje, u stalnim su postavima hrvatskih muzeja izložene i spomen-sobe pojedinih književnika (Radna soba Mate Lovraka u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu, Memorijalna zbirka Slavka Kolara u Gradskom muzeju Čazma, stalni postav *Intelektualni krug Senja: Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak, Milutin Cihlar Nehajev, Mateša Kuhačević, Milan Ogrizović i Pavao Ritter Vitezović* u Gradskom muzeju Senj, Spomen-kuća Antuna Gustava Matoša u Tovarniku – u realizaciji, Memorijalna zbirka Gradskog muzeja Korčula posvećena Petru Šegedinu – u realizaciji, virtualni muzej ostavštine Silvija Strahimira Kranjčevića¹⁸⁸). (usp. Mileusnić Radovanlija, 2007: 51-52). Ipak, U Hrvatskoj i dalje postoji malo književnih muzeja i zbirki s obzirom na to da hrvatska književnost obiluje brojnim književnim imenima.

Upravo na tragu osvještavanja kako je književna baština muzeološki predmet interesa izniče Kulturni centar Grada Senja, Kuća senjskih književnika, tj. interaktivni muzej književnosti Senjskog književno-kulturnog kruga. On nastupa na liniji dosadašnjih provjerenih načina muzealizacije književno-kulturne baštine, no prvi je takav ozbiljan pokušaj u samom gradu Senju kao prostoru književno-kulturne tradicije te rodnom mjestu svih književnika.

Projekt Kulturnog centra grada Senja – Kuće senjskih književnika

Projekt Kuće senjskih književnika, tj. muzeja književne baštine, izravno ogleda Okvirnu konvenciju Vijeća Europe o vrijednosti kulturne baštine za društvo¹⁸⁹ (2007.), koja definira kulturnu baštinu kao skupinu dobara naslijeđenih iz prošlosti koje ljudi identificiraju, neovisno o vlasništvu, kao odraz i izričaj svojih vrijednosti, vjerovanja, znanja i tradicija koje su u stalnom procesu evoluiranja. Ta zajednica povezana baštinom, stoji nadalje u Konvenciji, sastoji se od pojedinaca koji specifične značajke kulturne baštine drže vrijednim i žele ih, u okviru javnih akcija, očuvati i prenijeti budućim naraštajima.

Želja za iskorakom bogate senjske književne baštine u javnost te njezina aktualizacija i revalorizacije sadržana je u projektu Kuće senjskih književnika. Kuća senjskih književnika muzej je nove generacije – ovdje klasična paradigma muzejskog prostora prelazi iz sfere zatvorenog konteksta

183 <http://eng.md.spb.ru/>

184 <https://www.hemingwayhome.com/>

185 <http://www.kirmus.ee/est/info/in-english/>

186 <https://mnlr.ro/>

187 <https://americanwritersmuseum.org/>

188 <http://www.sskranjcevic.hr/uvod.ASP?PisID=1>

189 https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_05_5_68.html

muzeja u „fleksibilnije i o aktualnom životu ovisnije kontekste suživota kulturne baštine i aktualnog suvremenog svijeta“. (Maroević, 2005: 49) Suodnos i budući suživot književne baštine i suvremenog svijeta ogleda se u načinu predstavljanja književne baštine u vidu modernih tehnologijskih rješenja. Osim namjere revalorizacije senjske književne baštine, u projektu je sadržana i potreba za njezinim očuvanjem. Zaštita baštine postaje tako zaštita memorije koja se u njoj nalazi: „zaštita memorije pretpostavlja pomnu identifikaciju onoga što jest memorija u predmetima baštine. Ona traži prvenstveno zaštitu nositelja memorije, ali i njezinih vjerodostojnih tragova u predmetu ili oko njega. Kako su nositelji memorije u prvom redu materijal i oblik, a tek potom značenje i značajke predmeta preneseni u druge medije, to je zaštita cjelovitosti predmeta i onog dijela njegova okruženja koji ga određuje primarna zadaća u zaštiti memorije.“ (Maroević, 1996: 58)

Okruženje, tj. prostor određenja književne baštine uvelike je važan u kontekstu Kuće senjskih književnika. Prostor kao nositelj pamćenja i identiteta također je predmet muzealizacije. Moglo bi se kazati kako je grad Senj kao središnja prostorna odrednica dobio svoju metaforizaciju u prostoru Kuće: to je grad u gradu. Prostor je kao odrednica višeslojan i kompleksan – Kuća senjskih književnika smještena je u samoj staroj kulturnoj jezgri grada, na trgu Cimiter, koji sam za sebe predstavlja kulturno ogledalo grada. Ondje se nalaze najreprezentativniji kulturno-povijesni spomenici grada: romaničko-gotičko-barokna senjska katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije, zvonik katedrale, renesansna palača Živković, barokna palača Carina (u kojoj je smješten Župni dvor), gotičko-renesansno-barokna palača Vukasović (u kojoj je smješten Gradski muzej Senj) i zgrada Sakralne baštine, u kojoj je Biskupijski i Kaptolski arhiv, Biskupijska knjižnica i Riznica katedrale te rezidencija nekadašnjeg senjskog odnosno današnjeg gospičko-senjskog biskupa. (usp. Ljubović, Martinov, 2015/16: 200). Uz spomenutu Palaču Vukasović s istočne se strane naslanja tzv. opožarena zgrada u Ulici Milana Ogrizovića 7, koja zaokružuje funkcionalnu cjelinu Palače. Upravo se u taj prostor smješta Kulturni centar grada Senja – Kuća senjskih književnika.

Unutar prostora same građevine rekonstruirana se potprostor Senja u kojem su, u obliku građevinski izvedena kruga, okupljeni senjski književnici. Nadalje, taj se potprostor grada transponira i fragmentira u odvojene cjeline specifične za svakog pojedinog književnika. Dakle, u kontekstu Kuće senjskih književnika jasno se definira međuodnos vanjštine (grada/zidova) s unutrašnjošću (gradom, književnim sadržajem, povijesno-kulturnim kontinuitetom): „memorijalni prostori, bez obzira radi li se o zgradi koja je svojom poviješću vezana uz neku od značajnih povijesnih ličnosti ili o prostoru u kome se zbio neki od važnih povijesnih događaja (...) vezuju svoju potencijalnu muzealizaciju uz stupanj memorije koji se može postići prezentiranjem i aktualiziranjem očuvanih građevina, kompleksa ili krajolika ili vjerodostojnošću memorije izazvane određenom intervencijom ili zbivanjem u prostoru.“ (Maroević, 2005: 46) Senj je tako transponiran u više razina, a na svakoj je njegovoj razini iskazana materijalizirana i konkretizirana priča – o gradu i o njegovim ljudima.

Ovaj će rad stoga razložiti razine Kuće senjskih književnika, napose idejno-tematske postavke uređenja, prostorno-vremenske okvire i konkretizaciju prostora kroz zajedničko kulturno naslijeđe.

1. Razrada termina Senjski književni krug

Termin „Senjski književni krug“ koji postoji u književnoj teoriji osmišljen je kao idejno-tematska odrednica Kuće senjskih književnika. Simbolika kruga razvidna je u Sobi senjskih književnika u kojoj je prostorno okupljeno pet književnika: Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak,

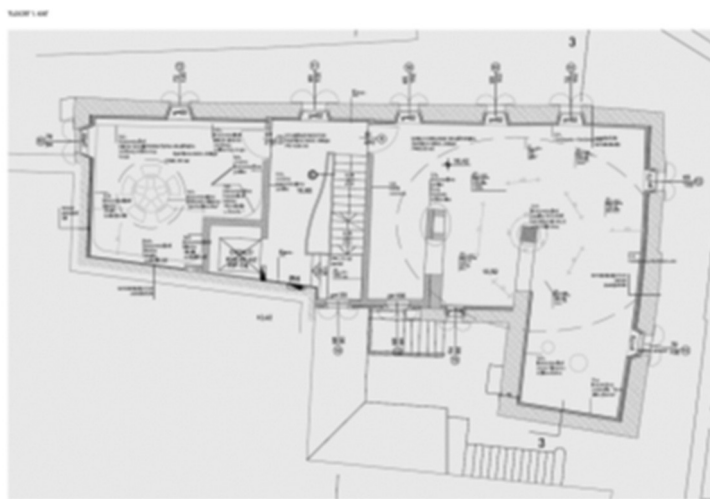
Milutin Cihlar Nehajev, Milan Ogrizović i Julije Rorauer. Oni dakle čine metaforički i doslovni krug po tematskim, motivskim i vremenskim kriterijima.

2. Postavljanje koncepta središnje sobe i smještaja književnih panela u prostoru

„Krug“ nije građevinski izveden, već se smještanjem u prostor dobiva dojam ciklične konstrukcije. Krug je specifičan iz više razloga. Sam se pojam nameće kao književni termin za određivanje stvaranja različitih književnika u istom vremenskom razdoblju. Navedeni su književnici stvarali u vremenu kraja 19. i početka 20. stoljeća. Svojim su rođenjem, djelovanjem i idejno-tematskim slojem izravno vezani za grad Senj.

U idejno-tematskom sloju Kranjčević, Novak i Nehajev inspiraciju nalaze u stvaranju Augusta Šenoae, a sva trojica nalaze poveznicu s Ogrizovićem i Rorauerom u kazalištu i kazališnoj umjetnosti. Svi navedeni književnici imaju gotovo anegdotske biografske sličnosti – češko podrijetlo (Novak i Nehajev), sukob sa školskim vlastima (Kranjčević i Nehajev), stvaranje u koncentričnim krugovima (Kranjčević i Nehajev), pisanje drama (svi) i različita zanimanja (Kranjčević – učitelj, Novak – glazbenik, Nehajev – kemičar, Ogrizović – matematičar, Rorauer – pravnik). Kranjčević je koristio koncept kružnog vremena u pjesmama, što je naznačeno postojanjem i ponavljanjem refrena/pripjeva. Također gradi svoje ideologeme i mitologeme u krugu s tri glavna nadređena pojma: stvaranje, smrt i uskrснуće.

Književni pojam kruga tako funkcionira na dvjema razinama: stvarnoj – prostornoj (ciklička konstrukcija) te metaforičnoj: književnici imaju čvrstu vremensku, idejnu i tematsku poveznicu.

Slika 1. Tlocrt prvoga kata Kuće senjskih književnika na kojem je smještena Soba senjskih književnika¹⁹⁰

Soba Senjskih književnika na prvomu katu Kuće podijeljena je na pet cjelina zaokruženih podnom elipsom. Svaka petina sastoji se od tri površine na kojima je smješten sadržaj o književnicima. Na prvom zakrivljenom panelu smješten je ulomak iz najpoznatijeg djela (ili stih najpoznatije pjesme), na sljedećem ravnom panelu prikazan je stilizirani portret i ime književnika, a na centralnom stupu

¹⁹⁰ IZVOR: Ured Vojnović d.o.o. za arhitektonsko projektiranje, Mihaljevićeva 1, Split.

kratki esejski tekst o autoru, njegovu životu i stvaralaštvu.

U Sobi senjskih književnika nema multimedije i interakcije, već je fokus na ugođaju i dojmu, koji se postižu prigodnom rasvjetom. Rasvjeta interaktivno prati i zvučnu kulisu koju čini zvuk morskikh valova i bure.

Slika 2. Izgled književnih panela u Sobi senjskih književnika¹⁹¹

Slika 3. Primjer panela – Silvije Strahimir Kranjčević

3. Konceptualno rješenje Neobične knjižnice

Inovativnim konceptualnim rješenjem Neobične knjižnice prostor se knjižnice osmišljava na nov i neobičan način – posjetitelj se odmiče od ustaljene paradigme knjižničnog prostora kao prostora statičnosti, pasivnosti i tišine, a to je postignuto upravo prostornim rješenjem.

Neobična je knjižnica mjesto susreta novoga i staroga, papira i digitalne tehnologije, postojećeg i nanovo otkrivenog. Ime je dobila zbog svoje pomalo neobične koncepcije koja čitatelja-po-

¹⁹¹ Izvor fotografija od broja 2. do broja 11.: Muzejski produkt dizajn_Katarina Perić, Muzejski grafički dizajn_Marita Bonačić i Iva Hrvatin, Zagreb, 2017.

sjetitelja stavlja u isto takvu neobičnu poziciju sustvaraoca književne stvarnosti na neklasičan način. Ovdje supostoje dvije stvarnosti – ona klasična književna vezana za papir i knjige te ona digitalna koja se otkriva klikom na željeni ekran. Neobična se knjižnica sastoji od nekoliko interaktivnih informativnih cjelina:

3.1. Multimedijalni informativni stol („Stol književnika“)

Sredinu neobične knjižnice zauzimaju dodirni zasloni s pet kocaka koje smještajem zatvaraju krug. Svaka bi kocka odgovarala jednom književniku, a sadržajno bi obuhvatila njihove životopise, bibliografiju, ulomke iz djela, slikovne priloge i zvučne zapise¹⁹². Kocke bi nudile mogućnost biranja različitih padajućih izbornika koje bi posjetitelji mogli odabirati kako bi saznali nešto više o samim književnicima. Oko sučelja bi se postavile stolice/sjedalice u krug na koji bi se moglo sjesti i zatim prionuti na istraživanje. Pored ekrana nalaze se muzejske slušalice za preslušavanje. Stol je okružen klupama za sjedenje koje su koncentrično kružno postavljene. Uokolo stola u zidovima se naziru rasvjetljenja vratašca sa citatima i zanimljivostima, čijim otvaranjem se otkriva o kojem je književniku riječ. Suprotni zid (*glorifier*) izlaže originalna izdanja autora u prozirnim rasvjetljenim kutijama.

3.2. Interpretacijski interaktivni izložak *Revolucija u Ždrenju*

Za potrebe ladice u zidu (tzv. *cabinet of wonders*¹⁹³) rekonstruirala bi se drama *Revolucija u Ždrenju*. Poznavanje narativnog univerzuma romana Milutina Cihlara Nehaja *Bijeg* omogućuje djelomičnu rekonstrukciju djela koje u samoj fabuli simbolično ostaje zaboravljeno u ladici. Panel sadrži informacije o sadržaju ladice koja bi se mogla otvarati da bi posjetitelj zadovoljio znatiželju i otkrio tajnu. Na taj bi način posjetitelj istovremeno egzistirao u dvjema stvarnostima: stvarnoj (prostorno-vremenskoj: ovdje i sada) i književnoj.

3.3. Taktilno-informativne ploče (rasvjetljena vratašca)

Svaka ploča sadržava zanimljiv citat ili podatak o književniku, a otvaranjem se otkriva o kojem je književniku riječ. Taj aspekt Kuće poziva na suradnju i potiče znatiželju.

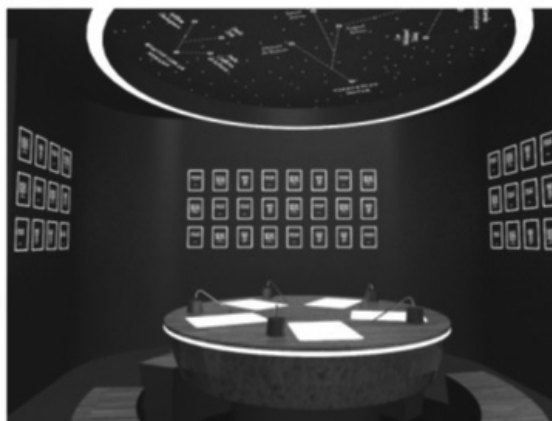
3.4. Astralna informacijska grafika utjecaja svjetskih književnika na književnike Senjskog književnog kruga

Na stropu Neobične knjižnice predviđeno je veliko rasvjetno tijelo iznad „Stola književnika“ – astralna grafika koja prikazuje utjecaje svjetskih književnika na stvaralaštvo senjskih književnika. Grafika

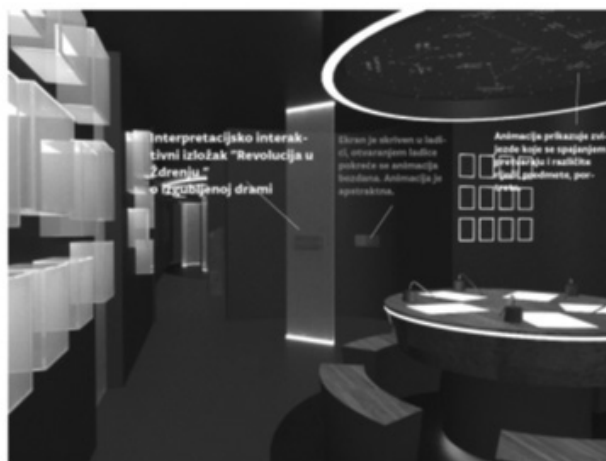
192 Ovo je samo prijedlog sadržaja svake kocke. Svi navedeni sadržaji zahtijevaju daljnju pomnu razradu.

193 Kabineti čuda ili čudesa preteča su modernih muzeja. Naziv se odnosi na pohranjivanje i pokazivanje velikog broja različitih objekata u komode ili kabinete. Najčešće su objekti bili egzotični ili ekscentrični. Danas se kabinet čuda koristi kao tehnika reprezentacije u muzejima. (<https://www.moma.org/calendar/exhibitions/272>, pristup 2. srpnja 2018., prijevod AV)

bi prikazivala pet satelita/točkica koje simboliziraju pet senjskih književnika. Iz svakog satelita širi se zvijezde utjecaja. Motiv Svemira odabran je zbog uloge Kranjčevićeve astralne lirike u hrvatskoj književnosti te stiha „Svemirski građanin / ja sam!“ iz pjesme *Mramorna Venus*.

Slika 4. Stol književnika u Neobičnoj knjižnici, rasvijetljena vratašca, astralna grafika

Slika 5. Interpretacijski interaktivni izložak Revolucija u Ždrenju

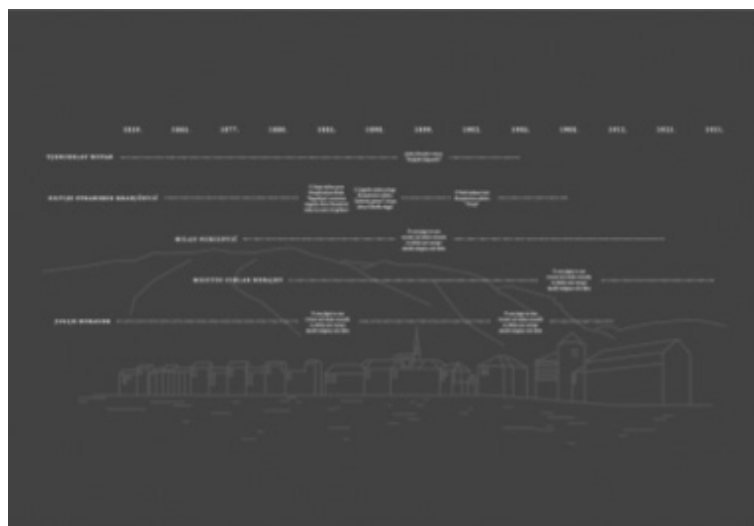
Slika 6. Izdanja Senjskog književnog kruga

Slika 7. Zviježđe, detalj

4. Razrada koncepta lente senjskih književnika

Vremenska je lenta jedan od kriterija smještanja navedene petorice književnika u vezu na kojoj počiva ideja Kuće. U pozadini se nalazi linijska ilustracija grada.

Slika 8. Vremenska lenta

Podaci i vremenske točke za crtu¹⁹⁴:

1859. – rođeni Vjenceslav Novak i Julije Rorauer

1865. – rođen Silvije Strahimir Kranjčević

1877. – rođen Milan Ogrizović

1880. – rođen Milutin Cihlar Nehajev

1885. – u Senju izdana prva Kranjčevićeva zbirka „Bugarkinje“ posvećena Augustu Šenoi; Kranjče-

¹⁹⁴ Prijedlog podataka za vremensku crtu.

vić tada ima samo 20 godina

1898. – u Zagrebu izdana druga Kranjčevićeva zbirka „Izabrane pjesme“ u kojoj izlaze Uskočke elegije

1899. – izdan Novakov roman „Posljedni Stipančići“

1902. – u Tuzli izdana treća Kranjčevićeva zbirka „Trzaji“

1905. – umire Vjenceslav Novak

1908. – umire Silvije Strahimir Kranjčević

1912. – umire Julije Rorauer

1923. – umire Milan Ogrizović

1931. – umire Milutin Cihlar Nehajev

5. Stepenište Uskočke elegije

Stepenište Uskočke elegije povezuje književnu realnost s onom prostornom na jedinstven i inovativan način. Stepenište je zamišljeno kao poveznica dviju razina kuće. 12 stepenica prigodno bi predstavljalo 12 pjesama iz Kranjčevićevih *Uskočkih elegija*: *Pristup*, *Sijelo*, *Naš čovo*, *Stari oporbenjak*, *Iseljenik*, *Velebitska baka*, *Sirenin dragi*, *Trsatska sjena*, *Pred kraljevskom pločom u Baški*, *Guslar*, *Na obali uskočkoga grada*, *Oproštaj*. Pri iščitavanju naslova uočava se razvojni put naznačen lingvističkim jedinicama – *pristup* kao početak (ujedno i prva stepenica), a *oproštaj* kao kraj (zadnja stepenica). Na bočnom zidu stepeništa nalazi se fototapeta panorame grada Senja iz 19. stoljeća.

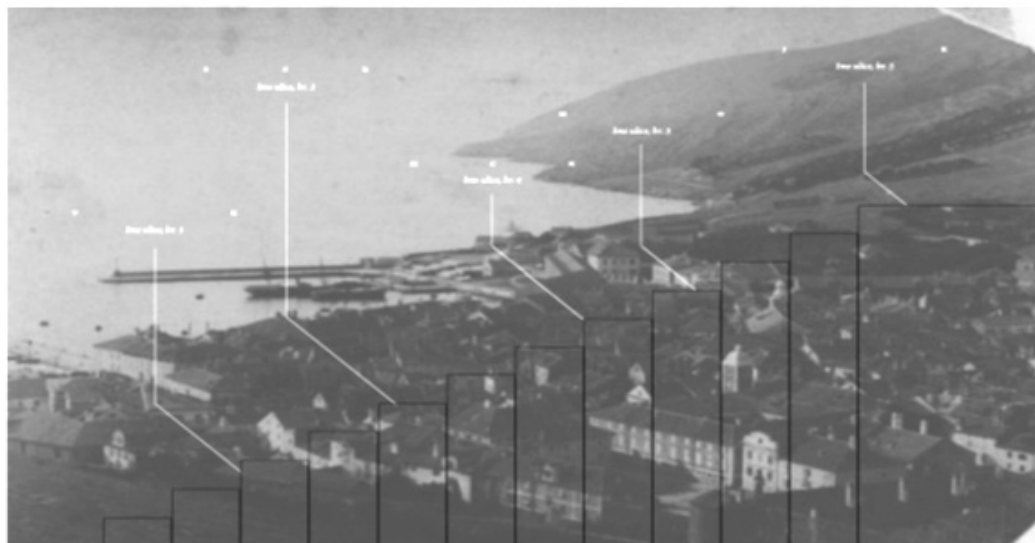

Slika 9. Stubište

6. Razrada blizine adresa i rodnih kuća književnika iz Senjskog književnog kruga

Poznavanjem pojedinosti vezanih za književnike uočava se simboličnost lokacijske povezanosti njihovih rodnih kuća (Novak – Potok 9, Kranjčević – Blaž Baromić, Nehajev – Trg Cilnica/

Kuća Zudenigo, Ogrizović – Ulica Juriše Orlovića 4, Rorauer – Senjski konvikt Ožegovićianum¹⁹⁵). Kada bismo locirali i označili njihove rodne kuće na panorami Senja s kraja 19. stoljeća, iz ptičje perspektive dobivamo ponovnu kružnu bliskost, ovaj put u lokacijskom smislu.

Slika 10. Fototapeta panorame Senja s označenim rodnim kućama književnika

7. Dvorana sa stolicama

Dvorana sa stolicama zamišljena je kao prostor fotopriča. Ondje bi se nalazile fotografije Senja i okolice s pripadajućim pričama i podacima u stilu *flash* kartica, dakle kratkih i zanimljivih informacija. Namjera Dvorane nije napisati još jedan turistički vodič s obiljem podataka, već iz velike količine podataka odabrati i istaknuti one najzanimljivije, najvažnije, tematski i idejno povezane s fotografijama te dosad manje poznate činjenice. Dvorana sa stolicama nema multimedije i interakcije, a kombinira slike starog Senja s kratkim tekstovima iz razloga što isti prostor ima opću funkciju, kao dvorana za priredbe, književne večeri, nastupe, ali i kao mjesto u kojemu se, uklanjanjem stolica, može održavati npr. škola plesa i sl. Sadržaj fotopriča može biti različit – od biografskih podataka književnika do citata iz njihovih djela.

Primjeri (citati, zanimljivosti) za fotopriču¹⁹⁶:

„Najviše od svega dojmila me se priroda. Čudna je ovdje – čudna i strahovita. (Bijeg)

Milutin Cihlar Nehajev nije davao imena svojoj djeci kad su se rodila. Smatrao je da se djeci ništa ne smije nametati te da ona moraju sama odabrati svoja imena. U početku je djecu zvao nadimcima.

Vjenceslav Novak stanovao je na adresi Potok 9.

Silvije Strahimir Kranjčević imao je samo 20 godina kad je izdao prvu zbirku pjesama.

195 Pretpostavlja se da je Julije Rorauer rođen na navedenoj adresi.

196 Prijedlog podataka za fotopriče (sastavila Ana Vukelić).

Silvije Strahimir Kranjčević izradio je nacrt drame „Za drugoga“. Simbolično ju je doradio i na scenu postavio „drugi“ – Milan Ogrizović.

Novak se nazivao „senjskim Šenoom“ i „hrvatskim Balzacom“. Kranjčević je zadobio veličanstveni nadimak „hrvatski Baudelaire“.

Milutin Cihlar Nehajev u romanu Bijeg razradio je tematsko-idejnu podlogu Šenoinog „Prijana Lovre“ i Novakovog „Tite Dorčića“.

Kranjčević je strukom bio učitelj, Novak glazbenik, Nehajev kemičar, Ogrizović matematičar, a Rorauer pravnik.

Slika 11. Dvorana sa stolicama

Zaključak

Kuća senjskih književnika alegorijsko je mjesto senjske kulture i književnosti. Ona simbolično oblikuje i metamorfozira grad služeći se topološkim metaforama u poveznici sa senjskim književnicima.

Svojom inovativnošću svjedoči o kontinuitetu tradicije i kulturnom jedinstvu grada Senja. Inzistiranje na biografsko-teritorijalnim koordinatama senjskih književnika u samom pristupu uređenju unutrašnjosti Kuće opravdano je povezanošću prostora i vremena u Senju – vrijeme je upisano u prostor i obratno. Mapiranje prostorno-vremenskih veza utkanih u književni sadržaj uređenja govori o povezanosti književnika i grada kao kulturnog, umjetničkog i društvenog ishodišta. Sve navedeno dio je (re)valorizacije i zaštite književno-umjetničke baštine grada Senja, a time i samog grada.

Zajedničkim naporima i suradnjom muzeja, knjižnica, književnih kritičara, povjesničara, odgojno-obrazovnih i znanstvenih ustanova te uz pomoć suvremene tehnologije postav Kuće senjskih književnika trebao bi se postupno i kontinuirano realizirati te bi se na taj način aktivno promovirala

književna senjska baština kroz interdisciplinarnе projekte na gradskoj i državnoj razini. Time bi i Kulturni centar grada Senja dobio svoju puninu i u potpunosti zaživio u svojoj prvotnoj ideji – očuvanju i (re)prezentaciji bogate senjske zavičajne kulture.

Literatura

- <http://eng.md.spb.ru/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <http://www.arts-museum.ru/museum/index.php?lang=en> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <http://www.gorenjski-muzej.si/lokacije/presernova-hisa/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <http://www.kirmus.ee/est/info/in-english/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <http://www.maisonsvictorhugo.paris.fr/en/visitor-information/your-visit-paris> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <http://www.sskranjcevic.hr/uvod.ASP?PisID=1> (posjet: 29. lipnja 2018.)
- <http://ypmuseum.ru/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <https://americanwritersmuseum.org/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <https://dickensmuseum.com/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <https://mnlr.ro/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2007_05_5_68.html (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <https://www.hemingwayhome.com/> (posjet: 15. lipnja 2018.)
- <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/272> (posjet: 2. srpnja 2018.)
- https://www.muzejai.lt/Muziejus.en.asp?Db_kodas=2854&menu=0 (posjet: 15. lipnja 2018.)
- Ljubović, Blaženka. Martinov, Damir. 2015./16. „Izvješće o zaštitnom arheološkom istraživanju na trgu Cimenter u Senju provedenom 2015. godine.“ U: *Senjski zbornik*, Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, 42-43, str. 199-234.
- Maroević, Tomo. 1996. „Uloga muzealnosti u zaštiti memorije“. U: *Iz muzejske teorije i prakse*, 3/4, str. 56-59.
- Maroević, Tomo. 2005. „Razine muzealizacije vezane uz kulturnu baštinu“. U: *Iz muzejske teorije i prakse*, 36 (3-4), str. 44-49.
- Mileusnić Radovanlija, Snježana. 2007. „U potrazi za književnom baštinom u hrvatskim muzejima“. U: *Muzeologija*, 43/44, str. 46-76.

Conceptual-thematic concept of literary content of The House of Senj's writers: space and time in the literary universe of the literary circle of the town of Senj

ABSTRACT

The term "literary circle of the town of Senj" was used as a conceptual-thematic determinant of the future House of Senj's writers. The symbolism of the circle is evident in The Writers' Room where five writers were spatially assembled: Silvije Strahimir Kranjčević, Vjenceslav Novak, Milutin Cihlar Nehaj, Milan Ogrizović and Julije Rorauer. They therefore make a metaphorical and literal circle by topic-and motive-related content and time and spatial criteria. The circle motif therefore functions on two levels: real (as cyclic spatial construction) and metaphorical. The work is based on the presentation of the concept of the literary content of the House and refers to: setting the concept of the central room and the accommodation of literary panels in space, conceptual solution of The Unusual Library, multimedia informational Table of writers, interpretative interactive exhibition "Revolution in Ždrenje" (illuminated doors), astral information graphics of the influence of world writers on The literary circle of the town of Senj, the concept of timeline, the idea of the staircase Uskočke elegije, a Hall with chairs and close proximity of writers childhood homes.

The House of Senj's writers exists as the example of musealization of the literary and cultural heritage, but it is a first serious attempt in the town of Senj as a place of literary and cultural tradition.

Keywords: the literary circle of the town of Senj, the House of Senj's writers, circle, topological metaphor, allegorical places

Poezija Silvija Strahimira Kranjčevića u suvremenoj školi

Sažetak

Ime i djelo Silvija Strahimira Kranjčevića pripadaju vrhuncima hrvatske umjetničke književnosti, a obaviještenost o njima očekuje se kod svih koji su završili osnovnu i srednju školu u Hrvatskoj unatrag stotinu godina i u budućnosti. U programima i udžbenicima predmeta Hrvatski jezik na obje te razine školovanja desetljećima se, naime, nalaze, u većem ili manjem broju, neka njegova najbolja djela na kojima su naraštaji učenika stjecali znanja i odgojne vrednote o pjesništvu i dosezima pjesničke inspiracije i misli, a posebno o slobodi propitivanja religijskih, povijesnih i društvenih tema i motiva te čovjekoljublju i domoljublju. Taj položaj Kranjčevićeva djela u obrazovnom sustavu proizlazi iz kanona hrvatske umjetničke književnosti i jednodušnog stava povjesničara i antologičara književnosti o njemu kao pjesniku i predstavniku hrvatske književne umjetnosti svevremenske razine, važnog za kvalitetu obrazovanja svih naraštaja. Kranjčevićeva najbolja poezija preživjela je sve smjene umjetničkih razdoblja i povijesno-ideološke mijene hrvatskoga društva nakon njegove smrti, mada neki njegovi motivi i poruke i nisu baš bili posve po volji „pravovjernim“ ideološkim sudcima književnosti u pojedinim prošlim državno-ideološkim sustavima. Kranjčević ih je ipak nadmašio i nadživio dubinom i snagom svoje misli i stiha te postao činjenicom opće kulture svakog školovanog pojedinca.

Iako je, dakle, izbor iz poezije S. S. Kranjčevića sadržajna konstanta programa i udžbenika hrvatskoga jezika tijekom gotovo cijelog jednog stoljeća, zanimljivo je pitanje jesu li pojedine njegove poruke (pjesme) imale prvenstvo u kojem vremenu. To ćemo pokazati u ovom radu na primjerima nekih nastavnih programa i udžbenika u novijem povijesnom razdoblju, tj. u bivšoj državi SFR Jugoslaviji i današnjoj Republici Hrvatskoj.

Ključne riječi: poezija, obrazovni sustav, nastavni plan i program, udžbenici, kanon

1. Kranjčević u svjetlu kriterija za uvrštavanje pisaca u nastavne programe i udžbenike

Prije razmatranja zastupljenosti Kranjčevićeva književnog djela u sadržajima poučavanja u našim školama potrebno je imati na umu po kojim se kriterijima književnici i njihova djela uvrštavaju u nastavni program i u udžbenike hrvatskoga jezika (čitanke iz književnosti). Uvid u neke dosadašnje nastavne programe i udžbenike osnovnih i srednjih škola u navedenom razdoblju pokazuje da ti kriteriji proizlaze iz ciljeva nastave hrvatskoga jezika postavljenih u nastavnom programu, a prema izboru i obradi pisaca mogu se sistematizirati ovako:

- **Umjetnička reprezentativnost pisca i djela** provodi se kao kriterij u izboru pisaca i tekstova na sljedećim razinama:

- **Mjesto u općoj ili svjetskoj književnosti.** Razina obuhvaća planetarno značajne pisce koji su, bez obzira na etničku pripadnost i jezik, međunarodno poznati i prijevodima svojih djela na razne jezike postali transnacionalno i transkulturno dobro, tj. prisutni su u kulturama brojnih naroda, osobito onih s najrazvijenijom kulturnom i književnom baštinom i stvaralaštvom. To su pisci i djela čije značenje nadilazi ne samo nacionalne nego i civilizacijske kulturne krugove iz kojih potječu, a pomoću njihovih djela naši se mladi naraštaji upoznaju s njihovim izvornim kulturama i književnostima, što je značajna stavka u obrazovanju mladih jer im donosi uvid u kulturu drugih naroda. Na ovoj razini razlikuju se dva izvedena kriterija:

Književnost europskog kulturnog kruga, koja se prostorno podudara s proširenošću judeo-kršćanske civilizacije u svijetu (Europa s Bliskim istokom, obje Amerike, Australija i europska kulturna područja u ostalim kontinentima). Temelji se na antičkoj kulturi i književnosti s latinskim, starogrčkim i hebrejskim jezikom, Bibliji, danas najproširenijim pismima latinici i ćirilici, itd. Brojni pisci i djela iz ovog kulturnog kruga pripadaju općoj svjetskoj razini, poput Homera i ostalih velikih antičkih pisaca, Cervantesa, Shakespearea, Goethea, Dantea, Tolstoja, Dostojevskog i dr. Svi su ti stvaraoci utjecali i na umjetnike u Hrvatskoj. Zato hrvatska kultura i književnost pripadaju ovom kulturnom krugu, pa tako i Kranjčević i njegova poezija. Ipak, Kranjčević nije, poput navedenih i brojnih drugih pisaca na razini svjetske književnosti, tj. nije transnacionalni pisac jer njegovo značenje ne prelazi granice hrvatske kulture i jezika.

Književnosti naroda izvan europskog kulturnog kruga u našim su programima i udžbenicima književnosti znatno manje zastupljene od onih iz prethodnog kriterija. Iz tih književnosti pojedini pisci i djela preuzimaju se više zbog egzotičnosti, nego zbog namjere da se pokažu najbolji pisci iz izvan europskih kultura, mada je i taj pristup prisutan (arapska, perzijska, indijska, kineska, japanska, afrička, indijanska, oceanijska i dr. kulture) Tako se u hrvatskim udžbenicima književnosti neobvezno susreću npr. kineski pjesnici Li-Tai-Pe i Thu-Fu, japanski pjesnici Akihito, Jarikito i pjesnici haiku poezije koja se proširila po cijelom svijetu te nobelovac Jasunari Kawabata, zatim babilonski ep o Gilgamešu i indijski epovi Ramajana i Bhagavadgita, koji se smatraju i općesvjetskom baštinom te pjesnik Rabindranath Tagore, arapske i perzijske narodne pripovijetke itd. No, dok za književnost europskog kulturnog kruga u nas postoji kakav-takav književni kanon, to se ne može reći za književnosti izvan tog kruga.

- **Mjesto u nacionalnoj, tj. hrvatskoj književnosti** kao kriterij izbora pisaca i djela za nastavne programe i čitanke ima sljedeće razine:

Djela napisana standardnim hrvatskom jezikom. Kriterij se primjenjuje na pisce koji su ušli u hrvatsku književnost nakon uspostave hrvatskoga jezičnog standarda krajem 19. stoljeća te su i pisali tim idiomom. U programima i udžbenicima ta su djela najbrojnija, što je razumljivo jer proizlazi iz jedne od glavnih zadaća nastave hrvatskoga jezika, a ta je da se mladi naraštaji i upoznavanjem s najboljim djelima hrvatske književnosti što bolje osposobe u izražavanju na standardnom jeziku. Kranjčevićovo se djelo posve uklapa u ovaj kriterij jer je Kranjčević sve svoje tekstove pisao na standardnoj štokavskoj ijekavici, mada u njegovu jeziku ima mnogo izvanstan-

dardnih mjesta koja se obično označuju kao njegova „pjesnička sloboda“, no nerijetko su, kako navode i književni analitičari, izraz njegove nemoći da pronađe bolji izraz.

Djela iz predstandardnog razdoblja hrvatskoga jezika (starija ili dopreporodna hrvatska književnost) poseban su korpus hrvatske školske književnosti, osobito u srednjoj školi, zbog svoga predstandardnog jezičnog izraza. Poznavanje tih djela i njihovih pisaca važno je jer su oni u temeljima nacionalne književnosti i kulture s jakim simboličkim i identitetskim značenjem poput npr. Marka Marulića i njegove *Judite* kojima počinje hrvatska autorska književnost, Petra Hektorovića kao tvorca prvog hrvatskog putopisa, Petra Zoranića, autora prvog hrvatskoga romana, Hanibala Lucića, pisca prve hrvatske drame, Ivana Gundulića, pisca najvećeg hrvatskoga epa, Marina Držića, prvog velikog komediografa, itd. Ta su djela pisana starijim dijalektnim jezikom te su u izvornom obliku teško pristupačna današnjim učenicima, no zbog njihove kulturno-povijesne vrijednosti trebaju imati mjesta, na prilagođeni i metodički oblikovani način, u višim razredima osnovne škole i znatno više u srednjoj školi. Zbog teške prohodnosti tih jezično zastarjelih tekstova, u novije doba otvara se mogućnost njihova prilagođavanja suvremenom jeziku postupkom izrade „tekstova laganih za čitanje“, što je novost koja dolazi iz velikih europskih književnosti zbog istog razloga teško razumljivog jezika njihovih starih pisaca. U nas već postoje djela prerađena na taj način, poput npr. povjestica Augusta Šenoje i bajki Ivane Brlić Mažuranić. Kranjčevićeve pjesme, u kojima također ima zastarjelih i teže razumljivih jezičnih elemenata koji usporavaju učeničku recepciju, u metodici hrvatskoga jezika još nisu razmatrane s toga gledišta.

Djela na hrvatskim narječjima nastala nakon prihvaćanja zajedničkog standardnog jezika. Dijalektalna književnost u hrvatskom jeziku nije nestala pojavom standardnog jezika, nego se stvara usporedo s književnošću na standardnom jeziku. Štoviše, i neki najveći hrvatski književnici pišu, osim na standardnom, i na dijalektnom materinskom govoru, a najbolji primjer dometa takve književne prakse su Krležine kajkavske *Balade Petrice Kerempuha* koje se svrstavaju među najbolja djela hrvatske književnosti uopće. U programima i udžbenicima hrvatskoga jezika za sve razine školovanja obvezno se nalaze i književni tekstovi na sva tri hrvatska narječja – kajkavskom, čakavskom i štokavskom. U vezi s Kranjčevićem zanimljivo je pitanje kako to da on, kao veliki pjesnički talent i domoljub, podrijetlom iz čakavskoga Senja, nije ostavio nijedan tekst na čakavskom (cakavskom) govoru svoga zavičaja koji je intenzivno živio u njegovo vrijeme.

Pisci i djela reprezentanti književnopovijesno - stilskih razdoblja u hrvatskoj književnosti. U programe hrvatskog jezika u srednjim školama, strukturirane po stilskim razdobljima, uvrštavaju se po ovom kriteriju najznačajniji pisci za neko stilsko razdoblje, bez obzira na to ubrajaju li se među najbolje hrvatske pisce. Kranjčević se redovito svrstava u razdoblje hrvatskoga realizma, i to kao njegov najveći i jedini za udžbenike pogodan pjesnik, za razliku od puno više prozaista u realizmu (Vjenceslav Novak, Eugen Kumičić, K. Š. Đalski, Ante Kovačić i dr.). Brojne analize Kranjčevićeve poezije međutim pokazuju da on nije tipični realist, nego da je zapravo prethodnik modernističke poezije koja će uslijediti nakon njega. Osim toga, Kranjčević se u hrvatskoj književnosti ne tretira kao pisac s regionalnom tematikom, kakvi su uglavnom svi prozaisti u doba

realizma, mada ima dosta zavičajnih pjesama o Senju i Velebitskom Podgorju.

- **Mjesto u kanonu hrvatske književnosti** temeljni je kriterij u rangiranju pisaca za nastavni program i udžbenike po estetskim dometima. Književni kanon uspostavljaju najbolji naši književni povjesničari, pisci reprezentativnih povijesti hrvatske književnosti i mjerodavni sastavljači književnih antologija. U svim važnijim povijestima hrvatske književnosti Kranjčević je visoko estetski vrednovan pjesnik te pripada samom vrhu cjelokupne hrvatske književnosti. To se može uočiti u cjelovitim povijestima književnosti koje su napisali Antun Barac¹⁹⁷, Ivo Frangeš¹⁹⁸, Miroslav Šicel¹⁹⁹, Dubravko Jelčić²⁰⁰ i Slobodan P. Novak²⁰¹. Ovaj je kriterij ključan pri uvrštavanju pisaca i djela u nastavne programe i udžbenike, no ograničavaju ga osobito kriteriji društvene (ideološke) prihvatljivosti, primjerenosti dobi učenika, odgojnosti i obrazovnosti te tematskoj aktualnosti književnih djela o kojima pišemo u nastavku. Stoga u programima i udžbenicima Hrvatskoga jezika ima i pisaca i djela koji nisu visoko ili nisu uopće u književnom kanonu, ali su uvršteni zbog ideoloških razloga ili tematske aktualnosti. Udžbenik književnosti naime nije isto što i antologija književnih tekstova, nego ima šire, odgojne i obrazovne zadaće.

• **Društvena (ideološka) prihvatljivost pisca i njegova djela.** Kako nastavne programe i udžbenike odobrava politička vlast, oni moraju odgovarati državnoj politici u školstvu. U socijalističkom jugoslavenskom razdoblju školstvo se zasnivalo na marksističkoj ideologiji i vrednotama jugoslavenske države u kojima nisu bili poželjni brojni motivi Kranjčevićeve poezije, posebno religijsko-biblijske teme i hrvatsko rodoljublje, ali je bila prihvatljiva njegova kritičnost prema društvenim nepravdama, vjerskim dogmama i shvaćanjima. Raspadom Jugoslavije školstvo je u Republici Hrvatskoj utemeljeno na demokratskim i hrvatskim vrijednostima, znatno povoljnijima za prezentiranje Kranjčevićeva djela u školskim programima i udžbenicima. Deklarirana je ideološka nepristranost školskih programa i njihova zasnovanost na znanstvenim i demokratskim osnovama, što znači bez prisutnosti ili pokušaja afirmiranja totalitarnih ideologija i ideja u književnosti od kojih se navode osobito tri: komunizam, fašizam i nacizam. Dokumenti kurikulne reforme, objavljeni 2016. godine, mijenjaju donekle odnos prema Kranjčeviću upravo zbog njegovih poruka koje se ne slažu s novom globalističko-liberalnim konceptom društva pa i školstva. Ipak, Kranjčevićeva poezija zastupljena je u nastavnim programima i udžbenicima i u jugoslavenskom socijalističkom vremenu i u neovisnoj Hrvatskoj, što se može objasniti njenim općeljudskim temama i motivima te umjetničkom snagom i izmicanjem

197 Antun Barac: *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.

198 Ivo Frangeš: *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb i Cankarjeva založba, Ljubljana

199 Miroslav Šicel: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga II (realizam), Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.

200 Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti – od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997.

201 Slobodan Prosperov Novak: *Povijest hrvatske književnosti*, svezak II, Marijan tisak, Split, 2004.

svrstavanja u ideološke okvire. Inače su npr. pjesnici s religijskim motivima, pa i sama Biblija, pjesnici hrvatskoga iseljništva, pa i brojni hrvatski domoljubni pjesnici ili pojedina njihova djela bili zabranjeni u jugoslavenskom socijalističkom školstvu. Istaknuti književnici pripadnici ustaškog pokreta, poput Mile Budaka, bili su zabranjeni u školama i tada, ali i u neovisnoj Hrvatskoj bez obzira na svoju umjetničku veličinu i ideološku neutralnost svojih tekstova. To je dokaz da su ideološki kriteriji, a ne samo estetski, i dalje prisutni u pri izboru pisaca u školske programe i udžbenike i da su, štoviše, moćniji od čisto umjetničkih i estetskih kriterija i u deklarirano demokratskom suvremenom hrvatskom društvu.

- **Primjerenost književnog djela kognitivnim mogućnostima (dobi) učenika** psihološki je, pedagoški i metodički kriterij po kome u nastavni program i udžbenik književnosti za određenu dob ulaze samo djela koja učenici mogu spoznati s obzirom na stupanj svoje intelektualne, emotivne i moralne razvijenosti. Pritom se ima na umu znanstveno uporište po kome djeca do prosječno dvanaeste godine pripadaju razdoblju konkretnih, a tek nakon toga pojmovnih, tj. apstraktnih spoznaja i psihičkih operacija. Na toj spoznaji utemeljeno je stupnjevanje školskog sustava na razdoblja konkretnih (niži razredi osnovne škole) i formalnih operacija (srednja škola) te prijelaznog razdoblja između njih (viši razredi osnovne škole). Primjerenost književnog djela procjenjuje se dakle na tri razine – primarnoj (obvezna osnovna škola), sekundarnoj (srednja škola) i terciarnoj (visoko školstvo)²⁰². Kako je Kranjčevićeva poezija izrazito misaona i intelektualna, tj. apstraktna i bogata mnogim kulturološkim pojmovima koje učenici spoznaju ponajviše tijekom školovanja u srednjim školama i na fakultetima, najveći njen dio ne smatra se pogodnim za nastavu u osnovnim školama. No, zbog važnosti Kranjčevićeva književnog opusa za cijelu hrvatsku književnost i kulturu, njegovi spoznajno jednostavniji tekstovi (osobito sa socijalnim, zavičajnim i domoljubnim motivima) poželjni su i u višim razredima osnovne škole kako bi učenici već tada zapamtili njegovo ime i poneki tekst i uočili ga kao jednog od najvećih hrvatskih pjesničkih imena.

- **Vrijednosna (moralna) prihvatljivost književnog djela** odnosi se na njegov odgojni kapacitet, tj. na mogućnost isticanja i interpretacije pozitivnih općeljudskih, civilizacijskih i društvenih moralnih vrijednosti čovjeka kao živog bića. To su opće humane vrijednosti poput poštovanja života i prirode, ravnopravnosti svih ljudi, slobode ličnosti, naroda, vjere i svjetonazora, prava na obranu, domoljublje i dr. U nastavne programe i udžbenike ulaze samo oni pisci i djela koji te vrijednosti pozitivno objašnjavaju i prenose na mlade naraštaje djelujući istodobno nasuprot svim negativnim i destruktivnim moralnim pojavama i osobinama kao što su mržnja među ljudima, neravnopravnost po prirodnim osobinama i pravima, ubojstva, krađa, prijevara, uništavanje okoliša i druge nemoralne i zločinačke pojave. U takvom je djelovanju smisao same književnosti i škole. Zato

---

202 O tome opširnije u Ante Bežen: *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta*, Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Profil, Zagreb, 2008.

u školi nema mjesta literaturi koja prikazuje razne oblike zločina i nemoralnog ponašanja kao vrijednosti koje treba tolerirati ili čak prihvaćati. Otuda i stav da pisci i djela koja djeluju moralno neprihvatljivo ne mogu imati mjesta u školskim programima i udžbenicima, pa i onda kad imaju visoku umjetničku vrijednost. Po ovom kriteriju Kranjčevo cjelokupno djelo pogodno je za rad s učenicima i proučavanje u školama.

- **Tematska i izražajna suvremenost pisca i književnog djela.** Jedna od najvažnijih zadaća nastave književnosti jest razvoj jezičnog izražavanja učenika na standardnom jeziku pomoću najboljih književnih djela koja su im istodobno tematski i izražajno privlačna. Kako je ovo vrijeme krize tradicionalnog čitanja, jer u informiranju, učenju i zabavi dominiraju slika i zvuk te netiskani mediji, učenici se čitanju književnih djela mogu privući ponajprije zanimljivošću fabule i razumljivošću izraza te životnim temama koje i sami proživljavaju. To se najbolje može učiniti izborom takvih djela novijih pisaca koji zanimljivo pišu o svezremenskim ili aktualnim temama našeg vremena. Ovaj se kriterij često kosi s kriterijem umjetničke reprezentativnosti jer zapravo isključuje starije pisce teško razumljivog jezika i s temama i motivima iz prošlih vremena te zahtijeva da se njihova djela, ako su važna za hrvatsku kulturu, prezentacijski prilagode današnjem vremenu i jezičnom i tematskom senzibilitetu suvremenog mladog čitatelja. Kranjčevićeva poezija ovaj kriterij prolazi s velikim teškoćama: jezik je njegovih pjesama uglavnom razumljiv, iako opterećen brojnim danas nerazumljivim mjestima koja zahtijevaju tumačenja, a tematika je aktualna u svom svezremenskom dijelu koji je također današnjem vremenu u izražajnom pogledu prilično dalek (povijesni, rodoljubni i vjerski motivi izraženi jezikom 19. stoljeća). Budući da ovaj kriterij omogućuje i uvrštavanje pisaca i djela koja još nisu kanonizirana, baš zbog aktualnosti tema i sadržaja, u programima i udžbenicima mogu se naći i nekanonski pisci uz uvjet da zadovoljavaju ostale ovdje navedene kriterije.

- **Odgojnost i obrazovnost književnog djela,** kao kriterij njegova izbora u nastavni plan i program, očituje se u zahtjevu da književno djelo, koje ulazi u program i udžbenik, sadrži elemente za obradu i interpretaciju određenih odgojnih i obrazovnih zahtjeva i vrijednosti zapisanih u nastavnom programu. To su, kad je o odgojnosti riječ, prihvaćene društvene i moralne vrijednosti hrvatskoga društva, a kad je riječ o obrazovnosti, to su pojmovi i činjenice koje program propisuje kao ishode nastave, tj. koje učenici trebaju naučiti. Kranjčevićeva je djelo do sada odgovaralo ovom zahtjevu jer sadrži brojne pjesme sa snažnim odgojnim i obrazovnim motivima i sadržajima. Pojedine se njegove pjesme uvrštavaju u udžbenike kao reprezentanti refleksivne (misaone), domoljubne i zavičajne poezije, a neke i zato što su pogodne za upoznavanje pojedinih poetskih formi kao što su rimovani i slobodni stih, vrste strofa uključujući i antičke (npr. pjesma *Gospodskom kastoru*) i dr.

Cjelovito gledajući, Kranjčevićeva poezija zadovoljava glavne kriterije koji se primjenjuju pri uključivanju pojedinih pisaca i djela u nastavne programe i udžbenike. Ti kriteriji nisu

nigdje službeno propisani, ali se o njima lako može zaključiti iz sadržaja i strukture dosadašnjih nastavnih programa i udžbenika.

2. Kranjčevićeva poezija u nastavnim programima i udžbenicima te u reprezentativnim antologijama hrvatske poezije

Kako navedeni kriteriji izbora pisaca i djela za nastavne programe i udžbenike funkcioniraju u slučaju poezije S. S. Kranjčevića, pokazat ćemo konkretno na nekoliko primjera programa i udžbenika iz dvaju ideološki suprotstavljenih razdoblja naše povijesti – u SFRJ i Republici Hrvatskoj. Navodimo samo neke programe i udžbenike iz tih razdoblja koji su nam bili dostupni jer sustavno istraživanje ove teme nije provedeno. Također, navodimo i izbor Kranjčevićevih pjesama u dvije reprezentativne antologije hrvatske poezije, po jednoj u svakom razdoblju, na koje su se sastavljači programa i udžbenika mogli osloniti, a koje pokazuju i senzibilitet prema Kranjčeviću u vremenu u kojemu su nastale i relaciju između antologičara poezije i pisaca udžbenika u izboru tekstova.

2.1. SFR JUGOSLAVIJA

2.1.1. NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI

Naša osnovna škola – odgojno - obrazovna struktura, Zavod za unapređivanje osnovnog obrazovanja, Zagreb, 1972. (Članovi komisije za hrvatski ili srpski jezik: Neda Bendelja, Vladimir Turković, Branko Brajenović, Franjo Lajoš, dr. Dragutin Rosandić, Josip Skok, dr. Stjepko Težak, Edo Vajnaht. Imena autora nastavnih programa ovdje i dalje navodimo jer su prvi odgovorni za položaj nekog pisca ili djela u udžbenicima i u nastavi).

U poglavlju Književnost – izbor tekstova (str.52) navodi se da se u nastavu uključuju „lirske pjesme istaknutih pjesnika novije i suvremene hrvatske književnosti, ostalih jugoslavenskih književnosti i svjetske književnosti“ među kojima se *među posebno istaknutima navodi i Silvije Strahimir Kranjčević*. No u popisu lektire za više razrede osnovne škole nema njegovih djela, što znači da se izbor pjesama prepušta učiteljima i piscima udžbenika.

2.1.2. UDŽBENICI

Osnovna škola

Juraj Bukša, Antica Antoš: *Daleki vidici*, čitanka za 8. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1966.

Pjesma: *Tiranima* (iz pjesme *In tyrannos*, str. 115 u udžbeniku)

Antica Antoš, Juraj Bukša: *Rasti i cvjetaj*, čitanka za 7. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

Pjesma: *Okovi su krila* (iz pjesme *In tyrannos*, str. 34)

Zvonimir Diklić, Joža Skok: *Darovi riječi*, čitanka za 7. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1986.

Pjesma: *Tiranima* (iz pjesme *In tyrannos*, str. 32)

Srednje škole

Dr. Ferdo Nikolić, Milena Večerina, Stanko Dvoržak: *Čitanka iz naše i strane književnosti za V. razred gimnazije*. Školska knjiga, Zagreb, 1955.

U poglavlju Lirsko pjesništvo Kranjčević je zastupljen s dvije pjesme: *Otpušteni vojnik* i *Utjeha* (str. 81 i 82). Obje su pjesme socijalno motivirane siromaštvom i pozivanjem na povjerenje u vlastite snage te na bunt protiv siromaštva koje uzrokuje i duševne boli. Izvrsno se uklapaju u komunističku ideologiju radničke klase kao nositeljice društvene pobune i socijalnog oslobođenja, posebno s uporabom riječi „druže“ koju Kranjčević rabi više puta kao izraz svoje bliskosti sa siromašnima, a u komunističko je vrijeme riječ „drug“ dobila status retorike službenog oslovljavanja. U toj vizuri Kranjčević se mogao u nastavi prikazati kao revolucionarni pjesnik i prethodnik socijalnih revolucija protiv nepravdi kapitalističkog društvenog sustava koje su došle nakon njega. U vrijeme objavljivanja ovog udžbenika gimnazija je trajala osam godina pa 5. razred ondašnje gimnazije odgovara 1. razredu današnje gimnazije.

Dr. Ivo Frangeš, dr. Miroslav Šicel, dr. Dragutin Rosandić: *Pristup književnom djelu*. Čitanka za prvi razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1967.

Kranjčević je, u poglavlju Poezija, zastupljen pjesmom *Moj dom*. Ta rodoljubna pjesma bila je prihvatljiva i u komunističkom vremenu, u kojemu se također nje govala rodoljubna poezija, no najprije veličanjem „bratstva i jedinstva“ jugoslavenskih naroda. *Moj dom* ne naslovljuje rodoljublje, za razliku od brojnih drugih Kranjčevićevih rodoljubnih pjesama u kojima se ističe rodoljublje prema Hrvatskoj i hrvatskom narodu, pa je bila pogodna za razgovor o rodoljublju kao općoj vrijednosti, prisutnoj u svakom narodu. Ovo je inače prvi udžbenik književnosti za srednje škole u kojemu se afirmira interpretativni metodički sustav i književna djela analiziraju ne samo s povijesnog i sadržajnog nego i s umjetničkog gledišta, na temelju razrađenog metodičkog instrumentarija i interpretativnog metodičkog sustava.

Dragutin Rosandić, Miroslav Šicel: *Čitanka s pregledom književnosti za 3. razred srednjih škola*, Školska knjiga, Zagreb, 1973.

Pjesme: *Moj dom*, *Radniku*, *Gospodskom Kastoru*, *Eli! Eli! Lama azavtani?!*, *Mojsije*

Dragutin Rosandić, Milka Canić, Milivoje Minović: *Književnost i jezik za vojne škole*, II. godina, Beogradski izdavački i grafički zavod, Beograd, 1988. Udžbenik navodimo zato što je Kranjčević

uvršten i u vojni udžbenik za školovanje kadra JNA, tj. bio je prihvatljiv i tako strogo ideologiziranoj sredini.

Pjesma *Gospodskom kastoru* (str. 296)

Dragutin Rosandić, Miroslav Šicel, Rasima Kajić: *Književnost, scenska i filmska umjetnost*; čitanka s pregledom književnosti za 1.razred srednje škole, Školska knjiga, Zagreb, 1989.

Pjesma *Moj dom* (str. 19)

2.1.3. ANTOLOGIJA

Vlatko Pavletić: *Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*, Zagreb, Matica hrvatska 1970.

Pjesme: *Iza spuštenih trepavica, Lucida intervalla, Misao svijeta, Heronejski lav, Dva barjaka, Eli! Eli! Lama azavtani?!, Mojsije, Gospodskom Kastoru, U želji ljubavi, Ja mišljah, In tyrannos*

2.2. REPUBLIKA HRVATSKA

2.2.1. NASTAVNI PLANovi I PROGRAMI /KURIKUL

Osnovna škola

Nastavni plan i program za osnovne škole u RH, Zavod za školstvo Ministarstva prosvjete i kulture RH, lipanj 1991.

U popisima djela lektire od 1. do 8. razreda nema Kranjčevićevih djela.

Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo kulture i prosvjete i Zavod za školstvo, Zagreb, travanj 1993. (ministrica: Vesna Girardi Jurkić; autori programa za Hrvatski jezik: Ivo Zalar, Dubravka Težak, Mijo Lončarić, Eugenija Barić, Jasna Gotovac, Jasna Tihi).

U popisima djela lektire od 1. do 8. razreda nema Kranjčevićevih djela.

Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, *Prosvjetni vjesnik*, posebno izdanje, br. 2/1999., Zagreb, lipanj 1999. (ministrica: Ljilja Vokić; autori programa: Olga Jambrec, voditeljica, dr. sc. Vinko Brešić, dr. sc. Dunja Fališevac, dr. sc. Josip Kekez, dr. sc. Vlado Pandžić, Jasminka Salamon, prof. dr. sc. Marko Samardžija).

Pjesma *Velebitska baka* u programu književnosti za 5. razred osnovne škole.

Nastavni plan i program za osnovnu školu, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006. (ministar: doc. dr. sc. Dragan Primorac; povjerenstvo za Hrvatski jezik u višim razredima osnovne škole: dr. sc. Zrinka Jelaska, prof. dr. sc. Karol Visinko, mr. sc. Lucija Puljak, Nada Babić, Božica Jelaković, Marina Sabolović, Marijana Češi, Dubravka Rovinčanac, Anđelka Rihrtić, Marija Baličević, Jele Sršen, Vesna Novak, Marica Ledić)

U popisima djela lektire od 1. do 8. razreda nema Kranjčevićevih djela.

Srednje škole

Nastavni programi za gimnazije, Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske, svezak 1, posebno izdanje, Zagreb, 1994. (ministrica: Vesna Girardi-Jurkić; članovi povjerenstva nisu navedeni).

Pjesme: *Mojsije, Pjesnik i svijet, Moj dom, Lucida intervalla, Gospodskom Kastoru, Iza spuštenih trepavica, Eli Eli, lama azavtani?!*

Okvirni nastavni programi općeobrazovnih predmeta u srednjim školama, Glasnik Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske, broj 11, lipanj 1997. (ministrica Ljilja Vokić; autori programa: dr. Marko Samardžija – voditelj, Ljubica Benović, Iva Bubalo, dr. Dunja Fališevac, Olga Jambrec, Biserka Jelenić, Vesna Muhoberac, dr. Vlado Pandžić, dr. Ivo Pranjković, dr. Stjepko Težak.

U programu Hrvatskoga jezika za četverogodišnje strukovne škole, u poglavlju Hrvatska i svjetska književnost u 3. razredu i u programu Hrvatskoga jezika za trogodišnje strukovne škole u 2. razredu:

Pjesma *Mojsije*

Nacionalni kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, veljača 2018., mrežno izdanje

Izbor iz pjesama S. S. Kranjčevića uključen je u skupinu obveznih književnih tekstova za četvrti i peti ciklus (viši razredi osnovne škole i srednja škola), a nalazi se i u popisu neobveznih tekstova. Donošenje kurikula Hrvatskoga jezika traje od 2016. godine, kad je objavljena prva inačica u kojoj Kranjčevića nije bilo među obveznim, nego samo među neobveznim piscima. To je bilo u skladu s pretjeranom globalizacijskom i anacionalnom orijentacijom kurikula u prvoj etapi nastanka, a koja je doživjela žestoke kritike u javnoj raspravi i konačnu promjenu u inačici kurikula iz veljače 2018. godine u kojoj je Kranjčevićeva poezija ipak uvrštena među obvezne tekstove. To znači da se Kranjčević treba obrađivati u višim razredima osnovne i srednjoj školi te da bi trebao biti prisutan u udžbenicima hrvatskoga jezika za te razine školovanja.

2.2.2. UDŽBENICI

Osnovne škole

Ante Bežen, Jure Karakaš: *Hrvatska čitanka za 7. razred osnovne škole*, Školske novine, 1998.

Pjesma: *Na obali uskočkog grada* (str. 17)

Vlado Pandžić, Božidar Petrač: *Hrvatska čitanka za 8. razred osnovne škole*, Alfa, Zagreb, 1999.

Pjesma: Moj dom (str. 44)

Joža Skok, Zvonimir Diklić: *Plodovi riječi*, čitanka iz književnosti, scenske i filmske umjetnosti za 7. razred osnovne škole, Profil, Zagreb, 1999.

Proza: *Pogled* (crtica iz života, str. 124)

Ante Bežen, Olga Jambrec: *Hrvatska čitanka* za 8. razred osnovne škole, Naklada Ljevak, Zagreb, 2000.

Pjesma *Moj dom* (str. 7)

Ante Bežen, Olga Jambrec: *Hrvatska čitanka* za 5.razred osnovne škole, Naklada Ljevak, Zagreb, 2004.

Pjesma *Velebitska baka* (str.43)

Anita Šojat: *Snaga riječi*, čitanka za 7. razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Proza (crtica) *Pogled* (str. 38 – 39)

N. Jurić Stanković, D. Šimić, A. Šodan, E. Haukka: *Kocka vedrine*, integralni udžbenik hrvatskoga jezika za 8.razred osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 2014.

Pjesma *Moj dom* (str. 38 – 39)

J. Levak, I. Močibob, J. Sandalić, I. Skorpik Barić: *Narančasta čitanka* za 8. razred osnovne škole, Profil – Klett, Zagreb, 2015.

Pjesma *Moj dom* (str. 26)

Srednje škole

Dragutin Rosandić: *Književnost 1*, udžbenik za 1. razred gimnazije, Profil, Zagreb, 1996.

Pjesma *Moj dom* (str.69)

Dragutin Rosandić: *Književnost 1*, udžbenik za 1. razred ekonomskih škola, Školske novine, Zagreb, 1996.

Pjesma *Iseljenik* (str. 41)

M. Bakić-Vejzović, L. Farkaš, N. Košutić-Brozović, M. Šicel, A. Zlatar Violić, M. Živny: Čitanka 3, udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

Pjesme: *Eli! Eli! Lama azavtani?!*, *Gospodskom Kastoru*, *Mojsije*

Milivoj Solar, Snježana Zrinjan, Višnja Sorčik: *Baština riječi 3*, čitanka za 3. razred gimnazije, Alfa, Zagreb, 2014.

Pjesme: *Mojsije; Eli! Eli! lama azavtani?!*

Pjesme: *Moj dom, Iseljenik*

Snježana Zrinjan: *Književnost 3*, čitanka za 3. razred četverogodišnjih strukovnih škola, Alfa, Zagreb, 2014.

Pjesma: *Mojsije*

2.2.3. ANTOLOGIJA

Ante Stamać: *Antologija hrvatskoga pjesništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2007.

Pjesme: *Iza spuštenih trepavica, Misao svijeta, Epilog, Heronejski lav, Mojsije, Gospodskom Kastoru, U želji ljubavi, In tyrannos, Naš čovo*

Zaključak

Iz pregleda kriterija po kojima se književnici i njihova djela uvrštavaju u nacionalni program/ kurikulum nastavnog predmeta Hrvatski jezik te djelomičnog uvida u zastupljenost Kranjčevićevih tekstova u nastavnim programima i udžbenicima u dva posljednja, svjetonazorski osobito različita povijesna razdoblja hrvatskoga školstva – SFR Jugoslaviji i u Republici Hrvatskoj, može se vjerodostojno zaključiti o Kranjčeviću kao školskom piscu i njegovu utjecaju na oblikovanje književne i jezične kulture hrvatskih naraštaja tijekom školovanja, kako slijedi.

Izbor iz najbolje poezije S. S. Kranjčevića prisutan je u većini školskih programa i udžbenika u Hrvatskoj nakon 1945. godine. U osnovnoj je školi zastupljena i u razdobljima kada nije izričito propisana nastavnim programom jer su autori Kranjčevića očito uvrštavali u udžbenike po kriteriju opće izvrsnosti i književnog kanona, predstavljajući ga ponajprije domoljubnim i zavičajnim pjesmama, lakim za razumijevanje u višim razredima osnove škole (*Moj dom, Na obali uskočkog grada, Velebitska baka*, proza *Pogled*). Valja zapaziti da u programima za osnovnu školu u Republici Hrvatskoj uglavnom nema Kranjčevića, no ipak je uvršten u gotovo sve promatrane udžbenike za to razdoblje. To se može objasniti većim vremenskim odmakom od pjesnika i primjenom kriterija tematske i izražajne suvremenosti koji ne ide u prilog Kranjčeviću, dok autori udžbenika ipak i dalje primjenjuju kriterij opće umjetničke reprezentativnosti te smatraju potrebnim da već učenici osnovnih škola upoznaju Kranjčevića kao jedno od najvećih imena hrvatske književnosti.

U srednjoj školi mjesto je Kranjčeviću osigurano u trećem razredu, kao jednom od najvećih književnika realizma, ali i u prvom razredu, kada se uče poetske vrste, pri čemu je Kranjčević najbolji predstavnik misaone, rodoljubne i socijalne poezije. Najčešće pjesme u udžbenicima srednje škole su: *Moj dom, Mojsije, Iseljenik, Eli! Eli! Lama azavtani?!, In tyrannos* i *Iseljenik*. Najčešća pjesma u svim udžbenicima je *Moj dom* u kojoj je spojena Kranjčevićeva misaona i emotivna snaga, a čija

se poruka istodobno može tumačiti na univerzalnoj i nacionalnoj razini domoljublja te na dobroj razini od 5. razreda osnovne do 4. razreda srednje škole. Zanimljivo je da se baš ta pjesma ne nalazi ni u jednoj od dvije reprezentativne antologije hrvatske poezije koje navodimo u ovom radu, čime se potvrđuje da se književni kanon, što ga stvaraju znanstvenici o književnosti, ne mora podudarati s odgojno-obrazovnim književnim kanonom. Ipak, većina Kranjčevićevih pjesama iz nastavnih programa i udžbenika zastupljena je i u navedenim antologijama. To pokazuje da su Kranjčevićeve pjesme umjetničkom snagom i općeljudskom uvjerljivošću nadišle misaone granice i ukus njegova vremena i postale svezremenska baština hrvatske književnosti, baš kao što su i dvije navedene antologije, nastale u ideološki suprotstavljenim vremenima i s odmakom od četrdesetak godina, bile neosjetljive na društveni kontekst uvrstivši, po kriteriju umjetničke reprezentativnosti, gotovo iste Kranjčevićeve pjesme.

Literatura

Frangeš, Ivo., Šicel, Miroslav., Rosandić, Dragutin. 1964. *Pristup književnom djelu – priručnik za nastavnike uz čitanku za prvi razred gimnazije*, Zagreb: Školska knjiga.

Bežen, Ante. 2003. „Metodička načela u oblikovanju udžbenika književnosti“, U: Zborniku Ivana Mimice. Ur. Živko Bjelanović i Šime Pilić. Split: Visoka učiteljska škola.

Jambrec, Olga. 2003. *Priručnik za učitelje hrvatskoga jezika uz Hrvatske čitanke Olge Jambrec i Ante Bežena od. V. do VIII. razreda osnovne škole*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Bežen, Ante. 2008. *Metodika – znanost o poučavanju nastavnog predmeta (Epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju - s primjerima iz metodike hrvatskoga jezika)*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Profil.

Silvije Strahimir Kranjčević's poetry in contemporary school

ABSTRACT

Silvije Strahimir Kranjčević's name and work belong to the culmination of Croatian literature and it is expected that someone who has gained its elementary and secondary education knows about the topic.

Programs and textbooks of the subject of the Croatian language at both levels of education for decades, contain, in a larger or smaller number, some of his best works by which students gained knowledge and values of poetry, thus gaining insight into free discussion of religion, historical and social issues and motives, and humanity and patriotism. This position of Kranjčević's work in the educational system stems from the canon of Croatian literature and the unanimous attitude of historians and anthropologists of literature towards him as a poet and representative of the Croatian literary art of the contemporary period. Kranjčević's best poetry survived all the shifts of artistic periods and the historical-ideological changes of Croatian society following his death, although some of his motives and messages were not entirely in his favor according to the "righteous" ideological judges of literature in some past state-ideological systems. However, Kranjčević surpassed them and overcame with the depth and strength of his thoughts and verses and became part of the general culture of every educated Croatian individual.

Although the choice of S. S. Kranjčević's poetry represents the content of the program and textbook of the Croatian language for almost a century, the interesting question is whether some of his messages (poems) had a priority in different period. This is what will be shown in this paper based on examples of some curricula and textbooks in the recent historical period, i.e. in the former SFR Yugoslavia and today's Republic of Croatia.

Keywords: poetry, the education system, curriculum, textbooks, literary canon

Odraz Kranjčevićevog bogoslovskog studija u Rimu u njegovim pjesmama

Sažetak

Kranjčević potječe iz senjske obitelji koja je bila veoma povezana s Crkvom. Mlađi brat mu je postao svećenik. Već u višim razredima gimnazije oduševio se za pravaški pokret. Zbog mladenačkog nestašluka ostao je bez mature pa se prijavio u bogosloviju. Biskup Posilović šalje ga u Rim da kao pitomac zavoda Germanicum pohađa studij filozofije na sveučilištu Gregoriana. Ostao je na studiju nešto više od šest mjeseci i napustio bogosloviju, ali je susret s Rimom i s crkvenom naukom prepoznatljiv u mnogim njegovim pjesmama.

Na njegov mladenački bunt nadovezala su se liberalna strujanja onoga vremena i modernistička teologija što se sve isprepleće u njegovom pjesničkom stvaranju. Solidna vjernička podloga iz obitelji čuvala je u njemu vjernika, ali su ga suvremena strujanja vukla do granice s nevjerom. Slaba teološka podloga nije se mogla nositi s vjeri nenaklonom okolinom. Ipak, granicu prema nevjeri nije nikada prešao.

Ključne riječi: Kranjčević, Senj, Rim, Germanicum

1. Katolička obitelj

Kranjčević je iz poznate senjske vjerničke obitelji. Krstio ga je Ernest Kranjčević, koji je tada bio kapelan u Senju. Vjerojatno je iz iste porodice, jer će Silvije imati sestru Ernestinu, koja je mlada umrla. Uz ime Silvinus na krštenju je Kranjčević dobio imena: Policarpus i Antonius. To su imena njegovih kumova (Zandonati i Heski). Imao je dva mlađa brata: Antuna, koji je će postati odvjetnik, i Spiridiona, koji će postati svećenik. Otac je iz prijašnjeg braka imao sina Filipa, a majka je u novi brak dovela kćerku Otiliju. Filip je poslije bio politički dužnosnik u Bosni pa je znao pomoći bratu Silviju. Otilija Mrzljak udala se u Zagreb za Ljudevita Bacha pa je i ona u mnogočemu pomogla bratu u vrijeme njegova boravka u Zagrebu. U obitelji Mrzljak niknula su mnoga svećenička zvanja. Kuća obitelji Kranjčević u Senju bila je nedaleko katedrale s čijeg zvonika je svakog dana odjekivao angelus koji je tako rado slušao:

„I kako mi je slatko slušati

Taj blagi pozdrav snene večeri.“

(Angelus)

Zacijelo je u katedralu često zalazio, a vjerojatno i kao ministrant. Njegova žena kaže da je

često znao pjevati iz plača Jeremije proroka „po senjski“. Prva njegova zbirka pjesama „Bugarkinje“ zapravo znači lamentacije.

2. U Senju

Kranjčević kaže da su mu u nižoj gimnaziji nastavnici bili kanonici. Ljudi dobroćudni, ali bez naročitih stručnih i pedagoških kvaliteta. Viši razredi bili su zahtjevniji. Senjski gimnazijalci iz viših razreda bili su tada žestoki pravaši; znali su prkositi tadanjoj vlasti i rugati joj se. Krtalić navodi dopis Zemaljske vlade iz Zagreba iz 1883. u kojemu stoji da je „od nekoga vremena među tamošnjimi učenici viših razreda zavladao duh, koji se neda nikako u sklad dovesti s uzgojnom zadaćom gimnazijskoga zavoda (...); učenici su drzoviti, skloni demonstracijama ...“ pa su dvojicu morali izbaciti iz svih srednjih učilišta, te da se „slušatelji Sveučilišta koji iz Senja dolaze najviše ističu surovim ponašanjem u gradu, političkim strastima...“ (Krtalić, 1979: 46). U taj koloplet „strasti“ ušao je i osmi razred gimnazije i s njima Kranjčević. U svjedodžbi osmog razreda stoji Kranjčeviću da je vladanja „prikorna radi nepokornosti i osornosti“. Zajednički bunt razreda dogodio se prigodom mature. Nekolicina đaka prijetnjama i uvredama uspjela je dobiti latinski tekst koji je trebalo prevesti na maturalskom ispitu. To se nije moglo sakriti pa je Vladin povjerenik poništio zbog toga ispit iz latinskog i maturanti su dobili novi zadatak. Samo dvojica od njih osam pomirili su se s ponavljanjem ispita. Ostala šestorica, među kojima i Kranjčević, vrijeđala su tu dvojicu i prijetili im kao izdajnicima. Bio je to pravaški duh koji je tražio načina da prkosi aktualnoj vlasti. Dakako, time su ostali bez mature. Kranjčević je navodno odgovorio da mu to i ne treba jer ima već mjesto u sjemeništu. Uz to je doviknuo da oni više nisu đaci nego partija te da će njihovi protivnici biti na sve strane raspršeni (Krtalić, 1979: 45-46). Doista je sve to u stilu saborskog zastupnika Josipa Gržanića koji je u to vrijeme bio veoma aktivan u Senju, a u Saboru će 1885. banu Khuneu dati vritnjak.

Osjetit će Kranjčević promašeni maturalski ispit. Kada se vratio iz Rima, nije mogao ni htio tražiti utočište u sjemeništu. Trebalo je upisati neki studij, a to se nije moglo bez mature. Uputio je molbu da može polagati maturu u Senju. Napisao je tu molbu tako ironično i podrugljivo da mu i nije bilo moguće odobriti polaganje. Krtalić kaže da ta njegova molba nema ništa molbeničkog i da zaslužuje psihoanalitičku prosudbu. Odbijena mu je molba da maturu može polagati u Senju, ali to može na velikoj kraljevskoj gimnaziji u Zagrebu (Krtalić, 1979: 47-49). To on nije učinio, pa se nije mogao upisati kao redovni student na učiteljsku preparandiju, nego kao izvanredni.

Kranjčević je o slučaju vezanu uz maturu više puta pisao, ali na svoj način. Na jednom mjestu govori da nije htio ići na maturu jer njegovim prijateljima iz razreda to nije bilo dopušteno. On se solidarizirao s njima (Tadijanović, 1958: 9).²⁰³ U pismu šurjaku Ljudeviu Bachu i sestri Otiliji na Badnjak 1883. opisuje slučaj ovako: „Koncem srpnja ove godine svrših u Senju gimnazijske nauke – ali mature ne htjedoh praviti, jer se radi nekakvog novinarskog dopisa svi maturanti (Senjani) osim

203 Kranjčević misli da je on bio u stanju pozitivno riješiti i ponovljeni zadatak. Po svjedodžbama može se vidjeti kako je napredovao u učenju. U nižim razredima ima dosta niskih ocjena, dok su u osmom uglavnom sve ocjene visoke. Procijenio je da je drugim kolegama prijetio pad na maturi pa nije ni on pristupio ispitu.

dvojice, i to ne Senjana, popravdasmo s profesori i odosmo u sjemenište. Tu ostadoše moji drugovi – a mene milošću božjom - opravilo u Rim. Tuj mi je proboraviti punih sedam godina. Prve tri godine učiti mi je filozofiju, a onda se polaže doktorat u toj grani znanosti. Druge četiri godine slušati mi je teologiju, pak onda se polaže doktorat. Ukupno, dakle, sedam dugih, dugih godina – zbogom domovino, zbogom očinska kuća i zbogom sve uspomene“ (Tadijanović, 1958: 493).

U popisu bogoslova upisanih školske godine 1883./84. nema Kranjčevića, ali se nalaze petorica Senjana koji su bili s Kranjčevićem u 8. razredu gimnazije: Franjo Biankini, Mile Crnić, Stanislav Gregović, Antun Lukša i Martin Prpić. Iz gimnazije u teologiju prešao je i Nikola Gršković iz Vrbnika. U popisu studenata prve godine studija navedeno je za njih da su eksternisti, to znači da nisu još bili primljeni u sjemenište nego su studij pohađali izvana. Svi će spomenuti postati svećenici osim Martina Prpića, koji je poslije otpušten iz sjemeništa (Senjska gimnazija, upisnici za 1883./83.).²⁰⁴ Supruga Ela kaže da je slanje Kranjčevića u Rim bila želja njegovog oca (Tadijanović, 1958: 636). U Biskupijskom arhivu u Senju nalazi se korepondencija između senjskog biskupa Jurja Posilovića i rektora zavoda Germanicum. U prvom pismu od 11. listopada 1883. biskup Posilović moli rektora da primi Silvija Kranjčevića u Zavod, naglašavajući da zbog manjka pastoralnog klera već dugo nije nitko iz Senjsko-modruške biskupije bio u Zavodu. Sada ima mladića koji je završio osmi razred gimnazije koji po svome vladanju i znanju ostavlja dojam da će odgovoriti na moja očekivanja (BAS, Spisi 1883., br. 1142). Na to pismo rektor Germanicuma odgovara 17. listopada da će primiti kandidata iako su sva mjesta već popunjena, ali treba u skladu s pravilima Zavoda odgovoriti na određena pitanja koja se prilažu pismu, a koja ispunjena treba poslati Zavodu. Treba voditi računa da je mladić nadasve vrijedan i nadaren i da prihvati napomene koje su u prilogu. Da je sve u redu može se javiti telegramom, a s mladićem neka se pošalje preporuka i odgovori na postavljena pitanja. U odgovoru 24. listopada biskup izražava zahvalnost što je mladić primljen iako je već isteklo propisano vrijeme primanja. Za traženi ispit biskup je 20. listopada delegirao rektora Sjemeništa kanonika Kajetana Bedinija. Odgovore na postavljena pitanja zajedno s preporukom poslao je biskup u Zavod 24. listopada (BAS, Spisi 1883., br. 1201).

Nakon toga mogao je Kranjčević krenuti u Rim. Tadijanović kaže da je prije odlaska u Rim kao eksternist slušao predavanja na bogosloviji (Tadijanović, 1958: 563), ali o tome nemamo dokaza. Vjerojatno je dolazio slušati predavanja sa svojim kolegama, ali nije bio upisan kao student filozofsko-teološkog učilišta jer se očekivao primitak u Germanicum.

3. U Germanicumu

Zavod Germanicum osnovao je sv. Ignacije 1552. da bi mogli pitomci iz Njemačke studirati u Rimu i vratiti se poslije u Njemačku. Bilo je potrebno da se cijela Crkva, nakon protestantskih

---

²⁰⁴ Senjska gimnazija, upisnici za 1883./83. Osim spomenutih, upisani su u 9. razred gimnazije još; Ladislav Adamek iz Brušana, Ferdinand Grospić iz Otočca, Josip Trojer iz Senja i Nikola Vlahović iz Senja. Na koncu ak. godine ne nalazimo Adameka i Vrhovca. To znači da je od 9 osmaša na kraju godine teologiju u Senju upisalo njih 6 i jedan (Kranjčević) poslan u Rim. Za gornje podatke zahvaljujem Mileni Rogić, ravnateljici Sakralne baštine Senj.

potresa, što čvršće poveže uz Rim. Sve veće katoličke nacije imale su svoje zavode u Rimu iz kojih su studenti išli na rimska katolička sveučilišta; najviše na Gregorianu, a manje na Lateran. Godine 1580. zavod je postao *Germanicum et Hungaricum* jer su od tada mogli dolaziti u zavod i pitomci iz Austrijske monarhije, tj. i s područja prijašnje Ugarsko-Hrvatske kraljevine, gdje je 1527. izabran za kralja Ferdinand koji će 1555. postati i njemački car. U taj zavod nisu imali pravo dolaziti Hrvati pitomci iz Mletačke Dalmacije, niti danas imaju to pravo. Jednako tako ni oni iz Bosne. Oni imaju pravo ići u Propagandin zavod.

Germanicum je bio za pitomce koji su završili srednju školu. U zavodima se ne drže predavanja. Onaj koji je u Rim dolazio kao svećenik, išao je u druge nacionalne zavode. Mi i danas imamo Hrvatski zavod sv. Jeronima. Ni ondje se ne vrši nastava, nego se ide na razna sveučilišta.²⁰⁵

Kranjčević se izgleda tom putovanju nije uzradovao, ali je prihvatio. Njegove teškoće vezane su zacijelo uz put prema svećeništvu, ali i uz napuštanje Senja i Hrvatske. Već je bila objavljena njegova pjesma *Zavjet* iz koje govori njegova čvrsta povezanost s domovinom. Sam svjedoči o teškom rastanku od Senja i obitelji. O Senju je često govorio kolegama u Germanicumu, posebno o uskocima pa su ga zvali „mali gusar“ (der kleine Seeräuber) (Tadijanović, 1958: 637).

Jedan buntovan tip nije se zacijelo mogao snaći u Germanicumu. Nestalo je one slobode kretanja i izražavanja. Izlaz nije bio dopušten nego u iznimnim slučajevima, i to u grupama i uvijek u crvenom talaru. O tome je često govorio i svojoj supruzi Eli koja je zabilježila: „Znaš kako si pričao, kako ti je bilo teško u Rimu. Stega velika, a ti si htio da se naužiješ Rima, starog i modernog, a nisi smio. Uz to su počele tvoje sumnje, tvoja razmišljanja, pa si često čitave sate klečao pred oltarom moleći vjeru, mir u duši; tog tamo nisi imao“ (Tadijanović, 1958: 654). U Germaniku susreo se s pitomcima iz Njemačkog carstva i Austro-ugarske monarhije, a na sveučilištu Gregorijani susreo se sa studentima iz cijeloga svijeta. I pored zavodske zatvorenosti, nije mogao a da ne osjeti veličinu i važnost Rima. Svi pitomci iz Germanicuma upisivali su studij na sveučilištu Gregorijani, udaljenom 10 do 15 minuta hoda. Studij je do svećeništva trajao 7 godina: tri godine filozofije i 4 teologije. Redovito se nisu vraćali u rodnu biskupiju dok sve ne završe. To je Kranjčeviću teško palo. Nakon toga bilo je svećeničko ređenje. Pitomci su nosili crveni talar tako da su bili po tome prepoznatljivi u cijelom Rimu. Kranjčević je započeo studij filozofije, i nije stekao neku široku naobrazbu iz biblije i teologije, kako misli Frangeš (Frangeš, 1997: 7).

Sve u svemu, uvidio je da mu u Germanicumu nije mjesto. Kako je proživljavao rimsku tjeskobu zabilježio je u pjesmi: *Ja pregaram* (Tadijanović, 1958: 11-18). U njegovom siromašnom zavodskom dosjeu (ne znamo koliko je u cijelosti sačuvan) u uobičajenom formularu stoji da je Hrvat iz biskupije Senjsko-modruške, da je došao u Zavod u listopadu 1883., a napustio ga 6. svibnja 1884.

---

205 Onaj koji iz Hrvatske ide u Rim kao bogoslov na studij filozofije i teologije, sve do novijih vremena išao je u zavod Germanicum, a iz Germanicuma je pohađao studij filozofije i teologije na sveučilištu Gregoriana. Ako je već svećenik pa upisuje neki drugi falultet, pr. crkvenu povijest, crkveno pravo, itd., taj je išao u Hrvatski zavod sv. Jeronima, koji prima samo svećenike, a ne bogoslove. Ni u tom zavodu, kao ni u drugima, nisu predavanja nego su ona na raznim rimskim sveučilištima.

Poslije je završio preparandiju u Zagrebu i bio učitelj u Sarajevu. Slavni je hrvatski pisac i pjesnik. Umro je 1908. (Verees, 1917: 269). U samom dosjeu je uz te podatke dodala jedna ruka da nije imao zvanja. To u knjizi o pitomcima Germanicuma nije objavljeno. Iz biskupija Senjske i Modruške Kranjčević je bio dvanaesti koji je ondje boravio.

Otišao bi Kranjčević i prije iz Zavoda, ali nije imao kamo. Kući se nije smio vratiti od straha pred ocem, a sredstava nije imao da ode nekamo drugome. U tom mu je pomogao biskup Strossmayer, iako se nije slagao s njegovim napuštanjem svećeničkog zvanja. Vjerojatno je tu ključnu ulogu odigrao Franjo Rački koji je poznao Senj, a često je navraćao i u Rim i Zavod sv. Jeronima. Dobio je pomoć od biskupa pa se preko Zadra uputio u Zagreb. Dobivao je i poslije pomoć od biskupa. U zahvalu spjevao mu je pjesmu povodom Strossmayerova dolaska u Bosnu (Tadijanović, 1958: 153). Njemu je posvetio i pjesmu *Hrvatskom meceni* (Tadijanović, 1958: 175):

„Što to grmi, što to ječi?
Kakva bura vale goni?
Što taj biser-potok teče?
Tko od jada suze roni?
Glas Slavenstva grmi, ječi;
Slavena se ziblju vali,
A potok su mile suze -
Rod taj silni Boga hvali:
Boga hvali, dični Oče!“

4. Prilike u Rimu i Crkvi općenito

U to vrijeme bile su velike napetosti između Vaticana i Kvirinala. U gradu u kojem je do nedavno (do 1870.) bila svjetovna i crkvena vlast u rukama pape, sada su dva protivnička središta: Vatikan i Kvirinal. Javljali su se glasovi i u kleričkim redovima koji su odobravali uklanjanje papinske vlasti s Kvirinala. Crkva se tada suočola s tzv. modernizmom. To je struja unutar Crkve koja je išla za prilagođivanjem Crkve novim vremenima i dosezima znanosti. Jasno je da je to uvijek zadatak Crkve, ali treba jasno znati što treba čuvati, a što je promjenjivo, odnosno prilagodljivo. Bilo je onih koji su tražili prilagodbu onoga što je po sebi promjenjivo, ali bilo je i takvih koji su otišli predaleko, pa su i od Isusa sačuvali samo velikog čovjeka, bez božanske aureole. Nietzsche je govorio o mrtvome Bogu i na njegovom grobu čovjek plače jer ne zna bez njega živjeti. Tu se radilo na takvom popravku i na takvoj obnovi kršćanstva što je graničilo s njegovim rušenjem, kao kad se s prljavom vodom izbac i dijete. S druge strane, čisteći svoje redove, Crkva je katkada gurnula na rub i one koji su željeli iskreno pročistiti Crkvu.

Ernest Renan je među onima koji su Krista spustili na ljudsku razinu. Vrijeme je to također Dostojevskog koji ključnim ljudskim temama daje privlačnu književnu formu. Neki rekoše da su Nietzsche i Dostojevski izbrisali granicu između filozofije i književnosti, pa ćemo imati poslije njih filozofe koji su ujedno književnici i književnike koji su filozofi (Sartre). Sa svim tim Kranjčević se već u Rimu suočio.

Što je Kranjčević tada govorio, nije zabilježeno, ali znamo da je kasnije krenuo u liberalne vode u odnosu na institucionalnu Crkvu. Vjerska pitanja uvijek su ga zanimala i mučila, što pokazuje i njegova biblioteka, a i njegovo pjesničko djelo. Za bolje razumijevanje idejnog kruga u kojem se kretao, dobro je pogledati u njegovu biblioteku koju nam je supruga Ela opisala. Tu je njegovo društvo (Tadijanović, 1958: 645-649). Zanimali su ga kritičari aktualne crkvene prakse. Svakako je došao u doticaj s bundžijskom teologijom Renana. Imao je sva njegova djela. U njegovoj sobi žena je našla Darwina, Nietzschea, Dostojevskog, Schopenhauera. Oni su primjetni i u njegovim pjesmama.

5. Bogoslovski dani u pjesmama

Frangeš je zapisao 1997: „Temelj njegova znanja je boravak u Germanicumu, gdje je stekao solidno znanje iz teologije i biblijskih predmeta“ (Frangeš, 1997: 7). Ta tvrdnja svakako nije prihvatljiva jer je on studirao u Rimu samo jedan dio filozofije, a od teologije i biblicuma gotovo ništa. Bez sumnje je da je Kranjčevićev boravak u Rimu imao veliki uzjecaj na njegovo književno stvaranje, bar u onom smislu što je osjetio širinu svijeta i pogleda. Susret s Rimom ne može, a da ne ostavi tragove u svakom čovjeku. Za Rim će reći u pjesmi *U Katkambah*:

„Oj, Vječni grade, pobjedniče Rime
daleko oku al ne srcu mome
Gle, u krv svoju piso sam ti ime.“

Ti tragovi mogu se osjetiti u cijelom njegovom stvaranju, a ima pjesama koje su neposredno nadahnute njegovim rimskim boravkom. To je svakako pjesma na *Noć na Foru, Ja pregaram, In Tyrmanos, U slavu pedestgodišnjice Leona XIII.*:

„Nek laka noć ti! Rim tvoj slatko sniva,
Tišina brda sedmera mu skriva,
I toranj isti cara-okrutnika
Sve u snu čudne preživljuje dane
I na te, kamen, kamen se sane,

Kad dah ga glodo majčina krvnika...“

(*Noć na Foru*) (Kranjčević, 1933: 29)

„Zbilo se je - neka se,
Bože, tvoja puni!
Ti si htio - hvala ti
I na takvoj kruni.
Zbilo se je - zoveš me -
Da ti rekнем: Ne ću?
Oj, ne - tuj sam - tješi mi,
Ah, dušu trpeću.“

(*Ja pregaram*) (Kranjčević, 1933: 11)

„Nad vječnim Rimom ponad Vatikana
Trepere sveta krila Kerubova -
S nebesa pada neuvela grana
Od besmrtnoga stabla lovorova,
A širom zemlje, ovog suznog doia,
Iz divljih šuma, bajnih vilinstana,
I preko mora od pola do pola
Sve klik se ori: Slava i Hosana!“

(*U slavu pedestgodišnjice Leona XIII.*) (Kranjčević, 1934: 112)

Nedaleko Germanicuma nalazi se spomenik božastvima Tritonima pa je zacijelo i to utjecalo da im je Kranjčević spjevao pjesmu (Tadijanović, 1958: 168-169):

„U vrtlogu krvi i pjene
Tritona se kvačila dva;
Baš na oči ledne sirene,
Gle, zadnji im izlijeće dah.“

(*Borba Tritona*)

Sve spomenute pjesme nisu vremenski vezane uz vrijeme boravka u Rimu.

Kranjčević je u Senju primio vjeru i ljubav prema Hrvatskoj. Osjećao je da u Hrvatskoj

treba mnogo toga mijenjati. To je bilo u skladu s njegovim političkim opredjeljenjem, jer trebalo je mnogo toga promijeniti pa da Hrvatska postane onakva kakvu je on želio. Promjene je tražio svuda, pa i u Crkvi i u svijetu. Ta njegova sklonost promjenama nije se pozitivno odrazilo na njegov odnos prema vjeri i prema Crkvi. On je neprestano propitivao svoju vjeru do njezinih granica s nevjerom. Službena Crkva nije bila ni u Hrvatskoj ni u Bosni zadovoljno načinom kako se Kranjčević o vjeri izražavao, ali je također jasno iz njegova djela da se on s vjerom uvijek mučio i nikada se od nje nije rastao. Takvo propitivanje nijedna institucija ne trpi, pa ni institucionalizirana Crkva. On nije bio u stanju da procijeni što treba u vjeri sačuvati a što je podložno promjenama. Zato je na tom području u njemu nastao nered protiv kojega se i on sam borio, ali nije se uspio izboriti za ono što je želio. Granicu prema nevjeri nije nikada prešao.

Zaključak

Kranjčević potječe iz senjske obitelji koja je bila veoma povezana s Crkvom. Mlađi brat mu je postao svećenik. Već u višim razredima gimnazije oduševio se za pravaški pokret. Zbog mladenačkog nestašluka ostao je bez mature pa se prijavio u bogosloviju. Biskup Posilović šalje ga u Rim da kao pitomac zavoda Geranicuma pohađa studij filozofije na sveučilištu Gregoriana. Ostao je na studiju nešto više od šest mjeseci i napustio bogosloviju, ali je susret s Rimom i s crkvenom naukom prepoznatljiv u mnogim njegovim pjesmama.

Na njegov mladenački bunt nadovezala su se liberalna strujanja onoga vremena i modernistička teologija isprepleću se u njegovom pjesničkom stvaranju. Solidna vjernička podloga iz obitelji čuvala je u njemu vjernika, ali su ga suvremena strujanja vukla do granice s nevjerom. Slaba teološka podloga nije se mogla nositi s vjeri nenaklonom okolinom. Ipak, granicu prema nevjeri nije nikada prešao.

Izvori i literatura

Biskupski arhiv Senj (BAS), Spisi Collegium Germanicum et Hungaricum, Rim, alumni (Kranjčević)

Frangješ, Ivo, 1967. *Silvije Strahimir Kranjčević: Sabrana djela III, Proza, prepjevi, pisma*. Zagreb: Odjel za suvremenu književnost JAZU.

Frangješ, Ivo, 1997. *Silvije Strahimir Kranjčević. Izbor pjesama*. Zagreb: Erasmus naklada.

Kranjčević, Strahimir Silvije. 1933. *Za narod*. Zagreb: Minerva naklada knjižara d. d.

Kranjčević, Strahimir Silvije. 1934. *Za čovjeka*. Zagreb: Minerva naklada knjižara d. d.

Krtalić, Ivan, 1979. *Silvije Strahimir Kranjčević*. Zagreb: Izdavačko književno poduzeće Mladost.

Tadijanović, Dragutin, 1958. *Silvije Strahimir Kranjčević: Sabrana djela I-II, Pjesme I-II*. Zagreb:

Odjel za suvremenu književnost JAZU.

Verees, Andreas. 1917. *Fontes rerum hungaricarum, t. II. Matricula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungariciex Regno Hungariae oriundorum, I., Matricula (1559-1917)*. Budapest.

Reflection of Kranjčević's Theological Study in Rome in his songs

ABSTRACT

Kranjčević comes from a Senj family that was closely associated with the Church. His younger brother became a priest. Already in higher grades of high school he was delighted with the right movement. Because of the youthful misfortune, he remained without maturity, so he enrolled in theology. Bishop Posilović sends him to Rome to attend a Gregorian University philosophy study as a member of the Germanicum Institute. He stayed there for over six months and then he left the theology, but the encounter with Rome and the Church's doctrine became recognizable in many of his poems. His youthful struggle was accompanied by the liberal streams of that time and the modernist theology that intertwined in his poetic creation.

He remained religious person because of his family religious foundation, but contemporary issues of the time led him to the limit of disbelief. His weak theological foundation could not cope with the environment that is not fond of religion. Nevertheless, this boundary was never crossed.

Keywords: Kranjčević, The town of Senj, Roma, Germanicum

Pjesnikova ostavština

Sažetak

Ovaj rad se bavi prezentacijom i opisom uporednih veza između jednog Muzeja sa djelatno specifičnim književnim usmjerenjem u općem društvenom i kulturološkom smislu, sa naglaskom na pojedinačnu muzejsku zbirku i materijalnu ostavštinu jednog pjesnika.

Donosi kako slijedi: početak stvaranja Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, kratku biografiju S. S. Kranjčevića, modalitete prezentacije izložbenih postavki sa temom arhivske ostavštine S. S. Kranjčevića, istorijat Kranjčevićeve arhivske građe, rukopise, prepiske, fotografije, dokumente i osobne pjesnikove predmete, položaj i raspored eksponata Kranjčevićeve Radne sobe, razne lokacije Kranjčevićeve Radne sobe, opis pojedinih eksponata iz Kranjčevićeve zbirke, opis inventara Kranjčevićeve Radne sobe te digitalizaciju i elektronsko-internetsku popularizaciju Kranjčevićeve ostavštine.

Glavne riječi: Silvije Strahimir Kranjčević, Ela Kranjčević, Radna soba, biblioteka, informatizacija ostavštine

Uvod

Nakon dugogodišnjih priprema Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH započinje svoj neprekinuti rad sada već davne 1961. godine kao, u to vrijeme, rijetka kulturna ustanova na ovim prostorima tako što su u jedan institucionalni znanstveno-dokumentacioni okvir objedinjene raznovrsne i raznorodne literarne zbirke pisaca i književnih djelatnika dotad uglavnom čuvane u gradskoj knjižnici, daleko od očiju javnosti, u mračnim depoima, u ne pretjerano optimalnim uvjetima ili su obavijene mrakom stajale u tišini i zaboravu privatnih obiteljskih prostora. Ukupna ostavština koja je ostala iza jednog spisatelja, njegovi rukopisi, dokumenti, fotografije, izdanja njegovih knjiga, plakati, osobni predmeti i dr. čuvali su se u tami neadekvatnih prostora bez ikakve svrhe i koristi, u prilikama koje nisu obećavale bolju sudbinu za nadolazeće naraštaje. S obzirom da je vremenom ukupnost građe polako počela da poprima obiman, gotovo arhivski karakter, javila se tiha, ali odlučna ideja o osnivanju posebne specijalizirane institucije koja bi se bavila čuvanjem, pohranom i prezervacijom pomenutog materijala. U skladu s tom inicijativom, par godina kasnije nastaje Muzej književnosti BiH²⁰⁶ sa primarnim zadatkom očuvanja književno-povijesnih tokova i materijalnih predmeta bilo kroz individualne zbirke pojedinih bosanskohercegovačkih pisaca, bilo kroz cjelovito komparativno

---

²⁰⁶ Od 1977. godine ustanova proširuje svoju djelatnost i nosi naziv Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine. (Op. aut.).

proučavanje fenomena BH književnosti u cjelini. Shodno muzeološkim pravilima prispjelu građu je trebalo stručno sistematizirati, djelatno klasificirati i inventarno popisati. Tako prvi inventarno-identifikacioni broj zapisan u golemim knjigama popisa muzejskog inventara pripada radnom stolu pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića, čineći time njegovu zbirku prvom stručno obrađenom kolekcijom u Muzeju sa kojom, dakle, ova ustanova i kreće sa realizacijom svoje utvrđene djelatnosti koja do danas, većim dijelom izložena kao permanentni živi prostor u samoj ekspoziciji, plijeni nemalu pažnju svih istinskih zaljubljenika poetske riječi, književnosti, kulture i umjetnosti uopće, predstavljajući specifičnu muzeološku i arhivsku vrijednost, a njena izložena vizuelna dostupnost, kako entuzijastima i posjetiteljima, tako i raznim akademskim radnicima, studentima, istraživačima, povijesničarima, teoretičarima, izdavačima i drugim sigurno je doprinjela daljnjoj popularizaciji kako same pjesnikove zbirke, tako i Muzeja općenito. Dakle, upravo na ovaj način inicijalno započinje i do danas traje sjedinjenost Kranjčevićeve ostavštine sa ustanovom Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH koja se već šestu deceniju nalazi pohranjena u ovom kulturnom departmanu, djeleći životopisnu sudbinu i neravni put u pukom nastojanju da se očuva neprolazno sjećanje i postojanost od kulturološkog značaja za sva naredna pokoljenja koja dolaze.

Značaj Kranjčevića, kako za Hrvatsku, tako i za Bosnu i Hercegovinu, bliže je određen sredinom u kojoj je proveo svoje godine i u kojoj je stvarao književnost po kojoj ga do danas pamtimo. Iz rodnog Senja u Bosnu i Hercegovinu stigao je 1886. kao učitelj u Livnu, Mostaru i Bijeljini, a u Sarajevo definitivno dolazi 17. listopada 1893. i u njemu ostaje do smrti. Na početku svog sarajevskog života nastavlja da radi kao učitelj, a kasnije i kao urednik glasovitog časopisa "Nada". Stanovao je prvobitno u Hadži Sulejmanovoj ulici br. 2, a potom u ulici Nova Testa br. 34 na Baščaršiji nedaleko od današnje Vijećnice. U tom stanu od tri nevelike sobe, na prvom katu, proživio je Silvije Strahimir Kranjčević sa svojom obitelji posljednje godine svog života. Umro je u 44 godini nakon duge i teške bolesti, 29. listopada 1908. Sahranjen je na sarajevskom groblju sv. Josip.

1. Izložbene postavke

Prva velika prezentacija ukupne Kranjčevićeve muzejske ostavštine predstavljena je 10. ožujka 1988. godine povodom 80. godišnjice od smrti pjesnika pod naslovom *Život i književno stvaralaštvo Silvija Strahimira Kranjčevića* autora Aleksandra Ljiljka u auli Narodne i univerzitetske biblioteke BiH (tzv. Vijećnice), a svečano otvorenje upriličio je, pred velikim brojem posjetilaca, književnik Jure Kaštelan prigodnim govorom. Sama izložba bila je koncipirana tako što su dijelovi inventara radne Kranjčevićeve sobe (koje su činili radni stol i stolica, dvije stalaže, dva omalena stola, te umjetničke slike obješene na četiri panel-ploče u pozadini) okruženi sa osamnaest vitrina sa izborom relevantnih eksponata poput rukopisa, dokumenata, bilježnica, fotografija i ostalog materijala. Izložba je organizirana u saradnji Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, Narodne i univerzitetske biblioteke BiH, Jugoslavenske akademije nauka i umjetnosti i Zavoda za književnost i teatrologiju iz Zagreba. Ista postavka gostovala je u glavnom gradu Hrvatske u prestižnom izložbenom prostoru na Jezuitskom trgu br. 4 od 26. listopada do 6. studenog 1988. godine, a potom i u drugim mjestima u

zemlji. To je bio prvi put da je zbirka “izašla” iz Muzeja predstavljajući se daleko od matičnog doma.

Sljedeće veliko svečano predstavljanje održano je desetak godina kasnije povodom 90. godišnjice pjesnikove smrti u siječnju 1999. godine u galeriji Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH kada je obnovljena stalna muzejska postavka pod nazivom *Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića* autorice Miroslave Miljanović na kojoj je prezentovana pjesnikova radna soba sa njegovom osobnom bibliotekom, originalnim rukopisima, prepiskom, bilježnicama, dokumentima, fotografijama, radnim stolom za kojim je radio i stvarao, umjetničkim slikama, skulpturama i drugim predmetima i eksponatima koji jasnije osvjetljavaju bogat pjesnikov životni put. Na ovaj način je, nakon punih devet decenija, vanredno vrijedna spisateljeva radna soba, biblioteka i arhiva iz ostavštine nastavila kontinuitet muzejske dostupnosti. Ovim potezom omogućeno je, kako je davne 1948. godine zapisao književnik Isak Samokovlija, zamisliti velikog pjesnika kako do duboko u noć sjedi za svojim radnim stolom i stvara svoju besmrtnu poeziju *izdižući se i noseći u vrtoglave visine pjesničkog zanosa i nadahnuća*²⁰⁷.

Početak 2008. godine prilikom pravljenja redovitog godišnjeg plana za predstojeću godinu odmah se prioritetno nametnula obaveza obilježavanja Kranjčevićeve obljetnice – 100 godina od smrti ovog velikog poete, učitelja, profesora, urednika, novinara i kulturnog radnika, toliko značajnog za hrvatsku i bosanskohercegovačku književnost, kulturu i umjetnost u globalu. S obzirom na izniman značaj samog jubileja intenzivni rad na predmetnoj izložbi je započeo već u veljači iste godine izradom tematskog nacrtu o budućem izgledu zamišljene postavke. Kako Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH posjeduje glavninu Kranjčevićeve osobne i literarne ostavštine, posebno one koja vizuelno najupečatljivije plijeni pažnju posmatrača, nije bilo većih problema sa odabirom individualnih eksponata koji će tvoriti ukupnu izložbenu cjelinu na samom otvorenju. Prvobitni koncept je pretrpio samo manje promjene u redosljedu, strukturi i načinu izlaganja, tako da se u narednim mjesecima moglo pristupiti realizaciji ostalih obaveza koje prate svaki od predloženih izložbenih zadataka. Inicijalna muzeološka zamisao je bila da se hronološki predstavi Kranjčevićev životni i literarni put tako što će se obuhvatiti svi relevantni detalji iz njegove biografije sa posebnim akcentom na njegovo književno stvaralaštvo. Ova namjera i nije uvijek ostvariva, s obzirom da u pojedinačnoj zbirci posvećene određenom autoru uvijek postoje svojevrsne vremensko-vizuelne praznine koje otežavaju osnovnu plansku nakanu i predstojeću muzejsku ekspoziciju. To se prvenstveno očituje u nedostatku određenog izložbenog materijala bez kojeg bi esencijalna postavka bila znatno osiromašena i relativizirana. Stoga, da bi se što obuhvatnije predočila tematska ukupnost zamišljenog projekta, moralo se pristupiti obavezama stručne identifikacije i pronalaska vanmuzejske građe koja bi se eventualno uključila u fokusiranu izložbenu skicu. To je period detaljnog istraživanja i stjecanja uvida u raznovrsni materijal koji je bio razasut po knjižnicama, arhivama, srodnim ustanovama, privatnim zbirkama i dr. Tako je od posebnog značaja bila posjeta Zagrebu i institucijama poput Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Hrvatskog državnog arhiva, koji u raznim oblicima posjeduju građu vezanu za Kranjčevića, te posebice HAZU koji u svojim objektima čuva znatan dio pjesnikove ostavštine pohranjen u

---

207 Samokovlija, Isak: *Kranjčevićev stan u Sarajevu*. Književne novine, Beograd, I/1948, br. 38, str. 2.

obiteljskom arhivskom fondu Kranjčevića u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti. Ljubaznošću i susretljivošću zagrebačkih kolega stekao se konkretan uvid u tu izuzetno vrijednu i bogatu kolekciju Silvijeve osobne baštine, kao i one koja je ostala iza njemu bliskih ljudi i pojedinaca. Dio te građe, koja je preslikana i prenesena u digitalni format, je kasnije uključen u finalnu izložbenu postavku, dok se ostatak materijala čuva u okviru muzejske zbirke posvećene pjesniku Kranjčeviću.

Od velikog značaja je predstavljao rad na pratećoj publikaciji koji je trebao biti predložen na samoj izložbi, s obzirom da postavke budu i prođu, dok izdana djela ostaju kao jedini trajni dokaz sjećanja i neprolaznosti. Početna zamisao je bila da se sačini jedan obiman, sveobuhvatan zbornik koji bi sadržavao najznačajnije i, u stručnom pogledu, najrelevantnije tekstove, studije, prikaze i eseje koji kritičko-teorijski obuhvataju i osvjetljavaju raznovrsne aspekte i fenomene Kranjčevićeve osobne poetike. Nažalost, zbog ograničenih finansijskih mogućnosti moralo se odustati od ove osnovne ideje tako da je, umjesto na zborniku, otpočeo rad na katalogu u kome je prezentovan dio ukupne Kranjčevićeve ostavštine koja je ostala očuvana: fotografije, rukopisi, plakati, dokumenati, bilježnice, naslovnice, prepiska i ostali bitni materijal. Zbog limitiranosti prostora u sadržaj publikacije su uključeni dijelovi glasovitih studija Antuna Gustava Matoša, Tina Ujevića, Miroslava Krleže, Ive Frangeša, te integralni tekstovi Midhata Begića, Josipa Lešića, Daniela Miščina, kao i tekst autora izložbe i kataloga Nedima Mušovića. Pored toga, ovo izdanje sadrži i pjesnikov životopis zasnovan na vremenskoj hronologiji, te iscrpan bibliografski izbor iz stručne literature. Na kraju publikacije nalazi se cjelovit popis svih eksponata javno izloženih tokom trajanja prezentacije.

Sama postavka je bila uslovljena paviljonskim podjeljenošću na tri dijela muzejske galerije u kojoj se izložba i održala, tako da je odabrana građa prezentovana na ukupno 32 panoa i 16 vitrina. Hronološki slijed Silvijevog životnog puta ekspozicijski se predočio putem upečatljivih vizuelnih zidnih podloga tako što su predstavljene digitalno obrađene fotokopije najznačajnijih detalja i pojedinosti iz pjesnikova života i stvaralaštva. Drevni grad Senj sa svojim stjenovitim zdanjima i stame-
nom Nehaj-kulom povrh naselja u kojem je Silvije prvi put udahnuo životne zrake u okrilju obitelji okružen dobrotom svoje majke i ozbiljnošću svoga oca; u kome je pjesnik napravio prve korake, kako one koje utiru put života tako i one koje bacaju zlatnu prašinu nadahnuća u dušu jednog poete. Dom Kranjčevićevih, sa svojim ispucanim i izlizanim stubama, te starom željeznom ogradom, koji i danas stoji u svoj svojoj kamenoj postojanosti, iz kojeg Silvije nosi prve životne utiske i dojmove koji će ga pratiti u svim narednim periodima života. Slike senjske gimnazije i bogoslovije, u kojima je mladi pjesnik spoznao prva formativna saznanja o svijetu oko sebe, usvojivši svoje prvo formalno obrazovanje, te rimskog Collegiuma Germanicum-Hungaricum i zagrebačke Preparandije u kojima je to empirijsko-edukativno iskustvo naknadno nadograđeno. Kopije naslovnica prvih izdanja njegovih knjiga: *Bugarkinja*, *Trzaja*, *Izabраних pjesama* i *Pjesama*, zatim naslovne strane pojedinih časopisa poput "Nade", "Behara" ili "Vienca" koji su na svojim stranicama ugostili njegovu besmrtnu poeziju, kao i replike sačuvanih pjesama i proznih tekstova koji imaju posebno mjesto na postavci. Panorame Zagreba, Livna, Mostara, Bijeljine i Sarajeva – gradova koji su se našli na njegovom putu, toliko značajnih u njegovom životu, u kojima je ostavljao dio svoje duše. Ante Starčević, Silvijev politički uzor, zatim J. J. Strossmeyer, njegov mecena i dobročinitelj, kao i Kosta Hörmann koji je ponukao

Kranjčevića na saradnju u časopisu “Nada”, te mnogobrojni prijatelji i saradnici koji su vjerno pratili pjesnika kroz život također su dobili svoja mjesta u tom nizu, svjedočeći o tijesnim vezama koje je Silvije imao prema svojim suvremenicima, o slikama prijateljstva i bliskog afiniteta koji je osjećao prema njima. Presentovani su i prikazi različitih postavki Kranjčevićeve radne sobe koja se kroz vrijeme čuvala u mnogim sarajevskim kulturnim ustanovama, nadživjevši i velike ratove i sva turbulentna dešavanja kroz koje je svijet prolazio, ostajući u svojoj cjelini i značaju nadolazećim vremenima. Posebnu pažnju na izložbi plijene podrobnosti i detalji posvećeni Eli Kranjčević kao i njihovoj kćerki Višnji, koji su bile nerazdvojni dio Silvijevog intimnog bića, ispunjenje njegovog životnog postojanja, te neiscrpno vrelo sveopće inspiracije, kako pjesničke, tako i one životne. Tu je i zadnja Kranjčevićeva fotografija urađena za života, a posljednju zidnu refleksiju čine fotografije Kranjčevićevog sprovoda, čin postavljanja njegovog nadgrobnog spomenika pred velikim brojem uzvanika i poštovalaca njegovog djela, rad kipara Rudolfa Valdeca, te slika pjesnikovog posljednjeg počivališta na sarajevskom groblju sv. Josip.

U šesnaest vitrina postavljenih na izložbi prezentovan je isključivo originalni dio Kranjčevićeve ukupne zbirke čuvane u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH. Tako su mjesto našle mnogobrojne svjedodžbe iz Kranjčevićevih školskih dana počev od onih najranijih zadobivenih u senjskoj Gimnaziji i Bogosloviji, zatim svjedožbe koje je Silvije donio sa sobom iz rimskog Collegiuma Germanicum-Hungaricum, kao i iz zagrebačke Preparandije, koje nam govore o njegovom mukotrpnom nastojanju da se što potpunije pripremi za teški svijet koji ga čeka. Tu su i mnogobrojni dokumenti sa službovanja po Bosni i Hercegovini, koje je Silvije obavljao bilo kao učitelj i profesor, bilo kao jedan od urednika u časopisu “Nada”. Predočen je i Vjenčani list Silvija i Ele, kao i pozovnica na njemačkom jeziku kojom se objavljuje njihovo vjenčanje. Nekoliko bilježnica sa konačno oblikovanim pjesmama i školskim predavanjima i zabilješkama koje svjedoče o pjesnikovoj pedantnosti i usmjerenosti ka detaljima pokazane su u dijelu postavke. Originalne klasične fotografije izrađene na tvrdoj, kaširanoj podlozi daju jednu čistu vizuelnu sliku pojedinosti i privatnosti iz života i jednog davnašnjeg svijeta punog nekog neobičnog pokoja, lagane sjete crno-bijele boje i nostalgичnih tonova koje posmatrač može sebi intimno predočiti. Jedna posebna vitrina posvećena je osobnim predmetima kojima se pjesnik služio u svakodnevnoj upotrebi i koje imaju specifičan, osoban značaj u prezentaciji. Tako je izložena Silvijeva tabakera, dvije drvene muštikle, legitimacija, kožni novčanik u kome se i danas čuva uvojak kose Višnje Kranjčević, svilena mrežica za sitni novac, dva seta ključeva, te nekoliko vizit-karti. Naravno, naročita pažnja je posvećena pjesnikovim originalnim rukopisima, kako onim u finalnoj verziji, tako i onim nedovršenim, koji nam predočavaju mukotrpan proces nastajanja svake pojedine pjesničke cjeline u kojima se to najočitije ogleda kroz križanje, dopisivanje, umetanje ili izbacivanje pojedinih riječi, određenih stihova ili čak čitavih strofa, sa pažnjom za podrobnošću, stilskim finesama, tematici djela i dr. Specifično mjesto tu zauzima i integralna zbirka *Bugarkinja*, pisana crnim mastilom na papirima velikog formata piščevim osobnim krasopisom, tek djelomično korigovana i očito namjenjena konačnom tiskanju. Pored pjesama, izloženi su i prozni rukopisi Kranjčevićevih profesorskih predavanja iz trgovačke povijesti i zemljopisa, kao i njegovi osobni prijevodi tekstova *Ata Trol* Hajnriha Hajnea, te *S puta nevolje* Karmen Silve. U jednoj vitrini

prezentovana su razna izdanja Kranjčevićevih publikacija, ukupno 17 knjiga, poklon Matice hrvatske Sarajevo. Konačno, slijedeći nekakav prirodni početak i kraj, u posljednjoj vitrini izložene su tri trake sa posmrtnih vijenaca i osmrtnica kao zadnji u nizu eksponata kojima se, putem sačuvane arhivske građe i osobne ostavštine, pokušalo rekonstruirati životni put i djelo S. S. Kranjčevića koje je ostalo na sjećanje svim budućim generacijama.

Izložba, kako tematska, tako i stalna²⁰⁸, službeno je otvorena u Galeriji MAK Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH 29. listopada 2008. godine u 12 sati i 15 minuta što je tačan čas Kranjčevićeve smrti. Time je na jedan krajnje simboličan način čitavo stoljeće kasnije otpočelo sjećanje na ovog velikog književnika. Ovom postavkom su svečano otvoreni i četvorodnevni sarajevski “Dani Silvija Strahimira Kranjčevića” koji su, uz zagrebačku i senjsku manifestaciju posvećenu Kranjčeviću, činili integralni dio ukupnog obilježavanja ove značajne obljetnice. Samom otvorenju prisustvovao je veliki broj posjetitelja iz kulturnog, društvenog i političkog života Sarajeva i Bosne i Hercegovine, a izložbu su prigodnim govorima otvorili književnik i publicista Mile Stojić, akademik Dubravko Jelčić i tadašnji veleposlanik Republike Hrvatske u BiH gospodin Josip Vrbošić. Također, na postavci je prikazan i dokumentarni film *Pisma Silviju* autora i naratora Daniela Miščina nastalog u okviru CARNet projekta koji hronološki prati život i djelo pjesnika uz vizuelno izlaganje većeg dijela njegovog opusa, kako iz sačuvane arhive i ostavštine, tako i onog pjesničkog, medijski prezentovanog kroz scensko-glumačku interpretaciju poznatih glumaca koji su svojim igranim nastupima i upečatljivim recitalima upriličili osnovnu fabulu filma koji je do kraja postavke prikazivan posjetiteljima. Izložbu je tokom jednomjesečnog trajanja posjetio veliki broj gostiju, posebice đaka i studenata, zatim novinara, književnika, kulturnih radnika, religijskih zvaničnika, diplomatskog kora, kao i ostalih zaljubljenika u Silvijevu literarnu i opću poetiku što je čini najposjećenijom muzejskom izložbom u 2008. godini i jednom od najposjećenijih u posljednjih nekoliko godina uopće.

2. Radna soba

Pjesnikova radna soba, koja se u svojoj cjelosti sastoji od radnog stola, stolice, tri police za knjige, dva stolića, dva perzijska ćilima, bogate biblioteke, arhive, mnoštva umjetničkih slika i skulptura, kao i drugih osobnih predmeta, kupovana je, očito, postupno, zavisno od prilika i finansijske situacije.

Na jednoj sačuvanoj fotografiji kojom je Kranjčević sveobuhvatno ovjekovječio svoj radni prostor, datiranoj i signiranoj svojeručno “S. 5. XII 1896.”, vide se pisaći stol i stolica, na stolu tintarnica i posušilo, omalene figure Getea i Šilera, svijećnjak sa dvije svijeće i stilska lampa. Lijevo od pisaćeg stola stajao je stalak za cvijeće i stolić od bambusa. Desno od stola nalazi se stolić od trske sa brojnim rukopisima i manuskriptima u neredu. Do danas sačuvanih predmeta sa pomenute fotografije u Muzeju su prisutni radni stol sa tintarnicom i posušilom, figure Getea i Šilera, te stolica. Dijelovi pratećeg namještaja, slike, kao i ostali inventar koji je krasio pjesnikov radni prostor kupljen je uglav-

---

208 Za ovu priliku napravljena je dvostruka prezentacija tematske i stalne postavke. (Op. aut.).

nom oko 1900. godine, tj. poslije ženidbe sa Gabrijelom Anom Kašaj 1898. godine, čiji se utjecaj ne može zanemariti kada je u pitanju izbor namještaja, umjetničkih slika i ostalih pratećih predmeta, pa tako i izbora knjiga za bogatu biblioteku, s obzirom na njeno solidno građansko obrazovanje.

Godinu dana od Kranjčevićeve smrti pjesnikova udovica, na inicijativu dra Karla Patscha ravnatelja i utemeljitelja Instituta za istraživanje Balkana, prodala je cjelokupnu Silvijevu ostavštinu ovoj instituciji, koja je svoju djelatnost obavljala u zgradi tada novoustoličenog Zemaljskog muzeja u Sarajevu, uz uvjet da se *soba mora prenijeti onakova, kakova je bila za života, i da u njoj mora biti sahranjeno sve, što se tiče Silvija. Ne samo njegov pisači stol, knjige, manuskripti već i korespondencija, kritike o njemu, njegove najmilije slike, pa čak i pepeonik i čaša, iz koje je pio, pero, kojim je u zadnje vrijeme pisao itd.*²⁰⁹ Razlog zašto se gospođa Ela tako brzo rastala od zbirke svog supruga sigurno je uvjetovan, prije svega, materijalnom prirodom s obzirom na turobnu činjenicu da je pjesnik dugo bolovao, bio operiran u Beču, pa onda opet u Sarajevu, a to je, dakako, zahtjevalo mnogo sredstava. Nakon što su uvjeti konačno dogovoreni Soba je zvanično prenesena u Institut za istraživanje Balkana 9. studenog 1909. godine.

U prijedlogu kupoprodajnog Ugovora u 11. točaka, koji je 1910. godine sastavila i napisala svojeručno gospođa Ela, pominje se (u točkama 1. 2. i 3.) suma od 3000 kruna koje je trebalo isplatiti u godišnjim ratama od 500 kruna počev od godine 1910. Postoji dokumentovan podatak da je Ela Kranjčević primila 500 kruna 9. ožujka 1910. godine te dodatnih 500 kruna 11. ožujka 1911. godine. Međutim, svega nekoliko sedmica nakon ove predzadnje isplate Gabrijela Kranjčević je iznenadno preminula u Zagrebu, te nije poznato šta se desilo sa ostatakom novca, odnosno, da li je uručen Kranjčevićevoj nasljednici kćeri Višnji, rođenoj 19. srpnja 1904. godine ili njezinim skrbnicima Dušanu i Mili Plavšić onako kako je Ugovorom i predviđeno. Uz prijedlog sporazuma o prodaji priložen je i rukopis popisa predmeta i knjiga na 32 strane, koji je sačinila Ela Kranjčević osobno. Iz ovog popisa su izuzeti periodika, rukopisi (uključujući i manuskripte), dokumenta i fotografije, koji su naknadno popisani; sačinjena je i prva bibliografija publikacija iz pjesnikove knjižnice, iako nekompletna, s obzirom da, zbog nepoznatih razloga, nisu navedeni izdavač i godina izdanja.

U točki 4. Ugovora o prodaji pjesnikove radne sobe stoji: *Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića mora da ostane nerazdijeljena u cjelosti, točno prema priloženom inventaru uvijek, za sva vremena, onako kako ju je "Institut za istraživanje Balkana" 9. novembra 1909. u svoj zavod primio., a daljnja uputa izričito glasi: Radna soba nosit će uvijek naslov: "Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića".* Institut, ali i gospođa Ela, su se obvezali, prema točkama 6. i 7. ovog Ugovora prikupljati sva nova izdanja Kranjčevićevih djela, kao i kritičku literaturu o njemu. Neophodno je citirati i točku 10. Ugovora: *Prestane li jednom Institut za istraživanje Balkana kao takav, onda je dužnost predstavnika ovog zavoda, da sobu Silvija Str. Kranjčevića čitavu, nerazdijeljenu, u cjelini točno po inventaru prenese u kakav drugi dolični zavod (muzej, zemaljska biblioteka) Bosne i Hercegovine.*

---

209 O tome piše i Ela Kranjčević u zagrebačkom listu "Ilustrirani odbor" iz 1909. godine pod naslovom *Silvijeva soba* gdje je na minuciozan i dirljiv način opisan proces predaje i preuzimanja Sobe od strane Instituta za istraživanje Balkana, sa osobnim oproštajem riječima: *Zbogom, moja mala, draga sobice!* (Op. aut.).

S obzirom da je Institut bio smješten u zgradi Zemaljskog muzeja *Radna soba S. S. Kranjčevića* čuvana²¹⁰ je u ovoj Ustanovi sve do 1949. godine. Inventar eksponata i Sobe napravio je kustos i povjesničar Vladimir Ćorović²¹¹. Sačuvana je jedna fotografija Kranjčevićeve radne sobe u Institutu za istraživanje Balkana na kojoj se vidi visoka drvena polica za knjige sa uredno složenim primjercima iz pjesnikove biblioteke, dok na vrhu police stoje četiri keramičke vaze i omalene figure Petrarke, Getea, Šilera, Dantea i Šenoe. Desno od police je stolić sa mramornom pločom na kome su Kranjčevićevi osobni predmeti kao i pjesnikov gipsani reljef, rad kipara Ivana Meštrovića iz 1906. godine sa kojim je pjesnik održavao prijateljske odnose. Na pisaćem stolu, na kome nema zelene čohe kao danas, vide se posljednja pjesnikova zbirka *Pjesme* iz 1908. godine, tri leksikona, ram sa porodičnim fotografijama i buket suhog cvijeća koje je pjesnik darovao svojoj supruzi prilikom zaruka. Na zidu iznad pisaćeg stola stoje dvije slike Senja, slika pod nazivom *Ribari*, dva rama sa medaljonima i ulje na platnu sa naslovom *Mare*. Na lijevom zidu nalazi se vijenac sa Kranjčevićeve sahrane, starinske seljačke gusle, te dvije preslice, koje je pjesniku darovalo Hrvatsko pjevačko društvo "Trebević" iz Sarajeva, dok je na podu je ležao prostrt omanji ćilim iz Kranjčevićevog doma. Fotografiran je, očito, samo jedan kut sobe, tako da je ukupni pregled prostora otežan. Nema podataka kada je ova fotografija snimljena i da li je možda gospođa Ela dala neke upute oko rasporeda i prezentiranja predmeta iz radne sobe njezinog supruga, tako da postoji sumnja da je u pitanju instalacija modifikovana i prilagođena dostupnim prostorom, a ne striktna rekonstrukcija pjesnikove radne sobe iz ulice Nova Testa 34, posljednjeg prebivališta Kranjčevićevih.

Od siječnja 1910. godine *Radna soba S. S. Kranjčevića* službeno je otvorena za posjetitelje. U pjesnikovoj zbirci čuva se i knjiga utisaka iz tog perioda, luksuzno opremljena u smeđi kožni povez i veoma dobro očuvana, a prva upisnica bila je, simbolično, Ela Kranjčević. U prvih nekoliko dana posjetitelji su svojim potpisima ispunili 104 stranice knjige, a među njima su se nalazili i neke eminentne ličnosti poput tadašnjeg sarajevskog francuskog konzula Berthe Grenarda koji se u knjigu utisaka upisao 29. siječnja 1910. Narednih mjeseci izložbu su, između ostalih, posjetili: političar Mehmed Spaho, kipar Rudolf Valdec koji je i tvorac Kranjčevićevog nadgrobnog spomenika, zatim, arhitekta Josip Vancaš, književnici Ivan Miličević, Osman Nuri Hodžić, Ivo Ćipiko, Safet-beg Bašagić, Bori-voje Jevtić, Hamdija Kreševljaković, Svetozar Ćorović, Aleksa Šantić i mnogi drugi. Tokom I svjetskog rata posjetioци su rijetki, uglavnom su to teolozi, studenti, književnici i profesori. U listopadu 1917. godine izložbu su organizirano posjetili slikari Karlo Mijić, Roman Petrović, Gabrijel Jurkić i Petar Tiješić. Po zavšetku rata posjetitelji su sve brojniji. 11. veljače 1918. u *Knjigu utisaka* upisao se i fra Julijan Jelenić sa grupom uglednih franjevacа Bosne Srebrne. Fra Jelenić će posjetiti Kranjčevićevu radnu sobu i 1. listopada 1919. u društvu nekoliko franjevacа iz Splita i Dubrovnika. Pjesnik

210 Iz tog perioda postoji i nekoliko novinarskih zapisa o pohranjenoj Kranjčevićevoj ostavštini. Tako je, Zagrebački časopis "Pokret" iz 1909. godine u 259 broju na strani 4 zabilježio da je Kranjčevićeva soba i arhiva sačuvana u cijelosti i da se nalazi u Institutu za istraživanje Balkana zaslugom tadašnjeg direktora i jednog od osnivača Instituta gospodina Karla Patscha. Kranjčevićeva soba se dijelom pominje i u Minervinim sabranim djelima S. S. Kranjčevića 1933/34. u redakciji dra Branimira Livadića (Op. aut.).

211 v. njegov članak *Lektira Silvija Strahimira Kranjčevića* u "Gradji za povijest književnosti hrvatske" Zagreb, X/1927, str. 1-100, kao i članak u "Glasniku Zemaljskog muzeja u Sarajevu" sa slikom. (Op. aut.).

i esejist Dimitrije Mitrinović ostavio je svoj potpisani utisak 28. srpnja 1930., a poznati knjižar Abo Koen upisao se 5. travnja 1933. godine. Naročito su bile brojne organizirane ekskurzije maturanata, đaka i studenata iz cijele zemlje, posebno iz Hrvatske, a među posjetiteljima su bili i mnogobrojni gosti iz Europe, bilo da je riječ o Kranjčevićevim kolegama, prijateljima iz dana Habzburške monarhije, ili pak o urednicima, profesorima i slavistima sa raznih europskih fakulteta. Zanimljivo da u *Knjizi utisaka* skoro da i nema zapisa, ocjena, dojmova o izložbi i pjesniku što možda predstavlja običaj tadašnjeg vremena. Posjetitelji su se uglavnom potpisivali i bilježili datum svoje posjete, dok su osvrta i komentari, uglavnom, izostajali. Među izuzecima bio je i posljednji upisani posjetitelj profesor Gašpar Bujas iz Sinja koji je svoj zapis ostavio 30. ožujka 1943. godine: *Uvijek rado mislim na Kranjčevića, a kad sam na tragu njegovih misli, onda im se ne mogu oteti.*

Kraj Drugog svjetskog rata donio je novo vrijeme, nove koncepte i nove reustroje u društvu i kulturi. Tako je 1949. godine *Radna soba S. S. Kranjčevića* predata Muzeju grada Sarajeva koji u to vrijeme u svom sklopu ima posebno odjeljenje za književnost i književnu povijest. To odjeljenje će sredinom 1961. godine prerasti u Muzej književnosti, kome je, dakako, sa ostalim literarnim zbirkama bosanskohercegovačkih pisaca pripala i Kranjčevićeva ostavština koja se od tada pa sve do danas čuva u toj ustanovi i koja od 1977. godine pridodaje funkciju pozorišnog odjeljenja dobijajući, time, puni naziv Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti Bosne i Hercegovine. *Radna soba S. S. Kranjčevića* se, tako, čuva u ovom Muzeju upravo onako kako ju je gospođa Ela Kranjčević ostavila oporučno u nasljeđe budućim naraštajima.

Stalna izložba²¹² pod nazivom *Radna soba Silvija Strahimira Kranjčevića* u novoformiranom izložbenom prostoru tzv. magaze u zgradi Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH u periodu od 1999. do 2003. godine je, svakako, modifikovana instalacija, što znači da postavka nije autentična, s obzirom da nije ni moguće rekonstruirati inventar sobe onako kako je bilo postavljeno izvorno u Kranjčevićevom domu. Međutim, prostor, iako skromnih dimenzija, prilično je fleksibilan jer se prividno sastojao iz dva dijela, izdignut na dva nivoa, pa je omogućeno izdvojiti pjesnikovu radnu sobu od izložbe sa njegovim rukopisima, dokumentima, prepiskom, fotografijama, slikama, izdanjima njegovih knjiga i nekih osobnih predmeta, a da sve, opet, čini sukladnu koherentnu cjelinu. Ono što je najbitnije na ovoj postavci jeste činjenica da su eksponati autentični, dobro očuvani i vizuelno atraktivni.

Radna soba je bila izložena na uzdignutom dijelu prostorije, odvojene niskom drvenom ogradom. U lijevom uglu se nalazi visoka zidana peć od tzv. "lončića", što je uobičajeni detalj u građanskim kućama s kraja XIX i početka XX stoljeća. Sama peć nije dio originalne postavke već je naslijeđena sa ambijentom i prostorom prilikom useljenja Muzeja u zdanje. Gornjim prostorom je dominirao pjesnikov pisalači stol od hrastovine sa pet ladica i drvena stolica sa sjedalom i naslonom od bambusa. Na stolu je stajala tinratnica od gusa sa četiri pera, posušilo, nekoliko probranih knjiga i časopisa iz pjesnikove knjižnice, fotografije Silvija i Ele, snimljena u Gredicama 17. rujna 1902.

---

212 Ova postavka je zajedno sa tematskom izložbom otvorenoj u muzejskoj Galeriji MAK u siječnju 1999. predstavljena javnosti iste godine. (Op. aut.).

godine, uramljena između dva stakla i pjesnikova *Sainte Bible*, objavljena u Kembridžu 1882. godine na latinskom jeziku. Uz radni stol je prislonjen pjesnikov štap za hodanje fine i elegantne izrade. Dvije stilske police za knjige nalaze se uza zid iza pisaćeg stola. Na jednoj su mermerne figurice Getea, Šilera i Petrarke, na drugoj gipsana bista S. S. Kranjčevića, rad kipara Marina Studina iz 1923. godine koja je, dakle, naknadno pridodata zbirci. U prostoru su bila i dva stolića, jedan sa mermernom pločom, stilski, na kome je stajala keramička vaza, drugi, manji, drveni na kome su stajali bista Augusta Šenoe, pjesnikova šolja za čaj od porculana i posuda za cigarete. U lijevom kutu, ispred stola je gipsana bista *Cave criticum*, nepoznate osobe na drvenom postolju, rad kipara Rudolfa Valdeca. Lijevo od stola, u dvije rafe u zidu izloženi su časopisi, drvena kutija za pisma, gusle i dvije preslice, te prva Kranjčevićeva tiskana pjesma *Zavjet*. Na podu su dva persijska ćilima. Na zidovima i drvenoj pregradi su umjetničke slike koje je Kranjčević kupio ili dobio na poklon u periodu 1892-1908. Tu su, prije svega, pjesnikova rodna kuća u Senju, ulje na platnu, slikana 1908. slikara Krzislava Eleza, *Pejzaž iz Senja*, akvarel, 1908. Mane Krnića; i *Seoska crkva*, akvarel, 1895. Klementa Crnčića; zatim slijedi nekoliko slika umjetnika Meneghela Dinčića: tu su *Ribari*, 1892., te *Pijaca*, obje crtane tušom na kartonskoj podlozi; zatim, *Pejzaž iz Sarajeva*, akvarel, 1906.; *Hrist*, ulje na platnu, 1901.; *Marina*, ulje na platnu, 1892.; pored ovih tu su još bile izložene i dvije gravire A. Webera pod nazivom *U lancima* i *Hrist*; tu je i portret fra Grge Martića, olovka 1894. nepoznatog autora; zatim, *Crkva pored mora*, crtež, tuš, 1906. Tomislava Krizmana; *Levita*, gipsani reljef fra Grge Martića, te *Iz madridskog života*, akvarel, 1905. Milana Plavšića. Tu su još i dva rama sa medaljonima (muški i ženski lik, te dva muška lika) na kartonu, reprodukcije francuskih majstora, kao i uramljena fotografija Kranjčevićevih roditelja.

Visoka stalaža za knjige, na žalost, nije mogla biti uklopljena u izložbeni prostor u svom integralnom dijelu pa su primjerci iz biblioteke, ali samo oni koji su očuvani u originalnom povezu, izloženi u rafi ispod drvenog stropa, kao i u dvije stilske stalaže u uglu sobe.

Donji izložbeni prostor je poslužio za prezentaciju manuskripata, dokumenata, raznih izdanja njegovih knjiga, prepiske i osobnih predmeta smještenih u sedam staklenih vitrina; na zidovima je bilo smješteno šest panoa sa fotografijama i rukopisima. U taj prostor ulazi se direktno iz muzejskog dvorišta, tako da je pjesnikova soba djelovala dodatno impresivno. Posjetitelji mogu, tako, vidjeti Kranjčevićeve bilježnice i pjesme iz zbirke *Bugarkinje*, *Trzaji*, *Izabrane pjesme* i *Pjesme*, zatim, prozu, prijevode, spise sa nastavničkih predavanja iz predmeta zemljopisa i trgovine koje je pjesnik predavao tokom svog nastavnčkog perioda, nekoliko službenih dokumenata, svjedodžbe iz gimnazije u Senju, vjenčani list, krsni list kćeri Višnje, kao i pjesnikov samrtni list. Među izloženim službenim dokumentima je i "Uredovna svjedočba" br. 1927 od 8. srpnja 1886. godine izdata u Senju, koja se *Izdaje na usmenu zamolbu stranke koja će moliti mjesto učitelja na trgovačkoj školi u Bosni i Hercegovini*. U dokumentu se još dodaje da je S. S. Kranjčević *opće uzornoga kako moralnoga tako i političkoga ponašanja*. Izložena pisma Kranjčeviću uputili su Josip Kozarac, Ksaver Šandor Đalski, Ivan Trnski, fra Grga Martić, Tugomir Alaupović, Dimitrije Mitrinović, Adolf Černi, Ivan Meštrović, te Ljubica Kranjčević, pjesnikova maćeha i Filip Kranjčević, pjesnikov polubrat iz Senja. Dva izložena pisma napisao je Kranjčević svojoj supruzi iz Zagreba i Sarajeva, a jedno pismo kumu, književniku

Josipu Milakoviću. Tu je i cirkularno pismo pod naslovom *Poziv na saradnju u časopisu "Nada"* iz 1894. godine sa potpisom Koste Hörmanna. U posebno izdvojenoj vitini smještena su pisma i telegrami sa izrazima sućuti upućeni pjesnikovoj udovici povodom smrti njezina supruga kao i traka sa posmrtnog vijenca koji su na Kranjčevićev grob položili predstavnici "Napretka". Iznad te vitrine, na zidu, bio je izložen reljef – portret S. S. Kranjčevića u gipsu, rad slavnog akademskog kipara Ivana Meštrovića.

Pjesnikovi osobni predmeti: kožni novčanik, kožna tabakera, dvije drvene muštikle, kesica za sitni novac, dva svežnja ključeva, dvije vizit karte, osobna karta u kožnom povezu, zatim, pramen kose male Višnje (koji je inače stajao u pjesnikovom novčaniku), te osam bilježnica – notesa otvorenih na karakterističnim mjestima izloženi su u ugaonoj vitrini desno od ulaza, iznad koje su, s lijeve strane, posljednja urađena Kranjčevićeva fotografija u skladnom drvenom ramu, a s desne, vitrina na zidu sa brojnim izdanjima njegovih djela.

Od 2003. do 2008. godine Kranjčevićeva radna soba prenesena je u zajednički izložbeni prostor zajedno sa dijelovima zbirke pisaca Kalmija Baruha, Petra Kočića i Hasana Kikića. Nažalost, zbog ograničenog izložbenog prostora ovom prilikom prezentovan je samo mali dio pjesnikove ukupne ostavštine sa vizuelno najrelevantnijim i najatraktivnijim eksponatima. Na izloženom radnom stolu se nalazi tintarnica od posrebnog gusa sa četiri pera za pisanje, posušilo, te nekoliko knjiga iz pjesnikove biblioteke. Uz radni stol priložen je i Kranjčevićev štap za hodanje. Drvena stalaža poslužila je za smještaj knjižnice u svom integralnom broju i obliku na čijim policama su smještene i nevelike figure Šenoe, Getea, Šilera i Petrarke, a lijevo do radnog stola nalazi se pjesnikova gipsana bista, rad Marina Studina iz 1923. godine kao i dvije nevelike stalaže sa dvadesetotomnim njemačkim leksikonom na policama, keramičkoj vazi i čajnoj šoljici na vrhu, te ukrasno ukoričenim časopisima koje je pjesnik sakupljao ili uređivao tokom svog života, uz koje se nalazi poznati dvotomni *Album zaslužnih Hrvata XIX stoljeća* Kranjčevićevog prijatelja Milana Grlovića. U sredini, iza stola je gipsana bista *Cave criticum*, nepoznate osobe na visokom drvenom pijedastalu, rad Rudolfa Valdeca. U prostoru je i stilski stolić sa mermenom pločom koji stoji odvojeno, neposredno uz radni stol, a u pozadini, s lijeve strane smještena je jedna vitrina sa pjesnikovim bilježnicama, rukopisima i jednom fotografijom. Na zidovima iznad i lijevo od stola stoji 11 umjetničkih slika koji tvore sastavni dio pjesnikove zbirke. Na desnom zidu nalazi se uokvirena fotografija Kranjčevićevih roditelja, kao i posljednja pjesnikova fotografija većih dimenzija uramljena u drveni okvir. Ostatak eksponata iz prostornih razloga nije mogao biti uklopljen u ovaj novi ambijent, te su ostale u sastavu zbirke koja je smještena u depou Muzeja.

Negdje u svibnju mjesecu 2008. godine iz sarajevskog HKD "Napredak" dolazi inicijativa da se, u okviru Kranjčevićeve obljetnice, pomogne u obnovi, konzervaciji i daljnjoj prezervaciji pjesnikove spomen sobe, te se u narednom periodu pristupilo detaljnom restauriranju svih eksponata koje tvore Silvijevu sobu: radni stol, stolica, stalaža za knjige, statue, kipovi, vaze, umjetničke slike, dva ćilima, mastionica sa četiri pera, posušilo, štap za hodanje, šolja za čaj od porculana, gusle, dvije preslice, dvije police, mramorni stolić i dr. Pored toga, potrebno je bilo sanirati i pojedini iz osobne

pjesnikove knjižnice, kao i ostali knjižni materijal koji je vremenom pretrpio određena oštećenja. Za ove poslove angažirani su eksperti iz Zemaljskog muzeja BiH i Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH koji su pristupili poslu stručne revitalizacije i sanacije eksponata iz radne sobe. Za tu priliku Radna soba je ponovo vraćena u donje prostore Muzeja kako bi svojom zasebnošću i intimnom cjelinom bila na adekvatan način prezentovana svim zaljubljenicima u Kranjčevićevu poetsku riječ i njegovu osobnu ostavštinu. Nakon par mjeseci intenzivnog rada na obnovi i zaštiti materijalnih detalja iz zbirke pristupilo se postavci eksponata. Svaka od prethodnih postavki je predstavljala modifikovanu instalaciju, što znači da izložbena ekspozicija nije bila autentična, s obzirom da nije ni moguće rekonstruirati inventar sobe onako kako je bilo postavljeno izvorno u Kranjčevićevom domu. Tako se i ovaj put moralo pristupiti uslovljenom namještanju spomen sobe zavisno od modaliteta i mogućnosti koje pruža prostor u koji će se soba smjestiti. Međutim, dvije prostorne cjeline prilično su prilagodljive jer se sastoje iz dva zasebna totala, izdignuta na dva nivoa, čime je omogućeno izdvojiti pjesnikovu radnu sobu od drugog formalnog dijela izložbe u kome je naglasak stavljen na rukopise, dokumente, prepisku, fotografije, slike, izdanja njegovih knjiga i neke osobne predmete, a da sve, opet, čini jednu skladnu povezanu cjelovitost. Ono što je najvažnije na ovom postavu jeste činjenica da su izloženi eksponati originalni, dobro očuvani, detaljno restaurirani i vizuelno privlačni, što je, na kraju krajeva, i osnova muzeološke djelatnosti.

Radna soba izložena je na uzdignutom dijelu prostorije, odijeljene niskom drvenom ogradom. U lijevom uglu se nalazi visoka zidana peć od tzv. "lončića", što je uobičajeni dekorativni detalj u građanskim kućama s kraja XIX i početka XX stoljeća. Sama peć nije dio originalne postavke već je naslijeđena sa ambijentom i općim prostorom prilikom useljenja Muzeja u objekat, ali se svojom ljepotom i pristalošću sasvim adekvatno uklopila u ukupni tematski ambijent. Gornjom etažom dominira pjesnikov pisalični stol od hrastovine sa zelenom platnenom podlogom, ukrasnom ogradom koja je ivičila gornju, lijevu i desnu stranicu stola, pet ladica i drvenom stolicom sa sjedalom i naslonom od bambusa. Na stolu stoji mastionica od gusa sa četiri pera, kao i mesingano posušilo sa upijajućim papirom na dnu. Uz radni stol je prislonjen pjesnikov štap za hodanje. Dvije nevelike stalaže sa dvadesetotomnim njemačkim leksikonom na policama, te ukrasno ukoričenim časopisima koje je pjesnik pedantno sakupljao ili uređivao tokom svog života, uz koje je priložen poznati dvotomni *Album zaslužnih Hrvata XIX stoljeća* Kranjčevićevog prijatelja Milana Grlovića, nalaze se uza zid pored pisaćeg stola. Na jednoj stoje mermerne figurice Getea, Šilera i Petrarke, na drugoj bronzana bista S. S. Kranjčevića, rad kipara Marina Studina iz 1923. godine koja je, dakle, naknadno pridodata zbirci. U prostoru su i dva stolića, jedan sa mermernom pločom, stilski, na kome leži keramička vaza i drugi, manji, drveni na kome je postavljena bista Augusta Šenoa. U lijevom kutu, pored stola je gipsana bista *Cave criticum*, nepoznate osobe na visokom drvenom postolju, rad kipara Rudolfa Valdeca. Na samom vrhu uza zid nalazi se drvena rafa sa pjesnikovom šoljom za čaj od porculana, guslama i dvjema preslicama. Na zidovima su obješene umjetničke slike koje je Kranjčević kupio ili dobio na poklon u periodu 1892-1908. Tu su, prije svega, pjesnikova rodna kuća u Senju, ulje na platnu, slikana 1908. slikara Krzislava Eleza, *Pejzaž iz Senja*, akvarel, 1908. Mane Krnića; i *Seoska crkva*, akvarel, 1895. Klementa Crnčića; zatim slijedi nekoliko slika umjetnika Meneghela Dinčića: tu su *Ribari*, 1892. i

Pijaca, obje crtane tušom na kartonskoj podlozi, zatim, *Pejzaž iz Sarajeva*, akvarel, 1906., te *Marina*, ulje na platnu, 1892. kao i slika *Venecija*. Pored ovih još su izložene i dvije gravire A. Webera pod nazivom *U lancima* i *Hrist*, zatim, *Tvrđava na moru*, crtež tušom, 1906. Tomislava Krizmana, kao i gipsani reljef fra Grge Martića nepoznatog autora. Tu su još i dva rama sa medaljonima (muški i ženski lik, te dva muška lika) na kartonu, reprodukcije francuskih majstora, kao i uramljena fotografija Kranjčevićevih roditelja. Desno od stola na zidu nalazi se, također uramljena, posljednja Kranjčevićeva fotografija urađena za života. U donjem dijelu smješteno je pet vitrina sa pjesnikovim knjigama, bilježnicama, rukopisima i osobnim predmetima. Na četiri ustakljena panoa predstavljene su kopije pojedinačnih i grupnih fotografija, rukopisa i osobnih dokumenata, posebno retuširanih i digitalno obrađenih za ovu priliku. Na dvije drvene zidne podloge instalirano je šest fotografija Kranjčevićeve radne sobe iz raznih perioda, kako ona prva iz 1896. godine koja prikazuje točan položaj radne sobe u domu Kranjčevićevih, one iz Zemaljskog muzeja BiH u kojem se nalazila u periodu od 1909. do 1948., pa do par fotografija dotadašnjih različitih postavki iz Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH. Na jednoj strani zida nalaze se i dva glasovita Kranjčevićeva reljefa u bronzi i gipsu, rad kipara Ivana Meštrovića, na kojima se već može primjetiti bolesnička tegoba i osobna pjesnikova pasija, s obzirom da su reljefi urađeni tokom Silvijeveg bolovanja u Beču pred sam kraj života²¹³. U dnu prostorije smještena je i drvena stalaža sa cjelokupnom knjižnicom na čijem vrhu stoji vaza od terakote. Na podu gornje i donje etaže leže dva orijentalna ćilima, koja je pjesnik toliko volio, čak i spominjao u nekim pismima. Od posebnog značaja je i novo osvjetljenje koje je usmjereno ka detaljima iz spomen sobe, čime je, bukvalno, bačeno više svjetla na Kranjčevićevu ostavštinu, čineći je pristupačnom svim ljubiteljima njegove poetske riječi. I ovu postavku prati katalog koji se dijeli zainteresiranim posjetiteljima. Publikacija je manjeg obima i formata i obuhvaća sve aspekte vezane za spomen sobu. Od prigodnih tekstova tu je studija novinara i književnika Ivana Kordića *Silvije, snažni vrutak – vrulja*, koja daje jedan opći presjek Kranjčevićeve pjesničke poetike, zatim, tekst Ele Kranjčević *Silvijeva soba* iz 1909. godine koji daje jedan toplo-bolni opis Silvijeve radne sobe i biblioteke iz perspektive njegove udovice, kao i žala za rastankom od toliko dragih i bliskih stvari, te tekst autora izložbe Nedima Mušovića o istorijatu pjesnikove sobe u proteklih stotinjak godina. Katalog krasi fotografije spomen soba iz raznih perioda, kao i trenutni smještaj, zatim pojedinačne i grupne fotografije, naslovnice, rukopisi i dr.

Početakom 2016. godine povodom obilježavanja 55 godišnjice od osnutka Muzeja donacijom Veleposlanstva Kraljevine Norveške u Sarajevu revitaliziran je, obnovljen i modernizovan prostor dijela muzejskog objekta uključujući i dio u kojem se nalazi Silvijeva radna soba. Tom prilikom je uvedena nova rasvjeta, nabavljene su nove vitrine u koje se smjestila probrana građa, jedan dio ekspanata je digitaliziran i vizuelno predočen na novi način, ispisane su nove tekstualne upute, a manji radovi su poduzeti i na modificiranju unutrašnjosti prostora, iako osnovna postavka pjesnikove sobe nije pretrpjela značajnijih preinaka.

---

213 Ivan Meštrović je redovno posjećivao bolesnog Kranjčevića u Beču 1906. i 1907. godine i bio mu na usluzi u tom periodu. Te susrete spomenuo je Silvije u mnogim pismima, a Ilija Kecmanović je o njima napisao članak *Bolesnog Kranjčevića u Beču posjećivao je i Ivan Meštrović* objavljen u listu Korijen, 1959, V,1-2, str. 43-45. (Op. aut).

3. Biblioteka

Od svih eksponata u Kranjčevićevoj zbirci najugodnija je, kroz period od jednog stoljeća, bila vrijedna i bogata pjesnikova biblioteka koja je, prema popisu Ele Kranjčević iz svibnja 1909. godine sa časopisima, leksikonima i rječnicima brojala tačno 701 naslov. Komparativnom analizom kartoteka iz Instituta za istraživanje Balkana i Muzeja grada Sarajeva lako je uočiti da neke izuzetno vrijedne raritetne knjige nedostaju. Među njima, recimo, Gundulićev *Osman* u tri sveska iz 1826. godine, zatim, Marulićeva *Judita* iz 1901., *Ilijada* u prijevodu Tome Maretića iz 1905., iznimno vrijedno *Sveto pismo* na latinskom jeziku iz 1648. godine i druge. U očuvanoj dokumentaciji se, nažalost, ne nalazi primopredajni akt Zemaljskog muzeja iz 1949. godine kada je zbirka preseljena u gradski Muzej, pa stoga nije moguće adekvatno ustanoviti u kom su periodu knjige otuđene. Revizijom pjesnikovog inventara iz 1964. godine, prema popisu Kranjčevićeve udovice, nedostaje 97 naslova (ukupno 109 knjiga).

Sama biblioteka Silvija Strahimira Kranjčevića, stručno birana, sadrži najznačanija djela europske književnosti, bilo da je riječ o recentnoj ili klasičnoj literaturi. Najčešće su to njemačka izdanja, a brojna su originalna, prva izdanja. Kao svestrana ličnost, Kranjčević se interesirao za razna polja znanosti i kulture, pa je tako u popisu biblioteke svog supruga gospođa Ela knjige selekcionirala u petnaest grupa: filozofija, povijest, zemljopis, etnologija, prirodnoznanstvo, pedagogija, zbirke narodnih pjesama i pripovijedaka, hrvatska literatura, ostale slavenske književnosti, njemačka literatura, romanske književnosti, engleska i nordijska literatura, rječnici, te preostala bibliografija i periodika. Postoji, naravno, i primjerenija sistematizacija bibliotečkog fonda, ali Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH je zadržao ovu, koju je uspostavila Ela Kranjčević, pa su stoga knjige i složene upravo tim redom. Tako je ostalo do danas.

Najvrjednije knjige u zbirci su svakako one iz oblasti književne beletristike. Od engleskih pisaca tu su zastupljeni Šekspir, Bajron, Šeli, Goldsmit, Darwin, Džordž Eliot, Lok, Bakl; od ruskih Puškin, Ljermontov, Gogolj, Tolstoj, Dostojevski, Čehov, Gorki, Turgenjev, Njekrasov, Aleksejev; od mađarskih pisaca zastupljen je Petefi; od Francuza Molier, Rasin, Volter, Balzak, Zola, Dode, Flober, Mopasan, Merime; od Italijana prisutni su Dante, Manconi, Tomaseo, Petrarka, Leopardi; od skandinavskih pisaca Andersen, Ibzen, Lagerlof, Bjornson; grčki klasici su zastupljeni Homerom, Aristotelom (i to izdanja tiskana u Zagrebu 1869. godine), Sofoklom (tiskano u Beogradu 1865. godine); od čeških pisaca tu su Rakita, Tomek Vaclav, Neruda, Krečlicki; od poljskih Kraslevski, Mickievič, Sijenkijević; od Nijemaca nalaze se djela Getea, Lesinga, Hegela, Šilera, Kanta, Šopenhauera, Lenaua, Bidnera, Rankea, Vebera; od slovenačkih književnika tu su Gregorčič, Prešern i Aškenc sa prijevodi- ma na hrvatski i njemački jezik, a od Španskih autora zastupljeni su Servantes i Kalderon de la Barka. U zbirci se nalazi i nekoliko različitih izdanja Biblije na raznim jezicima koja je, po Kranjčevićevom osobnom priznanju, bila njegovo glavno vrelo poetske inspiracije i nadahnuća.

U cjelokupnoj knjižnici najbrojniji su hrvatski, srpski i bosanskohercegovački autori, među njima i Kranjčevićeve kolege i saradnici od kojih su mnogi surađivali u listu "Nada" čiji je Kranjčević bio urednik, ali i oni stariji, klasični pisci sa južnoslavenskih prostora. Tako neke knjige sadrže i

posvete samih autora što zasigurno svjedoči o vezama samog Kranjčevića sa savremenima iz raznih zemalja Habzburške monarhije, ali i šire.

Od publikacija hrvatskih književnika tu su: Reljković, Mažuranić, Šenoa, Demetar, Harambašić, Radić, Dukat, Badalić, Deželić, Hranilović, Kukuljević, Lovrić, Marković, Nemčić, Trnski, Gundulić, Viktor Car Emin, Dežman, Ćipiko, Đalski, Kozarac, Leskovar, Novak, Tomić, Vidrić, Nazor, Vojnović, Marulić, Preradović, Begović, Matoš i drugi.

Od srpskih i crnogorskih pisaca u biblioteci su zastupljena djela Sremca, Karadžića, Matavulja, Stankovića, Popovića, Lazarevića, Njegoša, Ilića, Kostića, Savića, Ostojića, Ljubiše, Daničića i drugih. Tu su i brojne publikacije o srpskim narodnim pjesmama, usmenoj poeziji, te knjige iz oblasti etnologije, povijesti, gramatike, leksikologije, kao i mnogobrojni rječnici i leksikoni raznih profila.

Među najzastupljenijom grupacijom publikacija su djela autora iz Bosne i Hercegovine. Tu su djela Bašagića, Miličevića, Hadžića, Mulabdića, fra Grge Martića, Ivana Frane Jukića, Tugomira Alaupovića, Milakovića, Šantića, Ćorovića, Stefanovića, Kurta, Lepušića i mnogih drugih. Kranjčević je pokazivao posebno interesovanje za narodnu književnost naroda Bosne i Hercegovine, ali i za njenu burnu povijest, etnologiju, leksikologiju, zemljopis, arhitekturu i umjetnost o čemu svjedoče i naslovi sa srodnom tematikom. Djela autora iz Bosne i Hercegovine uglavnom su tiskana u Tuzli, Sarajevu i Mostaru, što im daje posebnu i opću vrijednost s obzirom da je Bosniaca velikim djelom uništena u posljednjem ratu 1992-95.

Kranjčević je vrlo pedantno i detaljno prikupljao gotovo svu recentnu periodiku svog podneblja i vremena, pa tako njegova biblioteka sadrži komplete kao i pojedinačna godišta časopisa "Nada" (latinično i ćirilično izdanje), zatim, "Hrvatska vila", "Hrvatska misao", "Savremenik", "Prosvjeta", "Vienac", "Život", "Pobratim", "Zvono", "Behar", "Novi vijek", "Srđ". Osim listova i časopis tu su rječnici hrvatsko-njemačkog jezika, te srpskog, slovenačkog i ruskog jezika, brojna izdanja Hrvatskog pravopisa, nekoliko atlasa, ali i djela iz povijesti, zemljopisa, pedagogije, etnologije, filozofije i trgovine.

Najstarije knjige u knjižnici su već pomenuto *Sveto pismo* na latinskom jeziku iz 1648. godine, koja je, na žalost, otuđena, i *Dramatische Gedichte* Petera Metastasia iz 1775. godine pisana gotikom, što govori i o Kranjčevićevoj bibliofilskoj sklonosti. Inače, skoro na svim knjigama i časopisima je Kranjčevićev svojeručni potpis mastilom, a njegove bilješke, utisci o djelu, komentari, pisani, uglavnom, grafitnom olovkom, nalaze se na brojnim marginama.

Većina knjiga je u tvrdom, veoma kvalitetnom kožnom, platnenom ili kartonskom povezu ukrašen klasičnim dizajnom. Knjige čiji su povezi i korice vremenom teško oštećeni zamjenjeni su crvenim i sivim kartonskim povezom šezdesetih godina prošlog stoljeća tokom prvog perioda postojanja Muzeja. Urađeno je to u najboljoj namjeri u vidu konzervacije i prezervacije publikacija, ali su time, nažalost, izgubile klasični autentični izgled degradirajući, u muzeološkom smislu, originalnu vrijednost i vizuelnu atraktivnost.

Od izdanja Kranjčevićevih djela u biblioteci se nalaze *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1898., *Tr-*

zaji, Tuzla, 1902., i *Pjesme*, divot izdanje, Zagreb, 1908., zatim, brojna pojedinačna tiskana izdanja njegovih pjesama, te *Izabrana djela* izdata neposredno nakon pjesnikove smrti. Nažalost, nedostaju *Bugarkinje*, Kranjčevićev pjesnički prvijenac, tiskan u Senju 1885. godine, u nakladi senjskog knjižara Marijana Župana, iako se nalazio na prvobitnom popisu gospođe Ele. U zbirci se nalaze brojne publikacije, antologije, zbornici ili izabrana djela, sa izborom iz njegove poezije izdatih u dugom periodu nakon njegove smrti, kao i obimna kritičko-teorijska literatura o Kranjčevićevom životu i djelu.

4. Rukopisi

Među mnogobrojnim rukopisima, naravno, ističu se vlastoručno napisane pjesme, kao i nekoliko proznih uradaka koje je Silvije uredno i pedantno ostavljao nakon objavljivanja. To su listovi pisani crnim mastilom na žutim papirima, ispisani krasopisom i bez prepravki, križanja i ostalih tekstualnih anomalija. Tu je i osam malih bilježnica u kožnom i platnenom povezu u kojima je Kranjčević, pored proze i poezije, zapisivao kritičke i intimne bilješke u vezi sa pročitanim knjigama, te citate i komentare iz raznih publikacija, pisanih tintom i to uglavnom na njemačkom jeziku, što je posebno interesantno. U jednoj svesci su zapisana imena učenika I_a razreda sa ocjenama iz zemljopisa koji je Kranjčević jedno vrijeme predavao, a u drugoj adrese raznih liječnika iz Beča sa kojima je pjesnik kontaktirao povodom svoje bolesti. U ovim bilježnicama nema rukopisa pjesama i beletrističke proze, međutim, vrijednost im je u dokumentarnosti i obilju autobiografskih podataka značajnih za upoznavanje i bliže sagledavanje pjesnikovog života i djela.

Jedna bilježnica, format školske sveske, datirana 29. X 1884. godine sadrži brojne rukopise varijanti pjesama, ali i prvi čin dramskog teksta sa povijesnom tematikom *Fra Antonio – Tragedija senjske borbe za slobodu* koji je i ostao u fragmentu. Bilježnica iz 1890. pisana u Bijeljini, uglavnom olovkom i mastilom, sadrži pjesme koje su tiskane u časopisu “Vienac” prije 1890. godine, a potom i u *Izabranim pjesmama* 1898. Bilježnica sa pjesmama nastalim 1905. i 1906. godine, tj. u vrijeme kada je pjesnik već teško bolestan, pune su ispravki, dopisivanja, križanja i popravki. U ovoj bilježnici se nalazi i poznata pjesma *Na pučini*, objavljena 1906. godine u časopisu “Savremenik”, a potom, izmjenjena, u poshumno objavljenoj zbirci *Pjesme* iz 1908. godine.

Rukopis iz Kranjčevićevog pjesničkog prvijenca *Bugarkinje* pisan je pojedinačno na listovima neuobičajeno velikog formata, i to bez ispravki, što ukazuje da se radi o konačnom prijepisu spremnom za tiskanje. Među očuvanim rukopisima su i 34 pojedinačne pjesme, pisane crnim mastilom na po jednom listu papira, kao i šesnaest listova dramske proze pod radnim naslovom *Čin I* jednog od pjesnikovih scenskih fragmenata. Kranjčevićevi prijevodi djela Hajnriha Hajnea pod naslovom *Ata Trol* također su u rukopisu, kao i prijevod djela Karmen Silve pod nazivom *S puta nevolje*, pisan mastilom i tiskan u “Nadi” između 1895. i 1896., te posthumno u časopisu “Hrvatska zajednica” 1909. godine. U rukopisu je ostao sačuvan i članak *Postanak i razvitak hrvatskog pjevačkog društva “Trebević”*, pisan na devet listova.

Od velikog broja očuvanih pisama ističu se 253 pisma, 62 karte i 7 telegrama razmjenjenih

između Silvija i Ele, zatim prepiska između S. S. Kranjčevića i Josipa Milakovića, kao i Kranjčevića i uredništva “Nade”, te ostala mnogobrojna korespondencija pjesnikovih prijatelja, kolega i suradnika, kao svjedočanstvo intenziteta jednog života.

5. Dokumenti

Od dokumentarističkih eksponata, njih oko pedesetak, u Kranjčevićevoj zbirci se, između ostalog, čuvaju pjesnikova gimnazijska sjedodžba “prvog reda” Kraljevske gimnazije u Senju, zatim, vjenčani list Silvija i Gabrijele Ane Kašaj iz 1898. godine, krsni list kćeri Višnje iz 1904. godine, pjesnikov smrtni list i mnogobrojne osmrtnice, te diplome, svjedodžbe, spomenice, imenivanja, razrješenja, premještaji, molbe, vizit karte, čestitke, telegrami podrške, potvrde (poput one o završenom učiteljskom tečaju ili o volontiranju), putni nalozi, prisege i ostali raznovrsni službeni dokumenti uredno prikupljeni i sačuvani.

Zaključak – epilog

Razne izložbene postavke i Radnu sobu S. S. Kranjčevića do sada su posjetili mnogobrojni poštavaoci njegove poezije, snimale su je brojne televizijske ekipe iz BiH i regiona, a njeni dijelovi nalaze se eksponirani na nekoliko internetskih stranica. Predstoji još, sukladno preporuci Ele Kranjčević, izvršiti konzerviranje najoštećenijih rukopisa, pisama i dokumenata iz pjesnikove ostavštine kako bi se ove dragocjenosti sačuvale i tako bile na usluzi narednim pokoljenjima. Nažalost, nedostatak finansijskih sredstava i neriješen formalno-pravni status Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH prolongirao je na neodređeno vrijeme ove prezervatorske aktivnosti.

Kada ovako vrijedan književni i dokumentarni materijal promjeni više vlasnika, pri tome uzimajući u obzir tri devastirajuća rata na ovim prostorima, onda je, nažalost, za očekivati da neki eksponati nedostaju ili su oštećeni. Tako je u ratu 1992-95. otuđena pjesnikova osobna violina sa futrolom, bilježnica sa svojeručno napisanim pjesmama iz zbirke *Trzaji*, te nekoliko rukopisa, koji su pred sami rat, prilikom jedne manifestacije, bili izloženi u Domu pisaca u Sarajevu odakle su, na žalost, nepovratno odneseni. U zimu 2005. godine nakon jedne provale ukradeno je sedam slika iz Kranjčevićeve zbirke kojima se do danas nije ušlo u trag. Ostatak materijala je dobro pohranjen i čuvan u depou Muzeja.

Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH se aktivno uključio u projekat zaštite, digitalizacije i daljnje elektronsko-internetske popularizacije ostavštine Silvija Strahimira Kranjčevića, koju je pokrenuo i realizirao CARNet i Filozofski fakultet Družbe Isusove iz Zagreba na čelu sa profesorom Danielom Miščinom. Izvršeno je digitalno fotografiranje i skeniranje čitave arhivske građe iz Kranjčevićeve zbirke u studenom 2000. godine, koja, ujedinjena sa pjesnikovom građom pohranjenom u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, te onom u Državnom arhivu u Zagrebu, čini jedinstven multimedijalni model informacijsko-tehnološke prezentacije pjesnikove ukupne baštine

na široko rasprostranjenim i dostupnim medijima. Konačnim realiziranjem ovog projekta cjelokupno Kranjčevićevo materijalno nasljeđe postaje dostupno cijelom svijetu.

Stotinu godina od smrti Kranjčević svojom općom pojavom ne prestaje plijeniti pažnju svakog od nadolazećih naraštaja, ostajući neprolaznijim čak i od čitavih literarnih pokreta nastalih nakon njegovog životnog odlaska. Njegovo lirsko djelo i njegovo univerzalno mjesto u književnoj povijesti, bilo da je riječ o hrvatskoj, bosanskohercegovačkoj ili općoj južnoslovenskoj literarnoj periodizaciji, je višestruko vrednovano, validno ocijenjeno i stručno valorizovano sa najviših mjesta kritičko-teorijske misli kulturnog i akademskog promišljanja. Vrijeme pokazuje da on nije bio samo literat svoje generacije i njezinih specifičnih odlika, već svoj put nastavlja i danas, djelujući kao lirik čija riječ svakim svojim slovom krijepi i djeluje kao nemjerljivi spomenik koji zaslužuje da bude relevantno sagledan sa svih strana. Tako on ostaje pjesnikom koji, ne samo svojim pojedinim ostvarenjima, nego upravo svom svojom zaokruženom cjelinom i svojom ukupnom individualnom poetikom s uspjehom odolijeva varljivom fenomenu vremena, ostajući sveprisutan i čitavo stoljeće poslije.

The poet's legacy

ABSTRACT

This paper deals with the presentation and description of comparative links between the Museum with specific literary orientation in a general social and culturological sense, with emphasis on one individual museum collection and the legacy of the poet.

It shows the following: the beginning of the creation of the Museum of Literature and Theater Arts of Bosnia and Herzegovina, short biography of Silvije Strahimir Kranjčević, history of Kranjčević's archives, manuscripts, correspondence, photographs, documents and personal objects, Kranjčević's memorial room, various locations of Kranjčević's memorial room, a description of individual exhibits from Kranjčević's collection, a description of Kranjčević's Workshop's inventory and digitalization and internet popularization of Kranjčević's legacy.

Keywords: Silvije Strahimir Kranjčević, Ela Kranjčević, memorial room, library, legacy digitalization

Opreke u Kranjčevićevoj poeziji nesvodive na „zajednički nazivnik“

Sažetak

Hrvatska književna kritika i povijest bavila se je Kranjčevićem zdušno i izdašno u širokom rasponu međusobno ne posve uskladivih tonova. Temeljni prijepor bio je na planu ideja, zbog njihove predominantnosti.

Izražajno-stilski sloj razumijevalo se poglavito intuitivno i „impresionistički“, a semiotički sloj diskurzivno-analitički. Književni i interdisciplinarni stručnjaci nalazili su za ovaj drugi sloj razna izvorišta. Veličana je Kranjčevićeve modernost, kritika društva, „naprednost“... Sa suprotne strane, isticana su u njegovim stihova „tradicionalna“ i biblijsko-kršćanska uporišta i nadahnuća. Katoličkoj kritici smetalo je narušavanje kršćanske slike svijeta. No unatrag posljednjih desetljeća pojavio se je i niz ozbiljnih pokušaja „re-kristijanizacije“ toga samosvojna Senjanina nemirna i nesretna duha. Jedino što kod Kranjčevića nije bilo prijeporno zacijelo je njegov pozitivan odnos, pun idealističke ushićenosti, prema hrvatskoj domovini, i zavičaju, te socijalna i intimna lirika.

U pjesmama udaraju u oči međusobno oprečni ili teško uskladivi dijelovi i aspekti. Pomnim čitanjem uočavaju se brojne pukotine na semiotičkoj i poetičkoj razini. „Supstanciju“ Kranjčevićeve pjesništva možemo razumjeti i percipirati jedino ako ga razumijevamo i doživljavamo kao skup parova protuslovlja koje se ne može svesti na „zajednički nazivnik“. Čini se, naime, kao da se je i Kranjčevićev ego uvelike raspadao, a njegova osoba bivala uvlačena u nutarnje diskrepancije kada je on – suočen s religioznom krizom, moralnom panikom i epistemološkim imperativom – pokušao, u procijepu između pesimizma i vitalizma, pronaći i u stihovima izraziti svoje vlastite temeljne odgovore. Zrcalo u kojem je promatrao sebe i svijet bilo je već uvelike razbijeno.

Ključne riječi: S.S. Kranjčević, pjesništvo, protuslovlja, vjera, tradicionalizam, modernizam

Uvod

Kranjčević je nedvojbeno hrvatski pjesnički velikan i prijelomna točka između tradicionalizma i modernizma, kao dostojan „slikar“ svijeta u nestajanju i ujedno „navjestitelj“ svijeta u nastajanju. U tumačenju toga pjesništva poznat je širok spektar pristupa. Razilaženja su uočljiva u pogledu razumijevanja (osobito idejnog) profila i naguća toga pjesništva, primjerice u pitanju odnosi li prevagu religioznost ili skepticizam, društveni aktivizam ili intimizam, objektivizam ili subjektivizam, (formalni) tradicionalizam ili (sadržajni) modernizam... Među najnovijim interpretacijama svakako je nezaobilazno i, po primijenjenom filozofsko-hermeneutičkom ključu po kojem se iznova uspostavlja čvrsta točka „jedinstva u različitosti“, osobito smjerokazno istraživanje Daniela Miščina, pri kojem je filološku i metodu pomnog čitanja primijenio u kombinaciji s određenim filozofskim tumačenjem.²¹⁴

Neprijeporno je da je veliki sin Senja i hrvatskoga naroda usmenu i pisanu pjesničku i spoznajno-du-

²¹⁴ Misli se osobito na rezultate sabrane u knjizi: Daniel Miščin. *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*. Zagreb, 2004.

hovnu baštinu integrirao u vlastito doživljavanje *sebe-i-svijeta* te u svoj pomno izgrađen, sugestivan, patetičan i proročki intoniran izraz. No on je ujedno otvarao perspektive koje su sve to narušavale i dovodile u pitanje. Novo doživljavanje *u-sebi-razdrtog* i *svijetu-suprotstavljenog* pjesničkog subjekta narušavalo je njegovu prethodnu, za narod instruktivnu funkciju *poetae vates* u univerzumu svim razumljiva pjeva koji u sebe inkorporira zajednički jezično-tradicijski, stilski, svjetonazorski, aksiološki, etički i estetički okvir odnosno sustav zajedničkih vrijednosti, kriterija, ukusa i ciljeva.

Sada, kada je značenje toga pjesništva u dijakronijskom smislu uglavnom osvijetljeno i utvrđeno, dijelom i zbog razumljive potrebe intelektualnih pregalaca da se ono ucjelovi u nacionalni i širi umjetničko-kulturalni i povijesno-nacionalni slijed i kontekst, već obrađen teren otvoren je za provjeravanje i propitivanje utvrđenoga. Vidljive su i dalje brojne unutarnje opreke. One su što pokazatelj unutarnjih pjesnikovih amplituda, mijena i kriza, što znak i znamen njegova doba, što fenomen koji ima općeljudski značaj.

1. Vjera i nevjera

Pokazatelji kršćanske vjere razasuti su po Kranjčeviću pjesničkom djelu. Dovoljno je spomenuti nekoliko naslova da se ta tvrdnja potkrijepi: *U slavu pedesetgodišnjice Leona XIII.*, *Pjesma svetom Franji*, *Golgota*, *Mir vam!*. No takve se pjesme nižu naizmjenice s čak brojnijima pjesmama, strofama ili stihovima u kojima izlazi na vidjelo vjerska sumnja, kršćanstvu neprimjerena ironija, poneka jetka blasfemična misao, kao u pjesmi *Po pučini*, nastaloj dvije godine prije smrti, ili pak sklonost veličanju čovjeka naspram Boga. Epsko-lirska, refleksivno-alegorijska pjesma *Mojsije* nipošto nije samo religiozna pjesma, unatoč starozavjetnoj podlozi. Zaokupljena je temom odnosa božanskog i ujedno samo ljudskog vođe spram svjetine, koja je u stanju i najvećeg idealista dovesti do duboke sumnje u smisao svakog pothvata i time do krize smisla. *Iza spuštenijeg trepavica* sve je drugo nego potvrda i svjedočanstvo vjere, i ne samo vjere u božanski Promisao; u njoj se nazire zlokobna sumnja u božanski sklad i smisao svijeta, u dobrotu i ljubav kao principe života, u objavu i predaju, na koju kao da se aludira sintagmom „slatke bajala priče“. A *Eli! Eli! Lamâ azâvtani?!*, iako formalno kršćanska, kristovski-egzistencijalistička, zapravo je bolna ekspresija svojevrstne spoznaje „mrtvoga Boga“, nemoći Oca da potvrdi smisao žrtve vlastita Sina. Sve u svemu, u raznim aspektima očituje se dihotomija između vjere i duboke sumnje ili nevjere. Čak bi se reklo da je po izražajnoj snazi i učestalosti s vremenom jačao skepticizam, ili bar prodirao dublje od teizma. Do kosti će i današnjeg čitatelja prožignuti stihovi iz *Zadnjeg Adama*: „Na tvrdi led mu mrtva glava pada / Ko pitanje što odgovora nema“, ili: „Do neba gruda, ledena, golema! A pod njom spava kao luda sanja / Sve, što je bilo, da isprazno prođe / Bez glasna traga dokle opet dođe / Nov kaos mutni do – drugog izdanja!“

Kranjčeviću je blizak Krist kao „Sluga patnik“²¹⁵, ali čini se da mu je Uskrsnuli Krist, iako u nekim pjesmama pokazuje vjeru u njega, ostao dalek i prijeporan po kriteriju učinaka i posljedica toga božanskog događaja na povijest svijeta, na društva i na ljudska bića. Njegov realistički kriterij prepoznavanja učinaka uskrsnuća dovodio ga je u velike i mračne sumnje, drastično iskazane u spomenutoj pjesmi naslovljenoj posljednjim riječima Razapetoga na križu, u kojoj su i ova dva distiha: „Na Golgoti je umro i svijet za to znade, / A od te žrtve davne još ploda ne imade. [...] Prošetala se povijest u sramotničkoj halji, / I što smo nebu bliži, sve od neba smo dalji! / Na Golgoti je staro prelomilo se drvo, / Pokradoše mu čavle – i to je bilo prvo. [...] Badava tamjan mnogi i ponosni oltari, / Badava alem gori na kruni i tijari!“. Slična intonacija prožima osobito pjesmu „Dva barjaka“.

O objektivno mjerljivim učincima Kristove žrtve odnosno kristijanizacije naroda, društava i kultura moglo bi se i sasvim drukčije rezonirati. No u ovoj prigodi istaknuti je dovođenje u sumnju učinaka

215 Izraz „Sluga patnik“ izveden je iz Iz 53, 4-5; 7 – usp. fusnotu „g“ u Jeruzalemskoj Bibliji, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2004., str. 1124 – te je postao uvriježen kao jedan od izraza za Isusa Krista, napose za njegovu pashalnu žrtvu i za razumijevanje smisla i najdublje dimenzije njegova života kao utjelovljene Riječi, Sina Božjega, koji je ujedno i „Sin čovječji“ (zabilježen kod Dn 7,13-14 kao proroštvo, spominje se na desetke puta u svim četirima evanđeljima).

Kristova uskrsnuća na ljude i povijest. Takvo neprepoznavanje ili nepriznavanje božanske dimenzije i snage Uskrsnuloga nije ni čudno uzme li se u obzir da pjesnik nije stekao cjelovito poznavanje katoličke vjere i teologije, te da je čitao Renana, koji je poricao božansku narav Kristovu, svodeći ju na ljudsku. Povrh toga, općenito je ojačala sklonost empirijske provjere svih, pa tako i vjerskih istina. Kad je riječ o „iskusivosti“ plodova uskrsnuća, odnosno o „kraljevstvu Božjemu“ općenito, Kranjčević je polagao pravo na vlastitu odnosno na objektivnu provjeru. No Sv. pismo nije u tom pogledu tako jednoznačno. U izvješću Djela apostolskih navodi se ovo: „Bog uskrisi Isusa treći dan i dade mu da se očituje – ne svemu narodu, nego svjedocima od Boga predodređenima – nama koji smo s njime zajedno jeli i pili pošto uskrsnu od mrtvih. (Dj 10, 40-43)“ Ta dimenzija istine o uskrsnuću koje nije svima vidljivo, odnosno empirijski provjerljivo, kao što je i „kraljevstvo Božje“ poglavito duhovna, a tek onda socijalna ili povijesna zbilja, Kranjčeviću kao da je ostajala zastrtom.

2. Slika svijeta

Kod Kranjčevića na mnogo je mjesta prepoznatljiva biblijska slika svijeta i simbolika, od simboličke prvog i posljednjeg Adama, od Mojsija pa do Isusa na Kalvariji. Istodobno, ta je slika nerijetko narušena ili prošarana raznim mitološkim bićima, od likova iz grčko-rimske mitologije do vila iz poganske predaje ili do personifikacije pravde i drugih apstraktnih pojmova, primjerice u naslovnoj sintagmi *Pravda svijeta*, koja je mitski konstrukt izvan raspoznatljive slike svijeta. Pjesnička mašta i lektira odvlače pjesnika nerijetko u bajkovite predjele antičkog politeizma ili usmenih bajanja i vlastitih zamišljaja, pri čemu dolazi i do kolebanja između kršćanske i mitske, ili između realističke i alegorijske slike, odnosno između objektivne i subjektivne svijeta. To je povezano i s estetičkom (in) konzistentnošću.

3. Nacionalni romantizam i socijalni realizam

U pjesmi *Hrvatskoj* (1885.) njezin autor domovinu naziva „boštvom“, no u istoj pjesmi lamentira: „Ah, ta tebi ne bi mnogi od Hrvata / Dao ni da žila otopiš o vatri! [...] Komu li si majka? mareć tek za sebe, / Osim novca, sve je tvojoj djeci smiješno!“. Sudaraju se i tu, i drugdje, pjesnikov nacionalni romantizam i sentimentalizam sa socijalno-kritičkim realizmom i sarkazmom, sa spoznajom o u stvarnosti utilitarnoj svijesti „djece“ te iste domovine. No ta spoznaja ne priječi ga da iste godine u pjesmi *Bog i Hrvati!* klikne u budničkom finalu: „Pod barjak taj, / Za puk, za raj, / A uz nas Bog - - - / Da. Bog i svi Hrvati!“ Hrvate se idealizira kao apstraktnu, a s gorčinom kritizira kao konkretne pojave! Istodobno, pjesnik će otvoriti i dimenziju socijalnu, pa će u „pjesmi o slobodi“ naslovljenoj *Ej, na križ, na križ* ulogu pjesnika u narodu vidjeti oksimoronski, u dimenziji *compassija*: „Ja sit sam, jer mi braća nisu gladna!“

Povezivanje filozofsko-religijskog određenja sa socijalnim i političkim stremljenjem vidljivo je već u pjesmi *Radniku*, objavljenoj šest godina prije enciklike posvećene radničkom pitanju *Rerum novarum* Lava XIII., a koja je reagirala na zaoštavanje socijalne problematike u toj fazi sve nehumanijeg kapitalizma. Dublje nemirenje s realnim stanjima čovjeka i društva pjesnik pretače u utopijske slike, kojima nije moguće poreći nadahnutost prorokom Izaijom i ostalim starozavjetnim proricanjima kraljevstva Božjega. No dok kršćanstvo ne vjeruje da je ono u punini, ako uopće, ostvarivo na zemlji, u ovostranosti, nego ga razumije kao kompleksnu, primarno duhovno-personalnu zbilju koja – isključivo po Kristu! – prožima, ali nužno i nadilazi ovozemne, materijalno-stvarnosne zbilje, Kranjčević misli upravo na ovozemaljske realizacije utopijskih zamisli. On pritom većinom, bar ne u prvim dvama zbirkama, ne poriče izričito ni metafizičku dimenziju čovjekova bića, odnosno temeljnu ideju kršćanstva o raju na nebesima, no prema kraju života sve dublje sumnja i u imanentni i u transcendentni smisao sveg nastojanja.

4. Kritika društva i autonomija pjesništva

Tumačiti Kranjčevića kao kritičara društva odnosno društvenih i političkih odnosa, pa i domoljuba, samo po sebi ne bi ništa bitno reklo o vrijednosti njegova pjesništva kao umjetnosti, a znatno bi narušilo i njegovu umjetničku autonomiju i vrijednost, što je jedan od kriterija vrjednovanja pjesništva u dvadesetom stoljeću, a zacijelo i danas. I obrnuto: otkrivati autonomnu pjesničku vrijednost, a ignorirati „sadržaje“, pa i angažiranost u pjesme utkanu značilo bi previdjeti neke od bitnih strukturnih sastavnica toga pjesništva. I tu imamo dihotomiju, koja je još zaoštrenija postala u pjesništvu formalnog poklonika „čiste umjetnosti“, a istodobno velikog nacionalista i moralista, kao i S. S. Kranjčević, – A. G. Matoša.

Kritika društva prelazi kod Kranjčevića u kritiku ljudi i kulture, zatim u kritiku kozmosa, a prenosi se, većinom implicite, i na kritiku samoga Boga kao stvoritelja takva nesavršenog svijeta, ili kao njegova neodgovorna ili nemoćna uzdržavatelja. Takav svjetonazor pobuđuje malodušnost, koja tendira k pesimizmu, a ovaj nerijetko nalazi oduška u ironiji i paradoksu, satiri ili sarkazmu. Sve to zorno je i u ovim stihovima iz *Svijeta i pjesme* (1890.): „A kad pravda krutom šakom udara na vrata, / Peru ruke, igraju se Poncija Pilata. / Aj, čini se: svijet se vrti o sakatoj ruci, / Rađaju se za to janjci, da se hrane vuci, / I vijekom će da se gosti kurjačina sura; Hranila ga prije glupost, a danas – kultura!“ Unatoč takvim obeshrabrujućim spoznajama, pjesnikov iskonski vitalizam jest taj koji se odupire odustajanju.

U istoj toj pjesmi problematizirana je i uloga pjesnika u takvu svijetu. Najprije se kaže da je pjesma „uzdisaj... samo iz ljudskih grudi“, u kojim se riječima prepoznaje romantičarski naboj i naslućuje onaj ekspresionistički, a onda se odmah razmatra smisao pjesnika posve realističko-klasicistički i skeptičko-pasatistički: „Kazuj, pjesmo, da l' te tromo čovječanstvo treba. / Da l' te ono rado sluša trebajući hljeba? / Il si samo vijenac suhi s klasičkih grobova, / Jedna zvijezda ugašena davnijeh vjekova, / Jedna suza zaostala, slađa i bona, / Kad je čovjek na Olimpu gledao Apolona, / Kad na Pontu Jasonova ljuljala se lađa, / Pjeni se talas, gdje se Afrodita rađa? / Pa si danas, blijeda sjena one davne sanje...“ Tu je naznačeno predstojeće gubljenje značenja poezija, osobito profetske uloge pjesnika u konkurenciji s „opipljivim“ vrijednostima, koje je više desetljeća poslije toga Dobriša Cesarić oslikao intimno-lirski u pjesmi *Oblak*.

5. Od kolektivne k individualnoj svijesti

Svijest o tradiciji, identitetu i kontinuitetu, izražavan od početka, dobit će g. 1891. snažnu potvrdu u pjesmi *Pred knjigom povijesti roda moga*. Iako u njoj ima lirsko-subjektivnih tonova, moglo bi ju se kategorizirati kao izrazito „kolektivističku“: osoba crpi snagu i smisao iz pripadnosti kolektivu. No već jednu godinu nakon toga, 1892., taj će sentiment biti narušen, iako samo časomice, stihovima „Gorko je, gorko / Stajat uz odar vlastite volje:“ (*Ditiramb*). Pjesnik bi naime htio da zemlja cvjeta „Ljiljanom pravde, ružom slobode“, da bude „prvi svemirski alem / I prvi cvijet božije misli“. U tim riječima naslućuje se nešto bitno za Kranjčevića: htjeti da svijet bude bolji, pravedniji, ljepši, blagodatniji. U mjeri kojoj ta njegova fiksna ideja nije nailazila na potvrdu u zbilji, u toj mjeri jačat će i njegov individualizam nasuprot tradicijskoj kolektivnoj svijesti, i njegov subjektivizam nasuprot (realističkom) objektivizmu, no polazne relacije napetosti između jednoga i drugoga nikada ne će nestati. Niti se kod njega jedno moglo posve odvojiti ili prevladati od drugoga.

6. Snovi nasuprot zbilji

Povrh toga, neprijeporno je da Kranjčevićeva poezija uvelike proizlazi iz snova i snoviđenja, pa bili oni i onako naturalistički, no ujedno onako lirični i dirljivi kao što su u pjesmi *Iza spuštenijeh trepavica*. *Sjena sanje*, kako napisa u naslovu jedne pjesme, kao odraz uronjenosti u snove i maštanja svakako je bitna sastavnica te poezije, a i poezije uopće, koju se ne može pretvoriti odnosno reducirati na racionalan ili denotativan ili semantički iscrpiv izraz čovjekova razuma. Kranjčevićevi su stihovi čeda maštanja i dočaravanja, a ujedno i čeda realističko-analičkog spoznavanja. Kod njega se fan-

tazija sudara sa zbiljom, ideal s ostvarenjem, srce sa spoznajom, nada s beznađem, vjera s neverom, ljubav s razočaranjem, zanos s otrježnjenjem i rezignacijom. Intonacija mnogih mu pjesama manje je ili više pasatistička, gotovo melankolična, unatoč svoj usmjerenosti naprijed i kritičkoj racionalnosti. U spomenutoj pjesmi nailazimo i na ove stihove: „Ne, ne treba pjesme više, prošla joj je cijena, / Uminulo dječje doba 'spred zrelih vremena! / Ko da čovjek nema više ljubavi ni suza...“

7. Pjesnik srca i pjesnik razuma

Kranjčevićeva poezija ima izvore u dvama različitim izvorima, a to su srce i razum. On sam u pjesmi *Angelus* (1892.) kaže da će pjevati „samo onima, / što s mojim srcem nijemo uzdišu, / A bolujući tugom jednakom“, odnosno „onima, U kojih gori iskra ljubavi, / U kojih ima vatre božije...“ Taj pjesnikov bol, čak i onda kada je riječ o ditirambu, kao u ovom *Angelusu*, gotovo je lajt-motiv i zaštitni znak našeg pjesnika. Bez afektivnosti, bez sućuti i uživljanja, bez empatije, teško bi Kranjčevićeve pjesme mogle imati onu magičnu snagu koju imaju sve do danas. A opet, do te su mjere prožete idejnim nitima i ekstravertirane da bi bez njih i sama čuvstvenost, pa i liričnost, ostala bez svoje realističke protežnice i lanca njezinih tematskih polja. Ima primjerice u njima dosta pejzažnih motiva i ugođaja kao i primjerice kod Galovića, no za razliku od njega robusni Senjanin nije bio u stanju napisati čisto pejzažnu pjesmu lišenu makar koje eksplicirane, ili denotirane, ili društveno „angažirane“ misli. Dominantnost razuma osobito je vidljiva kada je posrijedi viši stupanj apstrakcije, primjerice u *Misli svijeta*, s nizom upečatljivih stihova nabijenih refleksivnošću, poput ovoga: „Il su lažni ideali, ili laže ovo doba; / Tko će otkrit ovu zvijezdu s ovu stranu našeg groba?“ U toj i takvim pjesmama i srce misli, a razum osjeća.

8. Ego naspram svijetu

Iako se dvije dominantne linije u ovom pjesništvu, koje se mogu označiti epsko-narativna ili romantičarsko-realistička te lirsko-ispovjedna, ili možda bolje: impresionističko-ekspresionistička, najčešće isprepleću, moramo ih razlučiti kao dva različita, pa i međusobno oprečna što misaono-duhovna, što književnotvorbena usmjerenja. Svoju prvu zbirku (*Bugarkinje*, 1885.) autor posvećuje Augustu Šenoi (iako ju je htio kao zdušni nacionalist-starčevićanac posvetiti 'Ocu domovine'), čime pokazuje svoje oslanjanje na preporodno-romantičarsku plejadu, iz koje izdvojimo još kao uzore Preradovića i Mažuranića, dakle pjesnike kod kojih osim idealističkog oduševljenja imamo i kombiniranje epskih i lirskih intonacija i pjesmovnih oblika. U uvodnoj pak pjesmi te iste zbirke, *Uspomeni Augusta Šenoe*, autor kazuje: „Na javi snivah, u sanku sam bdio. / Tajnovit dah sve nosio me hitra / U krilo majke, sad iz krila njena; / Baš tako perce na lahorku titra / I dršće grana vjetrom polomljena.“ U toj odi Šenou naziva „genijem“, pojmom amblemskim za romantizam, dakle velikanom po kojem se svijet posvećuje, čak spašava, te ujedno naznačuje moralno-religioznu dimenziju svoga snivanog budućeg djela: „Ah, daj, da i ja na toj stazi mojoj / Božanstvu s grijeha ne budem si kriv; / Nek duh se misli uvijek klanja onoj: / Vilovat dovijek, ili mrtvovat živ!“

U toj posljednjoj antitezi: „vilovat – mrtvovat“ potvrđuje još jedno svoje cjeloživotno nagnuće: ne miriti se s realnim stanjem kakvo je zatekao, jer bi takav stav značio duhovnu smrt. Nazire se već u tom zametku budućega nešto više, u odnosu na sliku svijeta, od romantičarskih velikana koje je čitao, kao što su Heine i Goethe, Byron ili Puškin. Osjeća se tu nutarnji poriv za snažnijim suprotstavljanjem lirskog subjekta, odnosno *ego*-a ne samo stanju svijeta, nego i okvirnoj slici svijeta koja se prethodno još nekako, kao osnova i okvir, održavala jedinstvenom. Iz tog izvora, a ne iz same onodobne socijalno-socijalističke ili iz filozofske i prevratničke literature čini se da izvire i potječe to Kranjčevićevo oponiranje etabliranim odnosima i službenim naucima. Pjesnik hoće snivati, nošen nutarnjim, babilonsko-eshatoloških porivom za izgradnjom zemaljskoga Grada, za dosezanjem utopijskoga ideala ljudskim moćima. Okvirna slika i cilj, dokle je u nj imao snage vjerovati, bili su obnova raja ili Zemaljskog vrta na zemlji što ga „prvi ljudi“ bijahu izgubili. Pritom se sve to razumi-

jeva više deističko-pelagijanski, negoli kristološki, pa se postupno gubi entuzijazam i klizi prema razočaranju, skepticizmu i nihilizmu; to zasigurno i jesu „smrtni grijesi“ koje mu je zamjerila katolička kritika njegovih suvremenika, napose biskupa-filozofa Antuna Mahnića i svećenika-pjesnika Izidora Poljaka, ali i mlađeg te ponešto umjerenijeg, vodećeg književnog kritičara iz katoličkih redova – Ljubomira Marakovića.

9. Pesimizam nasuprot vitalizmu

U filozofskom, socijalnom, nacionalnom i čak u zavičajnom pogledu, borbeni Senjanin uskočkog mentaliteta poklonik je ideja slobode, pravde i istine, u tipično romantičarskom kontekstu crno-bijelih kvalificiranja odnosno kontrastiranja. Dakako da će takav pristup u prvoj fazi njegova života i pisanja doživjeti evoluciju i metamorfozu, u smjeru povlačenja u nutarnji svijet, u refleksiju i autorefleksiju, u sumnju i rezignaciju. Njegove poznije pjesme, pa i misli izricane izvan poezije, svjedočit će o posvješćivanju dubljih, unutarnjih i duhovnih razdrtosti te o jačanju osjećaja defetizma i ljudsko-kozmičkog pesimizma. S time je povezana oprečnost između vitalizma i sklonosti rezignaciji zbog spoznaja dosegnutih, snažno doživljenih i proćućenih. S time možemo dovesti u svezu i kontrastiranje hipertrofiranog junaštva divovskih razmjera, sa snažno prisutnom idejom požrtvornosti i mučeništva za opće dobro, osobito u nacionalnom sklopu, s jedne, moralnom kukavičlukom te koristoljubnu i oportunističkom *modus-u vivendi* s druge strane, najslikovitije prikazanu u *Gospodskom Kastoru*. Prema svim tim *Malim velikanom*, kako ih oksimoronski oslika u istoimenoj pjesmi, Kranjčević će pokazivati prijezir s visina svoje orlovske uzvišenosti i moralne nadmoćnosti. On u neku ruku vodi pjesnički rat protiv bogatih, moćnih i povlaštenih konformista i slugu im, a na strani *Poniženih i uvrijeđenih*, kako je socijalnu misao, u kršćanskom duhu, formulirao ruski obraćenik s revolucionarstva na pravoslavlje Dostojevski, u istoimenom djelu iz 1861. U tu socijalnu ideju Hrvat Kranjčević unosi i dimenziju nacionalno obespravljenih, pa često imamo kod njega povezivanje socijalnoga s rodoljubnim.

10. Borbenost i tugaljivost

Borbenost nije kod Kranjčevića samo romantičarskog ili realističkog ili avangardnog podrijetla; ona je duboko u naravi doživljavanja svijeta i uloge pjesnika u njemu. U ranoj pjesmi *Na odru staroga ljeta*, s motom iz Puškina, znanog i po nesretnom dvoboju, čitamo u patetičnu finalu: „Ah neka živi pjesnik moj!“ Kranjčevićeva borbenost i revolucionarnost ne izvire iz avangardno-političke, nego iz humanističko-sučutne, kršćanski profilirane svijesti; nije natopljena mržnjom ni osvetoljubivošću, osim kao epsko-romantičarskim toposom, nego ljubavlju i suprotstavljanjem nasilju. To je nedvojbeno razlog da je pjesnik i nipošto nasilna Krista s križa „doveo“, u pjesmi *Resurrectio*, u inventivnoj mašti na barikadu među francuske revolucionare iz g. 1789. Koliko pak takvo povezivanje duhovnoga s političkim bilo naivno, lakovjerno i utopističko, te koliko Kranjčevićovo pravdoljublje bilo dosad socijalno-ideološki iskorišteno u ideološke i političke svrhe, to je predmet sasvim drugih vrsta osvrta. Ovdje je napomenuti samo to da je Kranjčevićeva borbenost nošena svojevrsnim „kategoričkim (moralnim) imperativom“. Mogli bismo čak ustvrditi da njegovo cjelokupno pjesništvo, skupa sa svojim metrima i ritmovima, rimama i intonacijama, snažnim slikama i stilskim fugurama, proistječe odatle, dakle iz čvrste etičko-moralne (samo)svijesti. Miltonovski gotovo, samo u kraćim formama, i manje alegorijski, Kranjčević se uživljava u kozmičku borbu dobra i zla, k tomu i sam hoće u njoj sudjelovati, i to na povijesno-društvenom planu.

U nizu ljubavnih, intimnih i refleksivnih pjesama susrećemo, nasuprot toj borbenosti, duh i stil „privatne“, nerijetko pasatizmom i melankolijom prožete emotivnosti i sentimentalnosti, osobito vidljiv u bugaršticama i lamentacijama, koje možemo dijelom okvalificirati i kao pjesnički manirizam. U njima izražava introvertiranost, bol, nemoć ili tegobnost zemaljskog odnosno vječnog rastanka, tragiku smrtnosti. Ta je intonacija suprotna onoj borbenoj, no ponekad s njom u istim pjesmama koegzistira. I jedna i druga dimenzija potvrđuju Kranjčevićeva romantičarska ishodišta, pa unekoliko i dohodišta,

a obje su i potvrda unutarnjih protuslovlja što ih je u sebi nosio i pjesnički izražavao.

11. Dramatičnost kao pokazatelj nutarnjih prijepora

U nizu pjesama vidljivo je dijaloško odmjeravanje protivnih sastavnica, možda i na tragu srednjovjekovnih *prenja*, svojevrsna epsko-lirska dramatičnost u kojoj do izražaja dolazi sad protagonistička, sad antagonistička ideja, alegorijska ili zbiljska sila ili težnja. U tom semiotičkom kontekstu, stare gusle, „načinjene od golgotskog krsta“, u pjesnikovim rukama daju mu pouzdanje, ili bar nadu, da će se ono što je vrijedno u „rodu“, dakle među sunarodnjacima, opet razbuditi. Na dramatičnost nailazimo i u nizu drugih pjesama, za koje je tipičan primjer suvremene bugarštice *Život i ljubav*. Tu se pjesnik pokazuje posve tradicionalistički, godina je tek 1890., bugareći: „Nek čuvamo ono, što nas u dnu srca grije, / Nek čuvamo zapis tajni, što ga slijepac stari / Ostavio u guslama, da unuke žari, / Da nas drži, da nam čemer ne otruje grudi: / *To je zanos, krilo duše, koja naprijed žudi!*“

Dramatičnost znamenitu epsko-lirsku i narativno-refleksivnu pjesmu *Mojsije* zamalo pretvara u dramsko-dijalošku formu u kojoj vođa naroda vodi dijalog s Bogom. Dramske situacije koje su etički uokvirene moguće su u svijetu koji poznaje moralna pravila odnosno božanske zakone i razlikuje dobro i zlo. Po takvu pristupu Kranjčević ne bi još bio posve moderan, zato što je čuvao moralnu konzistenciju svijeta, pa i sam tradicionalni etički kodeks. No pojedini mračni impulsi stavljali su i taj dio još nerazbijenog zrcala na ozbiljnu kušnju. Dimenziju dramskih suprotstavljanja pjesnik prenosi i na kozmičke prostore, gdje se onomu što se doživljava u srcu suprotstavljaju kozmičke ili apokaliptičke hladnoće s kojim se, u načelu, susreće racionalističko-analitički um i moderan skeptični duh u svomu nutarnjemu, još uvijek neprevladanom, prenu sa silnicama, slutnjama i žudnjama srca.

12. Napetost između tradicionalnog izraza i modernog sentimenta

Unutarnja protuslovlja našla su izraza i u strukturiranju stihova. Iako sklon tradicionalnom slaganju, većinom pravilnih i rimovanih te jako ritmiziranih stihova, pjesnikov duh na razne se načine odupire metričkoj „šabloni“, pokušavajući iz nje iskakati ili ju omekšati i učiniti prikladnijom unutarnjem svijetu pjesme. Odupirati se prozodijskom manirizmu pjesnik pokušava često i na razne načine, ali ne uspijeva učiniti presudan korak prema slobodnom odnosno slobodnijem stihu, kakav će poslije razviti A. B. Šimić i drugi. To odupiranje analogno je otporima, ali i opetovanim vraćanjima k tradicijskomu na sadržajnoj razini. Magija tradicionalnoga, usmenoga i pisanoga, stiha nije ga napuštala. I koliko god bila prikladna recimo kod zavičajno-pejzažnih ili rodoljubnih, moglo bi se ustvrditi da ga je ta magija zvuka u estetičkom pogledu ograničavala pri iskoračivanju u subjektivizam i skepticizam. To je razlog da lingvo-stilističku strukturu nekih njegovih modernijih pjesama danas percipiramo kao ne posve primjerenu sadržajima koje se htjelo iskazati. Pravilna forma sve je manje prikladna za izražavanje („nepravilnih“) duševno-egzistencijalnih „trzaja“. No to nije samo njegov problem; nalaženje primjerena izraza, dovoljno slobodna i ujedno dovoljno disciplinirana, za određeni sadržaj, za emociju, za titraje srca, duše i duha ostat će problem za mnoge pjesnike sve do danas: ni moderna ni postmoderna ne će podvojenost između sadržaja i izraza razriješiti tako da stih razriješi „vanjskih“ spona, da ga posve „razveže“ i tako se pozdravi s njegovom pravilnošću.

Zaključak

Vidljivo je iz naznačenoga koliko su brojna Kranjčevićeva unutarnja protuslovlja, a i to da ih on nije uspijevao nadvladati u nečemu što bismo mogli, u terminima dijalektike, prepoznati kao moguću ili dosegnutu sintezu. Riječ je o skupu nutarnjih iskustava, ne o doktrini. On, uostalom, nije ni bio pjesnik-filozof, nego pjesnik snažne misaonosti, ali i intuitivnosti i doživljajnosti, idealizma i emotivnosti.

Čitavo to pjesništvo u njegovim različitostima i protuslovljima, u kontekstu tadašnjih duhovnih gibanja, najbolji je Kranjčevićev prijatelj i ujedno vrstan poznavatelj njegove duše, misli i stiha, Ljuboje Dlustuš, usporedio s Beethovenovom „Sonate pathétique“: „Silvijeva je poezija u našoj poetičkoj literaturi jednim svojim dijelom kao Beethovenova 'Sonate pathétique': počinje teškim upitima, izvijaju se bolni uzdasi, pregone se vjetrovi, bjesne oluje; časom ih zamjenjuje umiljata pjesma, molitva puna bola i nade, pa opet bura i tutnjava groma. Onda se razmaknu oblaci i jarko sunce obasja zemlju, razliježu se svečane himne. Ali duh časom opet klone, izmjenjuju se tužni elegični motivi, malodušje i bojazan, pa meki, utješni glasovi: najposlije se sve smiri, skladni akordi blaže ti dušu, i onda na svršetku – bolan, očajan krik – bez nade... Takva je ta Beethovenova sonata, takav je jedan dio Kranjčevićeve poezije. Ne će biti tek slučajno, da je Silvije vrlo volio tu sonatu. Često puta, kad bi došao k meni, zamolio bi me, da mu je odigram na glasoviru. [...] Silvijeva je duša bila kao bistro gorsko jezero, u kome se ogleda i jarko sunašce i tmaste oblačine, zvjezdano nebo i crni mrak. Svaki bi vjetrić uzbibao to jezerce, a kad bi ga uzburkale teške oluje, onda bi mu talasi izbacivali, što je bilo na dnu: tu je bilo čista bisera, uz biser i šljunka.“²¹⁶

Kranjčevićev opus kao semiotičku cjelinu možemo razumjeti i percipirati jedino ako ga razumijevamo, doživljavamo i prihvatimo kao skup parova protuslovlja koje se ne može svesti na isključiv „zajednički nazivnik“. S jedne strane, njegova spoznajna i percepcijska iskustva bila su raznorodna i često su se klatila iz krajnosti u krajnost, u velikim amplitudama. S druge strane, bilo je to doba u kojem su procvale velike različitosti, pa i dispartnosti, u kojem su mislioci i znanstvenici, pisci, teoretičari i praktičari otvarali toliko novih vidika da više nije bilo moguće sve to obuhvatiti u jedinstvenu sliku svijeta i čovjeka. Kranjčević se je *ego* pod vanjskim i unutarnjim naletima silno kolebao, zbunjivao i djelomice raspadao, a njegova osoba bivala je uvlačena u nutarnje diskrepancije kada je on – suočen s religioznom krizom, moralnom panikom i epistemološkim imperativom – pokušao, u procijepu između vjere i skepse, tradicije i modernizma, vitalizma i dekadencije, objektivizma i subjektivizma, pronaći i u stihovima izraziti svoje emocije i vlastite svjetonazorske odgovore.

'Zrcalo' u kojem je promatrao sebe i svijet bilo je već (na razini moderne kulture i duhovnog tijeka) uvelike razbijeno. No teme i motivi, emocije i slutnje, ljepote i bolni trzaji nemaju vrijednost po zatečenom 'stanju svijeta' ni po okolnostima nastanka stihova u koje su utkani. Što je doista vrijedno i lijepo, istodobno je i starije (klasičnije, idealističnije, romantičnije...) i mlađe (subjektivnije, avangardnije...) i dugovječnije (univerzalnije, suvremenije, dublje...) od doba u kojemu je nastalo te od vanjskih i unutarnjih (personalnih) okolnosti u kojima je nastalo. Kranjčević zacijelo i jest najveći upravo po za nj toliko primjetnu logičkom protuslovlju, no protuslovlju koje je navlastito osobi, a osobito lirskom subjektu. To je protuslovlje kod njega čak i „oksimoronsko“, zato što je u nj uključena i dvojnost (kao dominantna značajka njegova poetičkog *procédéa*) između bića i uma: razmišljati srcem, čuvstvovati umom. Ta dvojnost jest izvor dramatičnosti i odupire se interpretativnom redukcijom.

Čini se kao da se Kranjčevićev *ego* uvelike raspao, a njegova osoba bila uvučena u nutarnje diskrepancije kada je on – suočen s vjerskom krizom, moralnom panikom i epistemološkim imperativom – pokušavao, u procijepu između pesimizma i vitalizma, između tradicionalizma i modernizma pronaći i izraziti i iskreno i poetički ekspresivno i impresivno svoje vlastite temeljne odgovore, ili bar pitanja i vapaje.

Zrcalo u kojem je promatrao sebe i svijet bilo je već razbijeno; on sam nije posjedovao ni uspijevao pronaći dovoljno bilo nutarnje, bilo vanjske snage da prevlada taj procijep.

Literatura

Friedrich, Hugo. *Struktura moderne lirike - od sredine devetnaestog do sredine dvadesetog stoljeća*.

216 Silvije Strahimir Kranjčević. Život i probrane pjesme. Predgovorom popratio Lj. Dlustuš... Knjigotiskarna Vinka Vosickog u Koprivnici 1921., str. 62-63.

- Preveli Truda i Ante Stamać. *Stvarnost*, Zagreb, 1989.
- Jurica, Neven. *Bog i hrvatska poezija XX stoljeća*. Alfa, Zagreb, 1991.
- Katolicizam, modernizma i književnost. Zbornik izlaganja sa znanstvenog simpozija održanog u povodu 50. obljetnice smrti dr. Ljubomira Marakovića (1887-1959)*. Urednici Vladimir Lončarević i Ivan Šestak. IFS, Zagreb, 2011.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. *Izabrana djela*. Priredio i predgovor napisao Ivo Frangeš. Edicija Stoljaća hrvatske književnosti, 20. MH, Zagreb, 1966.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. *Sabrana djela, sv. 1 i 2*. Priredio Dragutin Tadijanović. JAZU, Zagreb, 1958.
- Kranjčević, Silvije Strahimir. *Život i probrane pjesme. Predgovorom popratio Lj. Dlustuš...* Knjigotiskarna Vinka Vosickog u Koprivnici, 1921.
- Mišćin, Daniel. *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*. FFIDI, Zagreb, 2004.
- Petrač, Božidar. *Jakovljeve ljestve hrvatske lirike*. KS, Zagreb, 2003.
- Silvije Strahimir Kranjčević u našem vremenu. Zbornik radova znanstvenog simpozija održanog u Zagrebu 29. listopada 2008. u povodu Kranjčevićeva jubileja (1865. – 1908. – 2008.)*. Urednik Daniel Miščin. IFS, Zagreb 2009.
- Šimundža, Drago. *Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. st., sv. 2*, MH, Zagreb, 2005.

Contradictories that cannot be reduced to 'common denominators'

ABSTRACT

Croatian literary criticism and history of literature has been dealing with Kranjčević wholeheartedly and abundantly in a broad scope of mutually not quite adjustable tones. A major dispute has been on level of his ideas, because of their predominance.

Level of expression-and-style was usually understood intuitively and “impressionistically”, level of semiotics discursively and analytically. Concerning the latter, literary and interdisciplinary experts detected various origins. Kranjčević’s “modernity”, criticism of society, “progressiveness” etc. were glorified. From the opposite side, “traditional”, especially biblical or Christian cornerstones and inspirations were recognized and stressed. Catholic criticism was annoyed by his impairing the Christian worldview. However, in the last decades there emerged a number of serious attempts of “re-Christianization” of that Senj’s native of restless and unhappy spirit. The only thing concerning Kranjčević that wasn’t disputed is certainly his positive attitude, full of idealistic enthusiasm, to his homeland, the Croatian people and his native region, as well as his social and intimate lyric poetry.

In facing this poetry, an array of mutually opposite or hardly adjustable parts and aspects are revealed. By close reading, numerous gaps on the semantic and poetic level are being discerned. The thesis is that we can understand and feel the “substance” of Kranjčević’s poetry only if we understand and perceive it as a range of pairs of contradictories that cannot be reduced to “common denominators”. It seems as if Kranjčević’s *ego* came greatly apart and his person pulled into inner discrepancies when he – confronted with religious crisis, moral panic and epistemological imperative – tried, in a crack between pessimism and vitalism, between traditionalism and modernism, to find out and express as sincerely as poetically expressively and impressively, his own basic answers, or at least questions or cries.

The mirror in which he observed himself and the world was already broken; he himself didn’t possess or manage to find enough neither inner nor outer power to overcome the breach.

Keywords: S. S. Kranjčević, poetry, contradictories, faith, traditionalism, modernism

Povijesni okvir književnog stvaralaštva Silvija Strahimira Kranjčevića

Sažetak

U radu se prikazuje povijesni okvir u kojem je živio i stvarao senjski pjesnik Silvije Strahimir Kranjčević (1865. – 1908.), odnosno žele se prikazati pojedina razdoblja iz njegovog društveno-političkog i crkvenog života, kao i utjecaj istih na Kranjčevićevo književno stvaralaštvo.

Važno je napomenuti da je grad Senj u prošlosti bio važan hrvatski grad i luka u Primorju. Nažalost, u drugoj polovici 19. stoljeća zbog izgradnje željezničke pruge iz Budimpešte prema Rijeci, a ne, kako je bilo u tadašnjim planovima, prema Senju, Senj gubi društveno-političko i gospodarsko značenje, što je imalo za posljedicu zamiranje i gospodarsko i političko propadanje ponosnog i do tada gospodarski uspješnog grada Senja. Rad se sastoji od nekoliko cjelina: prikaz i utjecaj društveno-ekonomskih i političkih prilika rodnog grada Senja i njegov povratak iz Vojne krajine (1871.) u sastav Banske Hrvatske na književnika S. S. Kranjčevića, Kranjčević kao svećenički kandidat Senjsko-modruške biskupije u rimskom papinskom zavodu Collegium Germanicum-Hungaricum, utjecaj slobodoumnih talijanskih revolucionara na njegovo stvaralaštvo, Kranjčevićev povratak iz Rima u Zagreb, njegovo povezivanje s književnicima pravaške političke orijentacije i uklapanje u senjsku pravašku struju, Kranjčevićevo službovanje u Bosni od 1886. godine i odlazak u Sarajevo na poticaj Koste Hörmanna te utjecaj bosanskih društveno-političkih prilika na Kranjčevića kao pjesnika socijalnih tema.

Može se zaključiti da je Kranjčević poticaj za povijesna djela nalazio u građi o senjskom krajoliku te bogatoj i tragičnoj povijesti Senja i Hrvatske.

Ključne riječi: povijesni okvir; Senj, Rim, Bosna i Hercegovina

Uvod

Silvije Strahimir Kranjčević hrvatski je pjesnik rođen u uskočkom Senju, koji svoje književno stvaralaštvo otvara uskočkim, nacionalnim, političkim i društvenosocijalnim temama. Živio je i stvarao u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća. Tadašnje političke, društveno-ekonomske, socijalne i crkvene prilike imale su snažan utjecaj na Kranjčevićevo književno stvaralaštvo.

Važno je napomenuti da je grad Senj tijekom svoje duge povijest bio važan hrvatski grad i luka u Primorju, poznato prethistorijsko i rimsko naselje, a u srednjem vijeku slobodni grad i najznačajnije lučko i trgovačko središte na sjevernom Jadranu. U 16. i 17. stoljeću kao sjedište hrabrih uskoka koji su bili zapreka turskim i mletačkim osvajačima značajno je kulturno, političko i društveno središte Hrvatske.

Mnogobrojni kulturno-povijesni spomenici svjedoče o burnoj i bogatoj prošlosti ovog hrvatskog grada koji je uvijek bio svoj na svome, ponosit i ustrajan u obrani svog dostojanstva, inspiracija mnogim hrvatskim književnicima i pjesnicima od kojih su neki rodom, a neki radom i stvaranjem Senjani.

1. Senjske povijesne prilike

Nakon razdoblja gospodarskog poleta u 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća ("zlatno doba" kada je ojačala trgovačko-lučka funkcija grada) dolazi razdoblje kada Senj gubi društveno-političko i gospodarsko značenje, što je imalo za posljedicu njegovo zamiranje te gospodarsko i političko propadanje. Nažalost, to se dogodilo u drugoj polovici 19. stoljeća zbog izgradnje željezničke pruge iz Budimpešte prema Rijeci, a ne, kako je bilo u tadašnjim planovima, prema Senju. Nakon svega ponosni Grad nekad slavni uskoka sve više zamire.

Za Senj je kasno došlo (1871.) izdvajanje iz nadležnosti Vojne krajine kada postaje kraljevski slobodni lučki grad te će od tada biti uključen u civilnu Hrvatsku. Tada dolazi pod suverenitet Hrvatskog sabora, tj. prekidaju se veze s Vojnom krajinom i vraća se Banskoj Hrvatskoj. Nažalost za grad Senj to se dogodilo kasno jer je grad već od šezdesetih i posebice od sedamdesetih godina počeo nazadovati. Tome su doprinijele austrijska, a zatim i mađarska željeznička politika jer je najprije dio prometa od Siska i Zagreba okrenut 1862. na novu prugu prema Ljubljani i Trstu, a onda 1873. mađarskom magistralom preko Karlovca na Rijeku. Težak udarac bit će zadan senjskoj trgovini i gospodarstvu izgradnjom novih prometnica koje su zaobilazile Senj, posebice izgradnjom željezničkih pruga Zidani Most – Zagreb – Sisak 1862. godine i Karlovac – Rijeka 1873. Sav promet sada se usmjerava preko Rijeke.

Pad Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje Kraljevine SHS 1918. godine za Senj će značiti stagnaciju u svakom pogledu, vrijeme u kojem će grad biti na periferiji društveno-političkih i gospodarskih zbivanja. Izgradnja željezničke pruge Karlovac – Rijeka (1873.) koja je zaobišla Senj imala je pogubne posljedice za gospodarstvo i trgovački značaj grada. Promet u luci je veoma smanjen, a roba je skrenula prema Trstu i Rijeci koji su željezničkim vezama bili povezani s zaleđem. Uloga Senja svedena je na izvozu luku za drvo iz šire okolice. Izostanak gospodarskog prosperiteta i marginaliziranje senjskoga prometnog pravca negativno su djelovali na sve ostale vidove života u gradu i široj okolici, tako da već krajem 19. stoljeća dolazi do odljeva kapitala i stanovništva. To će se intenzivirati krajem 19. i početkom 20. stoljeća.

Na političke i gospodarske prilike u Senju odrazili su se događaji koji su uslijedili u Habsburškoj monarhiji, ali i u Hrvatskoj u 19. st. i to nakon revolucionarnih gibanja 1848./9. godine u kojima su istaknuti nacionalni, socijalni i politički zahtjevi Hrvatske, uspostava Bachovog apsolutizma u Monarhiji, kao i Hrvatsko-ugarska nagodba kojom su Hrvatska i Ugarska 1868. uredile međusobne državnopravne odnose, postavljanjem na položaj hrvatskoga bana Károlyja Khuena-Héderváryja, političara iz redova vladajuće mađarske Liberalne stranke, koji je trebao „pacificirati“ Hrvatsku, tj. pripremiti teren za integraciju Hrvatske u Ugarsku. Dva desetljeća njegove režimske vladavine

(1883. – 1903.) bila su na političku i društveno-gospodarsku štetu Hrvatske, kao i Kallayev režim u Bosni i Hercegovini (1882. – 1903.) i njegova nacionalna politika, također i aneksija BiH 1908. Sva ta politička previranja imali su odraza u Kranjčevićevoj književnosti.²¹⁷

Senj i njegova povijest te društveno-socijalni pokreti u Hrvatskoj, ugnjetačka politika kao i mučni i tjeskobni dani hrvatske povijesti nakon Austro-ugarske nagodbe i u Khuenovoj Hrvatskoj našli su mjesta u njegovom književnom stvaralaštvu. Kranjčević je u tom razdoblju svoju ljubav pretočio u stihove posvećene zavičajnoj obali i uskočkome gradu. Sve što je u njemu poticalo nemire, što je budilo u njemu spomen na davnu prošlost i što je naviralo kao nada sazeo je u *Uskočkim elegijama*²¹⁸. Kranjčević je u svojim *Uskočkim elegijama* rastužen i uznemiren stajao pred potresnim neskladom u svijetu, kao da mu nije bila dostatna njegova osobna problematika pa je u potrazi za pravdom i slobodom te unutarnjim skladom za odgovorima na brojne upitnike. Kranjčević želi skladnost i pravednost u svijetu: slobode i kruha za sve ljude, posebice za zavičajnu subraću, potomke uskoka - čuvare ognjišta. Kranjčevićeva vezanost za rodni grad Senj i Hrvatsko primorje u njegovom pjesništvu projicira toliko toga, čime se on vraća Senju i njegovoj prošlosti, pišući poruku suvremenicima, ali je ta poruka bila i za nas, a što mu je poslužilo da iskaže svoje sudove o čovjeku, svijetu, društvu, životu, nakaznosti ondašnjeg hrvatskog građanskog društva i sl., kao i o drugim vidovima političkog, društvenog, gospodarskog i kulturnog života u Hrvatskoj tijekom posljednja dva desetljeća 19. stoljeća, odnosno u vremenu u kojem je živio i djelovao.

Nadalje, Kranjčević u svojim djelima govori o senjskom krajoliku i uskočkome gradu Senju, koji je sačuvao spomen na hrabre senjske uskoke, posebno u pjesmi *Sijelo* koja je posvećena uspomeni na junačke senjske uskoke, koji počivaju u senjskoj crkvi svetoga Franje. Uskoci su postali sastavnim dijelom hrvatske tragične povijesti, zahvaljujući činjenici što su uspješno obranili svoj grad, vlastiti dom i obitelj, suprostavljajući se tuđinskim nasrtajima na njegov rodni grad, koji su se nastavili i nakon Austro-ugarske nagodbe, ali i u Khuenovoj Hrvatskoj.

2. Političke i gospodarske prilike Kranjčevićeva vremena

Silvije Strahimir Kranjčević bio je bogoslov Senjsko-modruške biskupije.²¹⁹ Kao svećenički kandidat Senjsko-modruške biskupije bio je primljen u rimski papinski zavod Collegium Germanicum-Hungaricum od listopada 1883. godine na zamolbu i preporuku Senjsko-modruškog biskupa

217 Valentić, Mirko. 1965. „Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske vojne krajine“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 69–93.

Valentić, Mirko. 1981. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. Zagreb: Školska knjiga.

2009. „Vojna krajina“, U: *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 472–473.

218 Moguš, Milan. 1990. „Uskočka epopeja u poeziji S. S. Kranjčevića“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 187–192.

Sekulić, Ante. 1990. „Uskoci u djelima Šenoe, Kranjčevića i Nehajeva“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 193–202.

219 Bogović, Mile. 1999. „Znamenite ličnosti senjskoga filozofskog i teološkog učilišta 1806.-1940.“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 285–296.

Jurja Posilovića i očevo inzistiranje i poslan u Rim gdje je uz stjecanje teološke naobrazbe trebao postati svećenikom. Unutarnju dramu i životne prekretnice Kranjčević je riješio napuštanjem svećeničkog poziva, skidanjem habita u svibnju 1884. i povratkom u Zagreb. U arhivu Zavoda ostala je zabilježba da nije imao svećeničkog zvanja. Taj kratki boravak u Rimu ostavio je neizbrisiv trag u njegovoj osjećajnosti i njegovu pjesništvu (*Mojsije, Zadnji Adam...*).

Kranjčević se za boravka u rimskom Germanicumu upoznao s naprednim idejama u to doba aktualnog Auguste Comtea, Francuza koji se smatra osnivačem sociologije. Comte je imao velik utjecaj na razvoj intelektualne misli u 19. stoljeću, a utemeljio je i pozitivizam kao jedan od filozofskih smjerova. Slobodoumne talijanske revolucionarne ideje naišle su na plodno tlo u Kranjčevićevu stvarstvu. Tražeći “više pravde, više kruha i slobode²²⁰...” promatrajući svijet i život oko sebe kao niz apsurdna protiv kojih se i pobunio, pjesnik je i u samome sebi morao rješavati sukobe između idealističke, religijske koncepcije svijeta što je shvatio u djetinstvu, zaključno s boravkom u Rimu te u ono doba aktualnoga, Comteova pozitivizma.

U političkom životu Silvije Strahimir Kranjčević postaje značajan pravaš²²¹, Starčevićev obožavatelj, prijatelj biskupa Strossmayera, prihvaća biskupovo (narodnjačko!) geslo „Prosvjetom slobodi!“. To je bilo i za očekivati jer je rodom iz Senja, koji je 1880-ih smatran najjačim uporištem Stranke prava u Banskoj Hrvatskoj zbog pobjede kandidata Stranke prava na izborima za Hrvatski sabor 1878., 1881., 1884., pa i 1887. godine.

Stoga nije čudno što se Kranjčević nakon povratka iz Rima u Zagreb povezuje s književnicima pravaške političke orijentacije i objavljuje u pravaškom tisku svoju poeziju. U tom je periodu počeo pripremati prvu zbirku pjesama *Bugarkinje*, koja je objavljena 1885. godine.

Na književni opus S. S. Kranjčevića djelovale su i društveno-ekonomske i političke prilike rodnog grada Senja u drugoj polovici 19. st., koji se nalazio u sustavu Vojne krajine koja je od svog početka u 16. stoljeću, kapetanijske podjele, preko pukovnijskog ustroja do druge polovice 19. stoljeća, kada je razvojačena, doživjela niz promjena na unutarnjem ustrojstvu, a što se odrazilo na njezin strukturalni ustroj kao i na prava i obveze krajinskog stanovništva, kojih nije bio pošteđen ni Senj i njegovi stanovnici. Treba napomenuti da su političku borbu hrvatskih političkih krugova za ukidanjem i ujedinjenjem Krajine s maticom zemljom opterećivali suprotstavljeni austrijski i ugarski interesi, tj. pitanje Austro-ugarske i Hrvatsko-ugarske nagodbe kao i ustupci Hrvatske Ugarskoj kao cijena za konačno ujedinjenje te nastojanje hrvatskih vlasti da se obrane od ugarskih ucjena, nasrtaja i pretenzija, što je također izazivalo veliko nezadovoljstvo i nesigurnost stanovništva.

Suprotstavljeni interesi usporavali su i onemogućavali brže ujedinjenje Krajine. Stoga je proces sjedinjenja civilne i vojne Hrvatske trajao više godina i proveden je etapno 1871., 1881. i 1886. go-

220 Iz pjesme *Zapad sunca*.

221 Kozina, Filip. 2016. „Mladi Kranjčević i pravaštvo“, U: *Hrvatska revija*, 16(1), str. 4–11.

Turkalj, Jasna. 2003. „Senj i Senjani u pravaškom pokretu 1880-ih godina“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 287–320

dine. U teritorijalnom smislu sjedinjenje je provedeno u dvije etape: prva etapa bila je 1871. godine kada je pripojena Varaždinska vojna krajina s gradom Bjelovarom i tvrđom Ivanić grad te posebno grad Senj i dio prekokupskog Siska, zvanog Vojni. Druga etapa bila je 1881. kad je pripojena preostala Vojna krajina, odnosno šest okruga inkorporiranih u civilnu Hrvatsku pod vlašću bana, dok se proces političkog stapanja vojnog i civilnog dijela etapno proveo 1871. i 1886. godine. Unatoč mnogobrojnim zahtjevima Hrvatskog sabora, Krajina je razvojačena tek 1873. te je uslijedio proces teritorijalnog i upravnog sjedinjenja Krajine s Hrvatskom. Trebalo se prilagoditi dubokim društvenim i gospodarskim promjenama koje su podrazumijevale ujedinjenje s civilnim dijelom Hrvatske, tj. maticom zemljom nakon odluke koja je donesena 15. 7. 1881. godine.

3. Život i rad u Bosni

Kranjčevićovo službovanje u Bosni traje od 1886. do 1908. godine.²²² Nakon neuspjela pokušaja pronalaska mjesta učitelja u Senju, Kranjčević 1886. godine odlazi iz Khuenove Hrvatske u Kallayevu Bosnu i do 1893. godine radi na nekoliko različitih lokacija kao što su Mostar, Livno, Bijeljina i Sarajevo. U Sarajevu je Kranjčević ostao do kraja svog života.

Austro-Ugarska je na osnovi odluke Berlinskoga kongresa okupirala Bosnu i Hercegovinu 1878., međutim nastavila je i dalje sa svojom ekspanzionističkom politikom prema BiH proglašavajući aneksiju BiH 7. listopada 1908., što je zaoštrilo političke prilike u BiH i izazvalo oštre proteste i nemire koji će doprinijeti početku Prvog svjetskog rata.

Kranjčevićevim odlaskom u Bosnu započelo je novo poglavlje u životu mladoga pravaša, ne više samo kao pjesnika nego i državnog službenika u zemlji koja je imala složenije društvene, nacionalne, vjerske i političke odnose i prilike od onih koje su bile u Hrvatskoj. Njega su kao pjesnika socijalnih tema zanimale sve tegobe i brige naroda. Kad je Kranjčević došao u Bosnu i Hercegovinu, zemlja je bila okupirana, a u državnopravnom statusu bila je pod suverenitetom turskoga sultana i upravnom vlašću Austro-Ugarske Monarhije, gospodarski zapuštena, prosvjetno i kulturno nerazvijena, a društveno-političke i nacionalne prilike složene. Okupacijska vlast počela je stvarati obrazovni sustav i školsku mrežu po uzoru na druge zemlje u Monarhiji, čemu je doprinio i Kranjčević svojim djelovanjem kao učitelj.

Kranjčević je u Sarajevo stigao 1893. na poticaj Koste Hörmanna, austrougarskog povjerenika za kulturu, koji je 1. siječnja 1895. pokrenuo književni časopis *Nada* s ciljem da bude režimski list na području BiH. Vrijeme je pokazalo da je pravi urednik bio Kranjčević, koji je, u devet godina koliko je *Nada* izlazila (1895.–1903.), stvorio najutjecajniji i, po općem uvjerenju, najbolji južnoslavenski književni časopis na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

²²² Jelčić, Dubravko. 2016. „Kranjčević u Bosni i Hercegovini (1886-1908)“, U: *Hrvatska revija*, 16(1), str. 12– 14. Rem, Vladimir. 2010. „Kranjčević i Ujević u Sarajevu“, U: *Vijenac*, 436.

Na suradnju je Kranjčević bez nacionalne i poetičke isključivosti pozivao ne samo bosanske nego i vodeće hrvatske i srpske književnike i zahvaljujući već stečenu autoritetu u tome je uglavnom i uspijeva. Ukidanje *Nade* i prestanak njezina izlaženja (15. prosinca 1903.) Kranjčevića je pogodilo i veoma teško je to prihvatio. Zasluga Kranjčevićeva javnog djelovanja u Sarajevu i njegovo pisanje u *Nadi* ogleda se u tome što je hrvatska književnost postala dostupna na širem balkanskom području. U tom razdoblju objavljuje svoje *Izabrane pjesme* (Zagreb, 1898.) i zbirku *Trzaji* (Tuzla, 1902.).

Službovanje u Bosni od 1886. godine i odlazak u Sarajevo imali su veliki utjecaj na Kranjčevićevo stvaralaštvo, ali i na njegov nagovještaj novog, revolucionarnog vremena koje je dovelo do Prvog svjetskog rata.

Zaključak

Možemo zaključiti da je Kranjčević poticaj za povijesna djela nalazio u građi o senjskom krajo-liku, uskočkoj povijesti te bogatoj i tragičnoj povijesti Senja i Hrvatske. Pjesnik je socijalnih tema, u njegovim stihovima prepoznamo nagovještaj novog, revolucionarnog vremena, što potvrđuju događaji nakon njegove smrti (umro je 29. listopada 1908. u Sarajevu): Franjo Josip proglasio je aneksiju Bosne i Hercegovine, a nakon toga uslijedio je Prvi svjetski rat i propast Austro-Ugarske Monarhije.

Najznačajnije poruke i glavne ideje vodilje književnog Kranjčevićevog stvaralaštva su htijenja za slobodom, pravdom, poštenjem, istinom, iznad svega za slobodnom Hrvatskom, koja se mora konačno osloboditi od svojih tlačitelja i ugnjetača svih vrsta.

Kranjčević se smatra najznačajnijim hrvatskim pjesnikom na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće i slobodno možemo kazati da je njegova poezija nagovijestila dvadeseto stoljeće.

Literatura

2009. „Vojna krajina“, U: *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 472–473.
- Bogović, Mile. 1999. „Znamenite ličnosti senjskoga filozofskog i teološkog učilišta 1806.-1940.“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 285–296.
- Jelčić, Dubravko. 2016. „Kranjčević u Bosni i Hercegovini (1886-1908)“, U: *Hrvatska revija*, 16(1), str. 12–14.
- Kozina, Filip. 2016. „Mladi Kranjčević i pravaštvo“, U: *Hrvatska revija*, 16(1), str. 4–11.
- Moguš, Milan. 1990. „Uskočka epopeja u poeziji S. S. Kranjčevića“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str.187–192.
- Rem, Vladimir. 2010. „Kranjčević i Ujević u Sarajevu“, U: *Vijenac*, 436.
- Sekulić, Ante. 1990. „Uskoci u djelima Šenoe, Kranjčevića i Nehajeva“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str.193–202.
- Turkalj, Jasna. 2003. „Senj i Senjani u pravaškom pokretu 1880-ih godina“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 287–320.
- Valentić, Mirko. 1965. „Razvitak Senja u okviru hrvatsko-slavonske vojne krajine“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str. 69–93.
- Valentić, Mirko. 1981. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849-1881*. Zagreb: Školska knjiga.

The historical setting of the literary creativity of Silvije Strahimir Kranjčević

ABSTRACT

Presented in the paper is the historical setting in which the Senj poet Silvije Strahimir Kranjčević (1865-1908) lived and worked, in other words, it wishes to show periods from his social political and ecclesiastical life as well as the influence of the same on Kranjčević's literary creativity.

It is important to mention that the town of Senj in the past was an important Croatian town and harbour of the Littoral area. Unfortunately, in the second half of the 19th century due to the building of the railway track from Budapest to Rijeka and not, as was planned, towards Senj, Senj lost its social-political and economic significance which therefore meant the fading away and the economic and political decline of the proud and until then economically successful town of Senj.

Senj and its history plus the social movements in Croatia, the oppressive politics as well as the painful and difficult days in Croatian history after the Austro-Hungarian settlement and in Khuen's Croatia were the inspiration for Kranjčević in his literary creativity.

The paper consists of several parts: the description and influence of the social-economic and political conditions of the town of Senj and its return from the Military Frontier (1871) into the composition of the Banate Croatia on the writer S. S. Kranjčević, Kranjčević as a priestly candidate of the Senj-Modruš bishopric in the Roman papal institute Collegium Germanicum-Hungaricum from October 1883, the influence of open-minded Italian revolutionaries on his creativity, Kranjčević's return to Zagreb from Rome, his connection with writers of the Party of Rights political orientation and the incorporation in Senj's rights movement and the link of politics/ideology and literature in the Croatia of the time, Kranjčević's service in Bosnia from 1886 and departure to Sarajevo upon the encouragement of K. Hörmann, the Austro-Hungarian commissioner for culture in 1893 and the influence of Bosnian social-political conditions on Kranjčević as a poet of social themes and his mention of a new, revolutionary time that led to the First World War.

We can conclude that Kranjčević found motivation for historical works in the material about the Senj landscape and the rich and tragic history of Senj and Croatia.

Keywords: historical framework, the town of Senj, Rome, Bosnia and Herzegovina

Kranjčevići *Trzaji* – jučer i danas

Sažetak

U prigodi 115. obljetnice pojave Kranjčevićih Trzaja Društvo hrvatskih književnika objavilo je potkraj 2017. njihov pretisak. U tom povodu autor nastoji osvjeteliti recepciju te zbirke u vremenu kada je bila objavljena, ukazati na njezinu posebnost, značenje i vrijednost u cjelokupnom pjesničkom opusu Silvija Strahimira Kranjčevića – smatra se naime da do danas nije dovoljno ocijenjena te da je ostala nepročitanom i nedovoljno poznatom – a zapravo riječ je o jedinoj zbirci koju je bez uredničkih upletanja i tuđih intervencija sastavio sam pjesnik.

Autor zaključuje kako su Trzaji strogo intimna poezija, ispovjedni pjesnikov brevijar nepovratno srušenih ideala i očekivanja.

Ključne riječi: Trzaji, DHK, intimna poezija

Uvod

Društvo hrvatskih književnika objavilo je o Božiću 2017. kao treći po redu – nakon pretisaka Andrićevih *Nemira* iz 2011. i Matoševe *Pečalbe* iz 2014. – i pretisak treće zbirke pjesama *Trzaji* Silvija Strahimira Kranjčevića. Zbirka je 1902. objavljena u Donjoj Tuzli „Tiskom i nakladom N. Pissenbergera i J. Schnürmachera, Komanditnog društva“. U knjizi je objavljeno četrdeset i pet pjesama. U Donjoj Tuzli je između 1900. i 1905. objavljeno dvadesetak knjiga, uglavnom poezije, Ante Petračevića, Ivana Kazimira Ostojića, Ante Tresića Pavičića, Stjepka Ilijića, Dinka Sirovice i Marina Sabića, da spomenemo samo neke – kako je vidljivo iz „Književnoga oglasa“ što ga je 1905. objavio Ivan Kazimir Ostojić, priložena uz drugu knjigu antologije *Naša pjesma* Josipa Milakovića²²³. Kranjčevićeve pjesme iz zbirke *Trzaji*, njih dvadesetak, dijelom su napisane poslije izlaska *Izabranih pjesama* u izdanju Matice hrvatske iz 1898., dijelom su u različitim publikacijama objavljene i prije 1898., a devet ih je prvi put objavljeno. Kako je to, Frangešovim riječima, „kranjčevićevski sićušna knjižica /.../ – u kojoj se našao dobar dio građe izuzete iz Matičina izdanja – jedina knjiga koju je sklopio pjesnik sam“²²⁴, valja joj posvetiti osobitu pozornost jer je ona ujedno i posljednja koju je Kranjčević za svoga života objavio. Divot-izdanje njegove četvrte zbirke *Pjesme* u nakladi Društva hrvatskih književnika objavljeno je poslije pjesnikove smrti iako je nakana DHK-a bila da njome pomogne bolesnu pjesniku, a kako je vidljivo iz pisma Kranjčevićeve supruge Ele Dušanu Plavšiću od 25. listopada 1908., očito je bilo problema pri njezinu sastavljanju. Od 1902. do 1908. pjesnik je, najvjerojatnije

223 Usp. Silvije Strahimir Kranjčević, *Sabrana djela, I.*, JAZU, Zagreb, 1958., str. 632.

224 Ivo Frangeš, *Silvije Strahimir Kranjčević* u: I. Frangeš, *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*, ŠK, Zagreb, 2005., str. 171.

zbog nemile bolesti, ispjevao i objavio vrlo mali broj pjesama. Kad je pak o *Trzajima* riječ, svakako je posrijedi zbirka koja najosobnije predstavlja pjesnika i koja ga očito utemeljuje u njegovu najintimnijem i najdubljem jastvu i zrači mračnom sjenom i nemirnim grčem koji se neumitno nadviše nad malaksalim, klonulim i rezigniranim pjesnikom, nad pjesnikom koga malo-pomalo svladava demon boli i sustalosti, razočaranja i očajanja, kadšto samo probodena kakvom zrakom svjetlosti.

1. Kranjčević pjesnik

U prvoj zbirci pjesama *Bugarkinje* iz 1885. Silvije Strahimir Kranjčević otkriva se kao klasični pjesnik prorok, kao nacionalni bard koji zaziva slobodu svoga naroda i slobodu osobe. Svoju ulogu primarno doživljuje kao buditelj nacionalne svijesti i navjestitelj novoga doba svoje nacionalne zajednice, ali i kao pjesnik koji trpi s tragične krize hrvatske kulture i surove političke suvremenosti; *Izabrane pjesme* iz 1898. svjedoče o Kranjčevićevim pjesničkim vrhuncima: pjesnik se odmiče od rješavanja „hrvatskoga pitanja“ i „hrvatskoga čovjeka“, njegov stih postaje univerzalno otvoren i prepoznatljiv te posve okrenut temeljnim metafizičkim i općeljudskim pitanjima egzistencije. Riječ je o posve novom pjevanju, o neviđenu iskoraku u vrlo širok raspon tema: od *Zadnjega Adama*, pjesme u kojoj se postavlja prvo ontološko pitanje, pitanje o smislu postojanja, do grandiozne pjesme *Mojsije* u kojoj se zrcali jedan od nosivih pojmova Kranjčevićeve poezije, pojam ideala; od pjesama *Radniku* i *Misao svijeta* u kojima se apoteozira posvećeni rad čovjeka kojim će se iznova stvoriti kraljevstvo sklada i mira, novi Eden, i koje se nadasve referiraju na encikliku pape Lava XIII. *De rerum novarum* iz 1891.²²⁵, do pjesme *Iza spuštenijeh trepavica* u kojoj se doista reprezentativno zrcali nesklad između idealno zamišljena svijeta i svijeta kakvim on zapravo jest ili do pjesme *Kako je postala nada* u kojoj se dramatično vodi dijalog Boga Stvoritelja i Adama o uzaludnosti života, o njegovu nedokučivu smislu, o „besmislenoj tragediji“ Adamova roda. Čak i rodoljubna tematika u *Izabranim pjesmama* postaje, riječima Daniela Miščina, „*unutrašnja, intimna stvarnosti*“²²⁶, odnosno riječima Antuna Česka, u vezi s pjesmom *Moj dom*, ta pjesma stoji na raskrižju na kojem Kranjčević, pjesnik prorok, zaokreće „nepovratno prema Kranjčeviću intimnom pjesniku, u *onom ontološki najosobnijem smislu*“²²⁷. U cijelu nizu pjesama velike i prekretničke zbirke otkriva se uočljiva Kranjčevićeva dvojnost u nemiru i tjeskobi te njegovoj žudnji za idealnim svijetom. U dohvaćanju toga idealnoga svijeta, u toj širokoj gesti za egzistencijalnu, socijalnu i metafizičku pravednost, referencijalna je točka Kristov lik – ne samo u toj zbirci nego i u čitavu njegovu pjesničkom opusu; treća i posljednja zbirka Kranjčevićevih pjesama *Trzaji* iz 1902. otklizala je gotovo u cijelosti u mračna i sumorna raspoloženja, u duboku tjeskobu, rezignaciju i pesimizam. No i ona se ipak začudno zaključuje dvjema pjesmama *Excelsior* i *Mir vam!*, prvom pjesmom, koja rehabilitira čovjeka i proglašuje ga mjerom svega posto-

225 Usp. Božidar Petrač, *Socijalna poezija Silvija Strahimira Kranjčevića*. „Crkva u svijetu“, XXIV, 1989, knj. 57, br. 1-2, str. 68-74.

226 Daniel Miščin, *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2004., str. 78.

227 Antun Česko, *Strukturalna načela u genezi Kranjčevićeva pjesništva. Monografija*. Matica hrvatska, Dubrovnik, 2002., str. 276.

ječega svijeta, i drugom pjesmom kojom doziva Krista uskrsla i u njegovu drugom dolasku iščekuje svoje konačno smirenje.

2. Kranjčevići *Trzaji*

Prošlo je sto i petnaest godina od pojave posljednje Kranjčevićeve zbirke *Trzaja* u Donjoj Tuzli, u kojoj se, Kamovljevim riječima, „tragedija našega Silvija primiče katastrofi, tihoj, dubokoj, modernoj“²²⁸, jedine Kranjčevićeve knjige koju je bez pritisaka i bez intervencija sa strane sastavio sam pjesnik onako kako je to osobno želio i naumio. Po Antunu Česku, još uvijek nepročitana, neocijenjena i uglavnom nepoznata knjiga²²⁹, nastala je u surječju hrvatskoga pjesničkoga obilja na prijelomu stoljeća i u prvom desetljeću 20. stoljeća uz Begovićevu *Knjigu Boccadoro* iz 1900., Tresić Pavičićeve *Gjule i zumbule* iz 1900. i *Valove misli i čuvstava* iz 1903., Sabićeve *Trenutke* iz 1901., Arnoldova Čeznuća i maštanja i pjesme 1900-1907. iz 1907., Kamovljeve *Psovku i Ištibanu hartiju* iz 1907., Matoševu *Moru* iz 1907., Vidrićeve *Pjesme* iz 1907. i Domjanićeve *Pjesme* iz 1909., u kojoj je prisutan najosobniji, najintimniji, najljudskiji Kranjčević i u kojoj se, prema riječima Ele Kranjčević, nalaze „najljepše Silvijeve pjesme“. Ela Kranjčević naime u spomenutu pismu Dušanu Plavšiću od 25. listopada 1908. piše o naporima koje ulaže u pripremu Kranjčevićeve zadnje i posthumne zbirke, koju ima objaviti Društvo hrvatskih književnika, i poteškoćama da ih sabere u što većem broju, a kako bi razriješila taj problem predlaže: „Ali najbolje će biti, da izvadimo što više iz *Trzaja*, jer ta zbirka nije poznata, a u noj su najljepše Silvijeve pjesme“²³⁰. Supruzi Eli te su pjesme možda najljepše, da se poslužimo istančano izrečenim riječima Branka Krmpotića, jer su nježni, mekani, drhtavi, dirljivi, intimni, subjektivni, pravi iskreni otisci skrivene naravi i jarke bujnosti prigušene strasti²³¹. Iz tih riječi proizlazi kako ta zbirka, objavljena u Ostojićevoj ediciji u Donjoj Tuzli zaista nije mogla biti osobito poznata, otisnuta na dalekoj kulturnoj i geografskoj periferiji, pa ona čak sumnja da ju sam Plavšić ima i da će mu, po potrebi, poslati jedan primjerak. Književna kritika, više nego začuđena raspuknutim strunama Kranjčevićeve harfe, doživjela je treću Kranjčevićevu zbirku gotovo unisono – kao pad, kao sunovrat, kao krajnji pesimizam pjesnikov, kao njegovu potpunu predaju. Znalo se kadšto čak reći i tvrditi kako je pjesnik naprosto izdušio. Nakon nacionalnoga pjesnika proroka u *Bugarkinjama*, pjesnika titanske i prometejske snage u *Izabranim pjesmama*, sada se u *Trzajima* uočava pesimizam, odnosno kako to izriče Dvorniković, „mnoštvo malih i razasutih sudara sa životom odjekuje, konzonira u jedan jedini veliki sudar. I na taj veliki sudar trza se jedan jedini srasli i golemi živac bola. Teški i duboki zvuk sudara ne prestaje više, zvuči trajno i bez prekida“²³². S pesimizma dakle treće Kranjčevićeve zbirke ocjenjuje se gotovo cijela njegova poezija i pojava namjesto da ju

228 Janko Polić Kamov, *Silvije Strahimir Kranjčević. impresija*. „Bosanska vila“, XXV/1910, br. 12-15, str. 211-215; *Sabrana djela, IV*. Otakar Keršovani, Rijeka, 1984., str. 207.

229 Usp. Antun Česko, *Za Kranjčevića. Od arhivacije do kanonizacije*. Matica hrvatska, Zagreb, 2015., str. 187-206.

230 Silvije Strahimir Kranjčević, *Op. cit.*, str. 654.

231 Usp. Branko Krmpotić, *Kranjčevićeva ljubavna lirika*. „Revija“, II, 1962, br. 6, str. 41.

232 Ljudevit Dvorniković, *Studije za psihologiju pesimizma*. Izdanje Hrvatskog štamparskog zavoda, Zagreb, 1923., str. 105.

se sagledava u njegovu cjelovitu opusu i da se dobro odvagne ono što je već bilo začeto u prvinama njegova stvaralaštva, ono što buknuo kao novitet dotadašnje hrvatske poezije u *Izabranim pjesmama* i ono što se proteže i nahodi u njegovim duboko intimnim *Trzajima*. Iz takvih interpretacija proizišle su brojne paušalne kvalifikacije njegove poezije i njegove pjesničke pojave, kvalifikacije koje su najčešće zamagljivale ili reducirale mnogoznačnost i višeglasje njegova pjesništva kako u kontekstu tadašnje hrvatske poezije, tako i u kontekstu onodobnoga europskoga pjesništva. Bilo bi svakako poželjno razvidjeti kako stoji Kranjčević nasuprot jednomu Marinu Sabiću ili prema Tresiću Pavičiću, dok se s druge strane, unatoč svim dosadašnjim naporima odmjerivanja Kranjčevićeve poezije prema određenim europskim velikanima ili prema onima koji takvu auru nemaju, svakako mogu očekivati, u drukčijim čitanjima, bez nasumce nabacanih sudova, novi uvidi položaja hrvatske književnosti u europskim relacijama.

3. Neposredna recepcija Kranjčevićevih *Trzaja*

Kako su na tu zbirku reagirala najveća tadašnja imena hrvatske književnosti? Matoš je nakon *velike* Kranjčevićeve poezije iz 1898. *Trzaje* ocijenio suzama suviše začinjenom zbirkom, ali ne zato što bi one bile sentimentalne, romantične i neprilične u hrvatskom realizmu nego zato što ih ima previše. „Međutim, o njihovoj doživljenosti – a to je glavno – nema sumnje“²³³. U drugom zapisu *Za Kranjčevića* i za svoje i za naše vrijeme savršeno zaključuje: „Kranjčević je evo prije svega pjesnik intenzivnog unutrašnjeg života, pjesnik duše, dakle pjesnik vlastite svoje analize. *Trzaji* su pjesme toga bolnog i vrlo modernog analizovanja samog sebe“²³⁴. Tin Ujević pak u *Trzajima* prepoznaje „grč-pjesme“, odnosno da Kranjčević u tim pjesmama svoj grč i nemir pretvara u „Grč-Pjesmu“²³⁵. Janko Polić Kamov u svojoj toploj impresiji o velikom pjesniku kojemu i posvećuje svoju pjesmu *Uskrsli Hrist* zapisuje i vrlo precizno profilira Kranjčevićevu poeziju: „Poezija Kranjčevićeve stareći postaje strašnija, individualnija, psihološka i nama se čini da su ove suze što dolaze same od sebe na oči (Što me glediš) u samosmiljenju – da su ova kidanja srca (Ženi) i tjeskobe (*Na kolodvoru*) – bez osnove kakve u socijalnim nepravdama i jadima ljudi – poraznije i potresnije, jer suze rad suza, jer tjeskobe rad tjeskoba, jer kidanja rad kidanja – sve istančano i profinjeno kao umjetnost radi umjetnosti.“²³⁶

Valja se dotaknuti i kršćanske, katoličke književne kritike onoga doba. Ona očito nije mogla, u onim vremenima nastajanja duboka jaza između umjetnosti i vjere, znanosti i vjere, pukotina koje više ne će zacijeliti sve do danas, u sudaru dakle s pozitivizmom i modernizmom, prepoznati svu složenost pojave velikoga Kranjčevića. Kada je prva kritika zasječena u panj Kranjčevićeve poezije, i to u dva navrata, da kojim slučajem kakva mladica njezina ne bi preostala i koga svojim zelenilom zavela, a bila je to ni više ni manje nego biskupova kritika, kritika Antuna Mahnića²³⁷, teško su nakon

233 Antun Gustav Matoš, *U sjeni velikog imena u: Sabrana djela, IV.*, JAZU, Zagreb, 1973., str. 253.

234 Antun Gustav Matoš, *Za Kranjčevića u: Sabrana djela, VI.*, JAZU, Zagreb, 1973., str. 157.

235 Usp. Tin Ujević, *Trnokop u Silvijevoj bašti*. „Pregled“, Sarajevo, VII, 1923, knj. IX, sv. 119, str. 637.

236 Janko Polić Kamov, *Op. cit.*, str. 208

237 Criticus /Antun Mahnić/, *S. S. Kranjčević: Izabrane pjesme*. „Hrvatska straža“, Krk-Senj-Rijeka, I, 1903, br. 1,

takva pravorijeka drugi kritičari iste orijentacije mogli drukčije razriješiti enigmu Kranjčevićeva pjesništva. Biskup je s pozicija kršćanskoga idealizma i pravovjerja oštro i bezuvjetno osudio Kranjčeviću poeziju zbog njegova pesimizma, sklonosti panteizmu, gnosticizmu, evolucionizmu i nihilizmu. Sličnim načinom odbacio ga je i Izidor Poljak²³⁸ iako je u svojoj poeziji zaista i sadržajem i oblikom znao grabiti iz Kranjčevićeve pjesničke riznice. Nisu preko toga prelazili ni Grgec, ni Maraković. Pa ipak, Kranjčević je, bez obzira na konstataciju da je pao u bolni pesimizam, da iz njega više nije izišao, da je snagom svoga uma, svojom silom, htio dosegnuti pomračeno svjetlo vjere te „tako postade najveći hrvatski prometejski pjesnik“, našao blagonaklona čitatelja i prosuditelja u Ferdi Rožiću, kako u njegovu tumačenju *Trzaja*, tako i u s najiskrenijom sućuti pisanom nekrologu koji je popratio pjesmom prigodnicom u kojoj, uz ostalo, stoje i stihovi: „O onaj, koji s rana svieta tuži, plače, / taj mora, mora tamo gore doći (...) Oj zbogom, zbogom, Strahimire, brate, družo! / Sad Tvojoj duši tek će mira biti. / I blago Tebi u zvjezdanom željnom kraju, / Gdje ne ćeš više gorkih suza liti!“²³⁹ Osim toga, kao da je predvidio Kranjčeviću trajnost, živost i aktualnost – nije naime odmah, neposredno po izlasku knjige pisao o *Trzajima*: „Je li prekasno? Držim, da nije ni izdaleka! Ova je zbirčica pjesama izašla, istina, već pred neko godinu dana, pa bi se već bilo moralo o njoj ovdje govoriti; ali kad nije, i sada se može, jer se jednom mora. A moglo bi se još i kasnije, kao što se sigurno i hoće, jer će živjeti dugo, pa možda što starije, to mlađe i svježije. Kakogod sam uvijek rad čitao pjesme, osobito nove što se javljaju u periodičkim časopisima od nekoga doba kao da mi se ne mile – bit će s toga, što najvećim dijelom ne nalazim u njima gotovo ništa od onoga što bi htjele da oblikom svojim kazuju. Ali još uvijek pohlepno gutam stihove kad nad njima ili pod njima vidim Kranjčevićovo ime. A ne čudim se tome ništa. Od vjkada je čovječji duh ljubio ono u čemu je nalazio sebe, i što je više u čemu sebe nalazio, to je to više ljubio.“²⁴⁰ Rožić vrlo znakovito zaključuje: unatoč vjerskim i filozofijskim prigovorima i primjedbama o rasutosti njegovih misli i sinkretičnosti njegova vjeronazora i svjetonazora, Kranjčević je velik i umjetnički zreo pjesnik, pjesnik uzvišena stila i u njemu „Hrvatska ima jakoga pjesnika svoga!“²⁴¹ Ili: „Kranjčević je bez sumnje ponajprije čista pjesnička duša vrlo protančanih čuvstava i ćutljiv na svaki dašak lahora. On je resonator misli svoga doba (...)“²⁴² To će dakako samomu Ferdi Rožiću stvoriti nemale probleme te će ga Mahnić napasti zbog popustljivosti prema Kranjčevićevim liberalnim iskrivljivanjima i modernizmu kao i svećenik Matija Manjarić kao „salezijevca“, odnosno liberalnoga katolika²⁴³. U svakom slučaju, sve do 90. obljetnice pjesnikove smrti iz kritičkih pera kršćanski orijentirane kritike izostaju istraživanja koja bi Kranjčevića oslobodila sličnih ocjena i prigovora.

str 97-117; *Isti*, „Trzaji“. *Silvije Strahimir Kranjčević*. 1. *Ocjena Kranjčevićeve poezije i Kranjčevićeve ličnosti*. 2. *Kranjčevićeva „Vjera“*. 3. *Kranjčevićev „Isus Krist“*. 4. *Kranjčevićev „Bog“*. „Hrvatska straža“, Krk-Senj-Rijeka, I, 1903, br. 3, str. 389-413.

238 Izidor Poljak, *Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića*. „Vrhbosna“, XXIII, 1908, br. 5, str. 79-81; br. 6, str. 94-97; br. 7, str. 112-114., Sarajevo, 5. III.; 20. III.; 5. VI. 1909.

239 Ferdo Rožić, *Silvije Strahimir Kranjčević*. „Hrvatstvo“, V, 1908, br. 252, str. 2.

240 Ferdo Rožić, *Kranjčevićevi Trzaji* u: Ferdo Rožić, *Katolički kulturni putokazi. Članci i govori*. Prir. Vladimir Lončarević. Hrvatska katolička baština 20. stoljeća. Knjiga 15. Glas Koncila, Zagreb, 2011. str. 87.

241 *Op. cit.*, str. 94.

242 *Op. cit.*, str. 117.

243 Matija Manjarić, „*Naši 'salezijevci' i 'jeronimovci'*“. „Vrhbosna“, XXVI, 1912, br. 23-24, str. 309.

4. Kranjčević u drugoj moderni

Trzaji danas, kao uostalom i Kranjčevićevo cjelokupno pjesničko djelo, izazivaju veliku pozornost trenutno najvećih kranjčevićologa, Antuna Česka i Daniela Miščina, koji su se u više navrata i s više knjiga pozabavili fenomenom toga pjesnika koji je bitno utjecao na međuratnu, a osobito na poratnu hrvatsku poeziju. Moderan duh ili duh modernosti, u jeku druge moderne, što ga nakon so-realističkih poratnih godina – u kojima ga socio-politički bitno reduciraju na razinu gotovo pjesnika proletera – najprije uvode „krugovaši“, zatim i „razlogovci“, poseže dakako za Kranjčevićevim pjesničkim svijetom, i to onim svijetom koji je pun nemira, grčeva i egzistencijalne tjeskobe, svijetom u kojem prevladavaju pesimistički, kadšto i nihilistički tonovi. Dakle, onim svijetom koji je toliko prisutan u *Trzajima*, zbirci koju je, zajedno s postumnim *Pjesmama*, književna kritika unisono smatrala u vrijednosnoj skali znatno nižom u odnosu na velike *Izabrane pjesme*. Ne odjekuju li naslovom zbirke Slavka Mihalića *Put u nepostojanje*, u Šoljanovoj pjesmi *Od mutnog sna do vatre stvaranja*, ili davno prije njih, primjerice u Miroslava Krležu, u pjesmama *Uzrujano sumračje*, *Pjesma Gospodinu koji je nad mojim skladom i nad mojim grčem* ili *Tužaljka nad crkvom*, užas ili pomirenost pred prazninom transcendencije kako se oni kadšto u zametcima, kadšto izravno, nalaze, prepoznaju i šikljaju iz nemira i crnih slutnja Kranjčevićevih bolnih *Trzaja*? Kranjčević je zaista mnogima bio uzorom i mnogi su zimali iz njegova očajanja, iz njegove patnje i njegove sustalosti mnogo vode ili joj dodavali jošte žuci, jošte jada, jošte otrova, jedući vlastito srce.

Zaključak

Trzaji su strogo intimna poezija, puna mračnih tonova, grčeva i nemira koji se prelijevaju u potpunu rezignaciju, pjesnikovo odustajanje i klonuće. Zalazni Kranjčević dakle donosi pregršti vlastita izjedena srca, bez onih plamenih stihova što dopiru iz davnih dana djetinjstva i zavičaja ili vatre-nih nacionalnih zanosa ili dubokih metafizičkih pitanja. Odustajanjem od daljnjih borbi, potresnih prosvjeda i buntovnoga prkosa, klonućem pred nepovratno srušenim idealima i očekivanjima, pjesnik ostaje posve sam suočen s nepreglednim navalama praznine, tame i dosade. Takvoj crnoj energetici njegove vlastite egzistencije doprinijeli su osobna tjelesna patnja izazvana bolešću i objektivno sagledavanje stvarnosti koju zamišljeni i proklamirani ideali nisu mogli izmijeniti. Posvemašnja rezignacija kakvu nalazimo u *Trzajima* godinama se taložila i vrtložila u pjesnikovoj spoznaji o razapetosti svijeta kakvim on jest i svijeta kakav bi trebao biti, odnosno ona je postupno nastajala i hranila se dubokim razočaranjem proisteklim iz nepomirljiva nesklada između žuđenoga i stvarnoga svijeta.

Silvije Strahimir Kranjčević najveća je hrvatska pjesnička pojava 19. stoljeća koja u cijelosti zaokružuje dotadašnju hrvatsku pjesničku baštinu, onu koja je prije njega progovorila u Maruliću i Gunduliću, u Mažuraniću, Preradoviću i Šenoi ili okončala s Trnskimi i Harambašićem i koja uvodi hrvatsku poeziju u novo duhovno ozračje, navješćujući nove pjesničke naraštaje, Matoša, Nazora i Domjanića, Kamova, Ujevića i Krležu, i sve iduće naraštaje krvavoga 20. stoljeća. U njegovu pjesništvu se prvi put u svoj jasnoći i zaoštrenosti do krajnjih granica očitovala razapetost između ideala i

stvarnosti, sklada i unutarnje disharmonije, vjere i sumnje. Zbirkom *Trzaji* najavio je svoj umjetnički kraj, pogasivši redom gotovo sva svjetla kojima je tako duboko i precizno osvjetljivao dramatična zbivanja u kojima se bez ostatka suočavao s egzistencijalnim, socijalnim i metafizičkim pitanjima svoga i svakoga vremena.

Literatura

- Criticus, Mahnić Antun. 1903. „S. S. Kranjčević: Izabrane pjesme“. U: *Hrvatska straža*, 1(1), str 97-117.
- Criticus, Mahnić Antun. 1903. „Trzaji. Silvije Strahimir Kranjčević. 1. Ocjena Kranjčevićeve poezije i Kranjčevićeve ličnosti. 2. Kranjčevićeva Vjera. 3. Kranjčevićev Isus Krist. 4. Kranjčevićev Bog“. U: *Hrvatska straža*, 1(3), str. 389 – 413.
- Česko, Antun. 2002. *Strukturna načela u genezi Kranjčevićeva pjesništva. Monografija*. Dubrovnik: Matica hrvatska.
- Česko, Antun. 2015. *Za Kranjčevića. Od arhivacije do kanonizacije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dvorniković, Ljudevit. 1923. *Studije za psihologiju pesimizma*. Zagreb: Izdanje Hrvatskog štamparskog zavoda.
- Frangješ, Ivo. 2005. „Silvije Strahimir Kranjčević“, U: *Riječ što traje. Književne studije i rasprave*. Ur. Ivo Frangješ. Zagreb: Školska knjiga.
- Kranjčević, Strahimir Silvije. 1958. *Sabrana djela, I*. Zagreb: JAZU.
- Krmpotić, Branko. 1962. „Kranjčevićeva ljubavna lirika“. U: *Revija*, 2(6), str. 40-55.
- Manjarić, Matija. 1912. „Naši ‘salezijevci’ i ‘jeronimovci’“. U: *Vrhbosna*, 26(23-24), Sarajevo: Prvostolni kaptol Vrhbosanski u Sarajevu.
- Matoš, Gustav Antun. 1973. „Za Kranjčevića“, U: *Sabrana djela, VI*. Zagreb: JAZU.
- Matoš, Gustav Antun. 1973. „U sjeni velikog imena“, U: *Sabrana djela, IV*. Zagreb: JAZU.
- Mišćin, Danijel. 2004. *U stih upisana metafizika. Ontologija i transcendencija u djelu Silvija Strahimira Kranjčevića*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Petrač, Božidar. 1989. „Socijalna poezija Silvija Strahimira Kranjčevića“. U: *Crkva u svijetu*, 57(1-2), str. 68-74.
- Polić Kamov, Janko. 1910. „Silvije Strahimir Kranjčević. Impresija“. U: *Bosanska vila*, XXV(12-15), str. 211-215.
- Poljak, Izidor. 1908. „Ideje Silvija Strahimira Kranjčevića“. U: *Vrhbosna*, 23(5), Sarajevo: Prvostolni kaptol Vrhbosanski u Sarajevu, str. 79-81. 23(6), str. 94-97; 23(7), str. 112-114.,

Rožić, Ferdo. 1908. „Silvije Strahimir Kranjčević“. U: *Hrvatstvo*, 5(252).

Rožić, Ferdo. 2011. „Kranjčevićevi Trzaji“, U: *Katolički kulturni putokazi. Članci i govori*. Ur. Vladimir Lončarević. Zagreb: Glas Koncila, str. 87-119.

Ujević, Tin. 1923. „Trnokop u Silvijevoj bašti“. U: *Pregled*, 7(9), str. 174-183.

Kranjčević's collection of poetry *Trzaji* once and today

ABSTRACT

On the 115th anniversary of the appearance of Kranjčević's *Trzaji*, the Croatian Writers' Association announced its reprint in 2017. Therefore, the author seeks to enlighten the reception of this collection back in the time when it was published, thus drawing attention to its uniqueness, relevance and significance in the entire poetic work of Silvije Strahimir Kranjčević.

It is not adequately assessed and remains mainly unread and barely known until today. In fact, it is the only Kranjčević's collection that was compiled by the poet himself without any editorial interference. The author concludes that *Trzaji* is strictly intimate poetry, a confessional breviary of irretrievably destroyed ideals and expectations.

Keywords: *Trzaji*, the Croatian Writers' Association, intimate poetry

Kranjčevićeva životna raspuća
(Uz 110. obljetnicu smrti pjesnika S.S. Kranjčevića
i 60. obljetnicu imena Osnovne škole S. S. Kranjčevića u Senju)

Sažetak

Među brojnim poznatim Senjanima Silvije Strahimir Kranjčević zauzima istaknuto mjesto što pokazuje interes i zanimanje kulturne javnosti ne samo za njegova života već i nakon više od jednog stoljeća, a to neposredno potvrđuje i okupljanje i Simpozij na temu „Fenomen Kranjčević“ u Senju 27. i 28. travnja 2018.

Kranjčević je bio zanimljiva, vrlo suptilna, buntovna, nježna i inteligentna osoba, ali i vrlo oporbena, prkosna i uporna i kao takav je odraz sredine u kojoj je ponikao, odrastao, učio, ponajprije u svojoj obitelji, gradu Senju, školi, gimnaziji koja je i u njegovo doba resila kvaliteta odgoja i obrazovanja. Baš tu je svoje mladenačke dane provodio i postupno razvijao svoj talent i svoje sposobnosti koje će ga s vremenom dovesti u sam vrh hrvatske književnosti i neprolazne slave i znamenja. Kao senjski gimnazijalac imao je učitelje i odgajatelje za onodobne prilike s vrlo visokom naobrazbom, ali i kasnije, dobro je naučio među inima grčki i latinski jezik koji su mu pružali širu platformu misli i ideja u stvaranju svojih pjesničkih djela. S lakoćom je čitao djela grčkih i rimskih klasika, što mu je dobro došlo kod privremenog školovanja u Rimu, ali i kod pjesničkih interpretacija s biblijskom tematikom.

Ključne riječi: Kranjčevićeva mladost, Senj, Rim, Kallayeva Bosna

Uvod

Danas brojne prosvjetne ustanove, kulturne institucije, ulice i trgovi nose s ponosom ime Silvija Strahimira Kranjčevića. Osnovnu školu u njegovu rodnome Senju još od 1958. godine kao i najljepšu ulicu u Aleju krasi ime ovoga najvećega senjskog, ali i hrvatskoga književnika 19. st. U parku književnika na Artu spomen poprsje mu stoji na istaknutome mjestu. Još mnoga mjesta diljem Hrvatske, Hercegovine, Bosne nose s ponosom njegovo ime. Za života hvaljen je i slavljen kao najveći pjesnik. Prevodili su ga na strane jezike, pisali o njemu studije. „...bio je svačiji izbor i pojedinačno i generacijski“ (Krtalić, 1977: 13, 14). A zapravo: osnovno pitanje je koliko poznajemo ovoga pjesničkog genija? Koliko misaono uranjamo za vrijeme opuštajućeg životnog predaha svatko od nas u njegove stihove, napisane u jednom trenutku i u jednom razdoblju njegova života. I općenito, koliko smo u današnjem ritmu suvremenog života zainteresirani za njegove pjesničke poruke i pouke? Zašto je i danas aktualan? Kad je u pitanju Kranjčević, onda njegova stalna propitkivanja pravde, nepravde i ljudskog dostojanstva temeljna su propitkivanja s humanog, sociološkog i filozofskog motrišta i danas.

Na stotine pisanih uradaka do sada govori u prilog tome da je Kranjčević bio predmetom raznih književnih analiza, prosudbi i ocjena njegove poezije. Pa i ovogodišnje okupljanje u Senju pod

nazivom *Fenomen Kranjčević* bio je u tom smjeru. Nisam siguran da je i tada (mislim na spomenuti skup) nađen konačni odgovor (možda i nije tražen) na taj pojam „fenomen Kranjčević“. I u tome je veličina ovoga pjesnika koji uvijek kod prijašnjih, sadašnjih, a nadam se i budućih generacija izaziva i izazivat će nove reminiscencije, nove slike o čovjeku, njegovu djelovanju u nesigurnom svijetu, odnosa prema općeljudskim vrijednostima i smisla ljudskog postojanja kroz stoljeća, ali i gledanje na ljudsku patnju, na patnju o kojoj je toliko govorio, mislio, pisao i proživljavao. Na ova složena pitanja svatko od nas dat će različite odgovore.

1. Kranjčević ostaje bez ispita zrelosti u Senjskoj gimnaziji

Do završetka srednjoškolskog obrazovanja završena je prva njegova životna odrednica prema svijetu u kojemu živi. Prkosi i odbija što po njegovoj savjesti nije u redu. To pokazuje zarana već u završnim gimnazijskim razredima pa tako dolazi u sukob s upravom gimnazije. Prekoravaju ga, kažnjavaju i stoga završava osmi razred gimnazije bez mature. O tome vremenu mladi Kranjčević kaže: „Ja bijah odličan đak, ali bilo je mojih prijatelja kojim je prijetio pad. Bijahu mi usko srcu prirasli, meni je bilo nemoguće i pomisliti bez njih. I tako odstupih i ja od mature kad su njim zabranili pristup.“ (Kranjčević, 1964: 261) Ovakav postupak solidarnosti ne nalazimo drugdje. Kakva smionost! To je mogao samo Senjanin Kranjčević koji je za sebe rekao u jednoj prilici Đuri Matiji Šporeru i ovo: „Senj me rodio, a to je dosta, da upoznate čuvstva moja.“

Jedinstven ponos mladoga pjesnika na svoj rodni grad, svoj Senj. Maturu ne polaže ni godinu dana kasnije, jer mu Senjska gimnazija nije oprostila ranije buntovništvo i solidarnost s ostalim generacijskim maturantima. Uz pomoć dr. F. Račkoga i biskupa Strossmayera u Zagrebu ipak postiže određene kvalifikacije za učiteljski poziv (Šimundža, 2004: 73). Otprilike u to vrijeme njegova života u njemu se stvara otpor, sukob, prkos prema svemu. Već tada nastaju njegove prve pjesme s kojima osvaja mnoge književne krugove. U svojoj prvoj zbirci *Bugarkinje* mladi pjesnik budi povjerenje, nadu, podižući nacionalnu svijest, domoljublje, ono najveće i najljepše što je ponio iz očinskog doma, iz rodnoga Senja, pravaški bunt i otpor. Tu je veliki izvor za domoljubna nadahnuća i za današnje generacije. Tako primjerice u pjesmi *Zavjet* govori:

„Ne ljubiti tebe, mučenički dome,

Za tebe ne dat isti život svoj

Oj, kak bi mogo kada na tlu tvome

S mlijekom majke duh usisah svoj?“

(Zavjet, 1883.)

Spomenuta Kranjčevićeva pjesma ukazuje na veliku ljubav prema Domovini za koju je spreman i umrijeti. Misli i slike od Kranjčevića odlaze povezano u budućnost, današnju stvarnost na Domovinski rat, kada su mladi hrvatski bojovnici srčano sa skromnim naoružanjem odlazili na bojišnice od 1991. do 1995. diljem Hrvatske i s kunicom oko vrata branili svoj dom, svoju Hrvatsku. Za onodobnu mladost ništa uzvišenije i ljepše nego zavjetom dati i život kad je trebalo. I Kranjčevićovo domoljublje bilo je među inima izvorište ljubavi suvremene mladosti prema Hrvatskoj, mladosti koja je djelom pokazala kako se voli i kako se brani obitelj i svoja Domovina.

2. Kratko putovanje od Senja do Rima i nazad u Zagreb

Otac mladoga Silvija uz pomoć mjesnog biskupa Jurja Posilovića šalje na teološku izobrazbu

u Rim, u nadi da mu sin postane svećenik. Međutim, mladi Kranjčević u Rimu boravi vrlo kratko jer zaključuje da mu to zvanje ne odgovara. Znao je da će jako razočarati svoga oca. Napušta Collegium Germanico-Hungaricum i uz pomoć osječkog biskupa Strossmayera dolazi u Zagreb, ne u Senj. Nije mogao podnositi stegu, već kao slobodan i živahan nastoji osposobiti se za učitelja. I to mu uspijeva. Uspješno polaže ispite za učiteljsko zvanje „na građanskih školah.“ Osposobljen je predavati hrvatski jezik, njemački jezik, povijest i zemljopis. Tako završava Silvijeva druga životna odrednica – kratka, ali bolna. Usred Zagreba, bez financijske potpore sa strane (jedina novčana pomoć je Strossmayer) dobiva svoje prvo zvanje s kojim se neće obogatiti, niti zadovoljiti. S dolaskom u Senj, pun razočarenja, nalazi utjehu u pjesmama koje nastaju baš u tome vremenu i u nadolazećim godinama njegova životnog puta. Nezadovoljan, kako rekoh razočaran, stvara djela na zavidnoj pjesničkoj razini u okruženju velike senjske bijede, neimaštine i beznada. Svoja promišljanja iskazuje među inima i ovim stihovima:

„Svuda bijeda gola, siromaštvo svuda
Svuda kamen suhi, kamen od vjekova;
Samo gdjegdje mala ističe se gruda,
Sačuvana znojem, znojem pradjedova.“

(Uskočka elegija, 1887.)

Jedna od omiljenih tema u Kranjčevićevu stvaralaštvu su uskoci, „junaci njegova rodnoga grada“ (Moguš, 1990: 188.). Na temu senjskih uskoka ispričale su se mnoge priče od onih koje su ih predstavljale kao omražene, nepoželjne, krvožedne osobe, do onih koje su ih proslavile kao jedne od najvećih nacionalnih junaka na ovim primorskim prostorima koji su punih osamdeset godina branili „od Lava i Zmaja“ hrvatske nacionalne interese. Pored ostaloga uskoci su branili svoju „golu bijedu“, kamen, dragu, škrapu i uvalu od tuđinaca. I u tim Kranjčevićevim *Uskočkim elegijama* ocrta se njegova tuga, jad i patnja ljudi Senja i njegove okolice u vremenu o kojemu govori. U svojim uskočkim elegijama (*Sijelo, Naš čovo, Iseljenik, Velebitska baka* i dr.) progovara o ekonomskoj bijedi, propadanju senjskog Podgorja koje se ni sto godina nakon Kranjčevićeve smrti nije oporavilo. I još gore. Današnje senjsko Podgorje potpuno je pusto. Odlazili mladi naraštaji desetljećima u tuđinu, jer u svome Domu nije bilo mjesta za njih, kao ni za Kranjčevića prije sto i više godina. I te njegove pjesničke slike o uskocima, Nehaj-kuli, Orlovome gnijezdu lebde u mislima suvremenih naraštaja.

Pripravnički staž obavlja u senjskoj osnovnoj školi pa na taj način postaje učiteljem 19. veljače 1886. godine. Tražio je mjesto učitelja preko Visoke zemaljske vlade u Zagrebu, ali mu je zamolba odbijena. U njemu još jače razočarenje i tuga. Kod ovoga promišljanja valja posjetiti da upravo tada se nad Senjom nadvio tamni oblak nezadovoljstva i negativističkog političkog stava od strane Khuena Héderváryja (*Predstavka pučanstva slobodnog i kraljevskog grada Senja, br. 4001, Zapisnik Poglavarstva grada Senja, zavedeno pod rednim brojem 4001, godine 1884.*). U to vrijeme ukidaju se stariji gimnazijski razredi, pravaški Senj gubi političku potporu Zagreba i Pešte, a s tim i nezadovoljstvo senjskog pučanstva jača, što se snažno prelijeva i na mladoga pravaša Kranjčevića.

3. Odlazak bez povratka

Po dekretu odlazi u Hercegovinu. Uz pomoć građanskog načelnika u Senju dobiva mjesto učitelja u Trgovačkoj školi u Mostaru 31. kolovoza 1886. Tako počinje njegova treća životna dionica, puna tuge, jada, očaja i suza kako za svojim dragim Senjom, tako isto i za svojom domovinom Hrvatskom u kojoj nije mogao naći mjesta za kulturno i učiteljsko djelovanje.

Od tada pa sve do kraja života nastavlja se Kranjčevićeva životna Golgota na relaciji Mostar – Livno – Bijeljina, Bijeljina – Sarajevo. S tugom napustio je rodni Senj koji je silno volio i nastanio

se u hladnoj Kallayevoj Bosni gdje su životni uvjeti teški, još teži nego u njegovu Senju. Piše pjesme, najbolja svoja književna ostvarenja i one su mu jedine utjeha u novom životnom okruženju. Za njega je svojedobno pjesnik Nikola Milićević rekao: „I cijelo Kranjčevićevo književno djelo nije drugo ništa nego gotovo bespomoćan vapaj jedne okovane duše koja u teškim prilikama ne nalazi drugoga izlaza, nego potmulim glasom i očajno, u stihovima kazuje svoju beskrajnu čežnju za pravdom i slobodom“ (Kranjčević, 1958: 7).

„Ja domovinu imam; tek u grud sam je skrio

I bježat moram svijet;

U vijencu mojih sanja već sve je pogazio,

Al ovaj nije cvijet.“

(Moj dom, 1897.)

Jedinstvena pjesnička slika, Kranjčević ima svoju domovinu, ali „bježat moram svijet“. Svoju Domovinu nosi kao jedan cvijet skriven u grudima. Drugdje je nema, sve je tuđe oko njega. Napušta svoj dom, svoj Senj i odlazi u tuđinu. Život mu je shrvan, sve je uništeno o čemu je u mladosti sanjao, domaći sinovi ga nisu razumjeli, pa je morao u tuđinu. I ta bol za svojom domovinom u svojim emotivnim sanjama pretvara u cvijet, u ljepotu za kojoj beskrajno čežne. To mu je jedina utjeha. I to što u srcu nosi, spasio je sve što ima „u čemu vijek mi negda vas srećan se je glaso kroz čarne, mlade sne“

Kranjčević je povremeno zapadao u krajnji pesimizam „dapače gubi kršćansku nadu, i svjesno nalazi se na samim rubovima vjere i nevjere“ (Šimundža, 2008: 108). Drago Šimundža u istom izvoru dalje misli da su ga mučile „bol i suze, povijesna nasilja i posljedice istočnoga grijeha, čovjek i njegov svijet.“ No, Kranjčević nije nikada napustio vjeru u Boga i Biblijska poučavanja. Imao je duboko povjerenje u Boga, što je na koncu svoga života i sam posvjedočio. I dok Kranjčević u svojim pjesmama jadikuje, protestira, prkosi, moli i plače, zapravo on intimno vjeruje i duboko je povezan s Bogom. Nije ga se odrekao ni na samrtnoj zadnjoj životnoj postaji, kako sam maloprije naveo, što dokazuje njegova ispovijest i posljednje pomazanje koje mu je dao sarajevski nadbiskup Šarić, koji je bio njegov veliki prijatelj.

Za života su mu izašle tri zbirke: *Bugarkinje* (1885.), *Izabrane pjesme* (1898.) i *Trzaji* (1902.). Izašla mu je i četvrta zbirka pod nazivom *Pjesme* 1909., dakle nakon njegove smrti. Malo i puno. Neki kažu malo je napisao. Svakako dosta da ga i nakon više od jednog stoljeća i nadalje čitamo i stručno i znanstveno propitkujemo njegove pjesničke uratke.

Umjesto zaključka

Čitanjem i iščitavanjem Kranjčevićevih stihova, Kranjčevićeve poezije, intimno se pitamo jesmo li pogodili i prepoznali što nam pjesnik poručuje, što je mislio i na što nas svojim stihovima upućuje. Ili, kao čitatelji njegove poezije aktiviramo li dostatno intelektualno-čuvstvene reminiscencije kako bismo u sebi razvili i primili poruke putem njegovih stihova. To svakako u nekom smislu ovisi od razine poznavanja tematike, povijesnih i društvenih okolnosti onda i sada, kao i količine i bogatstva emocija koje se javljaju u nama družeći se s njegovim pjesmama. Onaj tko nije odlazio bez povratka, tko nije ostajao bez očinskog doma i domovine, pa makar i nakratko, i tko nije osjećao bol i patnju-onu ljudsku, ne može u potpunosti razumjeti pjesnika Kranjčevića i njegove pjesme u cijelosti.

Ovo je samo jedan misaoni pogled na Kranjčevićevo knjiženo stvaralaštvo koje na neki način daje posebnu sliku o ovome hrvatskome pjesničkom geniju.

Literatura

Kranjčević, Strahimir Silvije. 1958. *Raspršana iskra*. Zagreb: Školska knjiga.

Kranjčević, Strahimir Silvije. 1964. *Pjesme; Pjesnička proza; Kritike; O sebi*. Zagreb: Matica hrvatska.

Krtalić, Ivan. 1979. *Silvije Strahimir Kranjčević*. Monografija. Zagreb: Mladost.

Moguš, Milan. 1990. „Uskočka epopeja u poeziji S. S. Kranjčevića“, U: *Senjski zbornik*. Prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu. Ur. Miroslav Glavičić. Senj: Senjsko muzejsko društvo, str.187-192.

Šimundža, Drago. 2004. „Teološki pristup u Kranjčevićevoj poeziji“, U: Bog u djelima hrvatskih pisaca. Ur. Jelena Hekman. Zagreb: Matica hrvatska, str. 73–126.

Šimundža, Drago. 2008. „Biblijska svijest i religiozna problematika u Kranjčevićevoj poeziji“. U: *Hrvatska misao*, 2/3, str. 102–114.

Kranjčević's turning points

ABSTRACT

Silvije Strahimir Kranjčević occupies a prominent place that shows the interest of the cultural public not only during his life but after more than a century, and this is confirmed by the gathering and symposium on “Phenomenon of Kranjčević” held in the town of Senj on 27th and 28th April 2018.

Kranjčević was an interesting, very subtle, rebellious, gentle and intelligent person, but also very controversial, defiant and persistent, and as such a reflection of the environment in which he grew up, was being taught, primarily in his family, the town of Senj, his school, which quality of education has diminished in its time. He has been gradually developing his talents and abilities that will eventually lead him to the very top of Croatian literature and the unforgiving glory. In Gymnasium he had teachers and educators with a very high level of education, but later, he learned Greek and Latin well which provided him with a broader platform of thoughts and ideas in creating his poetic works. He readily read the works of Greek and Roman classics, which was useful in his in temporary schooling in Rome, but also in poetic interpretations of works with biblical themes.

Keywords: Kranjčević's youth, the town of Senj, Rome, Kallay's Bosnia

SENJSKE KNJIŽEVNE ŠETNJE

Tridesetminutni film nastao u suradnji učitelja i učenika Osnovne škole S. S. Kranjčevića Senj rezultat je i konačni proizvod projekta *Senjske književne šetnje* započetog u školi 2015. godine prema ideji učiteljice Hrvatskoga jezika Ane Nekić. Misao vodilja i cilj projekta bila je približiti senjsku književnu baštinu učenicima osnovne škole.

Književnici poput S. S. Kranjčevića, Vjenceslava Novaka, Pavla Rittera Vitezovića, Kuhačevića, Milutina Cihlara Nehajeva, Miroslava Kovačevića, Krešimira Stanišića, Milana Krmpotića i Ljudevita Lude Ostermana pronašli su svoje mjesto na panoima škole i u iskustvu čitanja učenika, a Kranjčević i u knjižici „Senjske književne šetnje“ tiskanoj 2015. kojom se obilježila 150. godišnjica rođenja pjesnika i početak projekta. Knjižica, koju je uredila profesorica Ana Vukelić, osim zanimljivih detalja pjesnikove biografije ponudila je i učeničke uratke motivirane pjesnikovim najpoznatijim djelima.

Spomenuto iskustvo čitanja stjecalo se u sklopu Literarne grupe, Čitateljskog kluba, Dodatne nastave Hrvatskoga jezika, i to na odabranim cjelovitim tekstovima ili ulomcima koji su i svojom temom vezani za Senj.

Školska godina 2017./2018. koraknula je dalje u školskim književnim šetnjama: na stručnom skupu učitelja Hrvatskoga jezika rodila se ideja o stvaranju tzv. digitalnih Senjskih književnih šetnji koje bi povezale gradske destinacije i najpoznatije senjske književnike. Tada je našem filmu postavljen temelj.

Ideja o prijenosu književnih uradaka u svijet modernih medija rezultat je želje da se tekstovi koji pripadaju tematski, stilski i sadržajno drugom vremenu približe modernom čitatelju, u ovom slučaju čitatelju osnovnoškolskog uzrasta. Odgovor na pitanje kako to učiniti, s ciljem spoznavanja antologijske vrijednosti književnog djela zbog koje djelo i postaje vrijedna književna baština, doveo je u konačnici do filma. On je, pokazalo se, postao snažan motivator uranjanja u književni jezik pjesnikova djela.

Scenarij je poprimao svoj konačni oblik u razgovorima s učenicima - članovima Čitateljskog kluba i dodatne nastave Hrvatskoga jezika. Zaključilo se kako bi senjskim destinacijama trebalo prošetati slijedeći neki zadatak ili zagonetku, tragove koji bi tjeroali protagoniste da idu naprijed i - čitaju. Polako se rađao tekst *Senjske književne šetnje* o skupini mladih Senjana koji pronalaze neobičnu poruku u Kranjčevićevoj knjizi i kreću u avanturu otkrivanja senjske književne baštine. Zanimljiva, djeci bliska fabula i trajna vrijednost Kranjčevićeva književna djela koja poput sunca iza oblaka stoljetne prašine prosijava vječne istine - predstavljaju dvije okosnice našeg filmskog uratka. Kranjčević je u filmu „odigrao ulogu“ duhovnog vodiča koji vodi tražitelje do konkretnih odgovora i spoznaja.

Razbijajući *kod* tajanstvenih poruka i tragova, učenici postupno razbijaju stilski i jezični *kod* Kranjčevićevih pjesama i dolaze, zajedno s likovima, do zaključka o vrijednosti njegova stvaralaštva. „*I to je odgovor, kraj i početak naše potrage. Pjesma! Poruke iz prošlosti sačuvane su u stihovima. U*

njima će svatko naći ono što treba za sebe. Mora samo znati i htjeti vidjeti i čuti.“²⁴⁴

U ostvarenju filma angažirali su se članovi Dramske grupe (s kojima radi voditeljica grupe, učiteljica Tamara Farkaš) i dodatne nastave Hrvatskoga jezika (koju drži učiteljica Ana Nekić) uz redateljsko vodstvo učitelja Informatike Darjana Bajrovića. Učitelj je preveo scenarij u filmski jezik, motivirao „glumce“, snimio film i montirao kadrove te ostvario privid lakoće realizacije zahtjevnog projekta. Scenarij je oblikovala i zapisala školska knjižničarka Ana Lukin. Glazbu za film izabrala je i izvela Maja Tomaić, učenica 8. razreda.

Iskustvo kroz koje su prošli svi sudionici ovog uratka bilo je ugodno, motivirajuće, zabavno, ali prije svega poučno. Kontakt autora i čitatelja je uspostavljen. Izgrađen je most između starog i novog vremena. I svakim gledanjem filma njime se može ponovno prošetati...

SENJSKE KNJIŽEVNE ŠETNJE (scenarij za film)

Pjesme S. S. Kranjčevića korištene u scenariju:

U ponoćje

Zapad sunca

Moj dom

Vili pjesme

Misao svijeta

Senju - gradu

Na Nehaju

Ah, vječnost se je zvao čas

Na obali uskočkoga grada

Likovi: NIKO, NIKA, FRAN, ZORA, MARITA

I.

NIKO (ispred škole, kraj Kranjčevićeve biste, sam sa sobom): Ovo je strašno. Već treći put ovaj tjedan ismijao me pred razredom. Ne znam kako da mu uzvratim... On je jači, ima podršku ostalih iz razreda koji ga prate ko.... guske ili neke druge ne baš pametne pernate životinje.

Kada bih samo mogao pokazati drugima što se krije u meni. Iza ovog tijela u razvoju, ispod ove frizure koja me ne sluša, ispod majice, u predjelu grudi.

---

244 Iz scenarija *Senjske književne šetnje*

Kad bih samo...

NIKA: Hej, Niko! Što si se objesio ko visibaba? Haha! Hajde, živni. Muči te nešto?

NIKO: Nika, daj mi malo mira i slobode... Ne mogu pet minuta bez tvog smijeha koji para uši i lupanja po leđima.

NIKA: Kad si uspavan, ljepotice! To je da te probudim.

Aaaaah (udahne zrak), koji dan! Veličanstven!

NIKO: Tebi je svaki dan veličanstven. Čak i onaj kad si dobila jedinicu iz Geografije i kad si razbila mobitel.

NIKA: Istina! Kad jesu! Jedinica mi je otvorila oči, a mobitel sam prodala sestri. Za šest mjeseci pranja suđa i pospremanja kreveta. Koji lik je ta moja sestra! Tri dana joj je trebalo da shvati da postoji tehnički razlog zašto joj nitko ne piše i nitko je ne zove. Ha ha ha!

NIKO: Evo je opet.

NIKA: A što je tebi opet?

NIKO: Nisu svi tako optimistični...

NIKA: Opet Jakov, ha? Što je ovaj put smislio?

NIKO: Ne treba on ništa smisliti. Treba me samo pogledati. Ja sam mu kao neka muza, izvor inspiracije, što li. Pogleda me, i istog trena postane:

- najduhovitija osoba u razredu;
- dosjetljivi pametnjaković;
- njegova inače usporena moždana aktivnost čudesno se ubrza i on postaje zabavljač, s publikom i scenom i kulisama i.... glavnim sporednim likom.... Koji sam ja. Ma, znaš već...

NIKA: Znam. Nije ugodno. Za gledati. I biti ti u koži.

Ali to je zato jer ti zavidi. Vjeruj mi!

Samo si ti uspio riješiti test iz Povijesti bez greške i napisati sonet.

Zamisli – sonet! Koji je skoro izumro. Ti si ga – bum! – oživio. Složio (plešući kao hip-hopera) 4 – 4; 3 - 3; abba; abba; ali to nije sve, još i: ccd - eed! i oduševio profku! Nisam je nikad, ni prije ni poslije, vidjela takvu. Kako je samo pljeskala rukama i smijala se. Kao dijete! Vratio si je, Striboru, u mladost!

NIKO: Baka se nije htjela vratiti u mladost.

NIKA: Koja baka?

NIKO: Ona iz Stribora.

NIKA: Eto vidiš! To si ti. Sve znaš i sve shvaćaš ozbiljno i doslovno. I ti si kao ta baka. Radije ćeš se mučiti s tim svojim mislima koje si posvojio kao sina, nego se zabaviti.

NIKO: Oh, Nika, tebi je sve tako jednostavno.

NIKA: Ali kad je.

NIKO: Ali kad ni – je! Ne znaš kako je kad znaš da si pametan i jak, a sakat i mutav kad se suočiš s glupošću i zloćom. Ne znaš što znači biti smrznut, kada se riječi ne žele odvojiti od misli i kada vrijeme stane. Kao veliki stop kadar nekog ružnog filma...

NIKA: Znam, frende, ali prestani vrtiti taj film. Isprekidan tim tvojim stop-kadrovima. Jer život je mijena. Teče. Nema rewind i fastforvard. Život teče, kako netko jednom reče...(smiješak) Ne smijemo ostati smrznuti. To nije prirodno. Ni Vratnik nije smrznut cijele godine. Sve se mijenja...A ostaje samo ono što je vrijedno.

Prave vrijednosti i veličine uvijek isplivaju na površinu.

NIKO: Nika, da je meni taj tvoj mozak i srce...

NIKA: Ha, srčana! Junakinja. Senkinja! Što si zaboravio? Mi smo djeca mora i bure; kamena i Sunčeva plamena. Vidi je - Nehaj-kula. Stoji ovdje usprkos vremenu. Odolijeva jer je u njenoj srži kvaliteta. Drži se srži, frende!

Sad moram ići na Taekwondo. Vidimo se poslije kod tebe. Doći ćemo da napišemo onaj referat o Kranjčeviću. (Odlazi.)

NIKO (sam za sebe): Ah, da, Kranjčević. (vadi knjigu) Imaš li ti odgovor za mene, Silvije? Čarobni stih? Hoću li ga pronaći, kamuflirana i skrivena u figure?

Bolje da se opametim što prije i prestanem s trabunjanjima i kuknjavom, uostalom, tko je vidio da stihovi mijenjaju onoga koji ih čita. Rijetki su koji ih čitaju i još rjeđi oni koji razumiju njihov jezik bez tumača i prevodioca.

Što je ovo? (iz knjige ispada stari, požutjeli papir na kojem je rukom pisani tekst, uzima ga i čita)

„Lijepi pozdrav, mladi prijatelju. Znam, muče te brojne teške i tmurne misli i zakriljuju kristalno nebo uma. Nemam odgovor za tebe, ali imam pitanja (njih pet zapravo, za svakoga od vas) i zagonetku. Slijedi tragove. Oni će tebe i tvoje prijatelje odvesti u pustolovinu. Ona je put k odgovoru koji te čeka na kraju. Kao nagrada. Ona je put k meni. Hrabro naprijed.

Silvije.“

NIKO: Tko je stavio tu ovaj papirić? Nije valjda Jakov? Ne, on nije sposoban za takvo što. Možda je knjižničarka stavila papirić u knjigu prije nego mi ju je posudila? Malo mi je sumnjiv onaj njezin ljubazni smiješak. Možda se želi našaliti sa mnom?

Možda... (pogled mu pada na Kranjčevićevu bistu) ... mi se Ti obraćaš? Jer misliš da ja govorim Tvojim jezikom? Da će pjesnik razumjeti pjesnika?

Ah, (obazirući se oko sebe) sad ne bih zamjerio Jakovu da me počne zezati. Svatko normalan pomislio bi da sam nenormalan. Pričam s kipom i mrtvim pjesnikom! Idem doma. Tamo ćemo se uskoro skupiti nas pet. Pet? Pet pitanja? Moram im pokazati papir!

II.

U Nikovoj sobi to poslijepodne.

FRAN: Hej, sorry što kasnim. Morao sam oprat...nešto napraviti...

NIKA: Oprati suđe! Što se sramiš? Nije to samo za žene. Po tome se vidi tko je pravi muškarac!

ZORA: Zašto ne uzmete mašinu za pranje suđa? Vidi, i ona je ženskog roda. Gubimo, kako god okreneš.

MARITA: Zašto ne promijenimo temu i damo mu da dođe do daha? Jesi donio Leksikon pisaca i Povijesnu enciklopediju?

ZORA: Mislim da je najbitnije da imamo dobru internetsku vezu jer Internet zna sve!

FRAN: Da, ali ovo ti je provjereno. I sigurno točno. Iako ni Internet nije za baciti...Hej, Niko! Gdje je on? Je li doma? ☺

MARITA: Pa malo prije je bio ovdje. Otvorio nam je vrata i nešto promrmljao, znaš kako on zna promumljati nešto sebi u bradu.

FRAN: Da, i kad ga pitaš da ponovi, ispadne još nerazumljiviji. Jer se izražava u slikama i prenese-
nom značenju.

ZORA: Pjesnik.

NIKA: Niko!

NIKO: Tu sam. Išao sam nam u kuhinju po sok.

NIKA: Što ti je to pod rukom?

NIKO: Knjiga. Kranjčevićeva Izabrana djela. I jedan papirić. Ništa posebno. Samo jedna poruka iz prošlosti za nas.

OSTALI:?

Nakon čitanja poruke.

NIKO: Bila je u ovoj knjizi i ispala kad sam je otvorio.

FRAN: Spominju se pitanja za pet osoba. Nas je pet.

MARITA: Tko god je ovo pisao, znao je da ćeš uzeti ovu knjigu i da ćemo se danas sastati kod tebe i raditi na referatu.

NIKA: Hm, previše je podudarnosti da bismo ih odbacili kao slučajnost...

ZORA: Što je ovo s druge strane?

NIKO: Koje? Ne vidim...

ZORA: Kao utori kad pritišćeš pišući pa se tragovi vide na drugoj stranici.

FRAN: Nevidljivo pismo!

MARITA: Možemo ga olovkom malo pošarati i vidjeti što piše.

NIKA (čita): „Na stablu od slova na stotine listova. Na dnu drugog lista iza stotog, i vrh trećeg skupile se treća i četvrta kaplja od riječi. U ponoćje nešto će ti reći.“

FRAN: Gdje li je ta šuma...i kako ćemo pobrojati listove?

MARITA: Ovo je jezik zagonetki, on je u prenesenom značenju.

NIKA: Stablo od slova....

NIKO: To je knjiga!

FRAN: Knjiga? Koja?

ZORA: Ova! Mora biti ova knjiga jer je u njoj i bila poruka!

NIKA: Drugi list iza stotog...

MARITA: 102. list?

NIKA: 102. stranica!

NIKO: U ponoćje.

FRAN: Moramo čekati ponoć?

NIKO: To je pjesma.

NIKA: Kaplja od riječi...

MARITA: Skup riječi u pjesmi....Nekakav odlomak...

ZORA: Treća strofa!

NIKA: Bravo! Pogledajmo: na dnu 102. i vrhu 103. stranice...

NIKO: (čita) „Što će zanos tih njedara,/Bogoduhe duše znamen;/Što li iskra božjeg žara,/Što vječit pjesme plamen?/Aj, što mari svijet za muku,/Kad pjesničko srce vrije,/ Kad n može smrznutih ruku/ Na toj vatri da ogrije!/ Gusle uzmi te svijetom prosjači,/Pjesmom ljubi pa zaturen plači!“

MARITA: A joj, kakva je ovo poruka?

NIKA: Možda ti Silvije želi poručiti da se okaniš pjesnikovanja i dubine. Možda se i on razočarao u ljude i dobrotu pa ti sad daje savjete iskusnijega.

FRAN (gledajući u enciklopediju): Točnije, 110 godina iskusnijeg. Ove je godine obljetnica njegove smrti!

MARITA: Možda nam se zato javlja...

ZORA: Mene je malo strah!

NIKO: Govori o ponoći u prenesenom značenju. Ona predstavlja ponoć ljudskog duha, dobrote, pravih vrijednosti...Biti ispravan, ne znači biti obasipan cvijećem.

NIKA: “Vapi zoru, da sve puca

I vijek slušaj kako ponoć kuca“

Stalno spominje noć i zoru koja je daleko.

NIKO: Možda smo mi njegova zora? Možda smo mi generacija koja može razumjeti bol čovjeka široka duha, a zarobljena unutar granica svog vremena i prostora.

MARITA: Ovdje smo, a virimo kroz prozor ekrana u svijet.

ZORA: Ja sam sigurno njegova Zora ☺

FRAN: Čekajte, 110. obljetnica, pogledajmo 110. stranicu! „Zapad sunca“ – dobro je još uvijek smo u istoj temi. Pogledajmo što nam nosi 110. stranica...(čita) „Tako i ti, komu žarka krvca/Grije košto božja zraka,/Rastjeravaj tamu od oblaka,/Podaj ljudstvu svoga srca!“

NIKA: Savjetuje nam da živimo sebe, hrabro, do kraja!

NIKO: Stvaralačko slovo – pjesničko djelo – dizat će i inspirirati novo doba.

MARITA: Pjesnik živi i nakon smrti u svojim djelima!

FRAN: (iz knjige) Bio je boležljiv i nježan kao dijete, iznimno maštovit. Volio je slušati priče. Na tom izvoru crpio je snagu koja će poput grmljavine i rike kasnije provaliti iz njegovih pjesama.

NIKO: Ljudi, ovo ima smisla!

ZORA: To su poruke koje iščitavaju učenici i proučavatelji njegova djela već desetljećima. Mene zanima: zašto se javlja na ovaj način sada i još važnije: zašto nama?

NIKO: Ne znam točno. Znam samo da je odgovor na tvoje pitanje na kraju pustolovine koja je upravo počela...

NIKA: Ovo će biti referat i pol!

III.

(Pjesma Moj dom – govori je Kranjčević, dok se djeca spremaju za pustolovinu i hodaju Senjom do sljedećeg odredišta - Kranjčevićeve rodne kuće.)

MARITA: U redu, došli smo ovdje...jer je tu bio njegov dom, je l da?

FRAN: Da, tu je živio.

ZORA: Što sada? Možda da pokucamo?

NIKA: Ni slučajno! Tu ljudi žive svoj normalni život. Zamisli da im sad upadnemo i pitamo ih je li ostavio što za nas Silvije, znate, Kranjčević. Ha – ha - ha!

FRAN: Znam, moramo slijediti tragove. Tako je napisano u pismu. Hm. Što je ovo? Ovo sličići na tragove.

NIKA: To sličići na tvoju cipelu! To si ti zagazio u onu lokvu, šlampo. Ha – ha – ha!

MARITA: Tiho, čujete li?

ZORA: Glazba...

FRAN: I? što je tu čudno?

MARITA: Vrsta. Klasična glazba. Tko sluša takvu vrstu instrumentala u ovo doba i u ovom kutku svemira?

NIKO: Dopire iz Doma kulture. Tamo je sad koncert.

NIKA: Kultura i umjetnost bili su također Kranjčevićev dom. Možda je to trag?

ZORA: Krenimo!

(dok idu prema Domu kulture, čuje se 6. i 7. strofa pjesme Senju – gradu)

MARITA: (pred Domom kulture) Sviraju staru skladbu. Zna li koji je senjski književnik stvarao glazbu i bio učitelj Glazbenog? Vjenceslav Novak! Njegova je rodna kuća nešto niže. Možda je i to trag?

FRAN: (daje informacije o Novaku) Govori o pripovijetki Iz velegradskog podzemlja. Povezuju Kranjčevića i Novakovu socijalnu tematiku kroz pjesmu Misao svijeta. Spominju i nesretnu Lucijinu ljubav (lik iz Posljednjih Stipančića.)

Mislim da u ljubavi, kao i u svemu, treba biti iskren. Otvoren. (pogleda u Maritu)

NIKA: Da, bilo bi puno jednostavnije kada bismo otvoreno i bez straha govorili o osjećajima. Kao pjesnici. (Čita Ah, vječnost se je zvao čas – 380. str.)

NIKO: Osim Vjenceslava, još je jedan književnik Senjanin stvarao u Kranjčevićovo vrijeme.

FRAN: Milutin Cihlar Nehajev.

ZORA: Nehajev...možda je to sljedeći trag.... Nehaj kula.

SVI: Idemo!

IV.

ZORA: (Penjući se prema Nehaju): Gdje je Fran?

MARITA: Otišao je na trening, znaš da ih on ne propušta!

ZORA: Mlada nada našeg grada☺!

NIKA (gleda u mobitel): Javlja mi da budemo pametni i da dođemo do kraja priče!

ZORA: Osjećam da je rješenje blizu!

ZORA: Dobro, sada smo na Nehaju....što dalje?

MARITA: Možda je to to! (pokazuje rukama prema Senju) Ovaj pogled na Senj s Nehaja...i ova ljepota...Doživjeti je i osvijestiti.

NIKA: Da, ali mora postojati još nešto...

NIKO: (sam za sebe) Kranjčeviću, može pomoć? (gleda knjigu)

(prema prijateljima) Pogled s Nehaja...Na Nehaju....To je Kranjčevićeva pjesma!!!...(traži je u knjizi)

MARITA: Da, pjesma Na Nehaju!

NIKO: Pjesma pjeva o staroj slavi Senja...i nastavlja: „Da, to je prošlo, sad od slave tvoje /Tek djeci tvojoj jedan osta znamen,/Poštenje čisto kao sunce što je /I značaj tvrđi neg što živac-kamen.“

I završava: „Živi, moj uskočki grade, / i tvoja sunce ogrijat će vrata; / Da, i ti svoje prebolit ćeš jade, / i puknut zora slobodi Hrvata!“ Napisano u Senju 1885.

NIKA: Odlučimo sad i ovdje da smo mi njegova zora, da sve tuge i nepravde prošlosti sažmemo u ovaj čas i odlučimo čvrsto da ćemo stvarati Kranjčevićev Senj, Senj iz njegovih vizija i

snova....

NIKO: „...I tvoja sunce ogrijat će vrata...“

MARITA: Vrata! Pogledajte, nešto je na vratima Nehaja!

NIKA: Još jedna poruka!

- nađu papirić na kojem piše:

„Na obali uskočkoga grada, u Senju - gradu , gdje vječnost se je zvao čas - moj je dom. Sada sam tamo gdje mrijeti se ne sm;je, zadubljen u misao svijeta, u društvu vile pjesme.“

NIKO: Sastavljena je od naslova Kranjčevićevih pjesama! Zajedno čine smislenu poruku....

MARITA: Kranjčevićeva poruka....

NIKA: On i dalje živi...u svojim pjesmama... Tamo ćemo ga naći.

NIKO: I to je odgovor, kraj i početak naše potrage! Pjesma. Poruke iz prošlosti sačuvane su u stihovima. U njima će svatko naći ono što treba za sebe.

NIKA: Mora samo znati i htjeti vidjeti i čuti....

MARITA (polagano, zamišljeno): I uhvatiti misli iz vječnosti....

V.

NIKO (Pred školom i Kranjčevićevom bistom): Hvala ti, Silvije. Na šetnji gradom koju si nam priuštio i porukama koje nosi tvoje djelo...

(svatko zasebno stavlja cvijet na bistu i izgovara svoj zaključak)

NIKA: Biti nježan, a jak.

MARITA: Grmjeti pjesmom.

NIKO: Otkriti svoje boli, pokazati svijetu da nije sam.

FRAN: Biti velik i svoj upravo sad. Ovdje. Usprkos svima.

NIKO: Ne očajavati nad nedaćama, one samo šilje olovke, oštre koplja.

ZORA: Dati se idealu bez ostatka. Sav. Sva.

NIKA: Hvala ti, Silvije. U tvom djelu sačuvan je duh mog grada. Duh svakoga od nas. Njegov najuzvišeniji i najplemenitiji dio.

(Stvaraju veliku umnu mapu Senjske književne šetnje – pano koja dobiva počasno mjesto na zidu škole.)

IZVOR:

1. Kranjčević, Silvije Strahimir. 1996. Izabrana djela. Zagreb : Matica hrvatska, 1996.

Deskripcija i analiza knjige Ljuboja Dlustuša
Silvije Strahimir Kranjčević
- *Život i probrane pjesme*

Godine 1918. povodom desete obljetnice smrti pjesnika Kranjčevića izašla je knjiga *Silvije Strahimir Kranjčević – Život i probrane pjesme*. Autor je Ljuboje Dlustuš. Knjigu je objavio Klub hrvatskih književnika u Osijeku kao Izvanredno izdanje.

Ljuboje Dlustuš rođen je u Šaptinovcima pored Našica 1850. godine, a umro 1921. godine. Hrvatski je i bosanskohercegovački pedagog, književni kritičar i povjesničar. Osnovnu školu završio je u rodnome mjestu, gimnaziju u Požegi, a učiteljsku školu u Đakovu. U Bosnu i Hercegovinu došao je 1879. godine nakon službovanja u Slavoniji i na Sušaku. U Sarajevu je prvo učitelj, zatim radi u školskoj upravi Zemaljske vlade sve do umirovljenja 1910. godine. Zaslužan je za razvoj školstva u Bosni i Hercegovini. Članke i studije iz književnosti i povijesti književnosti objavljivao je u mnogim listovima i časopisima. Neka njegova glavna djela su: *Filozofija u drevnih Helena (1890.)*, *Franjo Marković, njegov život i rad (1915.)*, *Silvije Strahimir Kranjčević - Život i probrane pjesme (1918.)*, *Slava Petru Preradoviću (1918.)*.

Knjiga Ljuboje Dlustuša o Kranjčeviću zanimljiva je iz više razloga. Najprije, sam Dlustuš gotovo je nepoznat u hrvatskoj literaturi. Zatim, knjiga o kojoj je ovdje riječ, malo je poznata što ne čudi jer nije navedena ni u jednoj recentnoj literaturi o Kranjčeviću, npr. u *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Školska knjiga, 2000.) ili u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010.). Rečena knjiga, u krajnjoj liniji, mogla bi se navesti i u rubrici „djela“ jer se u njoj nalazi i izbor Kranjčevićevih pjesama, ali je ni tamo nema. Zanimljiva je i po tome što ju je napisao Kranjčevićev suvremenik, kolega sa škole u Mostaru i dugogodišnji prijatelj. Zanimljivo je što navedena knjiga ove 2018. godine ima točno 100 godina. Naslijedio sam je od obitelji i čuvam je već šezdesetak godina. Zanimljiva je i s tipografske strane: čitljiv i prekrasan slog, rukom slagan pa ornamentirano inicijalno slovo. Knjiga je ogledni primjerak i svjedok ondašnjeg tiskarstva, načina rada toga vremena. Ljuboje Dlustuš svoju je knjigu podijelio u tri dijela: *Kranjčevićev životopis*, *studija o Kranjčevićevom pjesništvu* te izbor Kranjčevićevih pjesama u odabiru Dlustuša.

U dijelu životopisa Dlustuš o Kranjčeviću piše i svjedoči kao njegov kolega, prijatelj, vjenčani kum, poklonik i obožavatelj. Susreli su se na školi u Mostaru 1887. godine u kojoj je Dlustuš već radio

(stariji je od Kranjčevića 15 godina). Silvije u nepoznatom gradu, pedagog-početnik u nepoznatom kolektivu, izgubljen i nevin mladalačkog lica, kako je Dlustuš opisao njihov prvi susret. Odmah mu je bio simpatičan i blizak pa ga je stavio pod svoju zaštitu koliko je bilo u njegovoj moći. No Silvija su na školi u Mostaru zadržali svega dva mjeseca, a zatim ga premjestili u Livno. Od tada do kraja Kranjčevićeva života Dlustuš i Silvije ostali su veliki prijatelji. U tom poglavlju ima podnaslov „Nekoliko crtica o pjesniku“. Saznajemo npr. da su Kranjčevićevi pjesnički počeci bili u Bijeljini gdje je tada učiteljevao, da su Kranjčeviću prvu zbirku *Bugarkinje* (veći dio naklade), u skladištu pojeli miševi, da je Kranjčević bio sitne tjelesne građe što mi čitatelji iz njegova markantnog portreta i čvrsta pogleda nismo zaključivali, da su Silvija u bečkoj klinici u kojoj se dugo liječio, gdje je svima stalno pričao o svome Senju i uskocima, nazvali *Der kleine Seerauber* (Mali uskok). Zatim Dlustuš navodi precizne podatke o vremenu Silvijeve smrti i pogrebu pa kaže da je umro u četvrtak u 13.45 sati 29. listopada 1908. godina, a sahranjen je u subotu u 15 sati, 31. listopada. Posebno napominje da je na pogrebu u Sarajevu, uz veliki broj Hrvata, bilo i “jako puno muslimana, osobito mladeži“. Spomenik na Kranjčevićevom grobu izradio je hrvatski kipar Rudolf Valdec.

U drugom dijelu knjige, koju sam autor Dlustuš naziva studijom, sljedeća su poglavlja: *Kranjčevićeve pjesme*, *Opća karakteristika Kranjčevićevih pjesama*, *Pesimizam*, *Filozofske ideje u Kranjčevićevim pjesmama* i *Kranjčevićeva rodoljubna poezija*. Dlustuš je Kranjčevićev pjesnički opus razvrstao u tri stvaralačka razdoblja obilježena trima pjesničkim zbirkama. U prvoj zbirci *Bugarkinje* je mladenačko zanesenjaštvo, ali i temelji Kranjčevićeve poetike. U drugoj zbirci *Izabrane pjesme* nalaze se pjesme zreloga, klasičnoga pjesnika s njegovim antologijskim dosezima. Tu se nacionalna tematika i domoljubne teme, pretvaraju u intimnu liriku u kojoj domovina postaje neotuđivi prostor duše. U trećoj zbirci, *Trzaji*, posljednjoj poetskoj knjizi za pjesnikova života, prisutni su stoicizam, cinizam, pa i određena trivijalnost te ljubavni i erotski tonovi. Ovakvu Dlustušovu podjelu i karakteriziranje Kranjčevićeva pjesništva, dakle iz 1918. godine, potvrđuju i današnji književni teoretičari, uz određenu razradu i drugačiju stručnu terminologiju.

U trećem dijelu knjige su izabrane, ili kako Dlustuš naslovljava, probrane Kranjčevićeve pjesme. Navest ću sve pjesme kako bismo ocrtili pjesnički ukus Dlustuša. a i onoga vremena te možda i mogućeg Kranjčevićeva utjecaja na Dlustuša za njihovih mnogobrojnih razgovora: *Zavjet*; *Hrvatskoj*; *Bog i Hrvati*; *Hrvatica kod koljevke*; *Iz Sonetnoga vijenca*; *Najljepša pjesma*; *Al je lijepa*; *Ideali*; *Stara slika*; *Jataganu*; *Ditiramb*; *Mojsije*; *Heronejski lav*; *Misao svijeta*; *Zadnji Adam*; *Moj dom*; *Slavenska lipa*; *Resurrectio*; *Dva barjaka*; *Ženi*; *Naš čovo*; *Guslar*; *San ili java?*; *Pred knjigom povijesti roda moga*; *Hrist djetetu u crkvi*; *Portret*; *Ja mišljah*. Usporedbe radi navest ću izbor Kranjčevićevih pjesama suvremenog književnog teoretičara Ante Stamaća u njegovoj *Antologiji hrvatskoga pjesništva - od davnina pa do naših dana* (Školska knjiga, 2007.). Evo Stamaćeva odabira: *Iza spuštenijeh trepavica*; *Misao svijeta*; *Epilog*; *Heronejski lav*; *Mojsije*; *Gospodskom Kastoru*; *U želji ljubavi*; *In tyrannos*; *Naš čovo*. Znalcima Kranjčevićeve poezije, ali i studentima pa i đacima, ova usporedba govori sama za sebe.

Na kraju svoje knjige Dlustuš je stavio: *Bibliografski podaci o S.S. Kranjčeviću*; *Bibliogra-*

fija Kranjčevićevih pjesama; Kranjčević u stranim literaturama. To su popisi, dakako, do 1918.g. Danas su te jedinice mnogo brojnije.

Posljednja knjiga za koju je svoje pjesme priredio Kranjčević je zbirka *Pjesme* izašla 1908. godine kao divot-izdanje u nakladi Društva hrvatskih književnika. No tu zbirku Kranjčević nije dočekaao jer je iz tiska izašla u prosincu mjesecu, a kao što znamo, pjesnik je preminuo u listopadu.

2003. godine Društvo hrvatskih književnika pokrenulo je, u svojoj nakladničkoj djelatnosti, *Malu knjižnicu DHK*. Izabran sam za glavnog urednika. Kod formiranja Knjižnice sjetio sam se podatka da je u povijesti Društva hrvatskih književnika zapisano kako je knjiga S. S. Kranjčevića *Pjesme* iz 1908. prva objavljena u nakladništvu te ustanove. Unio sam podatak u prvu knjigu *Male knjižnice*, a to je bila zbirka Zvonimira Baloga *Pjesme za prvu ruku*. Otada pa do danas taj sam podatak stavljao u svaku knjigu, a do sada je u kontinuitetu izašlo 200 knjiga. Na taj se način Društvo hrvatskih književnika odužuje svome važnome članu i velikome hrvatskome pjesniku.

Ovu knjigu Ljuboje Dlustuša poklanjam Senju, odnosno onima koji se brinu o pjesničkom velikanu svoga grada i Hrvatske.

